

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Πολιτισμικές Σπουδές: Σημειωτικές Δομές και Πρακτικές»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η έννοια της Δημοκρατίας στο άρθρο 16 του Συντάγματος»

Δήμητρα Χούτου, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

A.E.M. 377

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΒΛΕΠΟΥΣΑ: Σωτηρία Τριαντάρη – Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα
Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

ΜΕΛΟΣ: Νικόλαος Ιντζεσίλογλου – Καθηγητής, Νομική Σχολή,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ΜΕΛΟΣ: Ευαγγελία Καλεράντε – Επίκουρη Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

ΦΛΩΡΙΝΑ , 11 Μαΐου 2016

*«Σε όλα εκείνα τα πρόσωπα που με στήριξαν και πίστεψαν σε μένα ...,
που με ώθησαν και με υποστήριξαν για την
ολοκλήρωση αυτής της αναζήτησης...*

*και σε όλους εκείνους που πιστεύουν ακόμα στα δημοκρατικά ιδεώδη
της Πολιτείας ».*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσα της εργασίας μου, κ. Σωτηρία Τριαντάρη, για την πολύτιμη συνδρομή της σε επιστημονικά και διαδικαστικά ζητήματα, καθώς και στα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής κ. Νικόλαο Ιντζεσίλογλου και κ. Ευαγγελία Καλεράντε.

Στην οικογένεια μου και ιδιαίτερα στο σύζυγο μου Κωνσταντίνο και στα παιδιά μου Ναυσικά και Γιώργο για την συνεχή ηθική υποστήριξή τους, την υπομονή και την εμπιστοσύνη τους. Βαθιά ευχαριστώ τους γονείς μου Αθανάσιο και Ευαγγελία, τον αδελφό μου Δημήτρη, που όλα αυτά τα χρόνια μου συμπαραστέκονται και με ενθαρρύνουν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Σπύρο Ηλία, για την ηθική και τεχνική βοήθειά του, καθώς και για το χρόνο που μου αφιέρωσε.

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, αποτελεί η έρευνα της έννοιας της δημοκρατίας στην εκπαίδευση, όπως αυτή ερμηνεύεται και αναλύεται από το *άρθρο 16* του Ελληνικού Συντάγματος. Η δημόσια εκπαίδευση από την σύσταση της ελληνικής πολιτείας αποτέλεσε βασική προτεραιότητά της. Η λογική των συνταγματικών κειμένων δεν αφήνει αμφιβολία ότι διέπεται και προκρίνει θεμελιώδη δημοκρατικά ιδεώδη με επέκταση και στον παροχικό τομέα της παιδείας. Η έρευνα εστιάζεται στο αξιακό σύστημα που καλλιεργείται από την εκπαίδευση και τον τρόπο που αυτό συνέχεται από δημοκρατικές αρχές.

Σκοπός της είναι να διερευνηθούν τα μέσα που απαιτούνται από την Πολιτεία ώστε να ανταποκριθεί αυτή στην συνταγματική της υποχρέωση παροχής παιδείας. Επίσης εξετάζονται οι συνθήκες υποχρέωσης του σεβασμού, της προστασίας και της πραγμάτωσης της παιδείας από το κράτος και ειδικότερα αν το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο δυσχεραίνει ή διευκολύνει το δικαίωμα αυτό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνταγματική κατοχύρωση και η θεσμική ισχύ των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι).

Η αναζήτηση της ερμηνείας της έννοιας της δημοκρατίας στο άρθρο 16 του Συντάγματος πραγματοποιήθηκε με τη χρήση πολλαπλών βιβλιογραφικών αναφορών. Εννοιολογικά η μελέτη ξεκινά παραθέτοντας τις απόψεις σημαντικών φιλοσόφων όσο αφορά την δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα, προχωρά στη σύναψη των Κοινωνικών Συμβολαίων και καταλήγει στη νοημαδότηση της δημοκρατίας σήμερα. Η φιλοσοφία της δημοκρατικής εκπαίδευσης αναλύεται μέσα από το περιεχόμενό της και αν αυτό περιλαμβάνει τις *«θεμελιώδεις αρχές»: της ελευθερίας, της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, της ισότητας, και της δικαιοσύνης*. Σημαντικό μέρος της έρευνας αυτής περιλαμβάνει η ανάλυση του Συνταγματικού Δικαίου και η εφαρμογή του στο Ελληνικό Σύνταγμα και συγκεκριμένα στο *άρθρο 16: «Παιδεία, Τέχνη, Επιστήμη»*.

Το πρόκριμα της δημοκρατίας στην παιδεία διακρίνεται ευχερώς στο Ελληνικό Σύνταγμα, καθώς η Πολιτεία προστατεύει, προάγει και εγγυάται την δωρεάν παροχή της σε όλους τους Έλληνες πολίτες, αδιακρίτως. Ειδικότερα στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα εκχωρεί ρητά το δικαίωμα της αυτοτέλειας και της αυτοδιοίκησης και προσδίδει σε αυτά κατά κάποιο τρόπο *«μονοπωλιακό χαρακτήρα»*. Η περιχαράκωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επιτυγχάνεται με την *«απαγόρευση»* της ίδρυσης μη κρατικών πανεπιστημίων. Οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις στις περισσότερες περιπτώσεις ενισχύουν και ενδυναμώνουν τον αυτοδιοικητικό χαρακτήρα των πανεπιστημίων. Αναμφίβολα στο Σύνταγμα, αποτυπώνεται και η βούληση του νομοθέτη. Η βούληση μπορεί να συμπεριλαμβάνει ένα σύστημα αξιών και ιδεολογιών που επικρατούν τη δεδομένη χρονική στιγμή στην κοινωνία. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία στην τέχνη, στην επιστήμη, στην έρευνα και στην διδασκαλία ως *«ισόρροπα και θεμελιώδη κοινωνικά αγαθά»*, διατηρώντας και προάγοντας τα δημοκρατικά ιδεώδη.

Λέξεις-κλειδιά: *Δημοκρατία, Σύνταγμα, Συνταγματικό Δίκαιο, Παιδεία, Τέχνη, Επιστήμη, Ισονομία, Ισότητα, Δικαιοσύνη, Ατομικά, Κοινωνικά Δικαιώματα.*

Abstract

The main topic of this MSc Thesis is to offer a research framework regarding the mean of democracy in education, as it is interpreted, analysed and discussed by Article 16 of the Greek Constitution of 1975, which refers to the objectives and the mission of education. Key features of the content of this article is the protection of academic freedom and the rights to free higher education for Greek citizens.

The aim is to discuss the means needed by the Greek state in order to respond to its constitutional obligation of education. The philosophy of the democratic education culture is analysed according to its substance and if it includes the fundamental principles of: *«freedom, participation in decision making, equality and justice»*. An important part of our research includes analysis of the Greek Constitutional Law, as well as the implementation of the Greek Constitution and specifically *Article 16: «Education, Arts, Science»*.

The Greek Constitution protects freedom in art, education, research, teaching as *«balanced and fundamental social goods»* maintaining the democratic ideals.

The following are extracts from the present Greek Constitution (paragraph numbers of Article 16 in parenthesis):

- *“Art and science, research and teaching shall be free and their development and promotion shall be an obligation of the State”. (1)*
- *“All Greeks are entitled to free education at all levels at State educational institutions”. (4)*
- *“Education at university level shall be provided exclusively by institutions which are ... public law legal persons ... under the supervision of the State”. (5)*
- *“Professors of university level institutions shall be public functionaries ... [and] ... shall not be dismissed ...”. (6)*
- *“The establishment of university level institutions by private persons is prohibited” (8).*

[Official Translation, Hellenic Parliament (1995), pp 24-25].

Key-words: *Democracy, Constitution, Constitutional Law, Education, Arts, Science, Equality, Justice, Individual, Social Rights.*

Πίνακας Περιεχομένων	
	<i>Σελίδα</i>
<i>Αφιέρωση</i>	<i>2</i>
<i>Ευχαριστίες</i>	<i>3</i>
<i>Περίληψη</i>	<i>4</i>
<i>Abstract</i>	<i>5</i>
<i>Εισαγωγικές παρατηρήσεις</i>	<i>7-9</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η έννοια της δημοκρατίας από την αρχαιότητα ως σήμερα.</u>	<i>10-29</i>
1.1. <i>Η Αθηναϊκή δημοκρατία.</i>	<i>10-12</i>
1.2. <i>Πλάτωνα.</i>	<i>13-15</i>
1.3. <i>Αριστοτέλης.</i>	<i>16-20</i>
1.4. <i>Το κοινωνικό συμβόλαιο του Thomas Hobbes. Σύμβαση ή υποταγή;</i>	<i>20-22</i>
1.5. <i>Jean-Jacques Rousseau: Το συμβόλαιο της λαϊκής κυριαρχίας.</i>	<i>22-25</i>
1.6. <i>Κορνήλιος Καστοριάδης: Η ελληνική ιδιαιτερότητα.</i>	<i>25-29</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η έννοια της δημοκρατίας στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης.</u>	<i>29-45</i>
2.1. <i>Η φιλοσοφία της δημοκρατικής εκπαίδευσης.</i>	<i>29-38</i>
2.2. <i>Friedrich Nietzsche: Το διαλεκτό πνεύμα.</i>	<i>38-42</i>
2.3. <i>John Dewey: Ο φιλόσοφος της δημοκρατικής εκπαίδευσης.</i>	<i>42-45</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η δημοκρατία στο Συνταγματικό δίκαιο</u>	<i>45-62</i>
3.1. <i>Η έννοια και η σημασία του δικαίου.</i>	<i>45-53</i>
3.2. <i>Το Συνταγματικό Δίκαιο.</i>	<i>53-62</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Προϋποθέσεις για την δημοκρατία της εκπαίδευσης στο άρθρο 16 του Συντάγματος.</u>	<i>62-79</i>
4.1. <i>Τα δικαιώματα του ανθρώπου –Το δικαίωμα στην εκπαίδευση.</i>	<i>62-65</i>
4.2. <i>Η Συνταγματική προστασία της Παιδείας και η λειτουργία της.</i>	<i>65-79</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Το άρθρο 16 του Συντάγματος στο επίκεντρο μίας εκπαιδευτικής πολιτικής.</u>	<i>80-86</i>
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Επιλογικές Παρατηρήσεις</u>	<i>87-90</i>
<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	<i>91-96</i>
<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</i>	<i>97-185</i>

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Μέσα στη γενικότερη κρίση θεσμών και αξιών που κατακλύζει το σύγχρονο κόσμο, η αναζωπύρωση της εύλογα δίκαιης και ευτεταγμένης δημοκρατικής κοινωνίας και η οργάνωση μιας νέας πολιτικής κοινότητας μοιάζει επιτακτική και ανεπόμευκτη. Το θέμα αυτό απασχόλησε την φιλοσοφική, πολιτική, νομική και κοινωνική έρευνα σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Το εξαιρετικό και πρωτοπόρο φαινόμενο της *αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας*- το αντιπροσωπευτικότερο ίσως παράδειγμα της άμεσης δημοκρατίας- αντιπαραβάλλεται με το νεότερο πολιτικό σύστημα. Η αντιπαράθεση αυτή δεν έχει σκοπό να απαριθμήσει τα προτερήματα ή τα μειονεκτήματα που τα χαρακτηρίζουν. Απεναντίας, προσπαθεί να καταδείξει τις μορφές που εγγράφονται στη δεδομένη χρονική στιγμή σε κάθε κοινωνία χάρη στις οποίες αποκτά την ταυτότητά της. Πέρα από την ανάγκη της καταγραφής της έννοιας της δημοκρατίας στο χθές και το σήμερα, προκύπτει και η ανάγκη της προβολής των δημοκρατικών αρχών στην παιδεία. Οι αρχές της πολιτείας συνυφαίνονται με τις αρχές της παιδείας. Η Πολιτεία αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκπαιδεύσει τον πολίτη, ώστε να είναι χρήσιμος για το κοινωνικό σύνολο, να είναι ικανός να κυβερνά και να κυβερνιάται και να μπορεί να αυτοκαθορίζεται. Η καθολικότητα της παιδείας ενέχει προβληματισμούς όπως τι είδους γνώση μεταδίδεται, σε ποιους και με ποια κριτήρια. Άραγε μήπως η αριστοκρατικότητα της παιδείας είναι αναγκαία προκειμένου να αποκτήσει ποιοτικά χαρακτηριστικά; Τι είναι το πλέον δέον για το κοινωνικό σύνολο η αριστοκρατία του πνεύματος ή η ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του συνόλου; Η Πολιτεία ορίζει η ίδια, μέσα από συλλογικές διαδικασίες τον μετασχηματισμό της αναλογιζόμενη τις ανάγκες της.

Η αναφορά στην επέκταση της έννοιας της δημοκρατίας στη παιδεία αναπτύσσεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αφιετηρία εκκίνησης είναι η Αθηναϊκή Δημοκρατία. Η θέσμιση της κοινωνίας με αρχές όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη και η ισότητα βρίσκει τον κύριο εκφραστή της στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα. Ενδεικτικό της συμμετοχικότητας στη δημόσια ζωή ήταν ότι η πολιτική, δηλαδή το ενδιαφέρον για την πόλι, θεωρούνταν άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης γνώμης και της ευθύνης των αποφάσεων που λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία. Ιδιαίτερα επικριτική στάση στο πολίτευμα της δημοκρατίας είχαν ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, μολονότι πίστευαν στο «ευ ζην» των πολιτών μέσα από την οργανωμένη με κανόνες και νόμους κοινότητα. Θεωρούσαν όμως, ότι ο δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης προκαλούσε παρακμή και κατέταξαν τα πολιτεύματα ανάλογα με το βαθμό «ατέλειάς» τους. Πολύ αργότερα και όταν το πολίτευμα της αθηναϊκής δημοκρατίας είχε χαθεί, η διασφάλιση της κοινωνικής συναίνεσης - συνοχής επιτυγχάνεται με τη σύναψη συμβιβασμών και συμφωνιών. Αυτή είναι η απαρχή του Κοινωνικού Συμβολαίου. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο αποτελεί την λειτουργική βάση πάνω στην οποία οικοδομείται η σχέση πολίτη και κράτους. Για πρώτη φορά επιμερίζονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα και καθιερώνονται κανόνες για την ανθρώπινη συμβίωση. Κύριοι εκφραστές του Κοινωνικού Συμβολαίου στον 17^ο και 18^ο αιώνα υπήρξαν οι Thomas Hobbes και Jean- Jacques Rousseau. Σε μεταγενέστερη περίοδο και σχετικά πρόσφατη περίοδο, ο Κορνήλιος Καστοριάδης αναλύει την *ελληνική ιδιαιτερότητα* δίνοντας έμφαση στην έννοια της δημοκρατίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο η προσέγγιση της δημοκρατίας αναζητείται στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης. Η διαμόρφωση αξιακών συστημάτων είναι η ιδιαίτερη επικοινωνία που επιτελείται μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα. Η προαγωγή της γνώσης και η διάπλαση ελεύθερων ανθρώπων είναι βασικά προτάγματα της δημοκρατικής παιδείας. Η δημοκρατική παιδεία, ως προϊόν

εκπαίδευσης ξεκινά από την έκφραση του λόγου και την παρότρυνση για δράση, νοούμενη κυρίως ως δυνατότητα ορθολογικής επιλογής και ισχυροποίησης των κοινωνικών θεσμών. Επομένως, η μεγάλη πρόκληση έγκειται στο να αποσαφηνίστουν έννοιες, να αιτιολογηθούν πεποιθήσεις, να αναδειχθούν αρχές και αξίες που θα συμβάλλουν στη διατήρηση και την ενίσχυση του δημοκρατικού φρονήματος. Το θέμα της παιδείας αποσχόλησε ιδιαίτερα τον Nietzsche ο οποίος κατέγραψε τους προβληματισμούς του για το εκπαιδευτικό σύστημα και τους γνωστοποίησε με την μορφή διαλέξεων. Για τον Nietzsche η εκπαίδευση πρέπει να είναι πρωταρχικής σημασίας για το κράτος και όχι να αποτελεί το μέσο για να επιτύχει αλλότριους από το συμφέρον της κοινωνίας στόχους. Ο John Dewey, πίστευε στην άρρηκτη σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνία που συνδέεται με δημοκρατικές αρχές. Η ισότιμη εκπαίδευση, ανεξάρτητα από κοινωνική ή άλλη διαφοροποίηση και η βιωματική εμπειρία καλλιεργεί δεξιότητες στο άτομο και το καθιστά ικανό να ανταποκριθεί κριτικά στις προκλήσεις που παρουσιάζονται στην ενήλικη ζωή του.

Η προσέγγιση του δικαίου, που επιχειρείται στο τρίτο κεφάλαιο, αρχικά προσπάθει να ορίσει την εννοιολόγησή του και σε δεύτερο επίπεδο να διερευνήσει και να ανασύνθεση την θεωρία του φυσικού και θετικού δικαίου ή νομικού θετικισμού. Το δίκαιο ως σύστημα κανόνων που αποτυπώνει και ρυθμίζει τις κοινωνικές σχέσεις ταυτίζεται τις περισσότερες φορές με την Πολιτεία. Αυτή ως έχουσα την αρμοδιότητα να «κανοναρχεί», αναλαμβάνει την υποχρέωση να οριοθετήσει και να οργανώσει την κοινωνική συμπεριφορά ιδρύοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις «αμφιμερώς δεσμευτικά». Η συσχέτιση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων αναπαριστώνται στο νομοθετικό πλαίσιο. Ο πρώτος τη τάξει ιεραρχικός κανόνας είναι το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα συντάσσει το κράτος προσδίδοντάς του οργανωτική υπόσταση και νομική μορφή. Αφορμή για την έρευνα αυτή αποτέλεσε η έντονη αμφισβήτηση και αποδόμηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων ελευθεριών. Οι ενστάσεις αφορούν τον πυρήνα της πολιτικής κοινωνίας, το συνταγματικό κράτος, το οποίο υφίσταται πλέον, με διαρκώς αυξανόμενη ένταση, κρίσιμα πλήγματα σε όλα τα θεμελιακά στοιχεία που καθόρισαν την φυσιογνωμία, τον ρόλο και τη λειτουργία του. Η δημοκρατία είναι ζήτημα των πολιτών και όχι μόνο της έννομης τάξης. Επομένως προκύπτουν ερωτήματα όπως: Η διακήρυξη του Συντάγματος για τα θεμελιώδη δικαιώματα εμπεριέχει αρχές σύμφυτες με τη δημοκρατία; Διασφαλίζει την ανεμπόδιση και αποτελεσματική εφαρμογή του; Δομεί σχέσεις εξουσίας;

Η διάσταση του άρθρου 16 του Συντάγματος για την παιδεία, αναζητείται στο τέταρτο κεφάλαιο στο μέτρο που ανακαλύπτεται η έννοια της δημοκρατίας. Το βασικό ερώτημα για την δημιουργία κανονιστικού πυρήνα που να διαπνέεται από την δημοκρατική αρχή συμπυκνώνεται στα εξής, ποιες είναι οι προϋποθέσεις που αποτελούν αναγκαία συνθήκη σε ένα πολιτειακό περιβάλλον, ώστε να εγγυώνται την διαμόρφωση ελεύθερων ανθρώπων, την ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση στη γνώση, την ανεμπόδιση έρευνα και διδασκαλία; Πως κατοχυρώνεται η δεσμευτικότητα του κράτους στην συνταγματική της υποχρέωση να παρέχει παιδεία; Το Σύνταγμα παρέχει μια θεσμικά διακριτή θέση στην προστασία της παιδείας. Περιβάλλει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και εγγυητική δεσμευτικότητα τα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα παραχωρώντας έναν ακαδημαϊκό αυτοκαθορισμό. Υπάρχουν όμως απόψεις που θεωρούν ότι μείζον πρόβλημα για τη δυσλειτουργία της εκπαίδευσης και δη της ανώτατης είναι το Σύνταγμα και ζητούν την αναθεώρησή του. Ως εκ τούτου τίθεται θέμα αναστοχασμού στην συνταγματική πρόβλεψη .

Στο **τελευταίο κεφάλαιο** εξετάζεται η μεταρρυθμιστική εκπαιδευτική πολιτική υπό το πρίσμα των συνταγματικών εγγυήσεων. Υπήρξε προσφιλής πρακτική της κρατικής εξουσίας να επιδίδεται σε μεταρρυθμίσεις συνοδευόμενες με πρωτοβουλίες που κατά την άποψη των κρατούντων βελτίωναν και μετεξέλιξαν το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο. Το αίτημα για αλλαγή του τρόπου διοίκησης και οργάνωσης των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων φάνταζε επιτακτικό και πραγματοποιήθηκε με το νόμο πλαίσιο του ν. 1268/1982. Έκτοτε έγιναν αρκετές απόπειρες επέμβασης με άλλες κανονιστικές ρυθμίσεις, με κύρια αιτιολογία τον εκσυγχρονισμό και τον εκδημοκρατισμό των Πανεπιστημίων. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις αποδεικνυόταν ότι δεν κάλυπταν τις όλο και αυξανόμενες εθνικές και παγκόσμιες απαιτήσεις και προκλήσεις. Η πιο πρόσφατη αλλαγή του πλαισίου λειτουργίας των Πανεπιστημίων συντελέστηκε με την ψήφιση του ν. 4009/2011. Οι μεταρρυθμιστικές πρακτικές, προεχόντως, συνοδεύονταν με τα κίνητρα του δημόσιου συμφέροντος, της διαφύλαξης των συνταγματικών ελευθεριών και του ουμανιστικού χαρακτήρα της ανώτατης παιδείας. Στην ανάλυση αυτή μπαίνει ο προβληματισμός κατά πόσο οι διάφορες νομοθετικές ρυθμίσεις ενισχύουν ή αποδυναμώνουν τον δημοκρατικό χαρακτήρα των Πανεπιστημίων. Επίσης, ερευνάται αν προκύπτει από το νομοθετικό πλαίσιο η απουσία ύπαρξης δημοκρατικής αντιπροσώπευσης στα συλλογικά όργανα διοίκησης, καθώς και αν η αυτοδιοίκηση είναι επιβαλλόμενη ή αυτοκαθοριζόμενη. Συμπληρωματικά, εξετάζεται εάν οι διοικητικές αρμοδιότητες και εξουσίες συγκεντρώνονται σε μονοπρόσωπα ή πολυπρόσωπα όργανα- μέλη της πανεπιστημιακής ή μη. Οι κανονιστικοί μετασχηματισμοί που εφαρμόστηκαν στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ταυτόσημοι με την διοικητική αναβάθμισή τους, στοιχειοθετούν παραβίαση της αυτοτέλειάς τους ή συνδέονται με τα συνταγματικά καταχωρωμένα δικαιώματα με αίσθημα δημοκρατικής ευθύνης;

Ένα πεδίο ερευνητικής αναζήτησης, που προέκυψε από τη μελέτη αυτή, αφορά στην ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων. Ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης είναι καθοριστικός για τη λειτουργική αρμονία των συμβιωτικών σχέσεων των μελών της πολιτείας. Επομένως ο φορέας παροχής γνώσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Τα ανώτατα κρατικά εκπαιδευτικά ιδρύματα απολαμβάνουν, μετά από την παραχώρηση του Συντάγματος και του νομοθέτη, θεσμικής εγγύησης της ακαδημαϊκής ελευθερίας και αυτοδιοίκησης. Το ερώτημα που εγείρεται είναι αν η αναγωγή της εκπαίδευσης σε υπηρεσία εξυπηρετείται πιο αποτελεσματικά από την δημόσια ή ιδιωτική εκπαίδευση. Και εφόσον η ιδιωτή παρόχη απολαμβάνει συνταγματικής προστασίας, ύστερα από αναθεωρητική συνταγματική διαδικασία που αίρει την απαγόρευση, μπορεί να εγγυηθεί ατομικές και κοινωνικές ελευθερίες.

Το Σύνταγμα κατέχοντας την θέση καθολικής αιγίδας της παιδείας, κατοχυρώντας ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, χρήζει σεβασμού και δεσμευτικότητας όχι μόνο από αυτούς που καλούνται να το εφαρμόσουν αλλά και από αυτούς το θεσπίζουν. Η δυσκολία του εγχειρήματος βρίσκεται στη διατήρηση, συνέχιση και ενδυνάμωση της ποιότητας της συμμετοχικής δημοκρατίας στην παιδεία, στα πλαίσια του συνταγματικού κράτους.

1. Η έννοια της δημοκρατίας από την αρχαιότητα έως σήμερα.

1.1. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία

Η έννοια της δημοκρατίας είναι στενά συνυφασμένη με την πολιτική σκέψη των αρχαίων ελλήνων. Ο θεωρητικός στοχασμός των φιλοσόφων και οι ορθολογιστικοί προβληματισμοί τους, σχετικά με το άτομο και το κράτος, αποτέλεσαν τον θεμέλιο λίθο για την ριζική αναδόμηση της κοινωνίας. Η γεφύρωση των τυχόν διαφορών ανάμεσα στο κράτος και τα άτομα και η ουσιαστική συμμετοχή τους στα «κοινά», υπήρξε το κύριο διακύβευμα του 5^{ου} αιώνα στην αρχαία Ελλάδα. Ο επιδιωκόμενος στόχος ήταν «*τανθρώπινον αγαθόν*»¹, δηλαδή το καλό ή το όφελος του ανθρώπου και κατ'έκταση της αμοιβαίας συνύπαρξης του μέσα σε μια οργανωμένη κοινωνία. Συνεπώς, το πρόκριμα της πολιτικής σκέψης των αρχαίων ελλήνων ήταν κατά πόσο το αξιακό σύστημα εφαρμόζεται ή ακυρώνεται στην πράξη από τον τρόπο διακυβέρνησής τους².

Η διαμόρφωση και ο σχηματισμός του ιδεολογικού πλαισίου της δημοκρατίας ξεκίνησε την περίοδο που το αριστοκρατικό καθεστώς διένυε τον τελευταίο κύκλο της ζωής του³. Ο Fernando Savater (1997) υποστηρίζει ότι ακόμη πιο παλιά, στην Ιλιάδα του Ομήρου σκιαγραφείται η «αυγή της δημοκρατίας»⁴. Στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα εμφανίζονται τα πρώτα δημοκρατικά καθεστάτα και η λέξη «δημοκρατία»⁵. Ο Αριστοτέλης *στα Πολιτικά*, την τοποθετεί μετά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα⁶. Αναμφίβολα, η ύπαρξη της πόλης-κράτους στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, σηματοδοτεί ζητήματα που αφορούν το πολίτευμα- που δεν είναι απαραίτητα, και μόνο δημοκρατικό- και το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει ο πολίτης. Η πολιτική συνείδηση που διαμορφώθηκε έφτασε στο απόγειό της με την αθηναϊκή δημοκρατία. Οι συνθήκες που επικράτησαν στην πόλη-κράτος των Αθηνών ευνόησαν την άνθιση του δημοκρατικού πολιτεύματος για τους εξής λόγους:

1. εξαιτίας της ναυτικής επικράτησης,
2. του πλούτου που δημιουργήθηκε από την Αθήνα ως αυτοκρατορία, και
3. της επιρροής που ασκούσε η διδασκαλία των διάφορων φιλοσόφων⁷.

Με άλλα λόγια οι καταλυτικοί παράγοντες ήταν η στρατιωτική δύναμη, ο πλούτος και η γνώση.

---

¹. Wolfgang Kullmann, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, σελ. 15, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2003.

². Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος*, σελ. 7, εκδ. Πόλις, 1999.

³. Θανάσης Παπαδόπουλος, *Ιδεολογία και φιλοσοφία της δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ 14, εκδ. Κέδρος 1978.

⁴. Savater Fernando, *Ας μιλήσουμε για πολιτική*, κεφ. 4, & 87-110. Ο F. Savater παραθέτει μία σκηνή από την Ιλιάδα του Ομήρου, που αφορά την διαμάχη του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα που γίνεται αιτία για να διχάσει το στρατόπεδο σε δύο πλευρές. Ανάμεσα στους διαφωνούντες και ο Θερσίτης, ένας «*απλός άνθρωπος του λαού*», που διατυπώνει ελεύθερα την άποψή του για τον βασιλιά Αγαμέμνονα αλλά και για την έκβαση του πολέμου στην Τροία. Ο Οδυσσεύς υπενθυμίζει στον Θερσίτη με βίαιο τρόπο- τον χτυπά με το σκήπτρο του- ότι αυτοί που γεννήθηκαν για να υπακούουν δεν μπορούν να παρεμβαίνουν σε αυτά που αποφασίζουν αυτοί που γεννήθηκαν για να διατάζουν. Παρόλα ταύτα στην Ιλιάδα οι αρχηγοί παρουσιάζονται ως ίσοι και οι αποφάσεις που παίρνονται από τους ίσους στηρίζονται στην αρχή της πλειοψηφίας.

⁵. Θανάσης Παπαδόπουλος, *Ιδεολογία και φιλοσοφία της δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ 12, εκδ. Κέδρος 1978.

⁶. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, σελ. 37, εκδ. Σαββάλας, 2004.

⁷. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, εκδ. Σάκκουλα, 2012

Ο ορισμός της δημοκρατίας ενέχει μία ιστορικότητα. Η εξέλιξη, η δομή και η ανάλυση αυτού του πολιτεύματος, γίνεται σε εξάρτηση με τις εκάστοτε κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Σαφώς οι όροι και οι προϋποθέσεις, καθώς και η νοηματοδότηση που συνετέλεσαν για την επικράτηση της δημοκρατίας στην αρχαιότητα, είναι πολύ διαφορετικοί με αυτούς που επικρατούν σήμερα. Η ταξινόμηση που αφορά την πιο σύγχρονη λειτουργία της, γίνεται με γνώμονα την χρονικότητα ανάμεσα στις προ-νεωτερικές και νεωτερικές θεωρίες της δημοκρατίας⁸. Αφετηρία όλων είναι η Αθηναϊκή Δημοκρατία, η οποία αποτέλεσε και το εφελκυστικό για την νεότερη πολιτική σκέψη⁹ καθώς υπήρξε μοναδική στην ιστορία ως προς την οργάνωση και τη λειτουργία της¹⁰.

Η ελληνική λέξη «**Δημοκρατία**»¹¹ αποτελείται από δύο συνθετικά: τη λέξη «**Δῆμος**» που σημαίνει λαός και τη λέξη «**Κράτος**» που σημαίνει δύναμη, εξουσία. Επομένως, η θεμελιώδης αρχή της δημοκρατίας απορρέει από την δύναμη των πολλών και στηρίζεται στην ισότητα, στην ελευθερία¹², και στην κυριαρχία του δήμου στη νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία¹³. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Humbert (2012, σελ. 117) αναφέρει ότι ο σχηματισμός της λέξης δημοκρατία είναι διδακτικός, σε αντιστοιχία με τις λέξεις μοναρχία και ολιγαρχία. Το «**ἀρχειν**» συνιστά την επιβολή της εξουσίας πάνω στο λαό και επομένως δεν προέρχεται από αυτόν. Ενώ το «**κρατείν**» εκφράζει την ιδέα της εξουσίας που πηγάζει από τον εαυτό της και αυτό συνεπάγεται πως η δημοκρατία εκπορεύεται και ενυπάρχει από το λαό.

Η φιλοσοφική, η πολιτική και η νομική ανάλυση της δημοκρατικής αρχής επικεντρώνεται σε τρεις θεμέλιους λίθους:

1. **Την ελευθερία.** Βασικό χαρακτηριστικό είναι η ελευθερία του πολίτη να εναλλάσει την εξουσία πότε ως άρχων και πότε ως αρχόμενος.
2. **Την ισότητα:** στο λόγο, μεταξύ πλουσίων και φτωχών, της γέννησης και
3. **Την κυριαρχία των νόμων.** Οι ίδιοι οι πολίτες βεβαιώνουν την υπακοή στους νόμους που οι ίδιοι θέσπισαν για τους εαυτούς τους.¹⁴

Η δημοκρατική «**πόλις**» συμπεριλάμβανε πολίτες που θεωρούνταν ίσοι, που επένδυναν στην συζήτηση και στον διάλογο και που μέσα από την σύνθεση ή την αντιπαράθεση διαμόρφωναν τις αρχές του δημόσιου και ιδιωτικού τους βίου¹⁵. Με την συμμετοχή τους κατάφεραν να συγκεράσουν

⁸ .Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, εκδ. Σάκκουλα, 2012

⁹ .David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, σελ. 27, εκδ. Πολύτροπον, 2003.

¹⁰ . Γιάννης Πλάγγεσης, *Αρχαία ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία, Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης*, εκδ. Βάνιας, 2010.

¹¹ . Θανάσης Παπαδόπουλος, *Ιδεολογία και φιλοσοφία της Δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ.9. Αναφέρεται ότι η νέα αυτή πολιτική κατάσταση έχει και άλλες ονομασίες όπως **δήμος**(που σημαίνει και δημοκρατία), **ισονομία** (ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων), **ισοκρατία** (ισότητα εξουσίας).

¹² . Κ. Βουδούρης, *Αριστοτελική Πολιτική Φιλοσοφία* , Διεθνές κέντρο ελληνικής φιλοσοφίας και πολιτισμού,1995 σελ. 121. Η πόλις δημοκρατείται μόνο όταν τίθεται σαν βασική προϋπόθεση η ελευθερία των πολιτών «*δήμον μεν ἔστιν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι κύριοι ὦσιν*».

¹³ .Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, κεφ. 1, σελ. 37- 59.

¹⁴ .Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, κεφ. 3 σελ 159- 160.

¹⁵ .Cynthia Farrar, *Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα*, εκδόσεις Παπαδήμα, 1991, κεφ. 1, σελ. 21.

την αυτονομία με την πολιτική πράξη. Ο Αθηναίος πολίτης^{16, 17} δεν μπορούσε να αδιαφορήσει για την πολιτική ζωή. **«Ποιος έχει γνώμη που ωφελεί την πόλη και θέλει σε όλους να την φανερώσει¹⁸;»**. Με αυτά τα λόγια ο κήρυκας καλούσε τους πολίτες στην συνεδρίαση της εκκλησίας του δήμου για να εκφράσουν ελεύθερα και δημόσια την άποψή τους. Η δραστηριοποίησή τους δεν εξαντλούνταν μόνο στο καθήκον της συμμετοχής στις τακτικές συνόδους της εκκλησίας του δήμου, αλλά επωμίζονταν και την ευθύνη της λήψης των αποφάσεων που λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία¹⁹. Το δικαίωμα της **ισηγορίας**-ισότητα αγόρευσης σε όλους τους παρευρισκόμενους, επέτρεπε την κριτική ακόμη και για το δημοκρατικό πολίτευμα²⁰. Η δημοκρατική ιδεολογία πίστευε στην **κυριαρχία των νόμων, ισονομία, «ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ»²¹**, με αυτή την φράση ξεκινούσαν όλοι οι νόμοι, ακριβώς για να καταδείξουν την βούληση του δήμου. Αν και οι πολίτες συνδιαμόρφωναν και όριζαν το πλαίσιο του νόμου, δεν ήταν πάνω από αυτόν, απεναντίας φρόντιζαν να υπάρχει ισότητα πρόσβασης και ισότητα προστασίας σε όλους²².

Ο πυρήνας του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα, ήταν η **«ελευθερία»**. Η ελευθερία, ως θεμελιώδης αρχή, αφορούσε την αυτονομία και την έλλειψη καταναγκασμού²³. Το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά και το δικαίωμα του **«ἀρχεσθαι και του ἀρχειν»**, δηλαδή πότε ο πολίτης να κυβερνάται και πότε να κυβερνά²⁴. Την αυτοδιάθεση του καθενός να **«ζει κανείς όπως θέλει»²⁵**, σε αντίθεση με τους δούλους που είναι αναγκασμένοι να ζουν όπως δε θέλουν²⁶. Και τέλος, την ελευθερία που αφορά την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της πόλης-κράτους²⁷. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία έτσι όπως λειτούργησε τον 5^ο και 4^ο αιώνα, αποτέλεσε ίσως το μοναδικό παράδειγμα της άμεσης δημοκρατίας και το μόνο καθαρό σύστημα της λαϊκής συμμετοχής²⁸.

¹⁶. Manfred G. Schmidt, **Θεωρίες της δημοκρατίας**, κεφ. 1, & 37- 63. Στην αθηναϊκή δημοκρατία συμμετείχαν μόνο οι «ελεύθεροι» πολίτες – ενήλικοι άνδρες που είχαν αθηναϊκή καταγωγή και από πατέρα και από μητέρα- και απολάμβαναν πλήρη και ίσα πολιτικά δικαιώματα. Οι γυναίκες, οι δούλοι, οι ξένοι και οι μέτοικοι δεν συμμετείχαν στα πολιτικά δρώμενα. Βλ. Επίσης Andrew Heywood, **Εισαγωγή στην Πολιτική**, σελ. 107.

¹⁷. M.I.Finley, **Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία**, εκδ. Ευρυαλός, 1989, σελ. ... δικαίωμα ψήφου είχαν λιγότεροι από 40.000 πολίτες σε σύνολο περίπου εκατό.

¹⁸. Michel Humbert, **Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας**, κεφ. 3 σελ 159 «Τις θέλει πόλει χρηστόν τι βούλευμ'ες μέσον φέρειν έχων;».

¹⁹. Andrew Heywood, **Εισαγωγή στην Πολιτική**, σελ. 112 εκδ. Πόλις, 2011. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία ξεχώρισε για την ενεργή συμμετοχή των πολιτών της στα κοινά (άμεση δημοκρατία).

²⁰. Θανάσης Παπαδόπουλος, **Ιδεολογία και φιλοσοφία της δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα**, σελ 64, εκδ. Κέδρος 1978.

²¹. Κορνήλιος Καστοριάδης, **Η άνοδος της ασημαντότητας**, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2000 σελ. 203, «Η συλλογική πηγή του νόμου αναφέρεται ρητά». Στον ανοικτό δημόσιο χώρο επαληθεύεται η πολιτική ισότητα των αθηναίων αλλά και το κράτος του δήμου.

²². Christopher Carey, **Η Δημοκρατία στην κλασική Αθήνα**, σελ 53, εκδ. Παπαζήση, 2010.

²³. Cynthia Farrar, **Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα**, εκδόσεις Παπαδήμα, 1991.

²⁴. Αριστοτέλης, Πολιτικά .

²⁵. Αριστοτέλης, Πολιτικά.

²⁶. Manfred G. Schmidt, **Θεωρίες της δημοκρατίας**, κεφ. 1, & 37- 63.

²⁷. Γιάννης Πλαγγέσης, **Αρχαία ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία, Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης**, εκδ. Βάνιας, 2010.

²⁸. Andrew Heywood, **Εισαγωγή στην Πολιτική**, σελ. 111, εκδ. Πόλις, 2011.

1.2. Πλάτωνας

Η Αθηναϊκή Δημοκρατία είχε αρκετούς επικριτές, ανάμεσά τους και ο Πλάτωνας. Η αιτία που προκάλεσε έντονη πολιτική, ιδεολογική και γενικά φιλοσοφική διαμάχη, ήταν η ίδια η φύση της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Η φιλοσοφική και πολιτική σκέψη του Πλάτωνα επηρεάστηκε βαθύτατα από ένα καθαρά πολιτικό γεγονός: την καταδίκη και τον θάνατο του δασκάλου του Σωκράτη, και μάλιστα την περίοδο της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Ο ίδιος δεν κρύβει την αντίθεση του με αυτό το πολίτευμα, και το χαρακτηρίζει «σαν ένα κατάστημα ευκαιρίας, όπου ο καθένας μπορεί να επιλέξει μισοτιμής το πολίτευμα της αρεσκείας του»²⁹. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι στη δημοκρατία υπερισχύουν οι φτωχοί. Κύριο μέλημά της είναι η ελευθερία να ζει κανείς όπως επιθυμεί. Αυτό όμως, σύμφωνα με την πλατωνική θεώρηση, δημιουργεί προβλήματα καθώς υπάρχει ανεκτικότητα και επιείκεια που συχνά την ταυτίζει με την αναρχία³⁰. «Οι νέοι παύουν να φοβούνται και να σέβονται τους δασκάλους τους. Διαρκώς προκαλούν τους μεγαλύτερους και οι τελευταίοι μιμούνται του νέου»³¹... «η ψυχή των πολιτών γίνεται τόσο ευπαθής, ώστε και στην ελάχιστη υποψία καταναγκασμού (...) αγανακτούν και εξεγείρονται. Στο τέλος (...) κατανοούν να μην λογαριάζουν καθόλου και τους νόμους (...) και να μην έχουν κανέναν απολύτως κύριο»³².

Ο Πλάτωνας ουσιαστικά δεν αποδέχεται τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας³³ που είναι η ελευθερία και η ισότητα και αυτό γιατί δεν τις θεωρεί αρχές, αλλά άρνηση αρχών. Υποστηρίζει ότι έτσι καταλύεται η κοινωνική ιεράρχηση, και η αξιοκρατία, και επομένως καταπατείται και η ίδια η δικαιοσύνη, καθώς όλοι με βάση την αριθμητική ισότητα και όχι την ικανότητα, απολαμβάνουν ίσα προνόμια. Στο δημοκρατικό πολίτευμα κανένα διακριτό στοιχείο δεν υπερισχύει, και αυτό το γεγονός κατά την άποψη του Πλάτωνα, δεν μπορεί να διαμορφώσει ένα πλαίσιο συμφωνημένων κανόνων κοινωνικής συμβίωσης³⁴. Η δημοκρατία αποτελεί ένα σύστημα διακυβέρνησης που γίνεται ελκυστικό στους πολλούς καθώς απουσιάζουν οι κανόνες, είναι πλουραλιστικό, ανεκτικό, άνισο και ασταθές.

Κατ' αναλογία με το πολίτευμα, ο Πλάτωνας περιγράφει τον «δημοκρατικό άνθρωπο». Θεωρεί ότι προέκυψε με την πτώση της ολιγαρχίας και εξαιτίας της καταπίεσης που πιθανά να είχε υποστεί, εκδηλώνει με άκρατο τρόπο τις επιθυμίες³⁵ του που δεν περιορίζονται ούτε από την φιλαργυρία ούτε από το φόβο. Εξαιτίας δε των παντοειδών επιθυμιών του χαρακτηρίζεται ως

²⁹ .Η Πολιτεία του Πλάτωνα, Μέμμου, σελ 451, στιχ. 557 δ- ε.

³⁰ . Γιάννης Πλαγγέσης, *Αρχαία ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία, Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης*, εκδ. Βάνιας, 2010.

³¹ . Πολιτεία, Πλάτωνας, 536b.

³² . Πολιτεία, Πλάτωνας, 563d.

³³ . David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, σελ. 41. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι οι δύο υπέρτατες αρχές της δημοκρατίας, η ελευθερία και η ισότητα είναι αντίθετες με την διατήρηση της εξουσίας, της τάξης και της σταθερότητας. Η δημοκρατία για τον Πλάτωνα έχει ελλείψεις.

³⁴ . Ernest Baker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, κεφ. 8, & 310-383.

³⁵ . Δ.Σ. Ανδρέοπουλος, *Πλάτων: οντολογία, γνωσιοθεωρία, ηθική, πολιτική φιλοσοφία, φιλοσοφία της γλώσσας, αισθητική*, σελ. 271. Ο Πλάτωνας στην Πολιτεία του περιγράφει τον δημοκρατικό άνθρωπο ως εξής: «Ο δημοκρατικός άνθρωπος που δεν κατορθώνει να κρατήσει κάποια ισορροπία ανάμεσα στις ανάγκες και τις περιττές επιθυμίες, προέρχεται από τον ολιγαρχικό. Έχοντας ο νέος ανατραφεί μέσα από την αμορφωσιά και την φιλαργυρία, όταν δοκιμάσει για μια φορά τις περιττές απολαύσεις, δεν θα μπορέσει να αντισταθεί και έτσι θα προκληθεί εσωτερική σύγκρουση στην ψυχή του ανάμεσα στις συγγενικές βλαβερές επιθυμίες και τις ανάγκες».

κηφήνας³⁶, ως δούλος³⁷. Φυσικό επακόλουθο για το δημοκρατικό πολίτη που απολαμβάνει την ελευθερία χωρίς περιορισμούς, είναι η έλλειψη συγκρότησης και υπευθυνότητας (Schmidt, 2004). Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι ο δημοκράτης, ορμόμενος από την επικύρωση της λαϊκής κυριαρχίας από την οποία είχε δημιουργηθεί, δε θέτει περιορισμούς στη συμπεριφορά του. Φτάνει δε σε τέτοιο σημείο, ώστε αδιαφορεί και για τον τρόπο εκλογής αρχόντων στα αξιώματα, που δεν δίδονται με βάση τα προσόντα κάποιου³⁸, αλλά με κλήρο. Από την άλλη οι κυβερνώντες παίρνουν αποφάσεις με βάση τη λαοφιλία³⁹ και τη δημοτικότητα, αποφεύγοντας σκληρές και δυσάρεστες εξαγγελίες. Για τον Πλάτωνα *ο δημοκρατικός άνδρας μοιάζει με χαμαιλέοντα*, που μεταλλάσσεται ανάλογα με την κατάσταση και μετατρέπει την ασυνέπεια σε συνεπή συνήθεια⁴⁰.

Ιδιαίτερα απασχόλησε την σκέψη του Πλάτωνα η ιδέα του Κράτους σε σχέση με τον άνθρωπο⁴¹. Ο Πλάτωνας αντιλαμβάνονταν το κράτος, ως ένα εκπαιδευτικό θεσμό. Μέσα σε αυτό οι πολίτες έχοντας ένα κοινό πνευματικό προσανατολισμό, διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους τόσο ως άτομα όσο και ως κοινωνικά όντα, τα οποία μετέχουν στη διατήρηση και μετάδοση της καρδιάς του πολιτεύματος που είναι ο νόμος⁴². Το κράτος για τον Πλάτωνα θα πρέπει να διακατέχεται από πνεύμα δικαιοσύνης. Η δικαιοσύνη είναι το αποτέλεσμα της εκπαίδευσης της ψυχής που προσφέρει το κράτος στον πολίτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι η ψυχή συγκροτείται από τρία μέρη⁴³, τη λογική, τη δύναμη και το ένστικτο και ότι αυτά αποτελούν πρότυπο για την δημιουργία μίας ιδεατής Πολιτείας.⁴⁴

³⁶. Alexandre Kouyre, **Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα**, κεφ. 3, οι ατελείς πολιτείες, σελ. 140-166. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα ο δημοκρατικός άνθρωπος δεν ανήκει στην κατηγορία των χειρωνακτικών. Χαρακτηρίζεται «κηφήνας», γιατί με την πτώση της ολιγαρχίας και ο ίδιος πτώχευσε και έγινε εχθρός της. Είναι ο επαγγελματίας πολιτικός που επιδιώκει να πλουτίσει μέσα από την άσκηση της πολιτικής. Είναι ο δημαγωγός και τέλος είναι ο γιος του ολιγαρχικού, που εξαιτίας της καταπίεσης που έχει υποστεί από τον ολιγαρχικό πατέρα, τώρα βρίσκει την ευκαιρία να ικανοποιήσει τις καταπιεσμένες επιθυμίες του.

³⁷. Cynthia Farrar, **Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην αρχαία Ελλάδα**, κεφ. VII, σελ. 413-432. Ο Πλάτωνας μιλώντας για την ελευθερία υποστήριξε ότι και ο τύραννος και ο δημοκράτης, ο καθένας με τον δικό του τρόπο είναι δούλοι των επιθυμιών τους. Ενώ οι άνθρωποι που ελέγχονται από άλλους είναι πραγματικά ελεύθεροι.

³⁸. Alexandre Kouyre, **«Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα»**, κεφ. 3, οι ατελείς πολιτείες, σελ. 140-166. Στο δημοκρατικό καθεστώς, σύμφωνα με την άποψη του Πλάτωνα, η εξουσία δεν χαίρει της απαιτούμενης εκτίμησης. Για αυτό και αναλαμβάνουν την διακυβέρνηση της Πολιτείας «χωρίς να ενδιαφέρει κανέναν αν ένας πολιτικός έχει προετοιμαστεί κατάλληλα για την κρατική διοίκηση, ενώ η απλή δήλωσή του ότι είναι φίλος του λαού κάνει τους πάντες να εκχωρούν πλήθος αξιωμάτων». Εδώ φαίνεται καθαρά η άποψη του Πλάτωνα της επικράτησης των δημαγωγών.

³⁹. David Held, **Μοντέλα Δημοκρατίας**, βλ. σελ. 41. Πλάτων,(Πολιτεία 557 d): «Ο μόνος άρχοντας που θαυμάζει ο λαός είναι ο συκοφάντης, αυτός που διακηρύττει ότι είναι φίλος και προστάτης των συμφερόντων του λαού».

⁴⁰. Ernest Baker, **Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του**, 2007, εκδ. Ποιότητα σελ.541.

⁴¹. Ernest Baker, **Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του**, 2007 κεφ. 8, & 310-383. Ο Πλάτωνας πίστευε ότι κατά κύριο λόγο το κράτος συγκροτούνταν κατά κύριο λόγο με την συνειδητή συμμετοχή των πολιτών σε αυτό. Χαρακτηριστικά λέει στο έργο του Πολιτεία (544 D): « Τα κράτη δεν γεννιούνται από τη βελανιδιά ή τον βράχο αλλά από τους χαρακτήρες των ανθρώπων που κατοικούν σ'αυτά».

⁴². Ernest Baker, **Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του**, 2007 κεφ. 2, & 55-102. Ο νόμος είναι αυτός που κρατάει σε συνοχή την κοινωνία, «**το συνοικίζον και το συνέχον**».

⁴³. Michel Humbert, **Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας**, κεφ. 4 & 175- 216. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα η ψυχή αποτελείται από τρία μέρη: τη **λογική** (λόγος), που συσκέπτεται και αποφασίζει, τη **δύναμη** (θυμός), που πολεμά και υπακούει και το **ένστικτο** (επιθυμία) που παράγει και αποκτά. Η τάξη μέσα στη ψυχή είναι δικαιοσύνη, ενώ η αταξία είναι αδικία. Μελετώντας την δικαιοσύνη στην μεγάλη κλίμακα του κράτους, ο Πλάτωνας θεωρεί ότι μπορεί να εξαγάγει συμπεράσματα και για την μικροκλίμακα του δίκαιου ανθρώπου. Κατ' αναλογία συγκροτεί τα τρία μέρη της Πολιτείας που οραματίζεται: οι αρχηγοί (ποιμένες) που θα κυβερνούν την Πολιτεία θα έχουν την γνώση και

Ο Πλάτωνας πιστεύει απόλυτα στην τέλεια Πολιτεία, που κυριαρχείται από το «*Λόγο*» και μέσω του λόγου από το «*Αγαθό*». Όταν η τελειότητα δεν υφίσταται, αρχίζει η διαφθορά και κατ'επέκταση τα εκφυλισμένα πολιτεύματα. Τη θέση του λόγου παίρνει τώρα, η φιλοδοξία, η φιλαργυρία, η φιληδονία, η ματαιοδοξία και η εγκληματικότητα⁴⁵. Επομένως το πολίτευμα έχει υποστεί αλλοιώσεις. Οι αλλοιώσεις αυτές έχουν διαβαθμίσεις. Ο Πλάτωνας τις κατανομάζει κατά φθίνουσα σειρά, ανάλογα με το βαθμό ατέλειάς τους⁴⁶ ως εξής:

1. **Τιμοκρατία:** η πολιτεία της τιμής και της ανδρείας,
2. **Ολιγαρχία:** η πολιτεία του πλούτου και της φιλαργυρίας,
3. **Δημοκρατία:** η πολιτεία της αταξίας και της ελευθερίας, και
4. **Τυραννία:** η χειρότερη πολιτεία, του φόβου και του εγκλήματος.

Ανάλογα με τα πολιτεύματα, ο Πλάτωνας κατατάσσει και πέντε ήδη ανθρώπινων χαρακτήρων: ο αγαθός και δίκαιος άνθρωπος αντιστοιχεί στο τέλειο πολίτευμα της αριστοκρατίας, ο φιλόδοξος και ο φιλάργυρος στην πολιτεία των Λακεδαιμονίων, ο ολιγαρχικός στην ολιγαρχία, ο δημοκρατικός στην δημοκρατία⁴⁷ και ο τυραννικός στην τυραννία.

Παρότι ο Πλάτωνας επέκρινε τα είδη των πολιτευμάτων πίστευε ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι πλήρης αν τεθεί εκτός της Πολιτείας⁴⁸. Η δημοκρατία ήταν για αυτόν ένα πολίτευμα παρακμής που δεν αντικατροπτίζει ένα πρότυπο κοινωνίας προς μίμηση. Πίστευε ότι η δημοκρατία περισσότερο από κάθε άλλο πολίτευμα χρειάζεται την πειθαρχία και την υπακοή στους νόμους, γιατί σε αντίθετη περίπτωση κινδυνεύει να εκτροχιαστεί και να εκπέσει στην τυραννία. Η δημοκρατία δεν εκπληρώνει τον σκοπό του κράτους που είναι η ευδαιμονία⁴⁹. Παρόλα αυτά ο Πλάτωνας δεν βλέπει πιο πειστικές εναλλακτικές λύσεις και τελικά συναινεί ως προς την διατήρησή της⁵⁰.

άρα ικανότεροι γι' αυτό είναι οι φιλόσοφοι. Οι πολεμιστές (φύλακες) θα υπερασπίζονται την Πολιτεία με την γενναιότητά τους και τέλος οι παραγωγοί (ποιίμνιο) θα εργάζονται γι' αυτήν.

⁴⁴. Ernest Baker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, κεφ. 11, & 505- 569. Το ιδεώδες της Πολιτείας που οραματίζεται ο Πλάτωνας, έχει να κάνει με την συγκρότηση της ανθρώπινης φύσης, που αποτελεί την βάση για την ύπαρξη του κράτους. Επομένως αυτό που επιδεικνύεται είναι η πραγματική κατάσταση του κράτους σε σχέση με τις αιτίες που το κάνουν να λειτουργεί με συγκεκριμένο τρόπο.

⁴⁵. Alexandre Kouge, *Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην Ανάγνωση του Πλάτωνα*, 1993.

⁴⁶. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, σελ. 206. Στη τιμοκρατία κυριαρχεί το πάθος του πολέμου, χωρίς να συνοδεύεται από σοφία, απεναντίας βασιζεται στο στοιχείο του θυμού. Στη ολιγαρχία κυριαρχεί το πάθος για το χρήμα. Για τον Πλάτωνα χρήμα και αρετή συνιστούν αντινομία. Στη δημοκρατία επικρατεί η ανοχή και η αταξία, που προέρχεται από την αρχή «οποιοσδήποτε, οποτεδήποτε μπορεί να αναλάβει οποιαδήποτε θέση». Και τέλος στη τυραννία τα χειρότερο καθεστώς, επικρατεί η βάνουση και άνομη επιθυμία.

⁴⁷. Alexandre Kouge, *Φιλοσοφία και πολιτεία. Εισαγωγή στην Ανάγνωση του Πλάτωνα*, κεφ. 3, & 141-166. Ο Πλάτωνας ανέλυσε την κοινωνική σύνθεση του δημοκρατικού πολιτεύματος και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν διαφέρει και πολύ από την σύνθεση του ολιγαρχικού πολιτεύματος. Στην δημοκρατία υπάρχουν οι πλούσιοι, ο λαός και οι έκτρωτοι «κηφίνες». Οι κηφίνες στη δημοκρατία κατέχουν τον ρόλο του επαγγελματία πολιτικού, του δημαγωγού που επιδόδονται σε άδικες πράξεις σε βάρος των πλουσίων προς όφελος του λαού, αλλά στην ουσία ενεργούν προς όφελος των δικών τους συμφερόντων.

⁴⁸. Alexandre Kouge, *Φιλοσοφία και πολιτεία. Εισαγωγή στην Ανάγνωση του Πλάτωνα*, κεφ. 3, & 141-166.

⁴⁹. Η ευδαιμονία σύμφωνα με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη συνίσταται σε μία ευτυχισμένη και ενάρετη ζωή.

⁵⁰. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, σελ. 207.

1.3. Αριστοτέλης

Η έννοια της δημοκρατίας απασχόλησε ιδιαίτερα και την αριστοτελική πολιτική θεωρία. Για τον Αριστοτέλη, το αληθινό και ύψιστο αγαθό του ατόμου εξισώνεται με το ύψιστο αγαθό της πόλης, την ευδαιμονία της πόλης και κατά συνέπεια με την ευδαιμονία του κάθε πολίτη.⁵¹ Ο σκοπός, το «τέλος» σύμφωνα με τους αρχαίους, χαρακτηρίζει την πολιτειακή⁵² του άποψη. Η ελληνική πόλις⁵³ οργανώνεται ως ολότητα, όπου οι πολίτες θέτουν αυτοβούλως τους εαυτούς τους υπό έναν κοινό νόμο, προκειμένου να ζήσουν σε μία οργανωμένη κοινωνία. Η αυτοδιάθεση των ατόμων είναι θεμελιώδες συστατικό της κοινότητας και η υπαγωγή τους σε κοινούς κανόνες, απαρχή ενός πολιτεύματος⁵⁴. Άρα, και σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος ως «ζώον πολιτικόν» είναι δημιουργημένος για την πόλη και όχι η πόλη για τον άνθρωπο⁵⁵. Η συλλογικότητα που συναντάται στην αρχαιότητα αγνοεί την ύπαρξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων με την σημερινή μορφή της, παρόλα αυτά για την οργάνωση της πολιτείας λαμβάνεται υπόψη η φύση και τα αληθινά συμφέροντα του ανθρώπου⁵⁶.

Το πολιτειακό θεωρείν του Αριστοτέλη βασισμένο στη φιλοσοφική επιστήμη, επικεντρώθηκε στα αίτια της ύπαρξης και της μεταβολής των πολιτευμάτων. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πόλη είναι το εφελτήριο της πολιτειακής οργάνωσης. Η δημιουργία της συνδέθηκε αρχικά με την διατήρηση της ζωής. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι όλα εκκινούν από τα πρωτογενή ένστικτα των ανθρώπων. Τα βασικά ένστικτα της αναπαραγωγής και της αυτοσυντήρησης είναι εκείνα που συνδέουν τον κύριο (άρχων) με τον δούλο (αρχόμενος)⁵⁷. Η πόλη συνιστά το πεδίο της ανθρώπινης τελείωσης και από ηθική και από πνευματική σκοπιά. Η ύπαρξη της πόλης αναλύεται σε τρεις συνιστώσες, στο: **α) «υλικό αίτιο», β) «ποιητικό αίτιο», και γ) «ειδολογικό αίτιο»**⁵⁸. Η

⁵¹. Βουδούρης Κωνσταντίνος, *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, 1995, Διεθνές κέντρο ελληνικής φιλοσοφίας και πολιτισμού, σελ. 111. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι ένα πολίτευμα θα πρέπει να στοχεύει στο «ευ ζην» των πολιτών. Ταυτίζει το κοινό συμφέρον του «όλον» της πόλης με το «μέρη» των πολιτών της. Σύμφωνα με τον Ross στο βιβλίο του «Αριστοτέλης» η ευζωία επιτυγχάνεται με την ηθική και πνευματική δραστηριότητα.

⁵². Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος. Για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη*, σελ. 103. Πολιτεία για τον Αριστοτέλη είναι το σύνταγμα, η ορθή λειτουργία του κράτους και η δομή της κυβερνητικής εξουσίας.

⁵³. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, εισαγωγή, & σελ 1-32. Ο Αριστοτέλης δίνει τον εξής ορισμό στην ελληνική πόλη: «Μια κοινωνία με περισσότερες κώμες σχηματίζει την τέλεια πόλη, που έφτασε να γίνει αυτόαρκης... και διατηρείται για να ζουν οι πολίτες καλύτερα.

⁵⁴. Wolfgang Kullmann, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, σελ 50.

⁵⁵. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*,

⁵⁶. Δ.Ζ. Ανδριόπουλος, *Αριστοτέλης. Πενήντα ομόκεντρες μελέτες*, σελ. 35, εκδ. Α.Π.Θ., 2003 (Ποταμιανού, 2007).

⁵⁷. W.D. Ross, *Αριστοτέλης*, 1991.

⁵⁸. Βουδούρης Κωνσταντίνος, *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, 1995, σελ. 112-114. Όπως ισχυρίζεται ο Αριστοτέλης το «υλικό αίτιο» ή η «οικεία ύλη» είναι εξωτερικοί παράγοντες που δεν έχουν να κάνουν με την άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Η «οικεία ύλη» προσδιορίζεται από γεωγραφικούς και κλιματολογικούς παράγοντες, από το μέγεθος της πόλης, από δημογραφικά στοιχεία, όπως επίσης και από το ποιοι λαμβάνουν ενεργό μέρος και σε ποιό βαθμό στην άσκηση της εξουσίας, όπως μέτοικοι, δούλοι, ξένοι μέχρι και οι «βάνουσοι», δηλαδή οι ελεύθεροι χειρωνακτές. Το «ποιητικό αίτιο» ή «κύριον της πόλεως» απαρτίζεται από πολίτες που όχι μόνο τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή, αλλά και να κρίνουν τις απόψεις των πολιτικών και των ρητόρων και να αναλαμβάνουν την ευθύνη για τις τελικές αποφάσεις. Το «κύριον της πόλεως» επαγωγικά είναι αυτό που συντελεί στην σταθερότητα ή μη και την εξέλιξη μιας πόλης. Το «ειδολογικό αίτιο», δηλαδή ο σκόπος, το τέλος συντελεί στην ανάπτυξη των πολιτών που κατά τον Αριστοτέλη θα πρέπει να οδηγεί στην ευδαιμονία.

πόλη του Αριστοτέλη δεν ταυτίζεται με την σύγχρονη έννοια του κράτους⁵⁹, αλλά με την διαταγμένη ευρυθμία, στην λειτουργία της οποίας μετέχουν οι πολίτες αναγνωρίζοντας ότι η πόλη προηγείται από το άτομο.⁶⁰

Η διάκριση των πολιτευμάτων αποτέλεσε πεδίο έρευνας για τον Αριστοτέλη. Επικεντρώθηκε κυρίως στην πηγή της εξουσίας και της σχέσης της με την κοινωνία. Ο ίδιος μέτοικος στην πόλη των Αθηνών, προσπάθησε να κατανοήσει τα συνεχώς μεταβαλλόμενα πολιτικά γίνεσθαι. Υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα, αλλά όσον αφορά τις απόψεις του σχετικά με τα πολιτειακά ζητήματα, ανέπτυξε τις δικές του ιδέες με προεξέχον το ιδεώδες του άριστου πολιτεύματος. Πίστευε ότι ο τρόπος που ασκείται η εξουσία, και ο αριθμός των κυβερνώντων-αν είναι λίγοι ή πολλοί- είναι καθοριστικά για το είδος του πολιτεύματος. Αν η εξουσία ασκείται για το κοινό συμφέρον τα πολιτεύματα είναι «ορθά», αν πάλι κινείται με γνώμονα την ιδιοτέλεια είναι «παρεκβάσεις».⁶¹ Είναι εμφανές ότι ο Αριστοτέλης κατατάσσει την πολιτειακή διακυβέρνηση με γνώμονα το δίκαιο.

Ως «παρέκβαση» ή « ημαρτημένο» πολίτευμα, αντιλαμβάνεται ο Αριστοτέλης την Αθηναϊκή Δημοκρατία. Ο ίδιος διατήρησε μία επικριτική στάση, χωρίς να είναι αφοριστική. Η δημοκρατία κατά τον Αριστοτέλη είναι το πολίτευμα όπου υπερισχύουν οι φτωχοί⁶², καθώς υπερτερούν αριθμητικά⁶³. Επακόλουθο είναι, το «πλήθος» ή το «κύριον της πόλεως», να ασκεί τέτοια εξουσία που να εξυπηρετεί το συμφέρον των πολλών, εκφράζοντας έτσι μια συλλογική υποκειμενικότητα και όχι το γενικό συμφέρον όλων των πολιτών, πλούσιων και φτωχών. Ο Αριστοτέλης θέτει έτσι την αριθμητική υπεροχή⁶⁴ και όχι το αξιακό- ποιοτικό κριτήριο, ως δομική σύσταση της δημοκρατίας. Αν και δεν αποδέχεται την αρχή της αριθμητικής ισότητας που εφαρμόστηκε στην Αθηναϊκή Δημοκρατία, πίστευε στην σοφία της μάζας. Μέσα από την

---

⁵⁹. Wolfgang Kullmann, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, σελ. 16. Ο Kullmann, υποστηρίζει για τον Αριστοτέλη ότι αναγνωρίζει στο κράτος την ανωτερότητά του σε σχέση με το άτομο και την οικογένεια. Ο Hegel θεωρεί ότι η σχέση του κράτους με το άτομο-οικογένεια συνίσταται στο ότι το «κράτος να είναι φύσει πρότερον της οικογένειας και πρότερον καθενός από εμάς», δηλαδή όχι με βάση την χρονική σειρά (προηγείται η οικογένεια του κράτους), αλλά με βάση την ουσία και την υπόσταση. Η έννοια του κράτους σήμερα είναι συνώνυμο της εξουσίας που ασκείται απέναντι στον πολίτη. Βλ. Δημήτρης Τσάτος, *Πολιτεία*, σελ. 338. Η πολιτεολογική προσέγγιση ορίζει το κράτος ως οργάνωση της εσωτερικά και εξωτερικά κυρίαρχης εξουσίας.

⁶⁰. Γιάννης Πλαγγέσης, *Αρχαία ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία, Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης*, κεφ. VI, σελ. 241-245. Ο Αριστοτέλης για να εξάρει τον χαρακτήρα της πόλης και να καταδείξει την προτεραιότητα του γενικού-πολή σε συνάρτηση με το άτομο-πολίτη, χρησιμοποιεί το λεκτικό σχήμα «μέρος-όλον».

⁶¹. Δ. Ζ. Ανδριόπουλος, *Αριστοτέλης. Λογική-Φιλοσοφία της Γλώσσας. Οντολογία- Γνωσιοθεωρία. Πενήντα ομόκεντρες μελέτες*, 2003, Σελ. 81.

⁶². Πολιτικά, Αριστοτέλης. Ο Αριστοτέλης τους χαρακτήριζε, βάνουσους, αγοραίους, θήτες.

⁶³. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, «δημοκρατία μεν όταν οι ελεύθεροι και άποροι πλείους όντες κύριοι της αρχής ώσιν», (1290b, 17-19).

⁶⁴. Christopher Carey, *Η δημοκρατία στην κλασική Αθήνα*, σελ. 50. Αναφέρει ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά (1317a 40), «...είναι η ισότητα σύμφωνα με τον αριθμό, όχι σύμφωνα με την αξία... έτσι σε μία δημοκρατία οι φτωχοί έχουν περισσότερη εξουσία από τους εύπορους, επειδή αποτελούν πλειονότητα...» Επίσης βλ. Θανάσης Παπαδόπουλος, *Ιδεολογία και φιλοσοφία της δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα, Κέδρος*, 1978, σελ. 279. Η αρχή της αριθμητικής ισότητας είχε εφαρμογή και στο δίκαιο, απόλυτη ισότητα δικαιωμάτων σε όλους τους πολίτες και αφορούσαν την λειτουργία του κράτους.

συλλογική διαβούλευση, την ανταλλαγή επιχειρημάτων και τον δημόσιο έλεγχο, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το σώμα του Δήμου μπορεί να πάρει αποφάσεις με ευθυκρισία και διαφάνεια.⁶⁵

Ο Αριστοτέλης ισχυριζόταν ότι το δημοκρατικό πολίτευμα έχει διάφορες μορφές⁶⁶. Εκείνη όμως που υποστηρίζει ότι συνάδει με τη δημοκρατική διακυβέρνηση, είναι εκείνη η μορφή που θεμελιώνεται στην συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και στην κυριαρχία των νόμων. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, η καλύτερη δημοκρατία είναι η μη δημοκρατία⁶⁷. Ο ισχυρισμός του βασίζεται στην εκλογή και άσκηση της εξουσίας από άτομα που έχουν χαμηλό εισόδημα. Το πολίτευμα αυτό ταιριάζει σε πολίτες που είναι κατά βάση κτηνοτρόφοι ή γεωργοί. Καθώς είναι ιδιαίτερα απορροφημένοι από την εργασία τους, παρίστανται παριστασιακά στις συνεδριάσεις του λαού, και όταν το πράττουν, θέλουν να ελέγχουν τους άρχοντες και να τους κάνουν να λογοδοτούν. Έτσι αναθέτουν στην εξουσία στους καλύτερους.

Πρωταρχικός όρος της δημοκρατικής πολιτείας είναι η ελευθερία, «...*υπόθεσις με ούν της δημοκρατικής πολιτείας ελευθερία*». Οι ελεύθεροι πολίτες ομονοούν στη λήψη αποφάσεων και συμμετέχουν ισότιμα στην άσκηση πολιτικής εξουσίας, *επαληθεύοντας «το εν μέρει άρχεσθαι και άρχειν»*. Έμπρακτα θεμελιώνεται η δημοκρατική αρχή επί της ισότητας των πολιτών⁶⁸. Η ισότητα αυτή, υποστηρίζει ο Αριστοτέλης, αυτομάτως παραγκωνίζει την ύπαρξη «της χαρισματικής προσωπικότητας» ή την υπερβολική δύναμη ενός πολιτικού ηγέτη⁶⁹. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η ελευθερία⁷⁰ και η ισότητα είναι αλληλένδετες. Ένα δεύτερο τεκμήριο δημοκρατίας, είναι η αυτονομία του ελεύθερου ατόμου να ζει όπως θέλει «*ζην ως βούλεται*». Εδώ κατά τον Αριστοτέλη γίνεται παρερμηνεία του όρου. Η ελευθερία συνίσταται στην πολιτική και ατομική εκδοχή της. Όσο αφορά την πολιτική εννοείται η άσκηση εξουσίας από τους πολίτες είτε αθρόως είτε εκ περιτροπής. Και όσο αφορά την ατομική είναι να πράττει ο καθένας ότι επιθυμεί.

Το είδος, η μορφή του πολιτεύματος καθορίζει και την πόλη. Ο Αριστοτέλης διέκρινε τα πολιτεύματα ως εξής⁷¹:

1. Μοναρχία: εξουσία ενός και μοναδικού άρχοντα.

⁶⁵. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, κεφ. 4, σελ. 209-210. Πολιτικά του Αριστοτέλη (1281 a-b): «Γιατί οι πολλοί... παρ' όλο που ο καθένας χωριστά δεν είναι σπουδαίος, πιθανώς να είναι καλύτεροι από τους λίγους άριστους, όχι ως άτομα ο καθένας χωριστά, τουλάχιστον ως σύνολο. Εξ' άλλου το πλήθος διαφθείρεται λιγότερο. Κι όπως η μεγάλη ποσότητα νερού, έτσι και οι πολλοί κινδυνεύουν λιγότερο να διαφθαρούν απ' ότι οι λίγοι» (Πολιτικά, 3, 1286a).

⁶⁶. Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά, *Προβολές στον Αριστοτέλη*, σελ. 295-300. Στα Πολιτικά ο Αριστοτέλης κατανομάζει και απαριθμεί τις μορφές του δημοκρατικού πολιτεύματος ως εξής: 1. Η πρώτη στηρίζεται στην ισότητα. 2. Η δεύτερη στην κυριαρχία του νόμου και στην συμμετοχή των πολιτών στα κοινά. 3. Η τρίτη στην συμμετοχή των πολιτών στην εξουσία και στην κυριαρχία των νόμων και 4. Η τέταρτη μορφή, που είναι η χειρότερη, βασίζεται στην κυριαρχία: «*όπου δ' οι νόμοι μη είσι κύριοι, ενταύθα γίνονται δημαγωγοί*».

⁶⁷. W. D. Ross, *Αριστοτέλης*, σελ. 367-368.

⁶⁸. David Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, σελ 30, Πολιτικά του Αριστοτέλη: «Βασική αρχή της δημοκρατίας είναι η ελευθερία, διότι συνήθως λένε, ότι μόνο σε αυτό το πολίτευμα απολαμβάνουν την ελευθερία και διότι κατεξοχήν στόχος της δημοκρατίας είναι η ελευθερία. Κύριο χαρακτηριστικό δε της ελευθερίας είναι ότι κάθε πολίτης γίνεται εκ περιτροπής και άρχων και αρχόμενος... Καθότι, όπως λένε, καθένας πολίτης πρέπει να έχει ίσα διακαιώματα...»

⁶⁹. Α. Μπαγιονάς, *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, σελ. 114-115.

⁷⁰. Christopher Carey, *Η Δημοκρατία στην κλασική Αθήνα*, σελ. 51. Η ελευθερία για τον Αριστοτέλη επιτυγχάνεται με την αποφυγή της συγκέντρωσης της εξουσίας σε ένα μόνο άτομο ή σε σύνολο ατόμων. Κάτι τέτοιο είναι εφικτό, περιορίζοντας την χρονική διάρκεια- ένα έτος- και τον αριθμό ανάληψης εξουσίας- συνήθως δύο φορές.

⁷¹. Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, εκδ. Σάκκουλα, 2012, κεφ. 4, σελ. 211-212.

2. **Αριστοκρατία:** βασιζείται στην ηθική αρετή και όχι στον πλούτο.

3. **Η ολιγαρχία και η δημοκρατία**⁷²: η ολιγαρχία είναι συνυφασμένη με τον πλούτο και η δημοκρατία με την ελευθερία. Ο Αριστοτέλης δεν αποδέχεται καμμία από τις δύο.

4. **Η πολιτεία (μετριοπαθείς ολιγαρχία ή δημοκρατία)**⁷³: Η Αριστοτελική θεωρία αποδέχεται τη μεικτή μορφή δημοκρατίας και ολιγαρχίας.

Σύμφωνα με τον Finley⁷⁴, ο Αριστοτέλης πίστευε ότι τα πολιτεύματα υπονομεύονταν, όταν οι άρχοντες ενεργούσαν με βάση τα προσωπικά ή τα ταξικά τους συμφέροντα. Η πολιτική συμπεριφορά των αρχόντων⁷⁵ αποτελούσε και την διάκριση μεταξύ των «τριών ορθών» τρόπων διακυβέρνησης και της «εκφυλισμένης» μορφής τους. Έτσι, η μοναρχία μετατρέπεται σε τυραννία, η αριστοκρατία σε ολιγαρχία και η πολιτεία σε δημοκρατία⁷⁶. Η διατήρηση ή η φθορά των πολιτευμάτων απασχόλησε ιδιαίτερα τον Αριστοτέλη. Διατύπωσε την άποψη ότι για την διατήρηση⁷⁷ ενός πολιτεύματος, απαραίτητη συνθήκη είναι η γνώση των αιτιών που προκαλούν τη φθορά του και μοιραία τη μεταβολή⁷⁸ του.

Η δημοκρατική πολιτεία για τον Αριστοτέλη δεν εκπληρώνει τον τελολογικό⁷⁹ της σκοπό που είναι η ευζωΐα των πολιτών της. Φοβόταν τον εκφυλισμό της δημοκρατίας, καθώς ήταν η κυβέρνηση των φτωχών⁸⁰ και συνεπώς ενεργούσε για το ίδιο συμφέρον. Η δημοκρατική

⁷².Α. Μπαγιονάς, *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, σελ. 122. Η διαφορά ανάμεσα στην ολιγαρχία και την δημοκρατία έγκειστα καθαρά στην οικονομική κατάσταση εκείνων που κατέχουν την εξουσία.

⁷³. Θανάσης Παπαδόπουλος, *Ιδεολογία και Φιλοσοφία στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 79. Η πολιτική ιδεολογία του Αριστοτέλη επικεντρώνεται στο μείγμα της άμεσης και της έμμεσης δημοκρατίας (δημοκρατία-ολιγαρχία). Αυτή τη μεικτή μορφή την ονομάζει *πολιτεία ή άριστη πολιτεία*, όπου επικρατούν τα στοιχεία της δημοκρατίας.

⁷⁴. M.I. Finley, *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*, σελ.104

⁷⁵. W. D. Ross, *Αριστοτέλης*, σελ. 360. *Οι αριστοκράτες, οι ολιγαρχικοί και οι δημοκράτες είχαν διαφορετική αντίληψη για την έννοια της «δικαιοσύνης», αλλά όλοι συμφωνούσαν ότι δικαιοσύνη σημαίνει ισότητα ανάμεσα στους ίσους και ανισότητα ανάμεσα στους άνισους. Όσοι υπερείχαν σε πλούτο θεωρούσαν ότι υπερέχουν σε όλα και έτσι θα πρέπει ανάλογα με την περυσία τους να συμμετέχουν και στην πόλη. Όσοι ήταν ίσοι με τους άλλους, κατά την ελευθερία, θεωρούν ότι είναι ίσοι από κάθε άποψη και υποστηρίζουν ότι τα πολιτικά διακρίματα θα πρέπει να κατανέμονται εξίσου στους ελεύθερους πολίτες. Από αυτές τις αντιλήψεις γεννήθηκαν η ολιγαρχία και η δημοκρατία.*

⁷⁶. M.I. Finley, *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*, σελ.104. Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι το δημοκρατικό καθεστώς ευδοκμεί κυρίως σε αγροτικές κοινότητες, γιατί οι αγρότες είναι πολύ απασχολημένοι για να ασχολούνται με τα κοινά της πόλης, ενώ οι τεχνίτες και οι μαγαζάτορες της πόλης μπορούν πιο εύκολά να συμμετέχουν «οι άνθρωποι αυτού του είδους είναι γενικά ένα κακό συνονθύλευμα».

⁷⁷. Γιάννης Πλαγγέσης, *Αρχαία Ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία. Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης* σελ. 264-280 Η διατήρηση των πολιτευμάτων, κατά τον Αριστοτέλη, βασιζόταν σε τέσσερις αρχές:1. Η εξουσία να ασκείται για το κοινό συμφέρον. 2. Η εξουσία να ασκείται συλλογικά. 3. Να είναι ισχυρότεροι αυτοί που υποστηρίζουν το πολίτευμα από αυτούς που είναι αντίθετοι και 4. Τα παιδιά να λαμβάνουν αγωγή σύμφωνη με το πολίτευμα που έχουν. Όσο αφορά την παιδεία βλ. *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, σελ. 161. Η παιδεία αφορά και την πόλη καθώς υπερβαίνει το εύρος της ατομικής πράξης. Το αν πο πολίτες θα πρέπει να έχουν κάποια παιδεία είναι πολιτικό θέμα, αλλά το πως κάποιος θα συμπληρώσει την παιδεία του μπορεί και να μην είναι. Επίσης βλ. Wolfgang Kullman, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, σελ. 114-115. Η παιδεία αν έχει ευρεία διάδοση μπορεί να επιφέρει ισότητα, αν όμως περιοριστεί σε μερικούς μπορεί και να συμβάλλει στην ανισότητα.

⁷⁸. Γιάννης Πλαγγέσης, *Αρχαία Ελληνική πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία. Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης*, σελ. 260-270. Η μεταβολή των πολιτευμάτων, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, συντελείται με την «στάσι». Η «στάσις», είναι μια γενική αστάθεια, μία έκρυθμη κατάσταση που προκαλείται από ορισμένα αίτια και οδηγεί σε πολιτική ανατροπή.

⁷⁹. Wolfgang Kullman, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, σελ 58. Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι ο πολιτικός και ο νομοθέτης θα έπρεπε να επιλέγουν κάθε φορά το πολίτευμα που ταιριάζει σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμό, προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για να επικρατήσουν στον μέγιστο βαθμό **ο λόγος και ο νους**.

⁸⁰. W. D. Ross, *Αριστοτέλης*, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 1991 σελ. 76-77

διακυβέρνηση που αποδέχεται ο Αριστοτέλης προκρίνει τη σχετική ισότητα⁸¹, από πνευματική και ηθική άποψη, ανάμεσα στους πολίτες. Αυτό επιτυγχάνεται όταν το άθροισμα των επιδόσεων του πλήθους είναι ίσο ή υπερβαίνει το άθροισμα των επιδόσεων των αρίστων. Ο Kullmann (2003) χαρακτήρισε τον Αριστοτέλη μάλλον δημοκράτη⁸² ως «πολιτικό» και αριστοκράτη ως «θεωρητικό».

1.4. Το κοινωνικό συμβόλαιο του Thomas Hobbes. Σύμβαση ή υποταγή;

Αν και η Αθηναϊκή Δημοκρατία στις μέρες μας αντιπροσωπεύει την παντοδυναμία της λαϊκής κυριαρχίας, για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, - από την πτώση της και μετά-, αποτέλεσε ένα τύπο διακυβέρνησης κατάλληλο για μικρές κοινότητες. Η αναζήτηση και η ταξινόμηση διαφόρων μορφών διακυβέρνησης συνέχιζε να απασχολεί την πολιτική φιλοσοφία. Η έννοια της κυριαρχίας τέθηκε ως κεντρικό ζήτημα, προκειμένου να αποτελέσει τη βάση ενός σταθερού πολιτικού συστήματος. Στην Ευρώπη του 17^{ου} αιώνα, οι κοινωνικοπολιτικές διαμάχες στάθηκαν αφορμή για να αναθεωρηθούν οι σχέσεις εξουσίας. Το 1651 ο **Thomas Hobbes**, δημοσιεύει το **«Λεβιάθαν (Leviathan)»**, στο οποίο πραγματεύεται τον απόλυτο χαρακτήρα της εξουσίας.

Ο Thomas Hobbes, άγγλος πολιτικός φιλόσοφος, είναι θεμελιωτής της θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου. Η φιλοσοφική θεώρηση του κοινωνικού συμβολαίου επικεντρώνεται σε τρεις διαφορετικές ερευνητικές παραδόσεις⁸³: στον μηχανιστικό υλισμό⁸⁴, στη νομιστική παράδοση⁸⁵ και στο μεθοδολογικό νεοαριστοτελισμό⁸⁶. Ο πολιτικός προβληματισμός του εκκινεί από την απαισιόδοξη πεποίθησή του για την ανθρώπινη φύση. Σε πλήρη αντίθεση με τον Αριστοτέλη, ο Hobbes υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος δεν είναι φύσει «κοινωνικό και πολιτικό ζώον⁸⁷». Στην φυσική ή προ-κοινωνική του κατάσταση κυριαρχείται από τον απόλυτο ατομικισμό και το αίσθημα της αυτοσυντήρησης. Η αυτοσυντήρηση συνεπάγεται την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών και την αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών. Η άμετρη και ακατάσχετη φύση του ανθρώπου για την ικανοποίηση ολόενα και περισσότερων επιθυμιών, περιγράφεται από τον Hobbes, ως «ευδαιμονία»⁸⁸. Η απουσία θεσμικού πλαισίου σε συνδυασμό με το ατομικό συμφέρον οδηγούν τον άνθρωπο σε εμπόλεμη κατάσταση. Η απόληξη της συγκρουσιακής

⁸¹. Wolfgang Kullman, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας 2003, σελ 112-113.

⁸². Γιώργος Οικονόμου, *Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Αριστοτέλης και δημοκρατία κατά τον Κ. Καστοριάδη», σελ. 249-250. Ο P. Vidal-Naquet, πίστευε ότι ο Αριστοτέλης φλετάρει με την απόλυτη μοναρχία που την αποκαλεί παμβασιλεία, ενώ ο χαρακτηρισμός του ως δημοκράτη είναι υπερβολικός.

⁸³. Αιμίλιος Μεταξόπουλος, Εισαγωγικά στην Ανάγνωση του Hobbes, *Λεβιάθαν*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 2006, σελ. 11-25

⁸⁴. Ο Hobbes υποστήριξε ότι ο κόσμος και οι άνθρωποι λειτουργούν σαν μηχανές, με κύριο χαρακτηριστικό τους την κίνηση.

⁸⁵. Αιμίλιος Μεταξόπουλος, Εισαγωγικά στην Ανάγνωση του Hobbes, *Λεβιάθαν*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 2006, σελ. 19 «Ο νομιμαλισμός του Hobbes, επικυρώνει την αποκλειστική ορθολογικότητα της επικοινωνίας, ρίζα και φραγμός της οποίας είναι η σύμβαση».

⁸⁶. Ο Hobbes δηλώνει την αντίθεσή του προς τις θέσεις του Αριστοτέλη

⁸⁷. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015, σελ. 25-26. Οι αριστοτελικές και πλατωνικές θεωρήσεις για την σύσταση κοινωνικών ομάδων στα ζώα, όπως τα μυρμηγκία και οι μέλισσες, βρίσκουν αντίθετο τον Hobbes. Το ζωικό βασίλειο δεν έχει πάθη, δεν έχει κοινωνικές και ατομικές αξιώσεις, δεν αρθρώνουν λόγο, δεν διαθέτουν λογική και δεν έχουν ανταγωνισμό

⁸⁸. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015.

συμπεριφοράς είναι αποτέλεσμα του ανταγωνισμού, της δυσπιστίας και της δίνας για δόξα.⁸⁹ «Πόλεμος όλων εναντίων όλων⁹⁰», ο πολιτικός συλλογισμός του Hobbes έχει σαν αφετηρία την έλλειψη των ανθρώπινων κανόνων και επόμενως την απουσία πολιτικής οργάνωσης. Η εμπόλεμη κατάσταση καθιστά αδύνατη οποιαδήποτε μορφή κοινωνικής συμβίωσης και κατά συνέπεια οποιαδήποτε μορφή πολιτισμού.

Η μονήρης ζωή του ανθρώπου είναι σημείο εκκίνησης για τον Hobbes. Η απόλυτη ισχύς και ελευθερία που βιώνει το άτομο στην προ-κοινωνική κατάσταση, λειτουργεί εις βάρος του, γιατί όσο αφορά την ισχύ⁹¹ και την ελευθερία χρησιμοποιείται για προσωπικό συμφέρον, και γι' αυτό είναι και περιορισμένη. Βασική επιδίωξη του ανθρώπου, όπως επιτάσσει το φυσικό δίκαιο⁹² και η ορθολογική σκέψη (λόγος), είναι η προστασία της ίδιας της ζωής. Οι ορμέμφυτες συμπεριφορές του πηγάζουν από τον φόβο του θανάτου, την επιθυμία της άνετης διαβίωσης και την επιθυμία της ασφάλειας.⁹³ Η ανάλυση της φυσικής κατάστασης του ανθρώπου και η αποδόμησή του ήταν αναγκαία για να καταστήσει κραταιό το επιχείρημα της σύναψης κοινωνικού συμβολαίου. Η πολιτική του θεώρηση αποδυναμώνει την πρότερη φυσική κατάσταση του ανθρώπου, με σκοπό να καταδείξει την αναγκαιότητα της σύστασης συντεταγμένης πολιτείας.

Η σύναψη ενός κοινωνικού συμβολαίου είναι απόρροια του αμοιβαίου φόβου⁹⁴ και της ανασφάλειας. Και αυτές οι συνθήκες είναι ικανές να καταστήσουν την ζωή του ανθρώπου, *μοναχική, φτωχή, άθλια, κτηνώδη και σύντομη*⁹⁵. Η διατήρηση της ειρήνης και η απαγκίστρωση από την απόλυτη ελευθερία συντελούν στην συγκρότηση πολιτικής κοινότητας. Εδώ ξεκινά και η αναδόμηση του κράτους. Η λύση που προτείνει ο Hobbes θεμελιώνεται στην κοινωνική σύμβαση. Η σύναψη του συμβολαίου εκδηλώνεται με την εκούσια εκχώρηση της ισχύος σε έναν άνθρωπο ή σε συνέλευση ατόμων⁹⁶.

Η ιδιαιτερότητα του κοινωνικού συμβολαίου του Hobbes, εντοπίζεται στα εξής:

1. Η νομομερής επισύναψη σύμβασης.
2. Η υποταγή στην ανώτατη κυρίαρχη αρχή⁹⁷ και
3. Η υπεράσπιση της απολυταρχίας, χωρίς να αρνείται το δικαίωμα αντίστασης.

⁸⁹. Th. Hobbes, *Λεβιάθαν*, κεφ. 13, σελ. 195. Με άλλα λόγια τα αίτια της διαμάχης είναι το κέρδος, η ασφάλεια και η φήμη.

⁹⁰. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015, σελ. 27, *Bellum omnium contra omnes*.

⁹¹. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015. Η ισχύς χωρίζεται σε σωματικές ή διανοητικές ικανότητες όπως νόηση, δύναμη κ.α. και σε ισχύ που εξασφαλίζεται από διάφορα εργαλεία μέσα όπως χρήμα, ισχυροί φίλοι, φήμη κ.α..

⁹². Παναγιώτης Πανταζάκος, *Ένστικτο και ελευθερία κατά τον Τόμας Χομπς*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2006, σελ. 33-67. Ο Hobbes ως φυσικό δίκαιο ορίζει το δικαίωμα του ανθρώπου να απολαμβάνει οτιδήποτε του παρέχεται προκειμένου να διασφαλίσει την αυτοσυντήρησή του.

⁹³. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδο. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1992, σελ. 22.

⁹⁴. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015. Κεφ 1 «Περί της καταστάσεως των ανθρώπων χωρίς πολιτική κοινωνία», σελ.117-130. «... στη λέξη φόβος αντιλαμβάνομαι μια συγκεκριμένη πρόβλεψη του μελλοντικού κακού...».

⁹⁵. Thomas Hobbes, *Λεβιάθαν*, εκδ. ΓΝΩΣΗ, Αθήνα 1989, σελ. 196. Ίσως από τα πιο δυνατά σημεία της ανάλυσης του Hobbes για την ανθρώπινη συμπεριφορά.

⁹⁶. Thomas Hobbes, *Λεβιάθαν*, εκδ. ΓΝΩΣΗ, Αθήνα 1989, σελ. 157.

⁹⁷. Πιερ-Φρανσουά Μορό, *Χομπς: Φιλοσοφία, Επιστήμη, Θρησκεία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2001, σελ. 13. Η απόλυτη εξουσία του ηγεμόνα να νομοθετεί, να φορολογεί, να στρατολογεί, να ελέγχει την παιδεία.

Η ανώτατη αρχή ορίζεται ως κυρίαρχος. Η έννοια του κυρίαρχου είναι συνώνυμη με την απολυτότητα και τη μυθοποίηση της εξουσίας. Η βασικότερη δέσμευση του κυρίαρχου απέναντι στους υπηκόους του είναι η προστασία της ζωής και άρα η διασφάλισή τους από εσωτερικούς και εξωτερικούς κινδύνους. Αυτή η υποχρέωση επιφορτίζεται σημαντικά όσο αφορά τον ηθικό χαρακτήρα της. Η τήρηση των συμφωνηθέντων είναι αναγκαστική για τους συμβαλλόμενους.

Είναι φανερό η προτίμηση του Hobbes στη μοναρχία. Εισηγείται ένα απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης χωρίς να του προσδίδει επαναστατικό, ιδεολογικό χαρακτήρα. Στο κεφάλαιο 19 του «*Λεβιάθαν*» και στα κεφάλαια 7 και 19 του «*Περί του πολίτη*», γίνεται σαφής διαχωρισμός μεταξύ μοναρχίας, αριστοκρατίας και δημοκρατίας.

Οι διαφορές της μοναρχίας με την δημοκρατία επικεντρώνονται σε πέντε σημεία.:

1. Τον ορισμό του κοινού συμφέροντος.
2. Τον τρόπο διακυβέρνησης.
3. Τον τρόπο λήψης αποφάσεων
4. Την αμεροληψία των αποφάσεων και
5. Την ευκολία δημιουργίας εννοουμένων⁹⁸.

Ο Hobbes καταγράφει ανοιχτά την διαφωνία του με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και έρχεται σε ρήξη με τον Αριστοτέλη⁹⁹. Η αντιπαράθεση του αυτή θεμελιώνεται στον νεωτερικό τρόπο σκέψης του σε συνάρτηση με την πολιτική νομιμότητα της εποχής. Η φιλοσοφική θεώρηση της ανθρώπινης ύπαρξης που άγεται με γνώμονα το προσωπικό συμφέρον, τον ωθούν να επεξεργαστεί διαφορετικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας. Ο Hobbes επιχειρεί να αντιπαραβάλλει την αναζήτηση της «ιδανικής» πολιτείας με τον ρεαλισμό της ενσυνείδητης ατομικής επιλογής που οδηγεί στην υπακοή των πολιτειακών νόμων. Η προστασία της ζωής, της περιουσίας και της ελευθερίας προβάλλει περισσότερο αναγκαία. Τα θεμελιώδη αυτά δικαιώματα ο Hobbes, επιχειρεί να τα θωρακίσει μέσα σε θεσμικό νομικό πλαίσιο, σύμβαση. Η σύναψη μιας τέτοιας σύμβασης διακατέχεται από αισθήματα ανασφάλειας και φόβου για τη διασάλευση της κοινωνικής ειρήνης και της διαρκούς απειλής για εμφύλια σύρραξη¹⁰⁰. Η απότομη και μερικές φορές ίσως και βίαια διακοπή της ανθρώπινης ζωής απασχολούν την σκέψη του Hobbes και δικαιολογούν μία κοινωνική οργάνωση που νομιμοποιεί μια ισχυρή και απόλυτη πολιτική εξουσία.

1.5. Jean-Jacques Rousseau: Το συμβόλαιο της λαϊκής κυριαρχίας.

Οι πνευματικές ζυμώσεις που αναπτύχθηκαν με αφετηρία την αναζήτηση της κοινωνικής ζωής μέσα από συμβάσεις, δρούσαν παράλληλα με τις ιδεολογικές και πολιτειακές συγκρούσεις του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Η σύναψη των «*κοινωνικών συμβολαίων*» αποσκοπούσε στην ίδρυση ενός κράτους ή μίας κοινωνικής ομάδας, αποτελούμενα από ανθρώπους που αυτοβούλως

---

⁹⁸. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 69 . Η δημοκρατία είναι «μία σκηνή ανήθικων βιρτουόζων του λόγου» .

⁹⁹. Thomas Hobbes, *Περί του Πολίτη. Ο άνθρωπος-πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2015. Κεφ 1. Ο Hobbes αρνείται το επιχείρημα του Αριστοτέλη ότι υπάρχουν δύο είδη διακυβέρνησης αυτό που είναι προς όφελος του άρχοντα και αυτό που είναι προς όφελος των υπηκόων. Πιστεύει ότι τα οφέλη ή τα μειονεκτήματα που προέρχονται από τον τρόπο διακυβέρνησης είναι κοινά για άρχοντες και αρχόμενους.

¹⁰⁰. Ιντζεσίλογλου Ν., *Κοινωνιολογία του Δικαίου. Εισαγωγή σε μία ρεαλιστική νομική επιστήμη. Διεπιστημονική προσέγγιση του νομικού φαινομένου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ.110-111.

συνάπτουν συμφωνία αρχών ή και νόμων, ορίζοντας το πλαίσιο της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Η αντίληψη της θεωρίας των συμβολαίων, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, συνέχει την δικαιολόγηση για τη μετάβαση από την προ-κοινωνική κατάσταση, στην συντεταγμένη πολιτειακή οργάνωση, με γνώμονα το φυσικό δίκαιο. Η προσέγγιση του φυσικού δικαίου έχει διαφορετικές αναγνώσεις. Η διαφωνία εντοπίζεται και στον ορισμό της ελευθερίας και στην κατανομή της εξουσίας.

Ο Jean-Jacques Rousseau σε αντίθεση με τον Thomas Hobbes, αλλά και την αριστοτελική θεωρία, εκκινεί από την πεποίθηση ότι η φυσική κατάσταση του ανθρώπου δεν αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την συγκρότηση οργανωμένης πολιτείας¹⁰¹. Ο Rousseau δεν προσδίδει σκοπιμότητα στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Απεναντίας πιστεύει ότι αυτή εμφορείται από το ένστικτό της αυτοσυντήρησης (amour de so) και της συμπόνιας (commiseration)¹⁰², καθώς η αρχική φυσική τους κατάσταση, τους καθιστά ελεύθερους και αυτόνομους. Η μεταβολή της κοινωνικής κατάστασης επιτυγχάνεται, σύμφωνα με τον Rousseau, από την στιγμή που δημιουργείται η οικογένεια και η ιδιοκτησία¹⁰³. Από εδώ και πέρα ξεκινούν και τα προβλήματα. Οι κοινωνικές ανισότητες αμβλύνονται, με άμεση συνέπεια την αναζήτηση μιας οργανωμένης συλλογικότητας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κοινωνική και πολιτική αναντιστοιχία.

Η ανάταξη της σχέσης του άτομου με την εξουσία είναι επιβεβλημένη. Σύμφωνα με τον Rousseau, η σύναψη ενός Κοινωνικού Συμβολαίου από την μια διασφαλίζει την θεμελιώδη έννοια της ελευθερίας με σκοπό το κοινό καλό και από την άλλη δεσμεύει την πολιτική κοινότητα για την τήρησή του. Ο ριζοσπαστισμός του Rousseau εντοπίζεται στην νομή της εξουσίας. Η κυριαρχία εκπορεύεται από τον λαό που αναλαμβάνει την ευθύνη της νομοθεσίας. Η εφαρμογή της είναι αρμοδιότητα μίας κυβέρνησης που είναι υπόλογη απόλυτα στην λαϊκή κυριαρχία. Για τον Rousseau, η λαϊκή κυριαρχία είναι η βάση στην οποία οικοδομείται η έννομη τάξη¹⁰⁴. Κατά τη γνώμη όμως του ελβετού στοχαστή, η σύναψη του Συμβολαίου δεν αποτελεί πράξη αγαθών ατόμων, αλλά αποτέλεσμα οικειοθελούς εκχώρησης του ατομικισμού προς όφελος της κοινωνικής συνένωσης¹⁰⁵. Το επαναστατικό στοιχείο της σκέψης του Rousseau αναλύεται στην έννοια της ελευθερίας. Η σύσταση της πολιτικής κοινότητας ενδυναμώνει την έννοια αυτή. Η ιδέα λοιπόν του

---

¹⁰¹. Άρης Στυλιανού, *Θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου*, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2006, σελ. 165.

¹⁰². Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, 51- 60.

¹⁰³. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 100. Αξίζει να παρατεθεί η άποψη του Irish Fetscher, αναλυτή του Rousseau. «Όταν η κοινωνία αρχίζει να γίνεται ταξική, γεγονός που ο Rousseau θεωρεί ότι συμπίπτει με την μόνιμη εγκατάσταση σε ένα τόπο, αυτή η αγάπη προς εαυτό μετατρέπεται σε φιλαυτία, σε ένα δυνητικά επιβλαβή για το κοινό καλό εγωισμό». Βλ. Επίσης, Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 54. Ο Rousseau διαπιστώνει, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε και με απογοήτευση ότι «...ο σίδηρος και τα σιτηρά ήταν οι πρώτοι παράγοντες που **εξεπολίτισαν** τους ανθρώπους και κατέστρεψαν την ανθρωπιά». Επακόλουθο των προηγούμενων ήταν οι άνθρωποι να επικεντρωθούν στην συγκέντρωση του πλούτου και της κοινωνικής αναγνωρισιμότητας. Αναπόφευκτο ήταν να δημιουργηθούν διαμάχες και συγκρούσεις, ανταγωνισμός, ματαιοδοξία.

¹⁰⁴. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 102

¹⁰⁵. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 115. Ο von Gierkes επισημαίνει ότι το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Rousseau ταυτίζεται «με την απόλυτη απαλλοτρώωση κάθε ατομικού δικαιώματος έναντι του κυρίαρχου συνόλου». Επίσης βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη πολιτική θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 1992. Ο ίδιος ο Rousseau επισημαίνει στο Βιβλίο Ι, κεφ. 6 του *Κοινωνικού Συμβολαίου* τα εξής: « η ανεύρεση μιας μορφής συνύπαρξης που να περιφρουρεί και να προστατεύει με όλη την κοινή ισχύ το πρόσωπο και τα αγαθά του κάθε εταίρου και δια μέσου της οποίας ο καθένας, συνενώμενος με όλους τους άλλους, δεν υπακούει ωστόσο παρά μόνο στον ίδιο του τον εαυτό και παραμένει εξίσου ελεύθερος όσο και προηγούμενως».

Κοινωνικού Συμβολαίου καθιστούσε τους πολίτες υπεύθυνους όχι μόνο για την ίδρυση της κοινωνίας και του κράτους, αλλά και για τη διαμόρφωση και τη συνεχή τήρηση των όρων της συμφωνίας ως κανόνων κοινωνικού βίου, προσδίδοντάς τους μία ηθική ελευθερία.¹⁰⁶

Η πολιτική αντίληψη του Rousseau, αντιτίθεται στην αρχή της αντιπροσώπευσης¹⁰⁷. Βασική αντίληψη του φιλοσόφου υπήρξε η πεποίθηση ότι η κυριαρχία του κράτους πρέπει να συμπίπτει με την γενική βούληση¹⁰⁸ (volonte general) των πολιτών. Η γενική βούληση ουσιαστικά επικυρώνει την επικυριαρχία του συλλογικού σώματος και αποτελεί *μηχανισμό μεταμόρφωσης*¹⁰⁹ του φυσικού ανθρώπου σε υπήκοο κράτους με πολιτική υπόσταση. Η ελεύθερη έκφραση των πολιτών και η συμμετοχή τους σε διαδικασίες διαβούλευσης και διάδρασης προς το κοινό τους συμφέρον και σε αντίθεση με το ιδιωτικό¹¹⁰, ισχυροποιούν τον χαρακτήρα μιας ομογενούς κοινωνίας. Η εισήγηση της συμβασιακής προέλευσης της κοινωνίας με γνώμονα τις αδιάβλητες δημοκρατικές διαδικασίες, αναγνώριζε στους ανθρώπους το δικαίωμα της πολιτικής ισότητας και της λαϊκής κυριαρχίας. Η αποδοχή της γενικής βούλησης εκφράζεται και εδραιώνεται με το νόμο, που για τον Rousseau είναι «η γενική επιταγή καθολικού κύρους στην πολιτική κοινωνία¹¹¹». Συμπερασματικά η γενική βούληση είναι *αναπαλλοτρίωτη, αδιαίρετη και αναλλοίωτη*¹¹².

Ο Rousseau αντιλαμβάνονταν την Δημοκρατία με μία αμφίσημη έννοια. Η δημοκρατική φύση για τον Rousseau αποτυπώνεται ως εξής: « *Αν πάρουμε τον όρο στην κυριολεξία του, βλέπουμε ότι δεν υπήρξε κι ούτε θα υπάρξει ποτέ αληθινή δημοκρατία. Είναι αντίθετο με τη φυσική*

¹⁰⁶ .Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 59-60.

¹⁰⁷ . Andrew Heywood, *Εισαγωγή στην Πολιτική*, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2006, σελ 115. Ο Rousseau αντιπαθούσε τον κοινοβουλευτισμό της Αγγλίας και αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο αγγλικός λαός θεωρεί τον εαυτό του ελεύθερο και κάνει μεγάλο λάθος. Είναι ελεύθερος μόνο κατά την διάρκεια της εκλογής μελών του κοινοβουλίου. Μόλις εκλεγούν, είναι δούλος, δεν είναι τίποτα. Τη σύντομη στιγμή διαχειρίζεται την ελευθερία του με τέτοιο τρόπο που του αξίζει να τη χάσει. Βλ. Α) Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 103. Η Hella Mandt ισχυρίζεται ότι η αρχή της αντιπροσώπευσης ανήκει σε εκείνες «τις αρχές που αποξενώνουν τους ανθρώπους και θέτουν σε κίνδυνο την αυθεντικότητά τους». Β) Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 68. Ο Rousseau δεν πίστευε στην αντιπροσώπευση καθώς θεωρούσε ότι «διεφθαρμένοι πολίτες πληρώνουν βουλευτές για να νομοθετούν για λογαριασμό τους, αποποιούμενοι με την πράξη αυτή την ηθική ελευθερία τους».

¹⁰⁸ . Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 109. Δόθηκαν διάφορες ερμηνείες για την γενική βούληση του Rousseau. Ο Ernst Frankel την χαρακτήρισε ως εικονιζόμενη λαϊκή βούληση προς το κοινό καλό. Ο Χαίντερλιν ως «γενικό πνεύμα», ο Gunther Nonnenmacher «ποιοτική γενική βούληση», και ο Friedrich Glum ως «βούληση όλων». Βλ. Επίσης Andrew Heywood, *Εισαγωγή στην Πολιτική*, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2006, σελ. 116. Η γενική βούληση των πολιτών υπέστη και κριτική, καθώς δεν είναι σαφής η διάκριση ανάμεσα στην «αληθινή» βούληση των πολιτών και της «θεωρούμενης» βούλησης. Εδώ ελοχεύει ο κίνδυνος η βούληση να χειραγωγηθεί και από ολοκληρωτικά καθεστώτα που επικαλούνται το κοινό συμφέρον. Επίσης βλ. Ιντζεσίλογλου Ν., *Κοινωνιολογία του Δικαίου. Εισαγωγή σε μία ρεαλιστική νομική επιστήμη. Διεπιστημονική προσέγγιση του νομικού φαινομένου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ.116-117. Η γενική βούληση είναι πηγή του δικαίου και νομιμοποιεί τους κανόνες του δικαίου ικανοποιώντας δύο όρους: 1. Ότι υπηρετεί το κοινό συμφέρον και 2. εκφράζεται μέσα από το νόμο γενικού περιεχομένου και καθολικής ισχύος, με εφαρμογή σε όλους τους πολίτες.

¹⁰⁹ .Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 61.

¹¹⁰ .Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 60-65. Ο πολίτης θα μπορούσε να επιδιώκει τους ιδιοτελείς σκοπούς του χωρίς αυτό να θεωρηθεί ηθικά επιλήψιμο, αρκεί μόνο η συμπεριφορά του να είναι νομότυπη και να μην λειτουργεί εναντίον στο κοινοτικό καλό.

¹¹¹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτική Θεωρία*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 63-64. Εδώ ο Rousseau ουσιαστικά θέτει το πλαίσιο της ελευθερίας, η οποία εκφράζεται μέσα από την υπακοή στο νόμο που διαμορφώνεται με δημοκρατικό τρόπο. Οι συλλογικές διαδικασίες που προβάλλει ο Rousseau, εγκαινιάζουν τα θεμέλια αξιών και προταγμάτων μίας οργανωμένης πολιτείας.

¹¹² .Άρης Στυλιανού, *Θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου*, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2006, σελ. 179.

τάξη των πραγμάτων να κυβερνούν οι πολλοί και να κυβερνούνται οι λίγοι¹¹³». Οι επιφυλάξεις του για την δημοκρατία αποτυπώνονται και στα πολιτειακά σχήματα, όπως αυτό της αριστοκρατίας, όπου δέχεται ότι μπορεί να περιοριστεί η κυριαρχία του λαού¹¹⁴. Η άμεση δημοκρατία, σύμφωνα με τον Rousseau, μπορεί να εφαρμοστεί σε μικρότερα και φτωχότερα κράτη. Το «Κοινωνικό Συμβόλαιο», ως συστατικό στοιχείο ενός κοινωνικού ιδεώδους, με βασικό χαρακτηριστικό την συλλογικότητα, ανέδειξε την ενεργητική στάση του πολίτη στη διακυβέρνηση του κράτους.

Κοινωνικά Συμβόλαια: Συγκριτικός Πίνακας

Φιλόσοφοι	Thomas Hobbes	Jean-Jacques Rousseau
Έργα:	«Λεβιάθαν»	«Το Κοινωνικό Συμβόλαιο»
Κίνητρο:	-Ανασφάλεια -ο φόβος του θανάτου (αρνητική ανθρωποκεντρική θεώρηση)	-Φόβος απώλειας της ελευθερίας (θετική ανθρωποκεντρική θεώρηση)
Εκχωρήσεις:	-Ελευθερία (φυσικά δικαιώματα)	-Ελευθερία που πρακτικά κατοχυρώνεται
Σκοπός:	-Ασφάλεια	-Η εξασφάλιση της ελευθερίας με την συμβολή του νόμου
Αποτέλεσμα-Συνέπειες:	-Απολυταρχική εξουσία -Διασφάλιση επιβίωσης -Υποταγή	-Άμεση Δημοκρατία -Λαϊκή Κυριαρχία -Πολιτική Ισότητα -Ελευθερία

Οι θεωρίες των κοινωνικών συμβολαίων που ανέπτυξαν και ο Thomas Hobbes και ο Jean-Jacques Rousseau, βασίζονται κατά κύριο λόγο στην ανθρώπινη φύση και στα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή όπως είναι: η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ισονομία¹¹⁵. Η σύναψη τέτοιων συμβολαίων αποσκοπεί στην κοινωνική, πολιτική, νομική και οικονομική οργάνωση και διαφύλαξη των συμφερόντων της ανθρώπινης υπόστασης.

1.6. Κορνήλιος Καστοριάδης: Η ελληνική ιδιαιτερότητα¹¹⁶.

Η συζήτηση για την δημοκρατία δεν έπαψε να διεξάγεται και στους νεότερους χρόνους και να απασχολεί το ίδιο έντονα τους νεότερους φιλοσόφους. Ο αναστοχασμός για την έννοια αυτή είναι απόλυτα φυσιολογικός, στο επίπεδο, που η δημοκρατία γεννιέται και ανατροφοδοτείται μέσα από την κοινωνία. Η αλληλεπίδραση έγκειται στον προβληματισμό για την ανανέωση, στη διάρρηξη των κατεστημένων μορφών εξουσίας, στην εγκαθίδρυση και στην αφομοίωση ριζικά νέων μορφών, και στον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικοιστορικών πλαισίων. Μία τέτοια προσπάθεια κατανόησης της λειτουργίας του κοινωνικού και πολιτικού ιστού, επιχείρησε ο φιλόσοφος και ακαδημαϊκός Κορνήλιος Καστοριάδης. Το εγχείρημά του εστιάζεται στην ανάδειξη της ελληνικής ιδιαιτερότητας από την αρχαιότητα έως σήμερα¹¹⁷, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην λειτουργία της δημοκρατίας. Ωστόσο η δημοκρατία δεν ήταν μία νεότευκτη έννοια. Η προσέγγιση

¹¹³. Ζαν Ζακ Ρουσσώ, Το κοινωνικό συμβόλαιο, μτφρ Δανάη και Νίκος Κουχτσόγλου, εκδόσεις Δαρεμά, σελ.116.

¹¹⁴. Manfred G. Schmidt, *Θεωρίες της δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 105-108.

¹¹⁵. Ιντζεσίλογλου Ν., *Κοινωνιολογία του Δικαίου. Εισαγωγή σε μία ρεαλιστική νομική επιστήμη. Διεπιστημονική προσέγγιση του νομικού φαινομένου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ.91.

¹¹⁶. Αποτελέσει τίτλο συγγραφικού του έργου.

¹¹⁷. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 1996.

του Καστοριάδη εμφορμείται από το πρόταγμα της αυτονομίας¹¹⁸ ως προϊόν της δημοκρατίας, από την αρχαία Ελλάδα έως σήμερα.

Εκκινώντας από την αρχαία Ελλάδα, και κυρίως την Αθήνα του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα, ο Κορνήλιος Καστοριάδης, επιχείρησε να ορίσει και να οριοθετήσει την έννοια της Δημοκρατίας. Ουσιαστικά με την εμφάνισή της, η ίδια έθεσε τα θεμέλια για την ανάπτυξη της πολιτικής θεωρίας και σκέψης. Για τον ίδιο τον Καστοριάδη, η δημοκρατία είναι αποκλειστικά και μόνο άμεση¹¹⁹ και αυτή απαντάται κυρίως στην αθηναϊκή δημοκρατία.

Η εμφάνιση του δημοκρατικού πολιτεύματος, σύμφωνα με το φιλόσοφο, οφείλεται στην ευθεία αμφισβήτηση των ήδη εγκαθιδρυμένων θεσμών¹²⁰. Με άλλα λόγια αυτή η αμφισβήτηση οδήγησε σε ένα νέο πολιτικό πρόταγμα, το οποίο έθεσε υπό αίρεση τους θεσπισμένους νόμους και τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές¹²¹. Διέρρηξε την Εμπιστόσυνη στους εξωκοινωνικούς παράγοντες που καθόριζαν την πορεία της κοινωνίας και προσεταιρίστηκε την συλλογικότητα των πολιτών δια μέσου του διαλόγου. Η αντιστοίχιση του λόγου με την εξουσία¹²², δημιούργησε ένα νέο τρόπο οργάνωσης και διακυβέρνησης της κοινωνίας, τη δημοκρατία. Η δημοκρατία δεν εγκλωβίζεται σε μία στερεότυπη αντίληψη για την ελευθερία, την ισότητα, τη δικαιοσύνη, αλλά συνεχώς αναθεωρεί τις απόψεις της και θέτει νέους προβληματισμούς¹²³. Και εδώ ακριβώς βρίσκεται και η αυτονομία μιας κοινωνίας, στην ικανότητά της όχι μόνο να δημιουργεί συμβάσεις, αλλά να είναι σε θέση να τις αμφισβητεί όταν οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες το επιβάλλουν.

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης¹²⁴ εντόπισε τρία αίτια που συνετέλεσαν στην άνθιση του αθηναϊκού δημοκρατικού πνεύματος:

¹¹⁸. Κωνσταντίνος Καβουλάκος, *Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Ελευθερία και δημοκρατική πολιτική στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη», σελ. 215-228. Ο Καστοριάδης θεωρεί την αυτονομία σημαντική για να είμαστε σε θέση να υλοποιήσουμε ουσιώδεις σκοπούς.

¹¹⁹. Αποτελέσε και τίτλο του συγγραφικού του έργου « Η ελληνική ιδιαιτερότητα» Τόμος Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.

¹²⁰. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Εξουσία, Πολιτική, Αυτονομία», σελ. 47. Ο θεσμός είναι για τον Καστοριάδη το αποτέλεσμα της ανώνυμης συλλογικότητας. Δηλαδή, η δημιουργία ενός πλαισίου μέσα στο οποίο τα άτομα διαμορφώνουν κανόνες και συμπεριφορές κοινά αποδεκτές. Ο Καστοριάδης ισχυρίζεται ότι αυτή η θέσμιση της κοινωνίας, κατασκευάζει άτομα (πρώτη ύλη) που δεν έχουν άλλη επιλογή, παρά να αναπαράξουν την κοινωνία που τα κατασκεύασε. Επίσης Βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο Ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 191- 223. Ο Καστοριάδης πιστεύει ότι η κοινωνία κατασκευάζει νόμους μέσα από τους θεσμούς που κυρώνουν και εφαρμόζουν τις αποφάσεις, έτσι ώστε να έχουν εγκυρότητα. Αυτούς τους θεσμούς τους κατονομάζει ως ρητή εξουσία που συναντάται στο πολιτικό πεδίο.

¹²¹. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Ανθρωπολογία, Φιλοσοφία, Πολιτική», σελ. 141- 168. Ο Καστοριάδης πιστεύει ότι η επιτυχία της αθηναϊκής δημοκρατίας ήταν και απόρροια του γεγονότος ότι η κοινωνία δεν καθοδηγούνταν από ένα θεοκρατικό καθεστώς (π.χ. ιερά βιβλία, Κοράνι, Βίβλος), ή από ανθρώπους με μαγικές ιδιότητες (π.χ. ο μάγος της φυλής). Η εμφάνιση της φιλοσοφίας θέτει προβληματισμούς σχετικά με τις παραδοσιακές δομές της κοινωνίας και επιζητεί απαντήσεις. Βλ. Επίσης Κορνήλιος Καστοριάδης, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*.

¹²². Φώτης Θεοδωρίδης, *«Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη»*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Η σημασία του έργου του Καστοριάδη για την κοινωνική και ιστορική έρευνα», σελ. 206.

¹²³. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο Ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 191- 223. Ακριβώς επειδή η κοινωνία μπορεί και αμφισβητεί, ο Καστοριάδης ισχυρίζεται ότι μπορεί και είναι **αυτόνομη**.

¹²⁴. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 15-19.

1. Τον **γεωγραφικό προσδιορισμό**. Η γεωγραφική ιδιαιτερότητα του ελλαδικού χώρου δεν ευνοούσε την σύσταση ενιαίας κρατικής εξουσίας, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν αυτόνομες κοινότητες, οι οποίες μετεξελίχθηκαν σε δημοκρατίες.
2. Τις **παραγωγικές σχέσεις και ιδιαίτερα την ύπαρξη δουλείας**. Η δουλεία από μόνης της δεν αποτέλεσε ικανή συνθήκη για την δημοκρατία. Και άλλες πόλεις ή χώρες είχαν δούλους αλλά δεν επικράτησε το δημοκρατικό πολίτευμα, αντιθέτως υπήρξαν ολιγαρχικές (όπως π.χ. η Σπάρτη). Η συνθήκη που ισχυροποίησε τη δημοκρατία ήταν η εργασία και η παραγωγή των μικροπαραγωγών και
3. Την **οπλική φάλαγγα**. Αν και δεν διέφερε ουσιαστικά από τον οπλισμό ενός μονομάχου, ο Καστοριάδης βρίσκει ένα κοινωνικό αίτιο ισοδύναμο με την έννοια της ισότητας ανάμεσα στους οπλίτες. Φυσικά, δεν παραλείπει να αναφερθεί και στον αποικισμό¹²⁵ που ανέπτυξαν οι αρχαίοι έλληνες. Η ειδοποιός διαφορά με τους άλλους λαούς που ίδρυσαν αποικίες, ήταν ότι οι έλληνες έδιναν την ελευθερία να έχουν τους δικούς τους νόμους ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Η συγκρότηση της λαϊκής κυριαρχίας στην αρχαία Αθήνα, αποτυπώνεται στην εξουσία του Δήμου. Η πολιτική βαρύνουσα της παντοδυναμίας του Δήμου, ανάγεται στον τομέα της **δόξης**,¹²⁶ δηλαδή της γνώμης που κάθε ελεύθερος πολίτης μπορούσε να διατυπώσει ανεμπόδιστα¹²⁷. Η σχέση αυτή της κοινωνίας με την εξουσία, επικύρωνε την αυτονομία των πολιτών και συνεπέγραφε την συλλογική συμμετοχή του. Άλλωστε στην αθηναϊκή δημοκρατία δεν είχαν θέση οι ειδήμονες.¹²⁸

Το ερώτημα που τέθηκε από τον Κορνήλιο Καστοριάδη, αφορά για ποια δημοκρατία μπορούμε να μιλάμε σήμερα. Απαραίτητη προϋπόθεση ύπαρξης του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι ο δημόσιος διάλογος. Η δύναμη του λόγου, έχει πλέον καταρρεύσει εξαιτίας της απουσίας νοήματος¹²⁹. Η σημερινή κοινωνία δεν συνέχεται από προβληματισμούς που αφορούν τον μετασχηματισμό της. Δεν αναλώνεται σε σκέψεις που έχουν να κάνουν με τις αξίες, τα συναισθήματα ή τις επιθυμίες βάση των οποίων κοινωνικοποιούνται τα άτομα. Η προοπτική της κοινωνικής συμβίωσης δεν διακατέχει το σύγχρονο κόσμο. Ο Καστοριάδης ισχυρίζεται ότι διανύουμε περίοδο αποσύνθεσης. Τα ίδια συμφέροντα, η ρήξη των παραδοσιακών οικογενειακών σχέσεων και αξιών και η κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος, συνετέλεσαν στην αποδόμηση των δυτικών κοινωνιών¹³⁰.

Παρόλα αυτά, σήμερα, όλοι μιλούν για δημοκρατικούς θεσμούς και δημοκρατική διακυβέρνηση. Η άποψη του Καστοριάδη είναι ότι απέχουμε αρκετά από την δημοκρατία της

---

¹²⁵. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω βλ. και Michel Humbert, *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*,

¹²⁶. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο Ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 191- 223. Η πολιτική για τον Καστοριάδη είναι ο τομέας της δόξης.

¹²⁷. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 77. Το πολιτικό σώμα αποφασίζει για τον καθορισμό των νόμων, για το δίκαιο και το τέλος, δηλ. τον σκοπό της διακυβέρνησης.

¹²⁸. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο Ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 191-223. Ο Καστοριάδης σχολιάζει ότι ο Πλάτωνας υποστήριζε ότι η πολιτεία θα έπρεπε να εμπιστευτεί τους βασιλιάδες- φιλόσοφους (ως τους καθ' ύλην αρμόδιους) για τα θέματα της πολιτικής.

¹²⁹. Φώτης Θεοδωρίδης, *«Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη»*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Νέοι δρόμοι για τη δημοκρατική πολιτική σκέψη», σελ. 159-174. Ο Καστοριάδης χρησιμοποιεί στα γαλλικά την λέξη **insignifiance**, που σημαίνει απουσία νοήματος.

¹³⁰. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Η κρίση των δυτικών κοινωνιών», σελ. 14-33.

αρχαίας Αθήνας. Αρχής γενομένης από τις λειτουργίες της. Στην σημερινή εποχή η εξουσία διακρίνεται σε νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική. Η διαφωνία εστιάζεται στο γεγονός ότι αποσιωπάται η κυβερνητική εξουσία, γιατί σύμφωνα με την άποψη του Καστοριάδη η εκτελεστική εξουσία δεν είναι εξουσία, είναι μία τρέχουσα διοίκηση των πραγμάτων που στην αρχαία Ελλάδα είχε ανατεθεί στους δούλους.¹³¹

Στη συνέχεια αναφέρεται στις σχέσεις της κοινότητας με την εξουσία¹³². Στην αρχαία Ελλάδα η δημοκρατία ήταν άμεση, ενώ στην σημερινή είναι αντιπροσωπευτική. Η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά ήταν ουσιαστική όσο αφορά στην συνδιαμόρφωση των νόμων. Στη σημερινή δημοκρατία, οι υποθέσεις αυτές ανατίθενται στους ειδικούς, που είναι οι πολιτικοί. Μία ακόμη διαφορά έχει να κάνει με τις εκλογές¹³³. Η αρχή της δημοκρατίας δεν υπαγόρευε αυτή την διαδικασία σε αντίθεση με σήμερα. Και τέλος, στον αρχαίο κόσμο δεν υπήρχε η αντίληψη του κράτους¹³⁴ με την σημερινή έννοια, δηλαδή ενός ανεξάρτητου μηχανισμού από την κοινωνία. Η έννοια της Δημοκρατίας για τον Καστοριάδη είναι στενά συνυφασμένη με την αυτοτέλεια, την αυτοδικία και την αυτονομία¹³⁵. Αυτομάτως αυτό συνοδεύεται από μία παιδαγωγική διαδικασία με σκοπό να μυήσει τους μελλοντικούς πολίτες σε τέτοιες συμπεριφορές που θα σέβονται την ελευθερία, την ισότητα, την ισονομία. Γιατί όπως σημειώνει ο Καστοριάδης «η ιδέα ότι ένα δημοκρατικό καθεστώς θα μπορούσε να παραλάβει από την ιστορία, ready made, δημοκρατικά άτομα που θα το έκαναν να λειτουργήσει, αποτελεί (...) πλάνη. Τέτοιου είδους άτομα μπορούν να διαπλαστούν μονάχα μέσα σε μια δημοκρατική παιδεία και μέσω αυτής¹³⁶».

Η δημοκρατία, ως τρόπος διακυβέρνησης, απέκτησε τέτοια φήμη, που υπέσκαψε την ίδια την λειτουργία της. Όλοι θεωρούν ότι είναι ο καλύτερος τρόπος πολιτικού συστήματος. Ο Bernard

¹³¹. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 33-40.

¹³². Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 198. Ο Καστοριάδης αντιπαραβάλλει την σημερινή δημοκρατία με εκείνη των αρχαίων χρόνων. Βρίσκει αρκετές διαφορές στην θέσπιση των νόμων και στην δημοσιοποίησή τους (χαρακτηριστικά λέει: «οι νόμοι είναι χαραγμένοι πάνω στα μάρμαρα για να τους βλέπουν όλοι. Στο νεότερο κόσμο, ο νόμος κατασκευάζεται από ειδικευμένες κατηγορίες, είναι ακατανόητος για τον κοινό πολίτη, κανένας δεν έχει δικαίωμα να αγνοεί το νόμο, αλλά ο νόμος είναι αδύνατο να γίνει γνωστός»). Διαφορές υπάρχουν και στο δικαίωμα ψήφου (σήμερα πολιτικό δικαίωμα έχουν όλοι με εξαίρεση την ηλικία και την ιθαγένεια), στο πολιτικό ήθος και τη δραστηριότητα των αρχαίων σε αντιδιαστολή με σήμερα. Βλ επίσης, Μ. Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, εκδ. Σαββάλας, 2004, σελ.52. Ο Finley υποστηρίζει ότι στην αθηναϊκή δημοκρατία δεν υπήρχαν οργανωμένα κόμματα, ούτε κυβέρνηση με την σημερινή μορφή. Οι αποφάσεις που παίρνονταν στην Εκκλησία του Δήμου, ήταν ανοιχτές για κάθε είδους πρόταση. Δεν υπήρχε μηχανισμός ελέγχου για τον τρόπο που θα ψήφιζαν οι βουλευτές, ούτε μπορούσε να προεξοφληθεί το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας.

¹³³. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 35. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι οι εκλογές είναι θεσμός αριστοκρατικός

¹³⁴. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, «Αρχαίο ελληνικό και πολιτικό φαντασιακό», σελ. 198-212. Η αρχαία Ελλάδα δεν είχε σύνταγμα. Για τον Καστοριάδη το σύνταγμα είναι αυτοπεριοριστικό.

¹³⁵. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 33-40. Τις έννοιες αυτές τις χρησιμοποιεί ο Καστοριάδης για να καταδείξει την λειτουργία του Δήμου. Αυτονομία ως προς την θέσπιση νόμων. Αυτοδικία που σημαίνει ότι τα δικαστήρια αποφασίζουν για τις τυχόν διαφορές που ανακύπτουν. Και αυτοτέλεια όσο αφορά την διακυβέρνηση της πόλης, είτε αφορούν εσωτερικές, είτε εξωτερικές υποθέσεις.

¹³⁶. Κωνσταντίνος Καβουλάκος, *Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Ελευθερία και δημοκρατική πολιτική στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη», σελ. 226.

Crick¹³⁷ είπε ότι «η δημοκρατία είναι ίσως η πλέον επιπόλαια λέξη στον κόσμο των δημόσιων υποθέσεων. Ένας όρος που μπορεί να σημαίνει οτιδήποτε για τον καθένα, κινδυνεύει να μη σημαίνει τίποτα απολύτως».

2. Η έννοια της δημοκρατίας στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης.

2.1. Η φιλοσοφία της δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Κοινό τόπο για την θεώρηση της πολιτικής φιλοσοφίας αλλά και τη φιλοσοφία της παιδείας αποτελεί η νοηματοδότηση και η εννοιολόγηση του όρου δημοκρατία. Η δημοκρατία¹³⁸ εκτός από τον προσδιορισμό της ως πολιτικό σύστημα, με την γενική έννοιά της είναι η *ευρεία και απρόσκοπτη* συμμετοχή των ατόμων σε πεδία λήψης συλλογικών αποφάσεων. Ειδικότερα, στο χώρο της παιδείας ο προσδιορισμός και η επανεξέταση του αξιακού της χαρακτήρα απασχολεί διαχρονικά την κοινωνία και τους καθ' ύλην αρμόδιους φορείς. Το πρόβλημα της αναζήτησης και της απόκτησης της γνώσης καθώς και ο καθορισμός και ο σεβασμός σε κοινά αποδεκτές αξίες, υπήρξε προτεραιότητα στις πολιτικά δομημένες κοινωνίες. Ο βαθμός ανάπτυξης της δημοκρατίας σε μια κοινωνία είναι ταυτόχρονα συνάρτηση του βαθμού ανάπτυξης της σκέψης και του κριτικού πνεύματος και, για το λόγο αυτό, η δημοκρατία δεν πρέπει να θεωρείται μια εφεύρεση της εποχής μας, αλλά είναι μια εγγενής τάση όλων των κοινωνιών. Συνεπώς, η δημοκρατική ηθική έχει κατά τον Durkheim¹³⁹ ως θεμέλιό της την ορθολογική γνώση, η οποία αντλεί την εγκυρότητά της από το λόγο και την επιστήμη, και ως εκ τούτου η τελευταία οφείλει να ενσωματωθεί στο δημοκρατικό κράτος και, κυρίως, στο δίκαιο με βάση το οποίο οφείλουν να καθορίζονται οι δραστηριότητές του.

Στην Αρχαία Ελλάδα το «*θαυμάζειν*»¹⁴⁰ είναι ταυτισμένο με την φιλοσοφία και την ακόρεστη ανθρώπινη περιέργεια. Πρωταρχικής σημασίας στον αρχαίο κόσμο¹⁴¹ είναι και η παιδεία, η οποία δεν περιορίζεται στην ατομική πράξη αλλά είναι μέλημα της πολιτικής εξουσίας. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ως συλλογικός στόχος, ξεκινά από πολύ μικρή ηλικία και συμπεριλαμβάνει –κυρίως στην αθηναϊκή δημοκρατία– φιλοσοφικούς προβληματισμούς και αξίες. Η ανθρώπινη εμμονή στην ιδέα του αυτεξούσιου, που κατακτιέται με την απόκτηση εμπειρίας και γνώσης, αποτυπώνεται στον Πλατωνικό έρωτα¹⁴². Ο στοχασμός κατακτά επίπεδα πνευματικής δημιουργίας που σχετίζονται με υπέρτατα αγαθά και με ηθική τελειότητα. Ο Πλάτωνας αποτυπώνει στο *Συμπόσιο*¹⁴³ το παιδαγωγικό πάθος του διδασκάλου του, Σωκράτη. Η παιδαγωγική ορμή, η

---

¹³⁷. Andrew Heywood, *Εισαγωγή στην Πολιτική*, εκδ. Πόλις, 2006, σελ. 10.

¹³⁸. Πελεγρίνης Θεοδόσης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας. Οι έννοιες, οι θεωρίες, οι Σχολές, τα Ρεύματα και τα Πρόσωπα/ Εξάγλωση Ορολογία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 156.

¹³⁹. Jean- Claude Filloux, *Emilie Durkheim*, UNESCO, International Bureau of Education, 2001, vol 23, no 1 /2, 1993, p. 303-320.

¹⁴⁰. Kullmann W., *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, σελ. 47. Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η αναζήτηση της γνώσης προσιδιάζει στην ανθρώπινη φύση. Βλ. Επίσης Καζεπίδης Τ., *Η φιλοσοφία της Παιδείας*, εκδ. Βάνιας, σελ. 26. Ο Πλάτωνας διατύπωσε την ίδια άποψη.

¹⁴¹. Βλ. Γεράσιμος Σάντας, *Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία*, σελ. 161.

¹⁴². Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, σελ. 98. Η εξύψωση της ανθρώπινης ύπαρξης, κατά τον Πλάτωνα, επιτυγχάνεται δια μέσου της φιλοσοφίας και επιζητά την πνευματική τελείωση.

¹⁴³. Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ σελ. 99-101. Με το Συμπόσιο ο Πλάτωνας αποδίδει φόρο τιμής στο δάσκαλό του Σωκράτη. Η καθημερινή ενασχόληση και το πάθος του Σωκράτη για τους νέους, επηρέασαν τον Πλάτωνα που με το Συμπόσιο θέλησε να αποτυπώσει το πνευματικό του περιεχόμενο. Δύο ακόμη παράγοντες

άλλη όψη της ερωτικής ορμής είναι συνώνυμη με την πνευματική δημιουργία. Και η βιολογική και η πνευματική όψη της ορμής απολήγουν στον *τόκο*, δηλαδή τη γέννηση. Η αναφορά του Πλάτωνα στον καθολικό χαρακτήρα της παιδαγωγικής αναδεικνύει την μέγιστη συνεισφορά της στη διαμόρφωση του ανθρώπου. Η παιδαγωγική, σύμφωνα με την πλατωνική άποψη, έχει πέντε βασικά χαρακτηριστικά¹⁴⁴:

- 1) η παιδαγωγική ορμή έχει τη φύση του ενστίκτου,
- 2) είναι μια ανάγκη πρωτίστως πνευματική,
- 3) η παιδαγωγική πράξη είναι μία ιδιότυπη πνευματική κοινωνία, που απώτερο σκοπό έχει την πνευματική καλλιέργεια των παιδιών με τη συνεπικούρηση του παιδαγωγού,
- 4) τελολογικά θεωρούμενος ο δυναμισμός της τείνει προς την αθανασία και την μακαριότητα και
- 5) η σωματική διάπλαση και η ψυχική ομορφιά είναι όροι βασικοί στην παιδαγωγική.

Η φιλοσοφική θεώρηση της παιδείας, στη δομική της σύσταση περιέχει ένα σύστημα αξιών. Ο όρος αξία¹⁴⁵ δεν είναι μονοδιάστατος, αλλά προσδιορίζεται και αποκτά σημασία από τον τρόπο διαχείρισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η αξία ταυτίζεται με κοινωνικές, ιδεολογικές, οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα η αξία αντιστοιχεί στην αποτίμηση ενός προϊόντος και καταλήγει στους κανόνες και στις αρχές της ανθρώπινης δραστηριότητας. Όσο αφορά στην παιδεία, το δημοκρατικό της περιεχόμενο διέπεται από τις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας, της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, της ισότητας, της δικαιοσύνης. Έτσι διασφαλίζεται η συμμετοχή σε συλλογικές πράξεις για την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος. Η καρδιά της δημοκρατικής εκπαίδευσης βρίσκεται στις παραπάνω αξίες¹⁴⁶ που

έσπρωξαν τον Πλάτωνα στη συγγραφή αυτού του έργου το 385 π.Χ.: η φιλία του με τον Δίωνα, που έγινε ο πρώτος μαθητής του και η ίδρυση της Ακαδημίας. Τότε και ο Πλάτωνας κατανοεί την παιδαγωγική αγάπη.

¹⁴⁴. Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ.

¹⁴⁵. Πελεγρίνης Θεοδόσης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2004, σελ. 76. **Αξία**: value (αγγλικά), worth (γαλλικά), wert (γερμανικά), valore (ιταλικά). Ο όρος αξία συναντάται στη στωική φιλοσοφία και εννοείται οτιδήποτε αποτελεί αντικείμενο επαίνου ή επιδοκμασίας είτε εξαιτίας της φύσης, είτε γιατί αποτελεί την αιτία προκειμένου να αναδειχθεί κάτι άλλο που θα αποτελεί αντικείμενο επιδοκμασίας. Οι αξίες χαρακτηρίζονται είτε ως **απόλυτες**, επειδή υπάρχουν ανεξάρτητα από εμάς και παραμένουν αναλλοίωτες στο χρόνο, είτε ως **σχετικές** όταν κάποια πράγματα ή γεγονότα επιδοκιμάζονται και όταν δεν είναι αυθύπαρκτες αλλά σε σχέση προς κάποιον που αποφαίνεται γι' αυτές. Οι αξίες είναι **υποκειμενικές και αντικειμενικές**. **Υποκειμενικές** όταν ικανοποιούν τα κριτήρια που τίθενται από εμάς και **αντικειμενικές** όταν τα κριτήρια τίθενται έξω από εμάς και μέσα στα ίδια πράγματα, τα πρόσωπα, τα γεγονότα, τα οποία υπόκεινται σε αλλαγές ανάλογα με τις υφιστάμενες στο χώρο και στο χρόνο συνθήκες. Βλ επίσης Audi Robert, *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, εκδ. Κέδρος, 2011, σελ. 120. **Αξία**: Το να αξίζει κάτι. Οι φιλόσοφοι έχουν διακρίνει τις εξής μορφές: εγγενή, εργαλειακή, έμφυτη και σχετική αξία βλ. Επίσης Alan Bullock- Stephen Trombley, *Λεξικό της Σύγχρονης Σκέψης*, εκδ. Πατάκη, 2008, σελ. 117. **Αξία εργασιακή θεωρία**: Η θεωρία αυτή προτάθηκε από τους Άνταμ Σμιθ, και Ντέιβιντ Ρικάρντο και υιοθετήθηκε από τον Καρλ Μάρξ. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι μόνο η εργασία συμβάλει στην αξία ενός προϊόντος. Βλ. Επίσης Gerard Durozoi-Andre Roussel, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Πατάκη, 2010 σελ. 45. **Αξία**: Η πρωταρχική τεχνική σημασία του όρου ανάγεται στην πολιτική οικονομία, όπου δηλώνει την ιδιότητα ενός αντικειμένου να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του ατόμου. Έτσι έχουμε την **χρηστική αξία**, η οποία θεμελιώνεται υποκειμενικά στη χρησιμότητα που αποδίδει και την **ανταλλακτική αξία**, που υπολογίζεται με ένα συμβατό νόμισμα σε συνάρτηση με την εργασία που πρέπει να καταβληθεί για την παραγωγή του. Στη φιλοσοφία ο όρος χρησιμοποιείται με **ηθική** σημασία για να δηλώνει αυτό που παρέχει κανονιστικές συμπεριφορές. Ανάλογα με το φιλοσοφικό σύστημα: ο Πλάτωνας μιλά για υπερβατικές, ο Νίτσε για ιστορικά μεταβλητές, ενώ ο Σάρτρ κάνει λόγο για υπαρξισμό, δηλαδή δημιουργούνται κάθε στιγμή από τη ριζική ελευθερία του υποκειμένου.

¹⁴⁶. Καραφύλλης Γρ., *Αξιολογία και Παιδεία*. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 97-99.

διακατέχουν και αποτυπώνουν την κοινωνική συμπεριφορά. Αποδέχονται ή επικρίνουν ιδέες, αντιλήψεις, ιδεολογίες, θεωρίες, με εργαλείο τις δημοκρατικές αρχές, ενεργοποιώντας ταυτόχρονα την κριτική αντίληψη για κοινωνικό έλεγχο και αυτοδιάθεση.

Η ελευθερία¹⁴⁷ μπορεί να νοηθεί ως πράξη που είναι αποτέλεσμα εκούσιας νοητικής διεργασίας. Συνεπώς, η ανάληψη της ευθύνης της δράσης ή της αδράνειας βαραίνει αποκλειστικά τον δράντα¹⁴⁸. Η ελευθερία εκδηλώνεται σύμφωνα με το σύστημα αξιών και το σύστημα επιθυμιών που έχει διαμορφωθεί στο άτομο. Η αξιολόγηση της ορθότητας της πράξης κρίνεται αφού αυτή τελεστεί, γιατί προηγουμένως έχει αξιολογηθεί και ιεραρχηθεί (αξιακά και ηθικά) προκειμένου να γίνει επιλέξιμη και εκτελέσιμη. Η έννοια της ελευθερίας είναι αρκετά σχετική, καθώς ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούν, προσδιορίζεται και νοηματοδοτείται. Για παράδειγμα διαφορετικά όριζε την ελευθερία ο Αριστοτέλης, διαφορετικά ο Thomas Hobbes και διαφορετικά ο Rousseau. Η θέση αυτή ενισχύεται και με την άποψη του Γάλλου φιλόσοφου Henri Bergson¹⁴⁹, ότι η κοινωνική συμβίωση και η αγωγή δημιουργούν τις έξεις, τις συμβάσεις, τους τρόπους της αυτόματης σκέψης και συμπεριφοράς¹⁵⁰, με αποτέλεσμα η συντελεσμένη πράξη της ελευθερίας να υπόκειται πριν σε έλεγχο. Παρόμοια άποψη διατύπωσε και ο John Stewart Mill. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι η έννοια της ελευθερίας έχει άμεση συνάρτηση με τη σχέση της κοινωνίας με τον πολίτη. Αυτό επιτυγχάνεται είτε μέσω της φυσικής δύναμης (νομικές κυρώσεις) είτε με την ηθική πίεση της δημόσιας γνώμης¹⁵¹. Ο Mill πιστεύει ότι η άνοδος της Δημοκρατίας επέτρεψε την ελεύθερη βούληση των πολιτών, αλλά αυτή θα έπρεπε να ενισχυθεί με την υλική, ηθική και πνευματική διαμόρφωση της ανθρώπινης υπόστασης. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται μέσα από την παιδεία.

Εγγυητής του δικαιώματος της ελευθερίας του λόγου και της αυτοδιάθεσης, ορίζεται το ίδιο το κράτος. Το κράτος οφείλει να προασπίζεται την ατομική και τη συλλογική ελευθερία, χωρίς να υποχρεώνει σε έμμεσο εξαναγκασμό οποιουδήποτε είδους. Μέσα από τη θεσμοποίηση των ατομικών δικαιωμάτων το κράτος δεν κάνει, συνεπώς, τίποτε άλλο από το να ενισχύει τις

¹⁴⁷ Audi Robert, *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, εκδ. Κέδρος, 2011, σελ. 932-934. **Ελευθερία: το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης.** Η ερμηνεία του όρου ελευθερία έχει κοινά στοιχεία. Η ελευθερία απαιτεί την απουσία καθορισμού ή συγκεκριμένων ειδών καθορισμού. Πράττει και επιλέγει κανείς ελεύθερα μόνο αν κάθε προσπάθειά του είναι δική του. Υπάρχει διαφωνία κατά πόσο η ελευθερία πρέπει να αποδίδεται στη βούληση ή στον δράντα, ή στις πράξεις, στις επιλογές, στις σκέψεις κ.α., . Βλ. Επίσης Gerard Durozoi- Andre Roussel, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Πατάκη, 2010 σελ. 45. **Ελευθερία:** Κατάσταση κατά την οποία το άτομο υπακούει στη βούλησή του, ανεξάρτητα από εξωτερικό εξαναγκασμό. Με την πολιτική σημασία οι ελευθερίες αφορούν τα διάφορα πεδία όπου το άτομο δεν υφίσταται τον έλεγχο του κράτους, στο μέτρο που σέβεται τους νόμους. Βλ. επίσης Καρακώστας Ιωάννης, *Λεξικό Φιλοσοφικών Γνώσεων*, εκδ. Διηλεκτές, 2008, σελ.223. **Ελευθερία:** είναι η έμφυτη φυσική ιδιότητα του Ανθρώπου, ως οντότητας και πνευματικής ύπαρξης. Είναι η πλήρης αποδέσμευση του πνεύματος του ανθρώπου από τις ανάγκες του και τη βία των άλλων και του κράτους. Βλ. επίσης Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, σελ. 24-25. Οι υποστηρικτές της θεωρίας του νετερμινισμού (αιτιοκρατία) όπως οι Condillac, La Mettrie, D' Hollbach, Voltaire, προβάλλουν το επιχείρημα ότι η ελευθερία είναι ένα άμεσο και αδιάψευστο δεδομένο της συνείδησης που επιβάλλεται στην εσωτερική μας αντίληψη με τέτοια δύναμη, ώστε καμία θεωρητική κατασκευή να μη τη θέτει υπό αμφισβήτηση.

¹⁴⁸ Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, σελ. 24-25. Ο Schopenhauer διατυπώνει την άποψη ότι η αυτοσυνείδηση έχει να κάνει με την ευθύνη των πράξεών μας και όχι με την ελευθερία.

¹⁴⁹ <http://plato.stanford.edu/entries/bergsou>, Ο Henri Bergson, υπήρξε σπουδαίος γάλλος φιλόσοφος στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

¹⁵⁰ Παπανούτσος Ε.Π. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, σελ. 34-55.

¹⁵¹ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 115-117.

συστατικές αξίες της κοινωνίας και, συνεπώς, τα αναδυόμενα στοιχεία της ηθικής ενότητάς της. Απαραίτητη προϋπόθεση για την τήρηση της ελευθερίας είναι από την μια η τήρηση του νομικού πλαισίου και από την άλλη η ηθική δράση των πολιτών¹⁵². Σε μια δημοκρατική κοινωνία, η επίγνωση και η εφαρμογή της θεμελιώδους *αρχής της ελευθερίας*, διασφαλίζεται και αναπαράγεται εκπαιδύοντας τους ίδιους τους πολίτες. Η εκπαίδευση για να είναι πιο ουσιαστική και πιο στέρεα θα πρέπει να ξεκινά από την βασική σχολική εκπαίδευση. Η έννοια της ελευθερίας στην παιδεία εντοπίζεται στην *τριαδική σχέση* παιδαγωγού, εκπαιδευόμενου και πνευματικού προϊόντος. Η παιδεία για τον Paulo Freire¹⁵³, είναι άσκηση ελευθερίας που λυτρώνει και το μαθήτη και τον παιδαγωγό από την δίδυμη υποδούλωση της σιωπής και του μονολόγου. Βασική επιδίωξη της δημοκρατικής παιδείας, ως προϊόν εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η θεμελίωση της έκφρασης του λόγου και της ελευθερίας του ατόμου, νοούμενη κυρίως ως δυνατότητα ορθολογικής δράσης και ισχυροποίησης των κοινωνικών θεσμών. Μία από τις βασικότερες θέσεις του Durkheim¹⁵⁴ είναι το αξίωμα ότι το άτομο δεν προηγείται της κοινωνίας, ότι η κοινωνία, ως ολότητα επειδή ακριβώς έχει την προτεραιότητα στην κατασκευή και στην ίδια την ύπαρξη της ατομικότητας ως τέτοιας, είναι για το άτομο η πηγή που δίνει νόημα στην ύπαρξή του, άρα αποτελεί την πηγή της ελευθερίας του. Σκοπός της εκπαίδευσης κατά τον Durkheim¹⁵⁵ είναι να διαμορφώνει μεταξύ των μελών της κοινωνίας «*μία επαρκή κοινότητα ιδεών και αισθημάτων χωρίς την οποία καμιά κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει*».

Ο συλλογικός-δημοκρατικός προσανατολισμός της εκπαίδευσης οφείλει λοιπόν ταυτόχρονα να ικανοποιεί το αίτημα της ελευθερίας του ατόμου και να ενθαρρύνει την ελεύθερη επιλογή του. Η αίσθηση της ατομικής και κατ' επέκταση της συλλογικής ελευθερίας πραγματώνεται όταν οι συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί επιτρέπουν την απρόσκοπτη εκδήλωσή της. Η εκπαίδευση οφείλει να διασφαλίζει την ομοιογένεια του δημοκρατικού χαρακτήρα της, ανταποκρινόμενη και σεβόμενη τις κοινωνικές αναγκαιότητες. Στο χώρο της παιδείας τέτοιες είναι της διδασκαλίας, της μάθησης και της έρευνας που συνιστούν τις πιο σημαντικές ακαδημαϊκές ελευθερίες¹⁵⁶.

Η ευταξία μιας δημοκρατικής εκπαίδευσης διέπεται από την αρχή της *δικαιοσύνης*¹⁵⁷, η οποία θα έχει ως σκοπό την ισότιμη παροχή σ' όλα τα μέλη της κοινωνίας των θεμελιωδών αγαθών. *Δικαιοσύνη* είναι «*η τήρηση των αρχών του δικαίου*» σε ατομικά ή κοινωνικά πλαίσια. Ο John

¹⁵² Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 121.

¹⁵³ Φρέϊρε Πάολο, *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*, εκδ. Ρέππα.

¹⁵⁴ Jean- Claude Filloux, *Emilie Durkheim*, UNESCO, International Bureau of Education, 2001, vol 23, no 1 /2, 1993, p. 303-320.

¹⁵⁵ Jean- Claude Filloux, *Emilie Durkheim*, UNESCO, International Bureau of Education, 2001, vol 23, no 1 /2, 1993, p. 303-320.

¹⁵⁶ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 119.

¹⁵⁷ Audi Robert, *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, εκδ. Κέδρος, 2011, σελ. 284. *Δικαιοσύνη*: Να λαμβάνει κανείς ότι δικαιούται. Η τυπική δικαιοσύνη είναι η αμερόληπτη και συνεχής εφαρμογή αρχών είτε αυτές είναι δίκαιες είτε όχι. Η ουσιαστική δικαιοσύνη σχετίζεται με τα δικαιώματα δηλ. με ό, τι τα άτομα δικαιούνται και νομιμοποιούνται να απαιτήσουν το ένα από το άλλο ή από την κυβέρνησή τους (π.χ. προστασία της ελευθερίας ή προαγωγή της ισότητας). Βλ. Επίσης, Πελεγρίνης Θεοδόσης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2004, σελ. 165. *Δικαιοσύνη: στη δημοκρατία* (Αριστοτέλης), όπου όλοι οι ελεύθεροι άνθρωποι αξίζουν το ίδιο, η διανομή βασίζεται στην ίση συμμετοχή όλων. Βλ. Επίσης Gerard Durozoi- Andre Rousset, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Πατάκη, 2010 σελ. 110. *Δικαιοσύνη*: Η έννοια της δικαιοσύνης δηλώνει αφενός την ηθική αρχή που απαιτεί τον σεβασμό των κανόνων του δικαίου και αφετέρου την αρετή που συνίσταται στο σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων ανθρώπων.

Rawls κάνει μία ενδιαφέρουσα ανάλυση των δομών της δικαιοσύνης, εκκινώντας από την βασική υπόθεση της ελευθερίας για όλους τους πολίτες. Ο Rawls δομεί τη δικαιοσύνη ως ακριβοδικία¹⁵⁸ γύρω από συγκεκριμένες ερμηνείες των φιλελεύθερων ιδεών ότι οι πολίτες είναι ελεύθεροι και ίσοι και ότι η κοινωνία πρέπει να είναι δίκαιη. Η θεώρηση του Rawls εκφράζεται μέσα από τις ακόλουθες αρχές¹⁵⁹:

1. κάθε άτομο έχει το ίδιο απαράγραπτο δικαίωμα σε ένα απολύτως επαρκές σύστημα ίσων βασικών ελευθεριών, το οποίο είναι συμβατό με το ίδιο σύστημα ελευθεριών για όλους.

2. κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες υπάρχουν και πρέπει να πληρούν δύο προϋποθέσεις:
α. Θα πρέπει να αφορούν καθήκοντα και θέσεις ανοικτά σε όλους υπό συνθήκες *δίκαιης ισότητας ευκαιριών*,

β. Θα πρέπει να προσφέρουν το μεγαλύτερο όφελος στα λιγότερο ευνοημένα μέλη της κοινωνίας (η αρχή της διαφοράς).

Η θεωρία του Rawls εστιάζεται στην φιλελεύθερη κοινωνική δομή¹⁶⁰. Η πολιτεία ενδιαφέρεται να κατευθύνει τους πολίτες ώστε να αποκτήσουν την αίσθηση της κοινής και ισότιμης συμμετοχής σε αυτή και να γίνουν οικονομικά ανεξάρτητα και αυτοσυντηρούμενα μέλη της. Σε αυτό το πλαίσιο του «κοινωνικού συμβολαίου» οι πολίτες αποκτούν λογική και αναπτύσσουν ηθικές ικανότητες οι οποίες συντελούν στην απονομή της δικαιοσύνης που για τον Rawls είναι η βάση της πολιτικής ισότητας. Η εκπαίδευση θα πρέπει να μαθαίνει τους νέους ανθρώπους με ποιον τρόπο να συνεργάζονται για να κοινωνική συναίνεση, και να επιφέρουν δικαιοσύνη, η οποία μπορεί και να μην ταυτίζεται πάντοτε με τα ατομικά τους συμφέροντα¹⁶¹. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αντιλήψεων ο Rawls υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν τα πολιτικά και συνταγματικά τους δικαιώματα, να γνωρίσουν πως υπάρχει η ελευθερία της συνείδησης και ότι όλα τα προηγούμενα συντελούν ώστε στην ενήλικη ζωή τους να γίνουν συνεργαζόμενα μέλη της κοινωνίας. Επίσης, τονίζει ότι τα παιδιά θα πρέπει να διδάσκονται ότι η πολιτική αντίληψη είναι μία παραγωγική αξία και επίγνωση της ελευθερίας τους. Έτσι αργότερα θα μπορούν ελεύθερα να ευθυγραμμιστούν στις φιλελεύθερες αντιλήψεις τους ή σε οποιοσδήποτε

---

¹⁵⁸ John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts. Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία έχει ως στόχο να περιγράψει μια δίκαιη διευθέτηση των μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών θεσμών μιας φιλελεύθερης κοινωνίας: την πολιτική συγκρότηση, το δικονομικό σύστημα, την οικονομία, την οικογένεια. Η ρύθμιση αυτών των θεσμών είναι η *βασική δομή μιας κοινωνίας*. Η βασική δομή αποτελεί την έδρα της δικαιοσύνης, διότι οι θεσμοί αυτοί διανέμουν τα κύρια οφέλη και βάρη της κοινωνικής ζωής, για παράδειγμα, ποιοι θα έχουν ποια βασικά δικαιώματα, ποιοι θα έχουν την ευκαιρία να καταλάβουν ποιες εργασίες, ποιοι θα απολαμβάνουν κοινωνικής αναγνώρισης, ποια θα είναι η διανομή του εισοδήματος και του πλούτου και κ.ο.κ. Βλ επίσης Alan Bullock- Stephen Trombley, *Λεξικό της Σύγχρονης Σκέψης*, εκδ. Πατάκη, 2008, σελ. 314. Ο John Rawls πιστεύει ότι η δικαιοσύνη απαιτεί τη μέγιστη ισότητα και ελευθερία και μια κατανομή των οικονομικών πόρων που να καθιστά τους λιγότερο προνομιούχους πιο εύπορους.

¹⁵⁹ John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts και βλ. Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική Θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 127.

¹⁶⁰ Liz Jackson, *On The Multicultural Critique of John Rawls' Political Liberal Conception of Reason and Its Educational Implications*, Proceedings of the Philosophy of Education Society of Great Britain Annual Conference. Oxford, UK. April.

¹⁶¹ Βλ. Ομοίως *On The Multicultural Critique of John Rawls' Political Liberal Conception of Reason and Its Educational Implications*.

άλλες.¹⁶² Ο Rawls διακατέχεται από την πεποίθηση ότι η κοινωνία δεν μπορεί να ακολουθήσει διαφορετικό δρόμο πέρα από αυτό της δικαιοσύνης¹⁶³.

Η τρίτη αξία μιας δημοκρατικής εκπαίδευσης είναι η *ισότητα*¹⁶⁴. Η αρχή αυτή βασίζεται στα ίσα δικαιώματα μεταξύ ίσων ανθρώπων που συνυπάρχουν σε μία κοινότητα, στην οποία όλοι έχουν *εποπτεία και άποψη*¹⁶⁵. Ο Jean-Jacques Rousseau στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο* θεωρεί θεμελιακές αρχές για την συγκρότηση μιας συντεταγμένης πολιτείας την ελευθερία και την ισότητα: «*Ελευθερία, γιατί κάθε επιμέρους εξάρτηση ισοδυναμεί με την ισχύ που αφαιρεί από το σώμα του κράτους και ισότητα, γιατί η ελευθερία δεν υπάρχει χωρίς αυτήν*». Η ισοπολιτεία αρκετές φορές υπονομεύεται από την ανομοιογένεια των συγχρόνων κοινωνιών. Άνθρωποι με διαφορετική κοινωνική, φυλετική, εθνική ή θρησκευτική και ιδεολογική προέλευση μπορεί να έχουν διαφορετικές αντιλήψεις περί δικαιοσύνης και συνεπώς διαφορετικές αντιλήψεις περί ισότητας και ελευθερίας. Σε τέτοιες κοινωνικές συνθήκες, συχνά γεννιούνται ανισότητες, οι πολίτες οδηγούνται στη σύγκρουση και η κοινωνική συνοχή απειλείται ή και θρυμματίζεται. Η ανισότητα που προκύπτει από την διαταραχή των κοινωνικών σχέσεων, συχνά επιφέρει άνιση διαχείριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ελευθερία, στην εργασία και επομένως στους οικονομικούς πόρους και στην ευημερία¹⁶⁶

Εκτενώς, αναφέρθηκε για την ανισότητα στο χώρο της εκπαίδευσης και ο Pierre Bourdieu, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα το ιδεολόγημα του «*χαρισματικού παιδιού*». Οι μαθητές που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα, συνήθως έχουν περιορισμένη σχολική επιτυχία και όταν αυτό συμβεί, επιτυγχάνεται εξαιτίας της χαρισματικής προσωπικότητας και της σκληρής προσωπικής εργασίας. Η επιτυχία στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα στους μαθητές από χαμηλά κοινωνικά στρώματα όπου δεν είναι αδύνατη, είναι ταμπού. Στον αντίποδα βρίσκονται οι μαθητές που προέρχονται από τη μεσαία και την ανώτερη κοινωνική τάξη. Εκεί τα πράγματα διαφοροποιούνται και ενθαρρύνονται από το περιβάλλον αλλά και ενσωματώνουν κατά μεγάλο ποσοστό τις απαιτήσεις της κοινωνίας¹⁶⁷. Ο Bourdieu υποστηρίζει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα ενισχύει και αναπαράγει το *πολιτισμικό κεφάλαιο* μεταξύ των κοινωνικών τάξεων με σκοπό την εδραίωση της κυρίαρχης ιδεολογίας¹⁶⁸. Ο Bourdieu επιχειρηματολόγησε ότι το σχολείο είναι ένα

---

¹⁶² Βλ. Ομοίως *On The Multicultural Critique of John Rawls' Political Liberal Conception of Reason and Its Educational Implication*.

¹⁶³ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 129. Ο Rawls δεν πιστεύει σε μία κοινωνία με αυταρχική ιεράρχηση, γιατί δεν αντιμετωπίζει τα μέλη της ισότιμα, ενώ μία δημοκρατικά συγκροτημένη κοινωνία προβάλλει το κοινό καλό ως πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης.

¹⁶⁴ Alan Bullock-Stephen Trombley, *Λεξικό της Σύγχρονης Σκέψης*, εκδ. Πατάκη, 2008, σελ. 546. *Ισότητα*: σε δημόσια ζητήματα όλα τα άτομα πρέπει να αντιμετωπίζονται το ίδιο. Βλ. επίσης EGerard Durozoi- Andre Roussel, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Πατάκη, 2010 σελ. 110. *Ισότητα*: Από πολιτική και ηθική άποψη μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στην τυπική ισότητα ή στην ισότητα ενώπιον του νόμου και στην πραγματική ή ουσιαστική ισότητα, σύμφωνα με την οποία τα άτομα πρέπει να είναι ίσα ως προς την περιουσία, τις γνώσεις, την εξουσία.

¹⁶⁵ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 138

¹⁶⁶ Βλ. Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 139.

¹⁶⁷ Bourdieu Pierre (1974).

¹⁶⁸ Bourdieu Pierre (1974).

παθητικό όργανο αναπαραγωγής των οικογενειακών *έξεων*¹⁶⁹, το οποίο πιστοποιεί και εδραιώνει τις κυρίαρχες κοινωνικές δομές. Στην έρευνα που πραγματοποίησε για την αλληλεπίδραση κοινωνίας και εκπαίδευσης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εκπαίδευση διαθέτει την δυνατότητα να επηρεάσει ενσυνείδητα¹⁷⁰. Στη θεωρία του αναγνώρισε ότι η εκπαίδευση είναι ένας χώρος παραγωγής συγκεκριμένων *έξεων*, η οποία δίνει ώθηση σε αυτό που ονομάζει «*καλούπι σκέψης*». Παρόμοια άποψη διατύπωσε και ο Ivan Illich¹⁷¹, ο οποίος χαρακτήρισε τα εκπαιδευτικά ιδρύματα «*οργανωμένες επιχειρήσεις*» που έχουν ως στόχο την αναπαραγωγή της καθεστηκυίας ιδεολογίας. Η αποδόμηση του εκπαιδευτικού συστήματος επιτυγχάνεται, σύμφωνα με την άποψή του, με την εφαρμογή «*κρυφού προγράμματος*». Το «κρυφό πρόγραμμα» αναπαράγει συγκεκριμένα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, που στόχο έχουν να μετατρέψουν την όποια γνώση προ όφελος της κατανάλωσης.

Η δημοκρατική ισότητα θεμελιώνεται στην ελευθερία πρόσβασης σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Η διασφάλιση όχι μόνο της πρόσβασης αλλά και της ισότιμης αντιμετώπισης, αποτελούν σταθερές βάσεις του περιεχομένου της εκπαίδευσης. Η δημοκρατική ισότητα, σύμφωνα με τον Rawls¹⁷², εγγυάται στους πολίτες βασικές ελευθερίες, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής. Επιπλέον, εγγυάται δίκαια και ισότιμη πρόσβαση στις ευκαιρίες, κρίνοντας τους ανθρώπους με βάση τα ταλέντα και τις δεξιότητές τους ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη, το φύλο, την εθνικότητα. Την ακριβώς αντίθετη ρητορική αναπτύσσει ο Thomas Nagel¹⁷³, που υπερθεματίζει για την προάσπιση της ιδιαιτερότητας (κατά κάποιο τρόπο της αριστείας), καθώς θεωρεί ότι δαπανάται άσκοπος σχολικός χρόνος προκειμένου να εφαρμοστεί η ισότητα των ευκαιριών.

Το αξιακό σύστημα της δημοκρατίας είναι άμεσα συνδεδεμένο με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό οικοδόμημα της κοινωνίας. Επομένως, και η ανάπτυξη της παιδείας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της. Το ζητούμενο είναι τί λογής παιδεία υπαγορεύουν οι επικρατούσες συνθήκες, ή επιτρέπουν να συγκροτηθεί. Ποιες αξίες πιστεύουν ή θέλουν να προάγουν και τι είδους πολίτες επιδιώκουν να εκπαιδεύσουν. Είναι εμφανές ότι το εκπαιδευτικό σύστημα συναρτάται άμεσα με τις πολιτικές επιδιώξεις. Εκείνο που δεν είναι απολύτως σαφές είναι ο διαχωρισμός της παιδείας, της εκπαίδευσης και της αγωγής.

Η παιδεία ως έννοια είναι ταυτισμένη με την ύψιστη πνευματική καλλιέργεια. Δεν αποζητά απλώς τον προσπορισμό, αλλά αναζητά διαρκώς το άριστο, το ιδανικό, το ιδεώδες. Σαφώς η παιδεία έχει μία ευρύτητα που δεν εξαντλείται στο πρόγραμμα των τριών εκπαιδευτικών βαθμίδων. Η γνώση που αποκτάται είναι πιο ουσιαστική, πιο σύνθετη και κερδίζεται σε βάθος χρόνου. Η κατάκτησή της αναλύεται στο βαθμό ανάπτυξης της σύνθετης σκέψης και ανάλυσης. Εξαιτίας της

---

¹⁶⁹ Bourdieu Pierre (1977).

¹⁷⁰ Nash Roy, *Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction*, British Journal of Sociology of Education, Vol. 11, no. 4 (1990), p. 435.

¹⁷¹ Ivan Illich, *Η ιδεολογία της Εκπαίδευσης και η μάθηση της Ελευθερίας*, εκδ. Καστανιώτη σελ. 285, «Κοινωνία χωρίς το σχολείο, και μετά τι;»

¹⁷² Daniels Norman, *Democratic Equality: Rawls Complex Egalitarianism*, , In Samuel Richard Freeman (ed.), *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press 241--76 (2003).

¹⁷³ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 153.

ευρύτητας που τη χαρακτηρίζει δεν μπορεί να θέτει χρονικά και γνωσιακά όρια. Η παιδεία επικεντρώνεται σε τρία βασικά ζητήματα¹⁷⁴ στη **γνώση** που αναλύεται στο επίπεδο των εννοιών, στην **ηθική**¹⁷⁵ που συνδέεται με τους θεσμούς και την κοινωνία και στην **αισθητική** που συμπεριλαμβάνει την αντίληψη των αισθητικών κριτηρίων και αξιολογήσεων.

Η ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου δεν είναι μόνο ατομική υπόθεση. Σε μία δημοκρατούμενη κοινωνία η παιδεία αποτελεί βασική επιδίωξη της πολιτείας. Σύμφωνα με την αντίληψη του Κορνήλιου Καστοριάδη¹⁷⁶ : «Μόνο η εκπαίδευση (παιδεία) των πολιτών ως πολιτών μπορεί να δώσει πολύτιμο, και ουσιώδες περιεχόμενο στο «δημόσιο χώρο». Η παιδεία αυτή δεν είναι βασικά ζήτημα βιβλίων και ακαδημαϊκών προσόντων. Κατ' αρχήν, και κυρίως, σημαίνει τη συνειδητοποίηση ότι η «πόλη» είμαστε εμείς οι ίδιοι και ότι η μοίρα της εξαρτάται από τα μυαλά μας, τη συμπεριφορά και τις αποφάσεις μας. Με άλλα λόγια, (η παιδεία) είναι η συνειδητοποίηση της (πραγματικής) συμμετοχής στην πολιτική ζωή». Αυτό που οι έλληνες αποκαλούν παιδεία και που μεταμορφώνει την άμορφη ύλη σε δρώντα πολιτικό και κοινωνικό όν είναι το σχολείο, οι τάξεις ηλικίας, η γειτονιά, ο στρατός και ένα σωρό άλλα πράγματα¹⁷⁷. Η επένδυση της πολιτείας στην παιδεία μπορεί να διαμορφώσει πολίτες με γνώση, αυτονομία και κριτική σκέψη. Η παραμέλησή της όμως μπορεί να επιφέρει διαφθορά. Η σοβαρή αντιμετώπιση του θέματος προϋποθέτει την ενσωμάτωση της πολιτιστικής και πολιτικής διάστασης στο παιδευτικό έργο¹⁷⁸. Η παιδεία θεωρούμενη από την φιλοσοφική της διάσταση είναι η ένταξη του ανθρώπου στο εκάστοτε ιστορικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Η έκφραση αυτού του συστήματος, εκδηλώνεται με τις ηθικές, οικονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, αισθητικές και άλλες αξίες που ρυθμίζουν τη λειτουργία και την οργάνωση στην συλλογική ζωή¹⁷⁹.

Η εκπαίδευση από την άλλη έχει συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα, περιχαρακωμένο και συστηματοποιημένο πλαίσιο μάθησης. Η εκπαίδευση γεννήθηκε από την ανάγκη του ανθρώπου να κοινωνήσει την πνευματική¹⁸⁰ του κατάκτηση. Ως κοινωνικός μηχανισμός μπορεί να θεωρηθεί σύστημα εξουσιαστικού ελέγχου, που δομεί, διασφαλίζει και διαιώνίζει την κυρίαρχη ιδεολογία. Συνεπώς, δεν ενδιαφέρεται ούτε για την ανάπτυξη του ηθικού και πνευματικού επιπέδου της

¹⁷⁴ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 157. Η γνώση αναλύεται στο σύνολό της (πολλές φορές είναι και ετερόκλητες γνώσεις), η ηθική έχει να κάνει με τους κώδικες επικοινωνίας και συμπεριφοράς και η αισθητική έχει να κάνει με την αίσθηση του ωραίου.

¹⁷⁵ Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου. Εισαγωγή σε μία ρεαλιστική νομική επιστήμη. Διεπιστημονική προσέγγιση του νομικού φαινομένου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 102. Στις υποσημειώσεις του βιβλίου παρατίθεται ένας ορισμός της ηθικής σύμφωνα με ένα θεμελιώδες ηθικό πρόταγμα του ηθικού λόγου που διατυπώθηκε από τον Γερμανό Φιλόσοφο Kant. «Με τον όρο ηθική, εννοούμε το σύνολο εκείνων των αρχών, ιδεών και αξιών, οι οποίες σε μια συγκεκριμένη εποχή και κοινωνία διέπουν τις ατομικές συνειδήσεις, συμβάλλοντας στον προσανατολισμό της βούλησης των ανθρώπων-μελών της κοινωνίας προς την κατεύθυνση: α) της εξυπηρέτησης του κοινού ή γενικού συμφέροντος και β) της ανεύρεσης μιας ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης ή αρχής για διαχείριση ατομικών περιπτώσεων και επίλυση ατομικών προβλημάτων, με βάση την αρχή της επιείκειας, σύμφωνα, δηλαδή, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περίπτωσης και με την έννοια ότι κρίνονται άνθρωποι, οι οποίοι δεν πρέπει ποτέ να αντιμετωπίζονται ως πράγματα, αλλά πάντοτε ως πρόσωπα.

¹⁷⁶ Castoriadis Cornilius, *Philosophy, Politics, Autonomy*, 1991, Oxford University Press, p. 131.

¹⁷⁷ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, σελ. 56.

¹⁷⁸ Καζεπίδης Τάσος, *Η φιλοσοφία της παιδείας*, εκδόσεις Βάνιας, 1998, σελ. 113.

¹⁷⁹ Παπανούτσος Ε.Π., *Φιλοσοφία και παιδεία*, εκδόσεις Ικαρος, 1958, σελ. 169.

¹⁸⁰ Παπανούτσος Ε.Π., *Φιλοσοφία και παιδεία*, εκδόσεις Ικαρος, 1958, σελ. 114. Ο Πλάτωνας υποστηρίζει ότι όποιος δημιουργεί πνευματικά «παιδεύειν επιχειρεί». Η παιδαγωγική ορμή είναι ένστικτο στην ύπαρξη του ζώου και ταυτόχρονα παιδαγωγική ανάγκη στην ανώτερη ανθρώπινη ύπαρξη.

πλειοψηφίας, ούτε και για την καλλιέργεια ιδιαίτερων δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Αντιθέτως οι επικρατούσες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες επηρεάζουν το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Ο Emile Durkheim¹⁸¹ στην έρευνά του για την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης αναφέρει ότι «*κάθε κοινωνία, που θεωρεί ότι δίνει προτεραιότητα στην εξέλιξή της, δημιουργεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο επιβάλλει στο άτομο*». Και συνεχίζει ότι η κοινωνία καθορίζει ένα «*ανθρώπινο ιδεώδες*», ένα ιδεώδες το οποίο θα αποτελείται από πνευματικές, σωματικές και ηθικές αξίες και αυτό το ιδεώδες είναι το ζωτικό σημείο της εκπαίδευσης. Για τον Durkheim η εκπαίδευση είναι μια μορφή βαθιάς κοινωνικοποίησης γιατί αποσκοπεί στην πνευματική ανάπτυξη του ατόμου και αυτή η ανάπτυξη είναι μείζον κοινωνικό ζήτημα¹⁸². Η εκπαίδευση καταλαμβάνει ένα σημαντικό χώρο και διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην διαμόρφωση των συνθηκών παραγωγής, γνώσης και επικοινωνίας με την κοινωνία. Με άλλα λόγια συμπορεύεται ή αποποιείται- αν και εφόσον είναι εφικτό- με τα είδη διαμορφωμένα κοινωνικά πρότυπα.

Η τρίτη παράμετρος της γνώσης είναι η «*αγωγή*». Βασική επιδίωξή της είναι η καθοδήγηση του νέου ανθρώπου σε συμπεριφορές και κανόνες που είναι κοινά αποδεκτές από το σύνολο της κοινότητας. Συνήθως δεν εστιάζεται στο γνωσιολογικό πεδίο, αλλά επικεντρώνεται σε δεδομένες και στερεότερες συμπεριφορές. Για παράδειγμα κάνουμε λόγο για «*κυκλοφοριακή αγωγή*», για «*στρατιωτική αγωγή*», για «*μουσική αγωγή*». Η αγωγή προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και κώδικα επικοινωνίας¹⁸³. Είναι δηλαδή ένα διαμορφωμένο πλαίσιο πεποιθήσεων και πράξεων, μέσα στο οποίο το άτομο καλείται να ανταποκριθεί. Η διαφορά της παιδείας από την αγωγή συνίσταται στο γεγονός ότι η πρώτη επιτρέπει την ύπαρξη διαλογισμού και έρευνας, ενώ η δεύτερη επιδιώκει να διαμορφώσει νοοτροπία¹⁸⁴ και αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ένταξη στο κοινωνικό σύνολο. Η αγωγή είναι άμεσα εξαρτώμενη από τον τύπο της κοινωνίας, (συντηρητική, προοδευτική κ.α.) αλλά και από τον εθιμικό χαρακτήρα της (θρησκευτικές αντιλήψεις, πολιτιστικές κ.α.). Ο πρώτος και ίσως ο πιο βασικός πυρήνας αγωγής είναι η οικογένεια. Η αρχική αγωγή αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ύπαρξη ή την διατήρηση οποιασδήποτε κοινωνικής συνύπαρξης.

Αποτελεί αδήριτη αναγκαιότητα η σύνδεση της εκπαίδευσης με την δημοκρατία. Ο δημοκρατικός χαρακτήρα της ενισχύεται με την διάδοση αντιλήψεων και αξιών που έχουν να κάνουν με την ελευθερία της σκέψης, την ισότητα, και την κοινωνική δικαιοσύνη. Τα άτομα που εμπλέκονται σε μια τέτοια εκπαιδευτική διαδικασία είναι επιφορτισμένα με την διαδικασία της αυτονομίας, χωρίς όμως να παραβλέπονται βασικοί κανόνες λειτουργίας. Όταν οι κανόνες ακολουθούνται ενσυνείδητα από όλα τα μέλη, αυτόματα συνεπάγεται ότι διαμορφώνεται κοινό σημείο αναφοράς και σταθερές αρχές¹⁸⁵. Μέσα σε ένα περιβάλλον που διέπεται από ορθολογικό τρόπο σκέψης, δημιουργούνται οι απαραίτητες συνθήκες για την ανάπτυξη πνευματικών, ηθικών, καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων.

---

¹⁸¹ Jean- Claude Filloux, *Emilie Durkheim*, UNESCO, International Bureau of Education, 2001, vol 23, no 1 /2, 1993, p. 303-320.

¹⁸² Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 174.

¹⁸³ Καζεπίδης Τάσος, *Η φιλοσοφία της παιδείας*, εκδόσεις Βάνιας, 1998, σελ. 119-121.

¹⁸⁴ . Καζεπίδης Τάσος, *Η φιλοσοφία της παιδείας*, εκδόσεις Βάνιας, 1998, σελ. 119-121.

¹⁸⁵ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 174.

Η δημοκρατία δημιουργεί μέσω της παιδείας, συνθήκες για το «ευ ζήν» των πολιτών, διαμορφώνοντας πεποιθήσεις και αξίες που ενισχύουν την πολιτική συζήτηση και δράση για την υλοποίηση ουσιαστικών σκοπών¹⁸⁶. Η δημοκρατική εκπαίδευση επενδύει σε πολίτες που αναπτύσσουν την ορθολογική σκέψη και αρνούνται να δεσμευθούν σε πολιτικά ιδεώδη χωρίς επαρκεί δημοκρατικά εχέγγυα¹⁸⁷. Ανώτερος σκοπός είναι ο αυτοκαθορισμός του ατόμου που συγκλίνει σε κοινωνικές συμβάσεις που θα εξασφαλίζουν βασικές ελευθερίες χωρίς να τίθεται υπό αμφισβήτηση η ευημερία και η κοινωνική συνοχή. Είναι πασιφανές ότι υπάρχει άμεση σύνδεση της παιδείας με την πολιτική βούληση. Το ζητούμενο είναι αν η χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής συνάδει με τις θεμελιώδεις δημοκρατικές αξίες. Αν διασφαλίζεται ο πλουραλισμός των ιδεών, ο ορθολογικός τρόπος σκέψης και η συναίσθηση της συλλογικής και ατομικής ευθύνης. Το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσα από τις παιδαγωγικές του διαδικασίες, θα πρέπει να συμβάλλει στη δημοκρατική διαμόρφωση του ατόμου και στην ομαλή ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο. Η δημοκρατική εκπαίδευση θέτει στέρεες βάσεις για τους μελλοντικούς ενεργούς και ενήμερους πολίτες, για τους πολίτες που πιστεύουν στη συνεργατικότητα, στην αλληλεγγύη, στον αλληλοσεβασμό, στην αποδοχή της ετερότητας. Επίσης, καλλιεργεί συνθήκες για να ευδοκιμήσουν πανανθρώπινες αξίες όπως ειρήνη, σεβασμός, διαφύλαξη των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

2.2. Friedrich Nietzsche: Το διαλεκτό πνεύμα¹⁸⁸.

Η φιλοσοφία της παιδείας ως αυτοσκοπός και αναβάθμιση της ανθρώπινης προσωπικότητας υπήρξε αντικείμενο διαλόγου και προβληματισμού στη γερμανική φιλοσοφική σκέψη. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο θέμα αυτό από τον Friedrich Nietzsche ο οποίος άσκησε δριμεία κριτική στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής του και, πρωτίστως, στην τάση εκδημοκρατισμού και μαζικοποίησης των γερμανικών γυμνασίων και πανεπιστημίων. Ο Nietzsche μπορεί να αναμετρηθεί με τον Jean-Jacques Rousseau για την κριτική που άσκησαν στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Για τον πρώτο η αστική δημοκρατία είναι: «η ιστορική μορφή της κατάπτωσης του κράτους, ενώ ο ριζοσπαστικός σοσιαλισμός εννοεί το δεσποτισμό. Και τα δυο αυτά κινήματα προξενούν μια σμίκρυνση του ανθρώπου σε αγελαίο ζώο. Τόσο οι μορφωμένοι των τάξεων που έχουν ιδιοκτησία, όσο και η αμόρφωτη τάξη που δεν κατέχουν τίποτε, έχουν μπει σε αυτή την ισοπέδωση και συνεπώς δεν υπάρχει πια θεμέλιο για την ανανέωση του πολιτισμού»¹⁸⁹. Οι απόψεις του έγιναν αφορμή για παρερμηνείες και παρανοήσεις. Επικρίνει το μηδενισμό που επικρατεί στην εποχή του, και κατηγορείται ότι αυτός είναι υπεύθυνος. Ξεσκεπάζει τον ανορθολογισμό των φιλοσόφων και των επιστημόνων, αλλά τον μέμφονται ότι εκείνος ευθύνεται. Και ενώ πιστεύει σε αξίες όπως η

---

¹⁸⁶ Κωνσταντίνος Καβουλάκος, *Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αφιέρωμα στον Κορνήλιο Καστοριάδη*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, 2007, «Ελευθερία και δημοκρατική πολιτική στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη», σελ. 223.

¹⁸⁷ Καραφύλλης Γρ. *Αξιολογία και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, σελ. 204-207.

¹⁸⁸ Audi Robert, *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, εκδ. Κέδρος, 2011, σελ. 781-786. *Nietzsche Friedrich Wilhelm (1844-1900)*. Γερμανός φιλόσοφος και κριτικός του πολιτισμού.

¹⁸⁹ Λεβίτ Καρλ, *Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Το επαναστατικό ρήγμα στη σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα*, εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 50.

αλήθεια, η αυθεντικότητα, η ζωή και το μέλλον, τον επικρίνουν ότι υποθάλπει τις αρχές της ηθικής¹⁹⁰.

Η παρακμή της παιδείας που στηλιτεύει Nietzsche οφείλεται κατά κύριο λόγο στην υπαγωγή της σε οικονομικούς, επαγγελματικούς και, εν γένει, χρησιμοκρατικούς σκοπούς. Ο Nietzsche κατέγραψε τους προβληματισμούς του για το εκπαιδευτικό σύστημα και τους γνωστοποίησε με την μορφή διαλέξεων. Το περιεχόμενο των πέντε διαλέξεων είναι καταγγελλτικό για την υποβάθμιση της γερμανικής παιδείας σε ταχύρυθμη μόρφωση, προκειμένου οι φορείς της να ικανοποιήσουν τα υλικά συμφέροντά τους, σε καλλιέργεια της μετριότητας και της ματαιοδοξίας, σε παροχή εξειδικευμένων επιστημονικών γνώσεων, σε συνθήκες ενός καταμερισμού της επιστημονικής εργασίας που δεν επιτρέπει στο άτομο να έχει εμπειριστατωμένη άποψη για τα πιο σοβαρά προβλήματα¹⁹¹. Την ίδια στιγμή, ο Nietzsche, υιοθετώντας μιαν άτεγκτη στάση διανοητικού ελιτισμού, θα απορρίψει συλλήβδην τη «μετριότητα» των πολλών να ασχοληθούν με τη βαθύτερη καλλιέργεια του πνεύματος και θα ταχθεί υπέρ της παιδείας των λίγων, των «διαλεχτών ατόμων». Η «μετριότητα» είναι αναγκαία συνθήκη μέσα από την οποία θα υπάρξουν οι «εξαιρέσεις» και έτσι με το «αγελαίο ζώο» θα εμφανιστεί και το «ηγετικό ζώο»¹⁹².

Η «απονέκρωση της παιδείας»¹⁹³ συντελέστηκε εξαιτίας της συνεχόμενης εκβιομηχάνισης, του επιστημονικού κατακερματισμού και της μετακίνησης των πληθυσμών στα μεγάλα κέντρα παραγωγής. Απότοκος των κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών ήταν η δημιουργία μιας νέας μορφής προτύπου που προσομοίαζε στον άνθρωπο-εργάτη¹⁹⁴. Στην εκβιομηχανοποιημένη όμως εποχή θα κυριαρχήσει η εξισωτική αντιμετώπιση του ατόμου, ως υποκειμένου των παραγωγικών σχέσεων και της ανταλλαγής αξιακών ισοδυνάμων. Η ευδαιμονία της κοινωνίας εστιάστηκε στην επιδίωξη του κέρδους. Η επαναδιάταξη και ο εκσυγχρονισμός της παιδείας προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα: «Κάθε παιδεία που οδηγεί στη μοναξιά, που βάζει στόχους πέρα από το χρήμα και την απολαβή, που απαιτεί πολύ χρόνο, προκαλεί τώρα την απέχθεια.»¹⁹⁵

Οι παραπάνω εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα τον εκτροχιασμό της γερμανικής εκπαίδευσης από τον προσανατολισμό των Wolf και Humboldt και τις νεοανθρωπιστικές αρχές του Διαφωτισμού, που επιχειρούσαν να εισχωρήσουν στη γερμανική παιδεία τα ιδεώδη του αρχαίου

---

¹⁹⁰ Μπενιέ Ζαν-Μισελ, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Φιλοσοφίας. Φυσιогνωμίες και έργα*, εκδ. Καστανιώτη, 2001, σελ. 436.

¹⁹¹ Nietzsche Friedrich, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006.

¹⁹² Λεβίτ Καρλ, *Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Το επαναστατικό ρήγμα στη σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα*, εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 51. Ο Nietzsche πίστευε στους «εξαιρετικούς» και στους μελλοντικούς «ανθρώπους-κυρίου» που θα δώσουν στους αγελαίους ανθρώπους της δημοκρατίας ένα σκοπό της ύπαρξης τους. Η δημοκρατική ισοπέδωση των μαζών, η οποία προξενεί τη σμίκρυνση του ανθρώπου και η εκτροφή μιας κάστας κυριών, η οποία οδηγεί στην ανύψωση επιμέρους ανθρώπων, ανήκουν μαζί σαν δύο πλευρές στο ίδιο νόμισμα.

¹⁹³ Λεβίτ Καρλ, *Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Το επαναστατικό ρήγμα στη σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα*, εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 118.

¹⁹⁴ Τριαντάρη Σωτηρία, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche: Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 2006, σελ. 22.

¹⁹⁵ Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006, σελ. 48, Πρώτη διάλεξη (16.1.1872).

ελληνικού και ρωμαϊκού κόσμου¹⁹⁶. Ο Nietzsche έδωσε έμφαση στη σπουδή της μητρικής γλώσσας, - άλλωστε και ο ίδιος σπούδασε κλασική φιλολογία- στην καλλιέργεια του λόγου, στην ενασχόληση με την τέχνη και τη φιλοσοφία. Η παιδεία είχε χάσει τον προσανατολισμό της, σύμφωνα με την άποψη του Nietzsche. Αποτελούσε τη γνώση για να κρατηθεί κανείς στο «ύψος της εποχής»¹⁹⁷ του και είχε γίνει το μέσο για την απόκτηση χρήματος. Η προσήλωση και η σωστή εκμάθηση της μητρικής γλώσσας ήταν για τον γερμανό φιλόσοφο η αρχή της παιδείας. Επιχειρηματολογούσε υπέρ αυτής της άποψης, γιατί θεωρούσε ότι αφενός ήταν ο μόνος δρόμος για την κατανόηση των κλασικών συγγραφέων και αφετέρου συντελούσε στο μέγιστο βαθμό στην «*ειδολογική μόρφωση*» δηλαδή στην ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του μαθητή¹⁹⁸. Έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην κλασική παιδεία καθώς αποτελούσε το μέσο για την πολιτιστική ανασυγκρότηση. Ο ευτελισμός της διδασκαλίας της γλώσσας, σύμφωνα με τον Nietzsche, ήταν αποτέλεσμα της δημοσιογραφικής επιρροής στον γραπτό λόγο αλλά και της εκμάθησης της γλώσσας μέσω των λόγιων τάσεων και της ιστορικότητας.

Η γνωσιολογική και αξιολογική ισοπέδωση της παιδείας, συντελέστηκε με την εξειδικευμένη γνώση. Για τον Nietzsche ο εξειδικευμένος επιστήμονας, που ασχολείται αποκλειστικά με τον ειδικό τομέα και έχει έλλειψη γενικότερων γνώσεων, δεν διαφέρει από τον εργάτη της βιομηχανίας¹⁹⁹. Η εξειδίκευση επιδιώκεται από την πλευρά του κράτους²⁰⁰ προκειμένου να εξυπηρετήσει την παραγωγή αλλά και το ίδιο. Η παιδεία ως αρωγός του κράτους, εναντιώνεται στην ανάδειξη της αριστοκρατικής φύσης του διαλεχτού πνεύματος (genius): «*Παιδεία σημαίνει πάνω από όλα υποταγή και εθισμός στην υπηρεσία της μεγαλοφυΐας*»²⁰¹. Ο Nietzsche επιχειρεί να θέσει την προβληματική αντιμετώπιση της γερμανικής κοινωνίας, εν γένει, στον εκπαιδευτικό μηχανισμό που κατά την άποψή του απομάκρυνε την πνευματική, ηθική και γνωσιολογική ανάπτυξη των νέων και την αντικατέστησε με μία σειρά προκαθορισμένων αξιακών προτύπων. Στα πλαίσια της απομάκρυνσης αυτής, η παιδεία μετετράπη ουσιαστικά σε «*λαϊκή παιδεία*» γεγονός που οδήγησε το Nietzsche ν' αμφισβητήσει τον χαρακτήρα της παιδαγωγικής διαδικασίας, και να διακηρύξει ότι: «*η παιδεία της ανθρωπότητας απαιτεί να οραματιζόμαστε το απόμακρο και να ανοιγόμαστε στο έτερον, η δράση δεν πρέπει να καταπνίγεται από τη γνώση, οφείλουμε να εργαζόμαστε για την τελείωση της Φύσης*»²⁰². Μέσα από το φιλοσοφική θεώρηση ο Nietzsche

¹⁹⁶. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche: Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 2006, σελ. 27.

¹⁹⁷. Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006, σελ. 48, Πρώτη διάλεξη (16.1.1872).

¹⁹⁸. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche: Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 2006, σελ. 59.

¹⁹⁹. Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006, σελ. 52-53, Πρώτη διάλεξη (16.1.1872).

²⁰⁰. Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006, σελ. 119. Τρίτη διάλεξη (27.2.1872)...Γιατί το αρχαίο κράτος απέφυγε ακριβώς αυτή την ιδιοτέλεια που επιτρέπει στην παιδεία να υπάρχει μόνο εφόσον είναι χρήσιμη στο κράτος, ενώ παράλληλα αφανίζει κάθε διάθεση για τη μόρφωση που δεν θα ήταν δυνατό να χρησιμεύσει άμεσα στην εξυπηρέτηση των δικών του στόχων. Ακριβώς για τούτο ο Έλληνας έτρεφε για το κράτος ένα δυνατό συναίσθημα θαυμασμού και ευγνωμοσύνης που εμάς σήμερα μας ξενίζει: Είχε καταλάβει ότι χωρίς ένα τέτοιο προστατευτικό θεσμό ήταν αδύνατο να βλαστήσει έστω και ένα φυτό πολιτισμού και ότι ο ανυπέρβλητος και μοναδικός για όλες τις εποχές πολιτισμός του μπόρεσε να αναπτυχθεί έτσι πλούσια, χάρη στην επιμελημένη και σοφή φροντίδα του δικού του προστατευτικού θεσμού».

²⁰¹. Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006, σελ. 155.

²⁰² Μπενιέ Ζαν-Μισέλ, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Φιλοσοφίας. Φυσιολογικές και έργα*, εκδ. Καστανιώτη, 2001, σελ. 454.

προάγει τη βασική αρχή της ατομικής ελεύθερης ανάπτυξης που αναστέλλεται από την επικυριαρχία του κράτους.

Επιχειρώντας ο Nietzsche να επικαθορίσει τη σχέση του πανεπιστημίου με τη φιλοσοφία, παραθέτει στοιχεία εναντίον μιας σειράς παραχωρήσεων και συμβιβασμών στις οποίες έχει περιέλθει η φιλοσοφία, και οι οποίες δρουν ανασταλτικά απέναντι στην έφεση για μάθηση του φοιτητή. Η φιλοσοφική προσέγγιση για το πανεπιστήμιο αποτελεί το σημείο αιχμής της «5^{ης} διάλεξης για την παιδεία», όπου με καυστικό τρόπο γίνεται αναφορά περί της «αυτονομίας» και της «ακαδημαϊκής ελευθερίας» των φοιτητών. Ο διάλογος που εκτυλίσσεται αποκαλύπτει την ένδεια της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της αυτονομίας καθώς και τις σχέσεις της κοινωνίας με τον πολίτη²⁰³. Η ελευθερία της έκφρασης και της διακίνησης ιδεών, όπως παρατηρεί ο Nietzsche, θα πρέπει να αποβαίνει σε όφελος πρωτίστως των εκπαιδευομένων. Κατά κύριο λόγο η αυτοτέλεια και η ελευθερία του παιδαγωγού είναι να μεταδίδει τη γνώση, και η γνώση για να μπορεί να εξελιχθεί σε αυτοτέλεια και ελευθερία από τη μεριά του φοιτητή, ο ίδιος θα πρέπει να είναι σε θέση να αναπτύξει αυτόβουλη κρίση για να την ισοσταθμίσει και να την αξιολογήσει. Ο Illich²⁰⁴ συγκλίνει με τη θέση του Nietzsche, για την ενεργό συμμετοχή του εκπαιδευόμενου στη διαδικασία της μάθησης όσο αφορά στην «ελεύθερη επιλογή» και στον «ελεύθερο καθορισμό» της γνώσης, ως κοινωνικά αξιοποιήσιμο προς όφελός του. Σε αντίθεση με την γερμανική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ο Nietzsche ισχυρίζεται ότι το πραγματικό μέτρο στάθμισης της ελευθερίας και αυτοδιάθεσης των φοιτητών αναδεικνύεται μέσα από την επαφή τους με τον κόσμο της φιλοσοφίας, της τέχνης και του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, ο οποίος και αποτελεί τον βασικό κορμό των πανεπιστημιακών μαθημάτων

Κριτική για την «πολιτισμένη βαρβαρότητα»²⁰⁵ άσκησε ο Nietzsche και στο φιλοσοφικό βιβλίο του «Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα». Ειδικότερα αναφέρει «και άμωμη γνώση όλων των πραγμάτων ονομάζεται για μένα το να μη θέλω τίποτε από τα πράγματα: εκτός από το να έχω το δικαίωμα να απλώνομαι μπροστά τους σαν ένας καθρέφτης με εκατό μάτια»²⁰⁶. Είναι φανερό ότι ο γερμανός φιλόσοφος διαφοροποιείται από το πνεύμα της εποχής και το όραμα της κοινωνίας, η οποία στηρίζεται στη συνεργασία και στην ισότητα των ατόμων. Κυρίως επικεντρώνεται: **α)** στην κυριαρχία του κράτους σε θεσμικούς φορείς, και σε αυτόν της παιδείας, με παραπλανητικά ιδεώδη όπως αυτό της ισότητας, της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, **β)** στην παντοδυναμία του οικονομικού συστήματος, με τις αξίες του πλουτισμού, της ακατάπαυστης και μηχανικής εργασίας, της επιβεβλημένηςσχόλης, του καταναλωτισμού και ηδονισμού κα **γ)** στην κυριαρχία της θρησκείας και των πάσης φύσεως ασφυκτικών ιδεολογιών²⁰⁷. Ο Nietzsche επιζητά έναν πνευματικό οργανισμό, μία πνευματική επανάσταση που θα ξεκινά από την παιδεία, θα έχει τα

²⁰³ Τριαντάρη Σωτηρία, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche: Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 2006, σελ. 68.

²⁰⁴ Ivan Illich, *Η ιδεολογία της Εκπαίδευσης και η μάθηση της Ελευθερίας*, εκδ. Καστανιώτη σελ. 297, «Κοινωνία χωρίς το σχολείο, και μετά τι;

²⁰⁵ Λεβίτ Καρλ, *Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Το επαναστατικό ρήγμα στη σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα*, εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 118.

²⁰⁶ Νίτσε Φρίντριχ, *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*, εκδ. Πανοπτικών, 2011, σελ. 182, « Για την άμωμη γνώση». Άλλα κεφάλαια που ασκούν κριτική στην παιδεία είναι: για την «Για τη χώρα της πνευματικής καλλιέργειας» και «Για τους λόγιους».

²⁰⁷ Friedrich Nietzsche, *Μαθήματα για την Παιδεία*, εκδ. PRINTA, 2006

θεμέλιά της στον κλασικό αρχαίο κόσμο, και θα καθοδηγείται από το πρότυπο του ιδιοφυούς (genius).

2.3. John Dewey²⁰⁸: Ο φιλόσοφος της δημοκρατικής εκπαίδευσης.

Οι κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις, τα ιδεολογικά προτάγματα και ουσιαστικά η μετάβαση από το φεουδαρχικό κράτος στη σύγχρονη εκβιομηχανοποιημένη δυτική κοινωνία, εξελίχθηκε παράλληλα με την ανάπτυξη του ανθρώπινου πνεύματος. Κορύφωση αποτέλεσε η προβολή των αιτημάτων για δημοκρατία, ισότητα, ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη. Και φυσικά στο χώρο της παιδείας, η διεκδίκηση της δωρεάν και υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η ισότητα ευκαιριών και ο εκδημοκρατισμός της. Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις από το αυστηρό μοντέλο άρχισαν να μεταβάλλονται. Στις ΗΠΑ (περίπου στα τέλη του 19^{ου} αιώνα) μέσα σε μία περιρρέουσα ατμόσφαιρα θεωρητικών αναζητήσεων, θα κάνει την εμφάνισή του το κίνημα της προοδευτικής εκπαίδευσης. Κύριος εκπρόσωπός της αναδεικνύεται ο John Dewey. Ο Dewey συγκαταλέγεται στους πρωτεργάτες του αιτήματος για ανανέωση της εκπαίδευσης. Η φιλοσοφία του Dewey ανάγεται στον «Πραγματισμό».²⁰⁹ Ο H.S Thayer, ορίζει τον Πραγματισμό²¹⁰ ως «μία θεωρία γνώσης, εμπειρίας και πραγματικότητας που υποστηρίζει ότι η σκέψη και η γνώση είναι βιολογικά και κοινωνικά εξελισσόμενα μοντέλα προσαρμογής και ελέγχου της εμπειρίας και της πραγματικότητας...». Ο Dewey²¹¹ διεύρυνε τον Πραγματισμό, την θεωρία της γνώσης και της λογικής και σε άλλους βασικούς τομείς όπως στην ηθική, στην αισθητική, στη φιλοσοφία και την πολιτική.

Η βασική επιδίωξη του Dewey, ήταν να ανασυγκροτήσει και να ενδυναμώσει την δημοκρατία στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση δεν συνεισφέρει μόνο στην πνευματική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών αλλά τα προετοιμάζει και για την μελλοντική ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο ως βασικά στελέχη του²¹². Η δημοκρατική αντίληψη για την παιδεία μπορεί να συγκριθεί με αυτό που ονομάζουμε συμμετοχική δημοκρατία. Η αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος στον άνθρωπο επηρεάζει τις εμπειρίες και τον τρόπο σκέψης του. Ο «ινστρουμενταλιστικός πραγματισμός» του Dewey, θεωρεί ως μέσο την εμπειρία για την προσαρμογή και την τροποποίηση στις μεταβολές του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον αμερικανό φιλόσοφο: «ο ινστρουμενταλισμός προσπαθεί να καθιερώσει μία συγκεκριμένη λογική θεωρία από σκέψεις, κρίσεις, και επηρεάζει τις

---

²⁰⁸ Audi Robert, *Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge*, εκδ. Κέδρος, 2011, σελ. 814-817. *John Dewey (1859-1952)*. Αμερικανός φιλόσοφος, κριτικός της κοινωνίας και θεωρητικός της εκπαίδευσης.

²⁰⁹ Alan Bullock-Stephen Trombley, *Λεξικό της Σύγχρονης Σκέψης*, εκδ. Πατάκη, 2008, σελ. *Πραγματισμός (pragmatism)*: Στη φιλοσοφία εκδοχή του εμπειρισμού που αναπτύχθηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από τους C.S. Pierce, William James και John Dewey και ερμηνεύει τη σημασία και την αιτιολόγηση των πεποιθήσεών μας σύμφωνα με τις πρακτικές συνέπειες ή το περιεχόμενό τους. Ο Dewey τόνισε εκείνη την πλευρά του πραγματισμού που αντιμετωπίζει τη γνώση ως εργαλείο για δράση και όχι ως αντικείμενο ανιδιοτελούς στοχασμού. Βλ. Επίσης Πελεγρίνης Θεοδόσης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2004, σελ. 484, *Πραγματισμός*: Σύμφωνα με τη θεωρία του πραγματισμού για την αλήθεια, η αλήθεια δεν έχει θεωρητική αξία, αλλά προσδιορίζεται από την πρακτική ωφέλειά της ή τη χρησιμότητά της. Κατά τη διδασκαλία του πραγματισμού, η αλήθεια είναι συνυφασμένη με τις ανάγκες, τις απαιτήσεις, τους στόχους ή τα συμφέροντα του ανθρώπου.

²¹⁰ David Fott, *John Dewey, America's Philosopher of Democracy*, 1998, σελ. 2.

²¹¹ Ghenea, Ștefan Viorel, *John Dewey: Pragmatism and Realism*, Scientific Journal of Humanistic Studies. Mar2015, Vol. 7 Issue 12, p15-19. 5p.

²¹² Tomas Englund, *Rethinking democracy and education: towards an education of deliberative citizens*, J. CURRICULUM STUDIES, 2000, VOL. 32, NO. 2, 305-313.

διάφορες μορφές, λαμβάνοντας αρχικά υπόψη πως οι λειτουργίες της σκέψης προσδιορίζουν τις μελλοντικές επιπτώσεις»²¹³. Επομένως, πρωταρχικό καθήκον ενός κοινωνικού οργανισμού που μεταβάλλεται είναι να προετοιμάσει τα μέλη του, για την επιδίωξη της σύμπραξης και της ελεύθερης επικοινωνίας²¹⁴.

Ο διάλογος επικοινωνίας μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, πραγματώνεται δια μέσου του διαλόγου. Ο Dewey²¹⁵ πιστεύει ότι με τον δημοκρατικό διάλογο φανερώνονται οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις, οι επιθυμίες των ανθρώπων και η συμπεριφορά μετεξελίσσεται από ηθική σε κοινωνική. Τα άτομα αποκτούν πολιτική συνείδηση με αποτέλεσμα να μετέχουν σε ομαδικές δράσεις και να κοινωνούν τους προβληματισμούς τους. Συνεπώς, η μετάδοση της εμπειρίας των διάφορων μελών της κοινότητας καθιστά υπάρκτο τον πολιτισμό της²¹⁶. Η επικοινωνία συνδέεται άμεσα με το δημοκρατικό ιδεώδες. Για τον Dewey η δημοκρατία δεν είναι απλά ένας τρόπος διακυβέρνησης²¹⁷, είναι μία ηθική σύλληψη και πάνω σε αυτή την ηθική θεώρηση είναι βασισμένος ο τρόπος διακυβέρνησης. Επομένως, οι πολιτικοί και κυβερνητικοί δημοκρατικοί σκοποί ενυπάρχουν στις κυρίαρχες ανθρώπινες σχέσεις και στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας²¹⁸.

Η διασφάλιση της προσωπικής ελευθερίας και η απαλλαγή από καθεστώτα που ασκούν έλεγχο στις προσωπικές πεποιθήσεις υπήρξε διαχρονικά το ζητούμενο σε κάθε οργανωμένη κοινότητα. Ο σεβασμός στην ανθρώπινη φύση από την μεριά καθώς και των θεσμών και νόμων είναι ουσιώδες χαρακτηριστικό της δημοκρατίας²¹⁹. Ο Dewey πίστευε στις δημοκρατικές αρχές της ελευθερίας και της ισότητας και ήταν αντίθετος με την Πλατωνική αντίληψη²²⁰. Δεν πίστευε ότι η δημοκρατία θεμελιώνεται με υποταγή και καταναγκασμό, αντίθετως θεωρούσε πως η δημοκρατούμενη κοινωνία συνέχεται από συνειδησιακές πράξεις που καθορίζουν τις συλλογικές και ατομικές συμπεριφορές και καθιστούν τα άτομα, ενεργούς πολίτες. Στη νεώτερη δημοκρατική διακυβέρνηση, υποστήριζε ο Dewey, είχαν διεισδύσει οικονομικά συμφέροντα που τη μετέτρεψαν σε κερδοσκοπική επιχείρηση.

---

²¹³. Ghenea, Ștefan Viorel, *John Dewey: Pragmatism and Realism*, Scientific Journal of Humanistic Studies. Mar2015, Vol. 7 Issue 12, p15-19. 5p.

²¹⁴. John Dewey, *Democracy and Education*, A free Press Paperback, 1968, pp. 81-83.

²¹⁵. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012, σελ. 61-70.

²¹⁶. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012, σελ. 63-64.

²¹⁷. David Fott, *John Dewey, America's Philosopher of Democracy*, 1998, σελ. 65.

²¹⁸. David Fott, *John Dewey, America's Philosopher of Democracy*, 1998, σελ. 66.

²¹⁹. John Dewey, *Ελευθερία και Πολιτισμός*, εκδ. Οίκος, 1939, σελ. 140.

²²⁰. John Dewey, *Ελευθερία και Πολιτισμός*, εκδ. Οίκος, 1939, σελ. 122-123. Ο Πλάτωνας πίστευε ότι η καλύτερη μέθοδος για να κατανοήσουμε την ανθρώπινη φύση είναι να την ερμηνεύσουμε μέσα από την ταξική οργάνωση της κοινωνίας. Σύμφωνα με την αντίληψή του η εργατική τάξη, σκοτωνόταν στη δουλειά για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες, η τάξη από πολεμιστές, θυσίασε μέχρι και τη ζωή της καθώς ήταν πιστή στους νόμους της πολιτείας. Αντίστοιχη ήταν και η ανθρώπινη ψυχή που διακατέχονταν από επιθυμίες στο κατώτερο μέρος της, από τάσεις ευγενικές που δεν σταματάνε στην ανθρώπινη απόλαυση. Η επιθυμία ζητάει μόνο να πάρει και να απομυζήσει από τη δική της απόλαυση και ενώ η λογική αντιπροσωπεύει τη νομοθετική εξουσία. Ανάλογη είναι και η οργάνωση της κοινωνίας. Μία τάξη πρέπει να της επιβάλουν κανόνες και νόμους για να πειθαρχήσει, γιατί δεν έχει όρια στη δράση της και μπορεί να καταστρέψει την αρμονία και την τάξη. Η δεύτερη τάξη που έχει κλίση προς την υπακοή και τη νομιμοφροσύνη και μόνη της είναι ανίκανη να ανακαλύψει από ποιούς σκοπούς πηγάζουν οι νόμοι. Και στην κορυφή της οργάνωσης υπάρχει η κυβέρνηση εκείνων που οι κυρίαρχες φυσικές τους ιδιότητες αποτελούν τη λογική, αφού διαμορφωθεί από την αγωγή αυτή η ικανότητα.

Η δημοκρατική αντίληψη έχει εισχωρήσει και σε άλλες πτυχές του πολιτισμού, εκτός από την πολιτική. Έχει επηρεάσει τη θρησκεία, την επιστήμη, την τέχνη και κυρίως την εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον Dewey, ο συνδετικός κρίκος της κοινωνίας με την εκπαίδευση είναι η ανάπτυξη του ήθους του πολίτη²²¹, το οποίο διαμορφώνεται μέσα από την ίδια την εκπαίδευση και αξιολογείται από την συμπεριφορά του στην κοινωνία. Βασική επιδίωξη μιας δημοκρατικής αγωγής είναι η επένδυση σε διαδικασίες που προάγουν το διάλογο, που ενισχύουν τις ατομικές και συλλογικές αποφάσεις καθοδηγώντας σε συμπεριφορές που ταυτίζονται με το κοινό συμφέρον. Η εκπαίδευση για τον Dewey προβάλλει σαν ένα κύτταρο εμβρυικής κοινοτικής ζωής που αντανακλά τη μεταγενέστερη κοινωνική συμβίωση²²². Το προνόμιο της ελεύθερης πράξης κατόπιν έλλογης σκέψης είναι κληροδότημα από την Αριστοτελική φιλοσοφία της εκπαίδευσης. Ο Αριστοτέλης²²³ συγκλίνει στην άποψη ότι οι ατομικές πράξεις πολλές φορές συμμορφώνονται με τις επιδιώξεις των κοινών ηθικών αξιών προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες. Η έννοια της δημοκρατίας στην εκπαίδευση, ανάγεται στη διαμόρφωση μιας ηθικής συμπεριφοράς με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη της ελεύθερης βούλησης, της κριτικής σκέψης, της ανάληψης ευθυνών και πρωτοβουλιών, καθώς και της ανεξαρτησίας της γνώμης.

Τα δημοκρατικά διαπιστευτήρια της εκπαίδευσης, προϋποθέτουν σύμφωνα με την φιλοσοφική θεώρηση του Dewey²²⁴ τα εξής:

1. Την απελευθέρωση των προσωπικών ικανοτήτων.
2. Την ελεύθερη και ισότιμη ανταλλαγή βιωματικών εμπειριών²²⁵.
3. Την ελευθερία στην έκφραση και στη συλλογική συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία προκειμένου να ληφθούν και να εφαρμοστούν από κοινού οι αποφάσεις.
4. Την ελεύθερη έκφραση και το διάλογο και
5. Την ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας και κοινωνικής τάξης.

Οι μαθητές πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία και όχι απλά να παρακολουθούν²²⁶. Αυτό άλλωστε είναι και το βαθύτερο σημείο της φιλοσοφικής θεώρησης του Dewey. Η εκπαίδευση αποτελεί διαδικασία γνώσης και πράξης. Η εκπαίδευση είναι μία υπόθεση πράξης από σκέψεις που έχουν συνάφεια με τις πράξεις και από πράξεις που καθοδηγούνται από τις σκέψεις²²⁷. Η σκέψη επαληθεύεται ή διαψεύδεται στην πράξη. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να θέτει προβληματισμούς και οι μαθητές να βρίσκουν τις λύσεις. Με τον τρόπο αυτό ενεργοποιείται η διάθεση για συμμετοχή σε μια δημοκρατική κοινότητα στην οποία είναι πρωτίστως διασφαλισμένη η ελευθερία της έκφρασης και του διαλόγου. Η διεύρυνση των ενδιαφερόντων και η απελευθέρωση των ατομικών ικανοτήτων είναι από τους βασικούς στόχους της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέσα από τον πλουραρισμό της δημοκρατικής εκπαίδευσης οι εκπαιδευόμενοι έχουν

---

²²¹. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012, σελ. 70-71.

²²². David Fott, *John Dewey, America's Philosopher of Democracy*, 1998, σελ 65.

²²³. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012, σελ. 75.

²²⁴. Τριαντάρη Σωτηρία, *Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012, σελ. 59.

²²⁵. John Dewey, *Democracy and Education*, A free Press Paperback, 1968, pp. 83.

²²⁶. Betz Joseph, *John Dewey and Paolo Freire, Transactions of the Charles S. Peirce Society*. Winter 1992, Vol. 28 Issue 1, p 107. 20p.

²²⁷. Betz Joseph, *John Dewey and Paolo Freire, Transactions of the Charles S. Peirce Society*. Winter 1992, Vol. 28 Issue 1, p 107. 20p.

τη δυνατότητα χωρίς φόβο να εκφράσουν το φρόνημά τους και να επενδύσουν στη συνεργατικότητα μέσα από σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης και αλληλοσεβασμού²²⁸. Η σχέση κοινωνίας και εκπαιδευτικής πραγματικότητας καθίσταται αμφίδρομη, με την έννοια ότι ο εκπαιδευτικός προγραμματισμός δεν οργανώνεται ανεξάρτητα από το κοινωνικό συγκείμενο. Απεναντίας αντανακλά τις υπάρχουσες συνθήκες, ενώ δύναται να επενεργήσει σε αυτές. Η δημοκρατία ανέκαθεν δείχνει εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη φύση, καθώς διακατέχεται από την βεβαιότητα πως ο ανθρώπινος πολιτισμός πρέπει να κυριαρχήσει²²⁹.

3. Η δημοκρατία στο Συνταγματικό δίκαιο.

3.1. Η έννοια και η σημασία του δικαίου.

Η εγγενής ροπή των ανθρώπων για ειρηνική κοινωνική σύμπραξη προϋποθέτει τη ρύθμιση της συμπεριφοράς τους, ώστε να καθιστά την συμβίωση όχι μόνο βιώσιμη αλλά και εξελίξιμη. Είναι πρόδηλο, ότι ένας κοινωνικός συνεταιρισμός που αποσκοπεί στο αμοιβαίο όφελος διέπεται τόσο από ταύτιση όσο και από σύγκρουση συμφερόντων. Η ταύτιση είναι συνυφασμένη με τη συνεργατικότητα των μελών, θέτωντας ως στόχο τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, που αναμφίβολα δε θα μπορούσαν να πετύχουν αποτελεσματικά αν στηριζόταν μόνο στις δικές τους δυνατότητες. Η σύγκρουση ταυτίζεται με την διανομή ωφελημάτων ή προνομίων που έχουν από κοινού παραχθεί²³⁰. Από τις ποικίλες ζυμώσεις, τις συναλλαγές, καθώς και τους συμβιβασμούς που επιτυγχάνονται προκειμένου να επιλυθούν αυτές οι διαφορές, αναδύονται οι αρχές και οι κανόνες που ορίζουν την προσήκουσα κοινωνική συμπεριφορά.

Οι κανόνες καθορίζουν ορισμένες πράξεις ως επιτρεπτές και άλλες ως απαγορευμένες και συμπεριλαμβάνουν ποινές σε περίπτωση παραβατικότητας αλλά και προστασίας.²³¹ Η επίκληση των κανόνων για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων δεν είναι αρκετή. Ως μέλη της ανθρώπινης κοινότητας συνδεόμαστε με ηθικούς, ιδεολογικούς, πολιτικούς δεσμούς και ο δημόσιος ή ιδιωτικός λόγος συνδέεται και αυτός με αντίστοιχα επιχειρήματα και ρητορικές. Απαιτείται επομένως μία πρόσθετη τεκμηρίωση και μία επιστημονική κατάρτιση, για την θωράκιση των κανόνων, την οποία παρέχει η νομική επιστήμη. Η νομική επιστήμη ασχολείται με τις νόρμες που ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά για να αποκρούσει αιτίες και συμπτώματα που είναι αντίθετα με τους κανόνες δικαίου. Η οργάνωση και το πλαίσιο της κοινωνικής σύμβασης, θεμελιωμένες στις αρχές του δικαίου, είναι αντικείμενο τόσο της νομικής επιστήμης όσο και της πολιτικής²³², όπως εξηγείται αμέσως παρακάτω.

---

²²⁸ . Rawls John, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Ποιότητα, 2002

²²⁹ . John Dewey, *Ελευθερία και Πολιτισμός*, εκδ. Οίκος, 1939, σελ. 141.

²³⁰ . Rawls John, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκ. ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 29.

²³¹ . Rawls John, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκ. ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 37.

²³² . Μάνεσης Αριστ., *Δίκαιο, Πολιτική, Σύνταγμα*, εκδ. Παρατηρητής, 1983, σελ. 9. Ο όρος «πολιτική», όπως είδαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια προέρχεται από την λέξη «πόλις». Η «πόλις» είναι στην αρχαία Ελλάδα συνυφασμένη με την κρατική οργάνωση και ανάγεται στη «φροντίδα των κοινών». Είναι σαφές ότι η όλη οργάνωση πλαισιώνεται από μία ομάδα εξουσιαστικά αρθρωμένη και επεκτείνεται σε επιμέρους φορείς εκτελεστικούς, νομοθετικούς και άλλους, που ολοκληρώνουν τον πολιτικά κοινωνικό σχηματισμό. Η συγκρότηση της εξουσίας του κράτους στηρίζεται στους «άρχοντες» και τους «αρχόμενους» με τους πρώτους να οργανώνουν, να επιβάλλουν, να ασκούν, να διεκδικούν, να ανατρέπουν ή να συντηρούν πράξεις ή πρακτικές που διαμορφώνουν τον κοινό βίο.

Ο ρυθμιστικός ρόλος των νομικών κανόνων απαντά στα σημαντικά κοινωνικά θέματα με τρόπο συγκεκριμένο. Η δημοσιοποίηση των κανόνων αφενός γνωστοποιεί στους συμβαλλόμενους τις επιδιωκόμενες συμπεριφορές, αφετέρου προστατεύει τα μέλη από πράξεις μη επιτρεπτές²³³. Επιδιωκόμενος σκοπός είναι η ευταξία και η ευρυθμία της κοινωνικής ζωής. Με γνώμονα αυτά τα χαρακτηριστικά που ειπώθηκαν ως τώρα, ο νομοθέτης παράγει τέτοια αποτελέσματα ώστε η ερμηνεία τους και η εφαρμογή τους να διασφαλίζουν τη ζωή, την ελευθερία, την εργασία, την σωματική ακεραιότητα κ.α.²³⁴ Η έννοια του νόμου δεν έχει πάντα τη σημερινή νοηματοδότηση. Στην αναθεώρησή της συνετέλεσε ουσιαστικά ο Montesquieu. Η αντίληψη της νομοτέλειας-από την αρχαιότητα μέχρι και το μεσαίωνα, υπαγόταν στις επιταγές της φύσης, επηρεασμένη από το μαθηματικό καρτεσιανό μοντέλο. Ο Montesquieu τον 18^ο αιώνα, συγκέρασε τη διαφορά ανάμεσα στη φύση και στην κοινωνία, καταθέτοντας την άποψη ότι αποτελούν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η «φυσική» νομοτέλεια εκφραζόταν μέσα από τους αυστηρούς κανόνες της μαθηματικής επιστήμης, ενώ η «κοινωνική» εξαιτίας της μεταβλητότητά της εκφραζόταν με κανόνες πιο ελαστικούς, αλλά ευκρινείς²³⁵.

Από την άλλη μεριά η πολιτική συνεπικουρείται από την πράξη (πολιτικό «είναι» και πολιτικό «δέον») και τελεί στην υπηρεσία ενός σκοπού απολύτου κύρους²³⁶. Συντρέχουν δύο προϋποθέσεις για την επιτέλεση της πράξης: αρχικά πρέπει να υπάρχει ένα αντικείμενο, «δέον», δηλαδή κάτι το οποίο να είναι δυνατή η επενέργεια και μετά, ως δεύτερη προϋπόθεση πρέπει να είναι, να μπορώ να επενεργήσω. Η πολιτική, ως τεχνική της πειθούς και της πίεσης²³⁷, αποσκοπεί στο ευκταίο. Στον πολιτικό κόσμο σημασία έχει το όλο, πως συμπεριφερόμαστε ατομικά και συλλογικά και πάνω σε ποιες βάσεις έχουμε αποφασίσει να συμβιούμε εναρμονίζοντας, κατά το δυνατό, τις ανάγκες και τις επιθυμίες μας. Στο πρώτο κεφάλαιο έγινε ιστορική αναφορά στις πολιτικές θεωρίες που θεμελιώθηκαν στη βάση της κοινωνικής σύμβασης και τα κίνητρα και τους σκοπούς που εξυπηρετούσαν. Η πολιτική πράξη χαρακτηρίζεται από τον εξουσιαστικό χαρακτήρα της και διακρίνεται από την ικανότητα της καταναγκαστικής και ακαταγώνιστης επιβολής της. Οι κανόνες δικαίου αποτελούν το ρυθμιστικό μέσο, με το οποίο η πολιτική εξουσία καθορίζει τους όρους της κοινωνικής συμβίωσης. Η υπαγωγή των κοινωνικών σχέσεων σε ορισμένο θεσμικό πλαίσιο τυποποιεί και οριοθετεί, χρησιμοποιώντας πρότυπα ή μοντέλα, τις σχέσεις αυτές και τις καθιστά έννομες²³⁸.

Ο όρος δίκαιο προέρχεται από την αρχαιοελληνικό ρήμα «δείκνυμι», που σημαίνει δείχνω²³⁹. Η εννοιολόγηση του δικαίου επηρεάζεται τόσο από χρονικούς όσο και από χωρικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τον χαρακτήρα και τη προσαρμογή στην ιδέα της δικαιοσύνης. Ο

²³³ . Rawls John, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκ. ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 37.

²³⁴ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 64

²³⁵ . Montesquieu, *ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ*, εκδ. ΓΝΩΣΗ, 1994, σελ. 25-27. Στο πρώτο βιβλίο δίνεται ο ορισμός του νόμου και το αντικείμενο που πραγματεύεται. Οι νόμοι για τον Montesquieu είναι αναγκαίες σχέσεις που απορρέουν από την φύση των πραγμάτων. Ο ορισμό του νόμου έχει δύο διαφορετικές έννοιες: συλλαμβάνοντας την ποικιλομορφία του θετικού δικαίου ως σύνολο σχέσεων υπό την αιγίδα του φυσικού δικαίου και υπάγοντας την πληθώρα που διαμορφώνουν τους θετικούς νόμους σε ορισμένες θεμελιώδεις σχέσεις ή αρχές.

²³⁶ . Τσάτσος Κωνσταντίνος, *Πολιτική. Θεωρία Πολιτικής Δεοντολογίας*, ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, 1975, σελ. 11. Με την έκφραση αυτή ο Κωνσταντίνος Τσάτσος καθορίζει τον τεολογικό σκοπό της πολιτικής που θα πρέπει να διέπεται από αντικειμενικούς και καθολικά αποδεκτούς στόχους.

²³⁷ . Μάνεσης Αριστ., *Δίκαιο, Πολιτική, Σύνταγμα*, εκδ. Παρατηρητής, 1983, σελ. 10.

²³⁸ . Βλ ομοίως, Μάνεσης Αριστ. *Δίκαιο, Πολιτική, Σύνταγμα*, εκδ. Παρατηρητής, 1983.

²³⁹ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 14.

διακεκριμένος Αυστριακός θεωρητικός του δικαίου Hans Kelsen αναγνωρίζει ότι «το περιεχόμενο του δικαίου μεταβάλλεται σύμφωνα με τις εποχές και ότι το θετικό δίκαιο είναι ένα φαινόμενο που προσδιορίζεται από τις περιστάσεις του χρόνου και του χώρου»²⁴⁰. Επομένως, το δίκαιο είναι ιστορικό-κοινωνικό φαινόμενο²⁴¹. Το δίκαιο γεννιέται από νομικούς κανόνες που εξ ορισμού λαμβάνουν υπόψη τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές. Ο John Austin²⁴² επικεντρώνεται στο χαρακτήρα του δικαίου ως σύνολο προσταγών (=έκφραση επιθυμίας του «κυρίαρχου» συνοδευόμενη από απειλή κυρώσεων για την περίπτωση μη συμμόρφωσης) που γίνονται αποδεκτές από τους κοινωνούς που συνηθίζουν να «υπακούουν»²⁴³. Ειδικότερα, το δίκαιο επιφορτισμένο με το αξιακό σύστημα της κοινωνίας που εκπροσωπεί, καθιερώνεται ως «δέον», όχι εξαιτίας ορθολογικών αξιολογικών κρίσεων, αλλά με βάση την ικανότητα επιβολής του. Με άλλα λόγια η εξουσιαστική δύναμη, που απορρέει από την κοινωνική βάση, του προσδίδει το απαραίτητο κύρος και την κατάλληλη δύναμη για να επιβληθεί²⁴⁴.

Η ισχύουσα και ρητά διατυπωμένη έκφραση του δικαίου θα μπορούσε να ταξινομηθεί ως εξής:

- «Εκφράζει και ρυθμίζει» τις αντίρροπες και ανταγωνιστικών συμφερόντων κοινωνικές δυνάμεις.
- «Τυποποιεί» τις κοινωνικές σχέσεις και τις καθιστά έννομες, δηλαδή εξισορροπεί τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του. Οι σχέσεις δομούνται μεταξύ κάποιων του δικαιούνται και κάποιων που υποχρεούνται.
- Η πολυπαραγοντοποίηση των παραμέτρων του δικαίου (κοινωνικοί, ηθικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, γεωφυσικοί, βιολογικοί, εθνικοί, πολιτιστικοί κ.α.) το καθιστούν, *μεταβλητό με σχετική αξία*.
- Το δίκαιο συνδέεται με το «δέον» και διαμορφώνει πρότυπα συμπεριφοράς.
- Το δίκαιο καθορίζει την *παραγωγή των κανόνων του, τη «δικαιογένεση»*. Οι κανόνες είναι ιεραρχικά αρθρωμένοι, και με δομή κλιμακωτή. Στην κορυφή της πυραμίδας των πηγών του δικαίου είναι ο «θεμελιώδης νόμος», το Σύνταγμα, ακολουθούν οι νόμοι, τα διατάγματα, οι διοικητικές πράξεις και οι δικαστικές αποφάσεις.
- Οι κανόνες του δικαίου είναι *αμφιμερώς δεσμευτικοί*: επιβάλλονται όχι μόνο στα πρόσωπα που υπόκεινται στην κρατική εξουσία, αλλά και σε αυτούς που τους διαμορφώνουν, με την ιδιαιτερότητα ότι μπορούν να τους τροποποιήσουν ή να τους καταργήσουν.
- Το δίκαιο έχει *επιτακτικό-εξουσιαστικό χαρακτήρα*. Οι κανόνες δεν έχουν μορφή σύστασης, παραίνεσης, προτροπής ή συμβουλής αλλά αντιθέτως έχουν μορφή *επιταγών* (διαταγών). Το δίκαιο

²⁴⁰. Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 221.

²⁴¹. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 15. Το δίκαιο δεν έχει μόνο ηθική αλλά ιδεολογική υπόσταση.

²⁴². Σούβλας Παύλος, *Μια εισαγωγή στη θεωρία του δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1995, σελ. 61. Ο John Austin άσκησε μεγάλη επιρροή στην αγγλοσαξωνική νομική σκέψη. Σύμφωνα με τον Austin, το δίκαιο είναι ένα σύνολο προσταγών, οι οποίες έχουν καταναγκαστικό χαρακτήρα και απευθύνονται από τον πολιτικά κυρίαρχο σε αυτόν που έμαθε να υπακούει. Ποιοι είναι οι ρόλοι μέσα σε μία κοινότητα είναι κάτι που απαντάται με την απλή παρατήρηση της πραγματικότητας.

²⁴³. Τζων Όστιν, *Πως να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2003.

²⁴⁴ Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 21.

είναι ετερόνομο καθώς επιβάλλεται εξωτερικά και δεν εξαρτάται από τη θέληση εκείνου προς τον οποίο απευθύνεται²⁴⁵.

➤ Το δίκαιο έχει καταναγκαστικό χαρακτήρα, επιβάλλεται ακόμα και με τη βία²⁴⁶

Η ροπή των ανθρώπων προς την ιδιοτέλεια αποτελεί ικανή συνθήκη για την αποδοχή κοινών κανόνων με κυρίαρχο το δημόσιο αίσθημα δικαιοσύνης²⁴⁷ για να διασφαλιστεί η κοινωνική ομόνοια. Οι υπαρκτές κοινωνίες συχνά ερίζουν για το τι είναι δίκαιο και τι άδικο. Είναι λογικό να επικρατεί σύγχυση ανάμεσα στη διάκριση του δικαίου από το οποίο πηγάζουν κανόνες που ρυθμίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, και του δικαίου που προέρχεται από τη φύση των πραγμάτων σύμφωνα με τις υπαγορεύσεις του ορθού λόγου. Η φύση των πραγμάτων είναι το θεμέλιο του φυσικού δικαίου, το οποίο είναι ακριβώς αυτό που είναι δεδομένο από την φύση, ενώ το θετικό δίκαιο έχει τεθεί από τον ανθρώπινο νόμο και είναι προϊόν συμφωνίας. Και επειδή η φύση των πραγμάτων είναι η ουσία τους ή η πλήρης μορφή τους και τα προϊόντα της φύσης είναι οργανισμοί που κατευθύνονται από ένα σκοπό, έτσι και τα κοινωνικά σύνολα, οι κοινότητες, και η «πόλις» δηλαδή το κράτος δημιουργήθηκαν από ένα φυσικό ένστικτο και δεν είναι προϊόν βούλησης²⁴⁸. Έτσι λοιπόν, το φυσικό δίκαιο δεν θεμελιώνεται σε ένα σύστημα «κανονιστικών προτάσεων», αλλά μέσα στα πράγματα, στη φύση. Η θεωρία δε του φυσικού δικαίου είναι η συνέχεια της κλασικής φιλοσοφίας του δικαίου της αρχαιότητας²⁴⁹, που σε τελική ανάλυση συνίσταται στην κοινότητα ουσίας ανάμεσα στο δίκαιο και στην «φύση» και στην κατάργηση της αντίθεσης ανάμεσα στη «φύση» και τον νόμο.

Η φυσικοδικαϊκή περί δικαίου αντίληψη, ανάγει το κύρος των κανόνων του σε κάτι «ανώτερο», ή «θείο», ή «λογικό», ή «υπερθετικό», ή «προκρατικό», ή «ιδεώδες δίκαιο»²⁵⁰, και αποτελεί τεκμήριο του αμετάβλητου του περιεχομένου του. Ο Μοντεσκιέ, στο έργο του «το Πνεύμα των Νόμων», αναγνωρίζει την εγγενή τάση του ανθρώπου να ζήσει σε οργανωμένη κοινότητα, αλλά δεν παραβλέπει και την ενστικτώδη έλξη των νόμων της φύσης που υπήρχαν πολύ πιο πριν από την εγκαθίδρυση των κοινωνιών²⁵¹. Αντίθετα ο Thomas Hobbes θεωρεί ότι στην προ-πολιτική κατάσταση το φυσικό δίκαιο, συνέπεια της αλληλεπίδρασης του ανθρώπινης φύσης και του περιβάλλοντος, ορίζεται ως δίκαιο της ισχύος και της αλληλοκαταστροφής²⁵². Το φυσικό δίκαιο ειδικό μέσα από τον ορθό λόγο (θείο ή ανθρώπινο), την ηθική ή τον σεβασμό προς τη φύση για τη σύναψη ανθρώπινων σχέσεων, θεμελιώνει μία κοινά αποδεκτή αρχή που συχνά έχει καθολική και αναμφισβήτητη ισχύ. *Η λογική συνέπεια, η ηθικά διαμορφωμένη βούληση και η κατά το δυνατόν πληρέστερη γνώση της φύσης των ρυθμιζόμενων θεμάτων*²⁵³, συνιστούν βασικές

²⁴⁵. Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 121. Οι περισσότεροι κοινωνικοί κανόνες, ανεξάρτητα αν είναι ή όχι νομικοί, έχουν καταναγκαστικό χαρακτήρα, επιβάλλονται από «έξω» με τρόπο υποχρεωτικό στην ανθρώπινη ατομική συνείδηση και προβλέπονται κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασής τους.

²⁴⁶. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 16-19.

²⁴⁷. Rawls John, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκ. ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 29.

²⁴⁸. Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 89.

²⁴⁹. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 38. Το δίκαιο σύμφωνα με τον Αριστοτέλη διακρίνεται σε «φυσικόν» και σε «νομικόν». Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι οι φυσικοί νόμοι έχουν καθολική αξία και είναι αναλλοίωτοι.

²⁵⁰ Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 34

²⁵¹. Μοντεσκιέ, *Το Πνεύμα των Νόμων*, εκδ. «ΓΝΩΣΗ», 1994, σελ. 110-111.

²⁵². Thomas Hobbes, *Περί του πολίτη*, εκδ. ΖΗΤΡΟΣ, 2015, σελ. 38-40

²⁵³. Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 101-102.

προϋποθέσεις του φυσικοδικαϊκού τρόπου σκέψης, και αποτελούν θεμελιακές βάσεις για τη θέσπιση, την εφαρμογή και την ερμηνεία κανόνων μίας ευνομούμενης πολιτείας.

Η οργάνωση της κοινωνίας, συνήθως, συνέχεται από κανόνες Φυσικού Δικαίου, έστω και άτυπα, καθώς οι κανόνες αυτοί ενέχουν μία ηθική διάσταση. Η σύγκρουση ανάμεσα στο φυσικό και νομικό δίκαιο αποτυπώνεται με χαρακτηριστικό τρόπο στο χωρίο της Αντιγόνης του Σοφοκλή. Η Αντιγόνη παραβαίνει τους κανόνες της κρατικής εξουσίας για να ικανοποιήσει το περί δικαίου αίσθημα²⁵⁴. Κατά συνέπεια το φυσικό δίκαιο μπορεί να αποτελέσει μέσο για την επίτευξη των στόχων, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σύμφωνα με την άποψη του Κωνσταντίνου Τσάτσου²⁵⁵ σε μία πολιτεία δικαίου, το φυσικό δίκαιο δεν διέπει το δίκαιο της πολιτείας συνολικά. Σε περίπτωση αντινομίας ανάμεσα στο ορθό (φυσικό) και θετικό δίκαιο που επιτάσσει η πολιτεία θα πρέπει να επικρατήσει το θετικό δίκαιο, γιατί θα συντρέξει κίνδυνος διάλυσης του κοινωνικού συνόλου. Φυσικά, συνεχίζει ο ίδιος, όταν το θετικό δίκαιο παρεκκλίνει, είναι χρέος των ατόμων να αντισταθούν και να καταλύσουν ή να παραχωρήσουν το δικαίωμα θέσπισης κανόνων σε μία άλλη πολιτική εξουσία. Έτσι, καθοριστικός παράγοντας για την τέλεση μιας πράξης είναι ο τελικός (ύπατος) σκοπός, που για τον Κωνσταντίνο Τσάτσο ισοδυναμεί με την ιδέα της ελευθερίας²⁵⁶. Η άρση των αντινομιών αίρεται με βάση πιο δίκαιο κατά περίπτωση βοηθά στην πραγμάτωση αυτού του στόχου. Τέλος, καταλήγει ότι το φυσικό δίκαιο με αμετάβλητο περιεχόμενο θεμελιώνει το θετικό δίκαιο.²⁵⁷

Όλοι οι κανόνες που ρυθμίζουν θέματα εξωτερικής συμπεριφοράς είτε αυτοί προέρχονται από τους νόμους της ηθικής, είτε της εθιμοτυπίας, συνδέονται με κυρώσεις. Η διάκριση στους κανόνες δικαίου από τους όλους κανόνες της κοινωνικής συμβίωσης στηρίζεται σε δύο παράγοντες, γιατί πρώτον έχουν εξαναγκαστικό χαρακτήρα και δεύτερον, γιατί επιβάλλονται από την κρατική εξουσία²⁵⁸. Ο καταναγκασμός και η επαπειλή των κυρώσεων της μη τήρησης του θεσμικού πλαισίου, διαμορφώνει την καθημερινή κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου. Μπορεί να μην γίνεται εύκολα αντιληπτό εξαιτίας της λανθάνουσας μορφής του, αλλά σε περίπτωση παρεκβολής από τους οριοθετημένους κανόνες, επισύρεται η επιβολή της κύρωσης.

Οι κοινωνικοοικονομικές δυνάμεις είναι αυτές που επηρεάζουν και οργανώνουν τη δομή της κρατικής εξουσίας και κατ' επέκταση και τους κανόνες δικαίου. Η ετερονομία του δικαίου, δημιουργεί ένα μηχανισμό που είναι ικανός να επιβάλλει την τήρηση των επιταγών της εκάστοτε

---

²⁵⁴. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 37. Βλ. Επ. Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 97-98. Η Αντιγόνη αντιβαίνει την διαταγή του βασιλιά Κρέοντα να αφήσει άταφο τον αδελφό της Πολυνείκη, επειδή σκοτώθηκε κατά την διάρκεια της εκστρατείας του ενάντια στην πατρίδα του. Ο Σοφοκλής αντιπαραβάλλει με ισχυρά επιχειρήματα τις δύο απόψεις της θετικού και φυσικού δικαίου. Γνωρίζοντας όμως την περί δικαίου ηθική αντίληψη, αποδοκιμάζει την κρατική ακαμψία του Κρέοντα και επικροτεί την υπεράνω του νόμου πράξη της Αντιγόνης να αποδώσει νεκρικές τιμές στον αδελφό της. Με τον τρόπο αυτό επιδοκιμάζει ηθικά την περί του φυσικού δικαίου αντίληψη.

²⁵⁵. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 37. Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος επηρεασμένος από την καντιανή αντίληψη θεωρεί ότι το δίκαιο είναι «απόλυτως αξία» δηλαδή «ιδέα» και ανήκει στον «ιδεατό» ή «νοητό κόσμο».

²⁵⁶. Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 24. Η έννοια της ελευθερίας δεν προσδιορίζεται στον ύπατο σκοπό της πολιτικής πράξης, αλλά επεκτείνεται και σε όλες τις αξίες του πολιτισμού όπως είναι η επιστήμη, η τέχνη, η θρησκεία, η κοινωνική τάξη.

²⁵⁷. Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 99-101.

²⁵⁸. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 23.

πολιτικής εξουσίας²⁵⁹. Το κράτος, με αυτό το τρόπο αποκτά την ταυτότητα ενός αυτοαναφερόμενου συστήματος που παράγει αποτελεσματικά, προσδιορίζει με σαφήνεια και επιβάλλει ακαταγώνιστα ένα κανονιστικό πλαίσιο. Η ρητά διατυπωμένη και με υποχρεωτικό²⁶⁰ χαρακτήρα από το κράτος εφαρμογή νομοθετικών κανόνων, ονομάζεται «*νομικός κρατικοθετικισμός*». Αναπτύχθηκε κατά το 19^ο και τον 20^ο αιώνα κυρίως στην ηπειρωτική Ευρώπη και επικεντρώθηκε στην κρατικοκεντρική αντίληψη για το δίκαιο. Κύρια επιδίωξη, υπήρξε η συγκρότηση ευρωπαϊκών εθνικών κρατών με εσωτερική ανεξάρτητη δομή αλλά με κάποια ομοιογένεια όσο αφορά στους τομείς της πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής και νομικής αντίληψης²⁶¹. Ο νομικός κρατικοθετικισμός υποστηρίζει ότι το δίκαιο που προέρχεται από την κρατική εξουσία είναι έγκυρο και νόμιμο και οι πολίτες οφείλουν να συμμορφώνονται σε αυτό, ανεξάρτητα από την ορθότητα του περιεχομένου του.²⁶² Η πολιτεία εξουσιοδοτεί συγκεκριμένα πρόσωπα που είναι αρμόδια²⁶³, με την νομική έννοια του όρου, για τη θέσπιση του δικαίου.

Το κράτος σεβόμενο την αρχή της διάκρισης μεταξύ των αρχόντων και των αρχομένων, φροντίζει για την τήρηση ενός συστήματος ιεραρχικά διαρθρωμένων κανόνων, που εξασφαλίζει την ομόνοια της κοινωνικής συμβίωσης. Προτάσσοντας το σκοπό αυτό, ουσιαστικά το κράτος πραγματοποιεί τους ίδιους σκοπούς του. Για την πραγμάτωση των επιταγών του δικαίου επιστρατεύονται μια σειρά από διαδικασίες, κανόνες, θεσμοί και όργανα που συναπαρτίζουν την έννομη τάξη (κυβέρνηση, ένοπλες δυνάμεις, αστυνομία, διοίκηση, δικαστήρια, φυλακές)²⁶⁴. Αν και το δίκαιο εμφανίζεται ως ένα σύστημα ουδέτερο και απρόσωπο δεν παύει να ορίζει με συγκεκριμένο και σαφή τρόπο τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών, τις επιβαλλόμενες κυρώσεις και τα αρμόδια όργανα που θα φέρουν την ευθύνη για την τήρησή του. Επομένως το δίκαιο είναι αποτέλεσμα της οργανωμένης ανθρώπινης βούλησης, η οποία εκ των προτέρων έχει επεξεργαστεί τις συνέπειες από την ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων που θέτει²⁶⁵. Οι πράξεις που θεσπίζονται από την πολιτεία αποτελούν κανόνες του θετικού δικαίου και ως πράξεις που απορρέουν από την εξουσία, είναι φορείς νοημάτων που αποτελούν γενικές ή συγκεκριμένες επιταγές. Το σύνολο των κανόνων ή των επιταγών με τους οποίους μια πολιτική εξουσία εξειδικεύει τον ύπατο σκοπό μιας πράξης ονομάζεται θετικό δίκαιο, ακριβώς γιατί εκπορεύεται και στη συνέχεια επιβάλλεται από την ίδια. Οι γενικοί ορισμοί του δικαίου, αυτοί που ρυθμίζουν

²⁵⁹ Ομοίως Μάνεσης, *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 26-27. Σύμφωνα με το συνταγματολόγο Α. Μάνεση, όταν η εξουσία είναι αυταρχική η έξωθεν επιβολή είναι απόλυτη και ο καταναγκασμός καταθλιπτικός, ενώ όταν είναι δημοκρατούμενη η ετερονομία συνδέεται με την αυτονομία και ο καταναγκασμός αμβλύνεται.

²⁶⁰ Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 27. Το κράτος έχει το μονοπώλιο του καταναγκασμού: 1) δεν ανέχεται άλλη βία εκτός από εκείνη που το ίδιο ασκεί και 2) διαθέτει όργανα με ικανότητα επιβολής αποτελεσματική, ικανά να κάμψουν κάθε θέληση που αντιτίθεται στην εξουσία του.

²⁶¹ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 79.

²⁶² . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 82-86. Ο Michel Villey θεωρεί ότι η τυποκρατική αντίληψη περί των πηγών του δικαίου είναι «μυωπική», γιατί τα νομικά κείμενα δεν είναι πηγή του δικαίου, αλλά αποτέλεσμα της ύπαρξης και λειτουργίας των πηγών του δικαίου.

²⁶³ . Παύλος Σούρλας, *Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 77. Ο κρατικός θετικισμός εννοεί το κράτος ως πραγματικό γεγονός δηλαδή ως κατεστημένη δύναμη, και επομένως η αρμοδιότητα προέρχεται από την κυριαρχία.

²⁶⁴ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 27- 29.

²⁶⁵ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 139.

σύνολα κοινωνικών πράξεων ονομάζονται νόμοι. Περαιτέρω, δίκαιο και πολιτεία εκφράζουν το σύνολο δεοντολογικών νοημάτων²⁶⁶.

Το δίκαιο όπως και πολλές άλλες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης, αντικατοπτρίζει εγκαθιδρυμένες ιδεολογίες και στάσεις, κατά τρόπο που εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων. Παρότι φαίνεται ότι αμερόληπτα και αντικειμενικά ενοποιεί²⁶⁷ ανθρώπους που προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές, οικονομικές και μορφωτικές τάξεις, καταβάλλοντας προσπάθεια για την εξάλειψη των ανισοτήτων. Ο Anatole France, θέλοντας να καυτηριάσει την φαυλότητα της νομικής ισότητας στην κοινωνική ανισότητα που επικρατούσε, τόνισε την «μεγαλειώδη ισότητα των νόμων που απαγορεύουν στον πλούσιο και στο φτωχό να κοιμάται κάτω από τις γέφυρες, να ζητιανεύει στους δρόμους και να κλέβει ψωμί»²⁶⁸. Η έξωθεν από την ατομική συνείδηση ρύθμιση και επιβολή του δικαίου περιορίζει την ελευθερία του ατόμου. Η ατελής φύση των ανθρώπων, σύμφωνα με την άποψη του Κωνσταντίνου Τσάτσου, τους καθιστά αδύνατους να προσδιορίσουν αυτόνομα το πλαίσιο των σχέσεών τους και επομένως ανταλλάσσουν αυτό το προνόμιο με την υποχρέωση της υποταγής στους νόμους που επιβάλλονται έξω και πάνω από την ατομική συνείδηση²⁶⁹. Ο περιορισμός της ελευθερίας πράξης, συντελείται σε μικρότερο βαθμό όταν η έννομη τάξη:

α. Εξισορροπεί τις ατομικές ελευθερίες, χωρίς να θίγεται το συλλογικό συμφέρον, και

β. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες ελεύθερης ενέργειας του κάθε ατόμου.

Η ιδέα της κοινωνικής ελευθερίας, ως απόλυτης αξίας²⁷⁰, θεμελιώνεται με την ρύθμιση των ατομικών πράξεων ελευθερίας.

Οι πράξεις ελευθερίας πραγματώνονται αφού προηγουμένως η ανθρώπινη συνείδηση συλλάβει το απόλυτο νόημα της. Η ανθρώπινη βούληση ως αυτόνομη, καθώς προσδιορίζεται από τον πρακτικό λόγο (κανόνες) στα στενά όρια του χρόνου και της σχετικότητας, συμμορφώνεται με την ιδέα, ουσιαστικό τον ύπατο σκοπό και δημιουργεί περισσότερη ελευθερία και με κάθε πράξη συλλογικότητας αλλά και με το σύνολο των συλλογικών δραστηριοτήτων.²⁷¹ Οι κοινωνικές πράξεις είναι απόρροια και συγκερασμός της αυτόνομης και της ετερόνομης βούλησης, με απώτερο σκοπό την επίτευξη της απόλυτης αξίας, γιατί «μέσα στον κόσμο της σχετικότητας και της αναγκαιότητας να πραγματοποιείς ελευθερία»²⁷² αποτελεί το νόμο της πράξης. Ο Immanuel Kant διατυπώνει την άποψη ότι το δίκαιο γεννάται από την στιγμή που οι συγκρούσεις που προκύπτουν με τις ελεύθερες πράξεις των ανθρώπων είτε πρέπει να ρυθμίζονται αυτόνομα με βάση την ανθρώπινη συνείδηση είτε να επιβάλλονται ετερόνομα²⁷³. Η ετερονομία από μόνη της θέτει το πλαίσιο στο οποίο ορισμένα άτομα μετέχουν στις αρχές της ετερόνομης ρύθμισης, δημιουργώντας την αρχή του θετικού δικαίου. Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος θεωρεί ως «θετικά τεθείμενα», όχι μόνο όσα έχουν

---

²⁶⁶ .Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 107.

²⁶⁷ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 56.

²⁶⁸ Ομοίως Μάνεσης, 1980, σελ. 57. (Anatole France, *Le Lys Rouge*, 1894).

²⁶⁹ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 217.

²⁷⁰ .Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 214-215. Η ελευθερία ως απόλυτη αξία είναι η διατυπωμένη άποψη του Κωνσταντίνου Τσάτσου.

²⁷¹ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 48-60.

²⁷² .Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 47.

²⁷³ . Ronald Beiner & William James Booth, *Kant & Political Philosophy. The Contemporary Legacy*, Yale University Press, 1996.

θεσπιστεί από το θετικό δίκαιο σύμφωνα με συγκεκριμένες νόρμες, αλλά γενικότερα όσα απολαμβάνουν την κοινωνική αναγνώριση, «είτε διότι έχουν διαταχθεί από την αναγνωρισμένη εξουσία, είτε διότι έχουν τεθεί από άλλους και αναγνωριζόμενα κοινωνικά, καθιστούν αυτούς που τα έθεσαν νέους εξουσιαστές».²⁷⁴

Ως ετερόνομη ρυθμιστική πράξη το δίκαιο εκφράζει μία κοινωνική πραγματικότητα. Οι σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής που αυτονόητα δημιουργούνται στα πλαίσια μιας κοινωνικοπολιτικής διάρθρωσης επιτάσσουν την καθοριστική και κυρωτική λειτουργία του δικαίου. Η ανταγωνιστική και αντικρουόμενη ταξική σχέση τυποποιείται με τους κανόνες δικαίου. Συνήθως οι κανόνες αυτοί εξισορροπούν, στο μέτρο του δυνατού, οικονομικά συμφέροντα (αγαθά) και καθιστούν τις απορρέουσες συμπεριφορές έννομες.²⁷⁵ Η τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων μπορεί να εξασφαλίζει την ευταξία, παράλληλα όμως διατηρεί την ισχύ της κυρίαρχης τάξης²⁷⁶, η οποία εξαιτίας του ελέγχου που ασκεί στα μέσα παραγωγής επιβάλλει την ιδεολογία της στην πολιτική εξουσία. Οι θεσμικές δεσμεύσεις του κράτους για την υποστήριξη και την προαγωγή κανόνων δικαίου απαιτεί και κάτι περισσότερο, την εκούσια, θεληματική και ενσυνείδητη προσχώρηση των πολιτών στην καθεστώςά έννομη τάξη. Αυτό επιτυγχάνεται αποσπώντας τεχνηέντως την συναίνεση²⁷⁷ (*consensus*) των πολιτών. Η παραδοχή του περιεχομένου των κανόνων δικαίου εξασφαλίζει την εγκυρότητα και τη δεσμευτικότητά τους. Εξάλλου, η κρατική εξουσία με τη νομική θέσπιση προσπαθεί να πείσει και να πιέσει, παρουσιάζοντας τους κανόνες ως «ηθικά» δίκαιους, χρησιμοποιώντας «σύμβολα κοινού πεπρωμένου»²⁷⁸.

Η ελευθερία της επιλογής είναι χαρακτηριστικό μιας δημοκρατούμενης πολιτείας. Εκείνο που έχει αξία σε μια τέτοια πολιτεία είναι το δικαίωμα ελεύθερης επιλογής ανάμεσα σε διάφορες δυνατότητες και ειδικότερα όταν αυτές συνιστούν διαφωνία. Η ισχύς του δικαίου συνδέεται με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του. Στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, δεν είναι επαρκείς η νομιμοποίηση που προκύπτει από την τήρηση ορισμένων τυπικών διαδικασιών που πηγάζει από την πολιτική εξουσία, παρά μόνο όταν αυτές εκφράζουν ρητά και κατηγορηματικά την λαϊκή βούληση που εγγυάται την πηγή της δημοκρατικής νομιμοποίησης²⁷⁹. Η κρατική εξουσία με τους μηχανισμούς καταναγκασμού που διαθέτει προσπαθεί να χειραγωγήσει την βούληση αυτή επηρεάζοντας τους ιδεολογικά. Για την επίτευξη του στόχου αυτού επιστρατεύονται κοινωνικές δυνάμεις όπως είναι το σχολείο, η οικογένεια, τα πολιτικά κόμματα, οι τέχνες, τα γράμματα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

²⁷⁴ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 218.

²⁷⁵ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 60-61.

²⁷⁶ . Μάνεσης Αριστ., *Δίκαιο, Σύνταγμα, Πολιτική*, εκδ. Παρατηρητή, 1983, σελ. 30-31. Τη «σχετική αυτονομία» της νομικοπολιτικής και της ιδεολογικής υπερδομής τόνισε ο Αντόνιο Γκράμσι. Υποστήριξε ότι η ιδεολογική υπερδομή παίζει εξίσου καθοριστικό ρόλο, σε σχέση με την οικονομική υποδομή. Κατά τον Γκράμσι το κράτος δεν είναι μόνο το με τη στενή έννοια κράτος, που συμπίπτει με τον καταναγκαστικό μηχανισμό καταστολής και τους συναφείς θεσμούς (κυβέρνηση, διοίκηση, ένοπλες δυνάμεις, γραφειοκρατία κ.α.). Το κράτος περιλαμβάνει και θεσμούς της λεγόμενης «ιδιωτικής κοινωνίας» (οικογένεια, εκκλησία, γράμματα, τέχνες, μέσα μαζικής ενημέρωσης). Κράτος είναι τόσο η πολιτική κοινωνία όσο και η ιδιωτική στο πλαίσιο της οποίας λειτουργούν «ιδεολογικοί μηχανισμοί». Συνοπτικά το κράτος είναι «ηγεμονία θωρακισμένη με καταναγκασμό». Σελ. 31.

²⁷⁷ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 75.

²⁷⁸ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 77.

²⁷⁹ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 100.

Η γνώση του δικαίου και η διάκριση του ουσιώδους από το επουσιώδες, σχετίζεται με την αναγωγή σε αντικειμενικά και λογικά κριτήρια που περικλείονται στη γενικότερη αντίληψη περί δικαίου²⁸⁰. Είναι σαφές ότι ο νομοθέτης είναι επιφορτισμένος να αφουγκράζεται και να λαμβάνει σοβαρά υπόψη, τις πιθανά αντιτιθέμενες ιδέες, αξίες και συμφέροντα προκειμένου να πραγματώσει δια μέσου του νόμου τον πρωταρχικό στόχο της κοινωνικής ελευθερίας. Επιπλέον το υποκείμενο που πράττει ή προσδιορίζει τις πράξεις των άλλων²⁸¹ θα πρέπει να γνωρίζει την κανονικότητα των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Για να παραχθούν με συνέπεια και συνέχεια κανόνες που αρμόζουν στο δίκαιο ο νομοθέτης θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να:

- συμπεριλαμβάνει στο νομικό πλαίσιο κανόνες που αφορούν την ηθική και την ορθολογική υπόσταση του φυσικού δικαίου, αλλά και να εμπεριέχει σε αυτό κανόνες που έχουν εθμικό χαρακτήρα, - ένα είδος άγραφου νόμου- και ωφελούν το συλλογικό υποκείμενο της κοινωνίας.
- παρακολουθεί τις κοινωνικοοικονομικές και επιστημονικές εξελίξεις προκειμένου να υπάρχει επωφελής πρόβλεψη για τον πολίτη²⁸².

Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η εναρμόνιση της ηθικής με τον ορθό λόγο. Ο κρατικός θετικισμός επικυρώνει τη νομιμοποίηση του από το γεγονός ότι το περιεχόμενο των κανόνων του θετικού κρατικού δικαίου προκύπτει από την έλλογη επεξεργασία των κοινωνικών πηγών δικαίου που είναι: η περί δικαίου συνείδηση, οι κανόνες του εθμικού δικαίου, η κοινωνική ηθική, η περί φυσικού δικαίου αντιλήψεις, το προσδοκώμενο κοινωνικό όφελος, και η εξυπηρέτηση του κοινού ή δημόσιου συμφέροντος²⁸³. Το υπόβαθρο αυτό βοηθά στη σύλληψη κανόνων που θα ανυψωθούν σε νόμους και θα αποκτήσουν δεσμευτικό και υποχρεωτικό νομικό χαρακτήρα. Η συνεχής πρόοδος του πολιτισμού, σύμφωνα με την άποψη του John Stuart Mill, καθιστά τα άτομα ικανά να συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο ότι η κοινωνική συνοχή επιτυγχάνεται όταν λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα όλων²⁸⁴. Η δημοκρατικά οργανωμένη πολιτεία θεσπίζει κανόνες κατόπιν «*συλλογικής εργασίας, λογικής επεξεργασίας, δημόσιου διαλόγου, συμβιβασμού απόψεων καθώς και σύνθεσης και εξισορρόπησης συμφερόντων*»²⁸⁵.

3.2. Το Συνταγματικό Δίκαιο

Η στοιχειωδώς ευνομούμενη κοινωνική δομή πληροί τις προϋποθέσεις θεμελιωδών αρχών θέτοντας προς συζήτηση τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των μελών της. Από την άλλη μεριά, οι πολίτες θα πρέπει να είναι σε θέση να διαπιστώνουν την καταλληλότητα και την εγκυρότητα των νομοθετικών παρεμβάσεων -σύμφωνα με τις δημοκρατικές αρχές της ισότητας και της πλειοψηφίας- και να αξιώνουν την ακύρωση όσων από αυτούς αντίκεινται στους κανόνες δικαίου. Η δικαιοδοσία της θέσπισης των νομικών κανόνων και της εφαρμογής τους ανήκει κατά κύριο λόγο

²⁸⁰ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Το πρόβλημα της ερμηνείας του δικαίου*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1975, σελ.95.

²⁸¹ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 82 .

²⁸² . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 88.

²⁸³ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 88.

²⁸⁴ . John Rawls, *Θεωρία της Δικαιοσύνης (A Theory of Justice)*, εκδ. Πόλις, 2010, σελ. 570. Όταν οι πολιτικοί θεσμοί έχουν φτάσει σε ανώτερο επίπεδο, τα αντικρουόμενα συμφέροντα έχουν την τάση να εξαλείφονται και επομένως οι κοινωνικές συγκρούσεις και οι ανισότητες μειώνονται, καθώς οι τάξεις αγνοούν τις αξιώσεις που προβάλλει η μία απέναντι στην άλλη.

²⁸⁵ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 122.

στην Πολιτεία. Η Πολιτεία εκφράζει την πολιτική εξουσιαστική δύναμη και άγεται από τρία χαρακτηριστικά²⁸⁶:

- ❖ Την καθολική επιβεβαίωση της συνειδητής υπόστασής της, σαν υποκείμενο πράξεων.
- ❖ Την επιβολή στο εσωτερικό της, μιας οργανωμένης τάξης που διέπει τη δραστηριότητα τη δική της και των μελών της.
- ❖ Την σε πιο προηγμένα στάδια κατακύρωση της πνευματικής καλλιέργειας των μελών της, δηλ. της παιδείας.

Αποτέλεσμα της βουλευτικής παρέμβασης της Πολιτείας είναι κάποιοι να ορίζουν τους επιδιωκόμενους σκοπούς της και κάποιοι να συμμορφώνονται σε αυτές τις επιταγές. Κοινή επιδίωξη και των δύο πλευρών είναι η διασφάλιση θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων²⁸⁷. Η Πολιτεία, ως αφηρημένη έννοια, είναι ένα συλλογικό υποκείμενο, χωρίς ενιαία συνείδηση. Η ύπαρξή της όμως δημιουργεί κατάλληλες συνθήκες προκειμένου να αναπτυχθούν ή ακόμα και να μετεξελιχθούν πνευματικές αξίες που θα συμβάλλουν στην πολύπλευρη ανάπτυξη των πολιτών²⁸⁸. Η δύναμη της εξειδίκευσης του τελολογικού σκοπού που ενέχει κάθε πολιτεία, επιτάσσει να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες του γεωγραφικού χώρου που τελεί υπό την δικαιοδοσία της. Αυτό συνιστά τον πρωταρχικό κανόνα για το σύστημα δικαίου της Πολιτείας²⁸⁹.

Η δομή, η επεξεργασία, η θέσπιση, και η επιτέλεση των κανόνων δικαίου μιας κοινότητας είναι μια εξουσία δοτή από την Πολιτεία. Στην κορυφή της πυραμίδας των κανόνων και η βασικότερη πηγή του δημόσιου δικαίου είναι το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα είναι ένα επίσημο κείμενο και αποτελεί το θεμελιώδη νόμο μιας συντεταγμένης Πολιτείας. Απαρτίζεται από ένα σύστημα κανόνων δικαίου που εγκαθιδρύουν τη θεμελιώδη έννομη τάξη της Πολιτείας²⁹⁰. Με το Σύνταγμα συντάσσεται ένα κράτος και αποκτά νομική μορφή και οργανωτική υπόσταση. Στις σύγχρονες κοινωνίες το κράτος λειτουργεί μέσω του θεμελιώδους κανόνα και χάρη σε αυτόν.

Ειδικότερα το Σύνταγμα αποτελείται από νομικούς κανόνες που αφορούν:

1. την οργάνωση της διαδικασίας πολιτικής βούλησης στην Πολιτεία, δηλαδή τη συγκρότηση και την άσκηση εξουσίας (οργάνωση, σύνθεση, αρμοδιότητες των κύριων οργάνων του κράτους),
2. τη σχέση Πολιτείας και κοινωνίας καθορίζει με άλλα λόγια τα ατομικά, τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα και η θέσπισή του αποτελεί θεμελιώδη πολιτική πράξη και
3. είναι το νομικό θεμέλιο ολόκληρης της κρατικής οργανωτικής συμβίωσης²⁹¹.

Άρα το Σύνταγμα δομεί σχέσεις εξουσίας και ενέχει ρυθμίσεις δικαίου καθώς θεσπίζει και επιτάσσει τους κανόνες του, που αποτελούν βούληση της πολιτικής εξουσίας. Οι συνταγματικοί κανόνες έχουν μία κανονιστική ισχύ και δεσμευτική δυναμική. Σύμφωνα με την άποψη του

---

²⁸⁶ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, Δεύτερη Έκδοση Βελτιωμένη, Οι Εκδόσεις των Φίλων, 1975, σελ. 68-69.

²⁸⁷ .Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος ορίζει τα δικαιώματα «*ως δυνατότητες πράξεων δικαίου*».

²⁸⁸ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, , Δεύτερη Έκδοση Βελτιωμένη, Οι Εκδόσεις των Φίλων , 1975, σελ 70. Οι αξίες που προάγει μία Πολιτεία πραγματώνονται δια μέσου της Παιδείας.

²⁸⁹ .Ομοίως Κωνσταντίνος Τσάτσος, σελ. 109.

²⁹⁰ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 127-128.

²⁹¹ Ομοίως Μάνεσης σελ. 129-130.

συνταγματολόγου Α. Μάνεση, το Σύνταγμα είναι ο κύριος εκφραστής του κράτους και είναι επιφορτισμένο με τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ καταναγκασμού και ελευθερίας, με απώτερο στόχο την εξασφάλιση της ειρηνικής κοινωνικής σύμπραξης. Ο θεμελιώδης αυτός κανόνας παρουσιάζει μια ιδιορρυθμία, ένα ελλειπτικό χαρακτήρα, διότι δεν καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά ορίζει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της τήρησης των κανόνων όχι μόνο από την πλευρά των εξουσιαζόμενων αλλά και από την πλευρά των εξουσιαστών²⁹². Στο πλαίσιο της διασφάλισης της έννομης τάξης και της υποχρεωτικής συμμόρφωσης εντάσσεται και το περιεχόμενο του κανόνα «οφείλω υπακοή στο Σύνταγμα»²⁹³. Εγγυήσεις για την τήρηση του Συντάγματος, παρέχουν οι σχετικοί θεσμοί, που είναι υπεύθυνοι για την παρόθηση της τήρησης των συνταγματικών κανόνων. Σε περίπτωση παρέκκλισης εγκαλούν τον φορέα και τον παρεμποδίζουν να αντιταχθεί σε ενδεχόμενη εφαρμογή σε βάρος του²⁹⁴. Οι κυρωτικές συνέπειες του Συντάγματος έχουν περισσότερο προληπτικό και λιγότερο κατασταλτικό χαρακτήρα. Η κανονιστική λειτουργία του προσδίδει στο κράτος και στην κυριαρχία του ταυτότητα και ενότητα.

Η ιδιορρυθμία των κανόνων του Συντάγματος εξαιτίας της έντονα πολιτικής χροιάς του, δυσκολεύει την τήρησή του. Η αιτιολογία βρίσκεται στη χρονικότητα της σύνταξης του Συντάγματος, στη συστατική του στιγμή, δηλαδή ότι στο Σύνταγμα αποτυπώνεται συγκεκριμένη χρονική περίοδος που συντρέχουν συγκεκριμένοι κοινωνικοπολιτικοί συσχετισμοί. Συνεπώς, είναι πιθανό να δημιουργηθεί μια επιγενόμενη διάσταση που μπορεί να οδηγήσει σε χάσμα μεταξύ Συντάγματος και κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και η διάσταση να προϋπάρχει και η θέσπιση του Συντάγματος να μην τη ρυθμίζει αλλά να τη συγκαλύπτει ιδεολογικά²⁹⁵. Ο Hans Kelsen γνώριζε αρκετά καλά ότι ο θεμελιώδης κανόνας στηρίζει μόνο λογικά τον κανονιστικό χαρακτήρα και την ισχύ της έννομης τάξης, αλλά δεν την παράγει ιστορικά. Ειδικότερα, αναφέρει: «*Ιστορικά η ισχύς ενός Συντάγματος, στηρίζεται πάνω σε ένα παλιότερο Σύνταγμα. Κι αν ανεβούμε το χρόνο θα βρούμε στο παρελθόν τη θέληση κάποιου αυτοανακηρυγμένου ηγέτη ή κάποιας ομάδας ατόμων. ... η αποτελεσματικότητα ενός συστήματος κανόνων είναι... όρος για την ισχύ του*»²⁹⁶.

Τον όρο Σύνταγμα εισήγαγε στην ελληνική γλώσσα και στην ελληνική νομική ορολογία ο Αδαμάντιος Κοραής, αποδίδοντας τον λατινικής προέλευσης όρο «*Constitution*». Η λέξη αυτή συναντάται σε ρωμαϊκά αλλά και σε αρχαία ελληνικά κείμενα κυρίως του Αριστοτέλη και του Ισοκράτη²⁹⁷. Ο συνταγματισμός όπως απαντάται στη σημερινή του μορφή πρωτοεμφανίστηκε στην αμερικάνικη (1776) και στην γαλλική επανάσταση (1789) διεκδικώντας την απαγκίστρωση από την απόλυτη και αυθαίρετη εξουσία του μονάρχη. Προβάλλοντας αυτό το ισχυρό κίνητρο πραγματοποιούνται συνταγματικές συνελεύσεις πολιτών με τελικό στόχο τη σύνταξη ενός νομικού κείμενου που ονομάστηκε «*Σύνταγμα*» και αποτελείται από κανόνες που οριοθετούν και εξορθολογίζουν την κρατική εξουσία, δίνοντας με αυτό τον τρόπο μια αυξημένη τυπική ισχύ σε σχέση με τους υπόλοιπους νομικούς κανόνες.

---

²⁹² . Παύλος Σούρλας, *Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 65.

²⁹³ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, Β' έκδοση, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 220.

²⁹⁴ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 131.

²⁹⁵ . Ομοίως Μάνεσης, *Συνταγματικό Δίκαιο* σελ. 133.

²⁹⁶ . Ιντζεσίλογλου Νικόλαος, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2012, σελ. 221.

²⁹⁷ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 131.

Στη σημερινή εποχή το Σύνταγμα συνθέτει τη νομική πλαισίωση και κατοχύρωση του κράτους, ως κείμενο που εμπεριέχει δεσμευτικές επιταγές. Με κριτήριο την μορφή του το διακρίνουμε σε «*γραπτό*» και «*άγραφο*» Σύνταγμα. Το «*γραπτό*» Σύνταγμα είναι ένα νομικό κείμενο που κατοχυρώνει ένα σύστημα κανόνων δικαίου που ρυθμίζει την οργάνωση ενός κοινωνικού σχηματισμού. Τα γραπτά Συντάγματα είναι επίτευγμα της ανόδου της αστικής τάξης. Σε αντίθεση το «*άγραφο*» Σύνταγμα δεν είναι ρητά διατυπωμένο και κωδικοποιημένο σε ενιαίο κείμενο, αλλά προκύπτει από εθιμικούς κανόνες δικαίου, από συνήθειες που άντεξαν στο χρόνο, από αντιλήψεις ή και ιδεολογίες που βρίσκονται πιο κοντά στο φυσικό δίκαιο. Το άγραφο Σύνταγμα είναι ευέλικτο και ευπροσάρμοστο στις κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές. Ως χαρακτηριστικό και μοναδικό παράδειγμα άγραφου Συντάγματος μνημονεύεται αυτό της Μεγάλης Βρετανίας.²⁹⁸

Στο Συνταγματικό δίκαιο το Σύνταγμα πραγματώνεται μέσα από δύο κυρίως έννοιες την «*ουσιαστική*» και την «*τυπική*». Στον ορισμό του «*ουσιαστικού*» Συντάγματος προτάσσεται το περιεχόμενο των κανόνων που ρυθμίζει ενώ δεν περιγράφεται η μορφή και η δύναμή τους²⁹⁹. Με βάση όσα αναφέρθηκαν παραπάνω δεν νοείται κράτος που να μην διέπεται από κανόνες οργάνωσης της εξουσίας. Οι κανόνες του ουσιαστικού Συντάγματος προσδιορίζουν τη μορφή του πολιτεύματος, τη συγκρότηση και τις αρμοδιότητες των κρατικών οργάνων καθώς και τις σχέσεις που τις διέπουν³⁰⁰. Το «*τυπικό*» Σύνταγμα είναι ο «*γραπτός θεμελιώδης νόμος*», βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας των κανόνων και έχει «*αυξημένη τυπική ισχύ*». Δεν μπορεί να τροποποιηθεί, όπως συμβαίνει με τους υπόλοιπους νόμους, παρά μόνο με έναν ειδικό τρόπο που ορίζεται από τις διατάξεις της αναθεώρησής του³⁰¹. Το τυπικό Σύνταγμα είναι «*γραπτό*», διατυπωμένο σε ένα ή περισσότερα κείμενα που επιμελείται ο συντακτικός νομοθέτης. Ο συντακτικός νομοθέτης εκφράζει τη θέλησή του με τρόπο συστηματικό και ολοκληρωμένο που αποτυπώνεται στο κείμενο του Συντάγματος³⁰². Στον ελληνικό συνταγματισμό ίσχυε η αρχή του ενιαίου γραπτού Συντάγματος καθώς περιλάμβανε τόσο την οργανωτική δομή του κράτους όσο και την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων. Το τυπικό Σύνταγμα είναι «*αυστηρό*», γιατί όπως αναφέρθηκε, οι διατάξεις του δεν μπορούν εύκολα να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν παρά μόνο αν το ίδιο το έχει προβλέψει. Εδώ δικαιολογείται η αυξημένη τυπική ισχύς που του προσδίδει την ιδιότητα του «*θεμελιώδους νόμου*». Η υπεροχή των κανόνων του, οφείλεται και εξασφαλίζεται με την ειδική, πανηγυρική διαδικασία θέσπισής του. Η αυστηρότητα του Συντάγματος το διασφαλίζει από τις υπόλοιπες νομοθετικές εξουσίες. Το τυπικό Σύνταγμα περιέχει τους βασικότερους κανόνες του συνταγματικού δικαίου και γι' αυτό ο νομοθέτης το περιβάλλει με αυξημένη τυπική ισχύ για να κατοχυρώσει το απαραβίαστο και τη διάρκειά τους³⁰³. Στο Σύνταγμα εν γένει αποτυπώνεται η κυρίαρχη θέληση της κρατικής εξουσίας, ορίζοντάς το ως θεμελιώδες, για την ύπαρξη και την αναπαραγωγή της κοινωνικής συμβίωσης.

²⁹⁸ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 140-141. Βλ. Ακόμα Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2. Η Αγγλία διακρίνεται για την μακρά παράδοση στον κοινοβουλευτισμό αλλά στις συνταγματικές ιδέες, αφού εκεί για πρώτη φορά μέσα από συνταγματικά κείμενα, αναγνωρίστηκαν τα ανθρώπινα δικαιώματα (Magna Charta 1215, Petition of Rights 1689).

²⁹⁹ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 144.

³⁰⁰ . Α. Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2.

³⁰¹ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 147

³⁰² . Ομοίως Μάνεσης.

³⁰³ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 148-149.

Η νομιμοποιητική λειτουργία του Συντάγματος συμπλέκεται με μια άλλη εξίσου σημαντική και απαραίτητη λειτουργία για τη διαμόρφωση της πολιτικής πρακτικής. Ο διακηρυκτικός χαρακτήρας του συνταγματικού κειμένου επικαθορίζει και το ιδεολογικό στίγμα της Πολιτείας. Εκφράζει και αναπαριστά «*θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα*» όπως η «*ελευθερία*», η «*ισότητα*», η «*δικαιοσύνη*», και «*συλλογικές πολιτικές αξίες*», όπως η «*δημοκρατία*» και το «*κράτος δικαίου*». Ο Μοντεσκιέ διατύπωσε την άποψη ότι «*μέσα σε ένα κράτος, δηλαδή σε μία κοινωνία όπου υπάρχουν νόμοι, η ελευθερία δεν μπορεί παρά να συνίσταται στο να μπορούν οι πολίτες να κάνουν ότι οφείλουν να θέλουν και να μην εξαναγκάζονται να κάνουν ότι δεν οφείλουν να κάνουν*»³⁰⁴.

Το Σύνταγμα δεν καθορίζει μόνο τον κρατικό καταναγκασμό αλλά ταυτόχρονα δίνει το δικαίωμα σε όσους υπόκεινται σε αυτόν, να διεκδικήσουν το ποσοστό ελευθερίας που τους αναλογεί. Οι σχετικές διατάξεις που αναφέρονται στα ατομικά δικαιώματα έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Επομένως δεν μπορούν να καταργηθούν από άλλους νόμους ή άλλες κρατικές πράξεις.³⁰⁵ Τα δικαιώματα του αυτοκαθορισμού που παραχωρούνται από την έννομη τάξη και αποβλέπουν στην εξάλειψη ή τον περιορισμό παρέμβασης του κράτους στα διάφορα πεδία της ελεύθερης έκφρασης των πολιτών, καλούνται ατομικά δικαιώματα ή ατομικές ελευθερίες³⁰⁶. Η συνταγματική τους κατοχύρωση διευρύνει τη σφαίρα επιρροής τους και στις δημόσιες εκδηλώσεις της οργανωμένης κοινότητας όπως είναι η εργασία, η παιδεία και η οικονομία παίρνουν τη μορφή θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων. Οι ατομικές ελευθερίες εμπλέκονται στην ευρύτερη κατηγορία των δημοσίων δικαιωμάτων. Ο Georg Jellinek (1851-1911) διακρίνει τρία είδη δημοσίων δικαιωμάτων: *τα ατομικά, τα πολιτικά και τα κοινωνικά*³⁰⁷. Τα «*ατομικά δικαιώματα*» είναι επίτευγμα του αστικού φιλελευθερισμού και συνδέθηκαν με την άνοδο της αστικής τάξης. Και τα «*πολιτικά δικαιώματα*» σχετίζονται με τις διεκδικήσεις της αστικής τάξης. Η διεύρυνση των δικαιωμάτων αυτών ολοκληρώθηκε περίπου στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Όσο αφορά τα «*κοινωνικά δικαιώματα*», αυτά είναι συνυφασμένα με τους αγώνες της εργατικής τάξης. Τα κοινωνικά δικαιώματα παρουσιάζουν μία ιδιορρυθμία, προϋποθέτουν την διάθεση κυρίως οικονομικών πόρων του κράτους για να τα ικανοποιήσει. Και ενώ τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα θεμελιώνουν νομικές κυρώσεις, δεν συμβαίνει το ίδιο με τα κοινωνικά αν δεν συμπεριληφθούν σε κοινές νομοθεσίες³⁰⁸.

Αίτημα πρωταρχικό και γενική επιταγή όλων των διεκδικήσεων είναι η ελευθερία στις σχέσεις και με τις σχέσεις των ανθρώπων³⁰⁹. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Τσάτσο η ελευθερία έχει δύο όψεις την υποκειμενική και την αντικειμενική, αλλά ο υπέρτερος σκοπός είναι να πραγματώνεις ελευθερία δημιουργώντας τις συνθήκες ώστε το τελικό αποτέλεσμα της κοινωνικής δράσης να συμβάλλει σε ολοένα και αυξανόμενη κατάκτηση αυτού του αγαθού. Για να γίνει κατανοητή η ελευθερία σε έναν κοινωνικό σχηματισμό θα πρέπει να λάβουμε υπόψη αρχικά τα υποκείμενα που εμπλέκονται, ύστερα το δεσμευτικό πλαίσιο των απαγορεύσεων και τέλος ποιες πράξεις συνιστούν ελευθερία και ποιες όχι.³¹⁰ Η αληθινή δημοκρατία θεωρεί υπερβασία και

³⁰⁴ . Μοντεσκιέ, *Το Πνεύμα των Νόμων*, εκδ. «ΓΝΩΣΗ», 1994, σελ. 296

³⁰⁵ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 9.

³⁰⁶ Ομοίως Μάνεσης Αριστ σελ. 11.

³⁰⁷ . Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, σελ. 19.

³⁰⁸ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 9.

³⁰⁹ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ 48.

³¹⁰ . Τζων Ρωλς, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 245.

απαγορεύει την κατάχρηση ή την κακή χρήση των ελευθεριών είτε αυτή προέρχεται από τους απλούς πολίτες, είτε από την πολιτική εξουσία³¹¹. Η Πολιτεία αναλαμβάνει την υποχρέωση να θωρακίσει νομικά τα δικαιώματα και τα καθήκοντα των πολιτών για να διασφαλιστεί η ελευθερία. Ο Rawls ισχυρίζεται ότι οι εκφάνσεις των ελευθεριών θα πρέπει να ειπωθούν ως ένα ενιαίο σύστημα, να οριστούν για να προστατεύουν τα απορρέοντα συμφέροντα και τέλος να προσδιοριστούν οι διαδικασίες ώστε να καταστεί σαφές αν ο νόμος τις προσβάλλει ή τις ρυθμίζει.³¹² Σε μια συντεταγμένη δημοκρατική πολιτεία η ελευθερία ταυτίζεται με την ισοπολιτεία, αφού η πρώτη ισχύει για όλους ανεξαιρέτως. Σε μια δίκαιη πολιτεία οι ελευθερίες της ισοπολιτείας θεωρούνται δεδομένες. Ο χαρακτήρας της ελευθερίας είναι δισυπόστατος, διότι από την μια εκφράζει την αυτονομία³¹³ και την αυτοδιάθεση των πολιτών και από την άλλη διεκδικεί την συμμετοχή τους στην άσκηση της κρατικής εξουσίας³¹⁴. Η παραπάνω περιγραφή ταιριάζει περισσότερο σε δημοκρατικά πολιτεύματα. Το πιο σημαντικό σε μια δημοκρατία δεν είναι η ελευθερία των ομοουσύντων, αλλά η ελευθερία των διαφωνούντων, γιατί σε διαφορετική περίπτωση «*χάνει την αποτελεσματικότητά της και γίνεται προνόμιο*».³¹⁵

Οι Συνταγματικές εγγυήσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος ταυτίζονται με την ελευθερία του λόγου, του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι³¹⁶. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει το λαό ως κυρίαρχο και του εκχωρεί το δικαίωμα να λαμβάνει μέρος στις αποφάσεις της κρατικής εξουσίας, η οποία οργανώνεται με βάση την αντιπροσώπευση. Επομένως, το Σύνταγμα αποτελεί τεκμήριο νομιμοποίησης, στηριζόμενο στη συναίνεση των πολιτών.³¹⁷ Οι διατάξεις του λειτουργούν ενοποιητικά προκειμένου να μετριάσει ή να αμβλύνει τις συγκρουσιακές τάσεις ανάμεσα στις διαφορετικές κοινωνικές διαστρωματώσεις. Το Σύνταγμα δεν παύει όμως να εκφράζει σε μεγάλο βαθμό τη θέληση της κυρίαρχης τάξης και των κρατούντων. Παρόλα ταύτα για την διασφάλιση του δημοκρατικού πολιτεύματος και την ουσιαστική πραγμάτωση της δέσμευσης από τη μεριά της Πολιτείας για ανεμπόδιση και ελεύθερη συμμετοχικότητα των πολιτών, οι νόμοι και κυρίως το Σύνταγμα καθορίζουν τα επιτρεπτά όρια, τα οποία πρέπει να είναι απαραβίαστα και από τις δύο μεριές, αρχόντων και αρχομένων. Η κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών (προσωπικής ελευθερίας από αυθαίρετες διώξεις, ελευθερία της γνώμης και της πληροφόρησης, ελευθερίας

³¹¹ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ 238.

³¹² . Τζων Ρωλς, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 245-246.

³¹³ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 233. Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος πιστεύει ότι η απόλυτη αυτονομία είναι ένα ιδεατό σχήμα. Οι άνθρωποι είναι πολλαπλά ετερόνομοι και μετέχουν κατά κάποιο ποσοστό στην αυτονομία.

³¹⁴ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 29. Βλ. επίσης, Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 233. Η άνευ κριτηρίων παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, κατά την αντίληψη του Κ. Τσάτσου, δεν υπαγορεύεται από τη λογική και το δίκαιο, αλλά από την σκοπιμότητα.

³¹⁵ . Ομοίως Μάνεσης, σελ. 34. Ο Μάνεσης υποστηρίζει ότι η αξία της ελευθερίας των μειοψηφούντων είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί έτσι διασφαλίζεται και η ελευθερία του να έχει κάποιος διαφορετική γνώμη από την κρατούσα. Διασφαλίζοντας αυτό το προνόμιο η δημοκρατία παραμένει **αδιαίρετη**. «Η ελευθερία χάνει την αποτελεσματικότητά της όταν καταντάει προνόμιο» [Rosa Luxemburg(1871-1919)].

³¹⁶ . Τζων Ρωλς, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 268.

³¹⁷ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 166. Το Σύνταγμα αποτελεί θεμέλιο της νομιμότητας του πολιτικού και κοινωνικού βίου. Ρυθμίζει τους όρους της θέσπισης των κανόνων της έννομης τάξης, καθορίζοντας και το πλαίσιο του περιεχομένου που αυτοί ενεργούν. Η αρχή της νομιμότητας τονίζεται αφού η άσκηση εξουσίας περιστρέφεται στο **«καθ' ον ορίζει το Σύνταγμα»** και διαμορφώνεται η έννοια της συνταγματικότητας που συνεπάγεται και την νομιμότητα της νομοθετικής εξουσίας απέναντι στο Σύνταγμα.

ιδεών και συνείδησης, δικαιωμάτων συνασπισμού για πολιτικούς σκοπούς κ.α.) αποτελούν εχέγγυα για την προάσπιση των πολιτών από τον ιδεολογικό καταναγκασμό της κρατικής δύναμης³¹⁸.

Τα ατομικά δικαιώματα ή ελευθερίες είναι παρεπόμενα του φιλελευθερισμού³¹⁹. Η διασφάλιση των δικαιωμάτων αυτών δεν έχουν τυπικό χαρακτήρα σε μία δημοκρατούμενη κοινωνία, γιατί αφενός εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης, αφετέρου προστατεύουν τα δικαιώματα των λαϊκών μαζών. Τα δικαιώματα είναι αποτέλεσμα της απονεμημένης νομικής ικανότητας που προϋποθέτει την ύπαρξη δικαίου για να τα ρυθμίσει και την ύπαρξη της κρατικής εξουσίας για να τα προστατεύσει από καταναγκαστικούς μηχανισμούς³²⁰. Ο John Stuart Mill ή J.S. Mill (1806-1873) ισχυρίζεται ότι με την ελευθερία τα άτομα μπορούν να αναπτύξουν τις ικανότητές του και να γίνουν ισχυρές και δυναμικές φύσεις, και πιστεύει ότι η ελευθερία εν γένει είναι προτιμητέα μορφή ζωής στα έλλογα άτομα³²¹. Βέβαια και στην ελευθερία τίθενται περιορισμοί. Σε μια ευτεταγμένη κοινωνία τα άτομα πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα στις βασικές ελευθερίες που να είναι συμβατές και με τις ελευθερίες για τους άλλους. Η κατάρτιση ενός δίκαιου και δημοκρατικού συντάγματος στοιχειοθετείται από την αρχή της ελευθερίας. Η πρόταξη των θεμελιωδών ατομικών ελευθεριών, των ελευθεριών της συνείδησης και της σκέψης και μιας δίκαιης με ίσες ευκαιρίες για όλους πολιτικής διαδικασίας, καθιερώνει την αρχή της ισοπολιτείας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.³²² Το Σύνταγμα δεν μεριμνά μόνο για το παρόν άλλα βλέπει και τις προοπτικές για το μέλλον.

Συντρέχουσα απόρροια μιας δίκαιης και ευτεταγμένης δημοκρατικής κοινωνίας εκτός από την ελευθερία και την ισότητα μεταξύ των πολιτών είναι και η διασφάλισή τους. Οι τυχόν κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες τείνουν να μειωθούν αν συνεπικουρεί στη δημοκρατία, εκτός των δύο άλλων κριτηρίων που προαναφέρθηκαν, και το κριτήριο της αμοιβαιότητας. Το

³¹⁸. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 35.

³¹⁹. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 12-17. Τα ατομικά δικαιώματα και οι ελευθερίες είναι προϊόν της ανόδου της αστικής τάξης στην εξουσία που ήθελε να απαλλαγεί από το φέουδα και τη μοναρχία. Τα παραπάνω δικαιώματα αποσκοπούσαν στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και απονεμήθηκαν από την κρατική εξουσία. Οι ατομικές ελευθερίες αντιστοιχούν στην εξασφάλιση ενός ελεύθερου πεδίου δράσης και σκέψης με σκοπό να μετριάσουν ή και να εξαφανίσουν τον κρατικό παρεμβατισμό. Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες είναι θεμελιώδη και συμπεριλαμβάνονται στο συνταγματικό κείμενο. Υπάρχουν και σχετικές διακηρύξεις (Καταστατικός Χάρτης Ενωμένων Εθνών του 1945, Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1948 κ.α.) Οι θεμελιώδεις αυτές αρχές είναι διεθνώς αναγνωρισμένες και συνταγματικά κατοχυρωμένες. Συμπεριλαμβάνουν δε τα ατομικά, τα κοινωνικά και τα πολιτικά δικαιώματα και έχουν περιβληθεί με αυξημένη νομική ισχύ. Βλ. Επίσης Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2. Οι φιλελεύθερες αντιλήψεις προσέβλεπαν στον διαχωρισμό του κράτους από την επιρροή της εκκλησιαστικής και οικονομικής εξουσίας θεσπίζοντας κανόνες δικαίου με ορθολογικό τρόπο. Η κρατική παρέμβαση είναι περιορισμένη και εγγυάται τα δικαιώματα της ελευθερίας. Με το Σύνταγμα τίθενται περιορισμοί στην κρατική εξουσία και αποκτώνται αντισταθμιστικά μέτρα για την καταστολή της αυθαίρετης κρατικής παρέμβασης.

³²⁰. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 39-44. Ο Α. Μάνεσης δεν πιστεύει ότι τα δικαιώματα είναι συνδυασμένα με την ανθρώπινη ιδιότητα και άρα προϋπάρχουν του θετικού δικαίου. Ο «απαραβίαστος» χαρακτήρας τους που διακηρυσσόταν επί σειρά αιώνων κατοχυρώθηκε από το Σύνταγμα, το οποίο μεθοδεύει και εγγυάται την προστασία τους.

³²¹. Τζων Ρωλς, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2001, σελ. 253-254. Ο John Stuart Mill πιστεύει ότι οι άνθρωποι προτιμούν να ζουν σε καθεστώς ελευθερίας και αυτοί που είναι ελεύθεροι ποτέ δεν επιθυμούσαν να αποποιηθούν την ελευθερία τους.

³²². Τζων Ρωλς, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, εκδ. Πόλις, 2001, σελ. 242.

Σύνταγμα ως «φέρων οργανισμός»³²³ μιας Πολιτείας, εκτός των άλλων, είναι υπεύθυνο και για την σταθερότητά της. Εγγύηση σταθερότητας αποτελούν οι εξής προϋποθέσεις³²⁴:

- ✚ Ισότητα ευκαιριών στην παιδεία και στην επαγγελματική κατάρτιση.
- ✚ Όσο το δυνατόν πιο δίκαια κατανομή εισοδημάτων και πλούτου.
- ✚ Εξασφάλιση εργασίας.
- ✚ Εξασφάλιση περίθαλψης για όλους τους πολίτες.
- ✚ Δημόσια επιχορήγηση των εκλογών και απρόσκοπτη πληροφόρηση σε ζητήματα πολιτικής.

Οι πολιτικές, οικονομικές, ταξικές, θρησκευτικές και άλλες αντικρουόμενες ιδεολογίες γεννούν μείζονα ζητήματα. Σε μια δημοκρατικά δομημένη κοινωνία καθοριστική σημασία παίζει η ιδέα της δημόσιας διαβούλευσης. Δια μέσου του δημόσιου διαλόγου οι πολίτες αντιλαμβάνονται ότι οι απόψεις υπόκεινται συχνά σε αναθεώρηση. Η δημόσια λογική ενέχεται από πολιτικές και ηθικές αξίες που καθορίζουν τις σχέσεις της συντεταγμένης πολιτείας με τους πολίτες αλλά και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους³²⁵.

Στο γραπτό κείμενο του Συντάγματος εκτίθενται εκτός από τον καθορισμό του πολιτεύματος και της ισότητας των δικαιωμάτων, και ο τρόπος άσκησής του: η εξουσία ασκείται με συγκεκριμένες κανονιστικές προβλέψεις και υπόκειται σε δεσμεύσεις και περιορισμούς. Όπως οποιοδήποτε γραπτό κείμενο έτσι και το Σύνταγμα επιδέχεται ερμηνεία. Ως αποτύπωση κανόνων έχει νομική σημασία και ως οργάνωση και διάκριση εξουσιών έχει πολιτική. Η νομική του υπόσταση προσδιορίζεται από την ιδιότητά του ως θεμελιώδους νόμου. Η κανονιστική του μορφή του αποδίδει και το επαυξημένο κύρος και το *χαρακτηριστικό αυθεντίας*³²⁶. Οι διατάξεις του έχουν αυξημένη τυπική ισχύ και όλες οι συντεταγμένες εξουσίες τελούν υπό τον περιορισμό του Συντάγματος³²⁷. Εξαιτίας της ιεραρχικής του μεταβολής δύσκολα τροποποιείται, καταργείται, αντικαθιστάται, αλλά μόνο αναθεωρείται. Ο τρόπος αναθεώρησης προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Επιπρόσθετα, εξαιτίας του επιτακτικού σχεδιασμού των κανόνων που ρυθμίζουν την έννομη τάξη, καθότι η άσκηση εξουσίας επιτελείται «*καθ' ον ορίζει το σύνταγμα*», ενισχύεται η νομιμότητά του³²⁸. Το Σύνταγμα διανέμει αρμοδιότητες σε διάφορα κρατικά όργανα για την άσκηση της εξουσίας, που αποσκοπούν στην καλύτερη εφαρμογή του είτε προληπτικά, είτε κατασταλτικά. Η παραβίαση από οποιονδήποτε και αν προέρχεται επισύρει κυρώσεις, γιατί η τήρηση του είναι υποχρεωτική.³²⁹

³²³. Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2. Έκφραση που χρησιμοποιεί ο συνταγματολόγος Γ. Κασιμάτης για το Σύνταγμα. Ως «φέρων οργανισμός», είναι απόλυτα δικαιολογημένος, καθώς είναι αυτό που ορίζει την αρχική οργάνωση και από την πολιτική άποψη αφού εγκαθιδρύει την κυριαρχία του και επικαθορίζει το πολίτευμά του.

³²⁴. Τζων Ρωλς, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη*, εκδ. Ποιότητα, 2002, σελ. 94-95. Οι προϋποθέσεις αυτές τίθενται στο πλαίσιο του Πολιτικού Φιλελευθερισμού, τον οποίο υπερασπίστηκε ο Τζων Ρωλς. Ο Ρωλς στην φιλελεύθερη αντίληψη του, εντοπίζει τρεις θεμελιώδεις αρχές σε μια δημοκρατική κοινωνία την *ελευθερία, την ισότητα και ένα δίκαιο σύστημα συνεργατικότητας*.

³²⁵. Τζων Ρωλς, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη*, εκδ. Ποιότητα, 2002, σελ. 231.

³²⁶. Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2.

³²⁷. Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 160.

³²⁸. Ομοίως Μάνεσης, σελ. 163.

³²⁹. Ομοίως Μάνεσης 164. Ο Γάλλος επαναστάτης αββάς Sieyes έλεγε ότι «*το Σύνταγμα είναι ένα σύνολο υποχρεωτικών κανόνων, ειδάλλως δεν είναι τίποτα*».

Το Σύνταγμα είναι ένας ιεραρχικός νόμος που αποτυπώνει την πολιτική βούληση. Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούν τη χρονική στιγμή της θέσπισής του επηρεάζουν και τους κανόνες του. Η πολιτειακή του μορφή εντοπίζεται στα εξής³³⁰:

- ✚ Δημιουργεί ένα κράτος, του προσδίδει ανεξαρτησία, κυριαρχία και πολιτική ταυτότητα.
- ✚ Συντάσσει και οργανώνει την κρατική εξουσία, μορφοποιεί το πολίτευμα προσδιορίζοντας ως Ύπατη Αρχή, την λαϊκή³³¹ ή εθνική κυριαρχία.
- ✚ Θεσμοποιεί την κρατική εξουσία δίδοντας νομική υπόσταση.
- ✚ Υποτάσσει την εξουσία σε σταθερούς και πάγιους κανόνες δικαίου.
- ✚ Νομιμοποιεί και εξορθολογίζει την κρατική εξουσία απέναντι στους πολίτες.

Η πολιτική διάσταση του Συντάγματος βρίσκεται και στον ενοποιητικό του χαρακτήρα. Με άλλα λόγια στερεώνει την πολιτική συνοχή με συμβιβασμούς μεταξύ των διαφορετικών ροπών ανασυνθέτοντας τις κοινωνικές σχέσεις. Το Σύνταγμα συνδιαλέγεται με το νομικό δέον και με το πολιτικό είναι.

Αναμφίβολα στο Σύνταγμα αποτυπώνεται και η βούληση του νομοθέτη. Η βούληση μπορεί να συμπεριλαμβάνει ένα σύστημα αξιών και ιδεολογιών. Ο νομοθέτης ενεργεί ελεύθερα στα πλαίσια του δικαίου επικαθορίζοντας τους κανόνες του. Στο Σύνταγμα βρίσκεται το εκπεφρασμένο σύστημα κανόνων. Ως γραπτό κείμενο θέτει εξ' ορισμού προβλήματα ανάγνωσης και ερμηνείας επειδή είναι φορέας νοημάτων. Η ερμηνεία³³² είναι απαραίτητη για την καλύτερη κατανόηση των κανόνων και την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του³³³. Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις³³⁴ του Συντάγματος είναι αρκετές όπως συμβαίνει και σε οποιοδήποτε σύστημα επικοινωνίας. Η προσπάθεια διασαφήνισης και ερμηνείας του Συντάγματος προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους εξής λόγους: **α)** επειδή το Σύνταγμα είναι ένα «ανοιχτό» νομικό κείμενο, προκαλεί και ανόμοιες ερμηνείες, **β)** οι διατάξεις του είναι διατυπωμένες με γενικό τρόπο και επομένως λαμβάνει συγκεκριμένη μορφή από το νομοθέτη που θεσπίζει ένα νόμο που αποτελεί ερμηνεία του Συντάγματος και **γ)** το Σύνταγμα ουσιαστικά θεσμοποιείται με τον δικαστικό έλεγχο για την συνταγματικότητα των νόμων. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι η συνταγματική

³³⁰ . Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ 2.

³³¹ . Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 72. Στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος, το Σύνταγμα δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να το αξιοποιούν προς όφελός τους επαληθεύοντας εν τοις πράγμασι τη συνταγματική ιδιότητά του ως «κυρίαρχος».

³³² .Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Το Πρόβλημα της Ερμηνείας του Δικαίου*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1978, σελ. 119. Ο Heck (1858-1943) για την ερμηνεία του δικαίου, τοποθετεί το ζήτημα στο πρόβλημα του υποκειμενικού ή αντικειμενικού νοήματος των κανόνων δικαίου, υποστηρίζει ότι οι κανόνες δικαίου είναι επιταγές ορισμένων προσώπων προς τους οποίους πρέπει να συμμορφωθεί η κοινωνική πραγματικότητα. Οι κανόνες όμως δεν πρέπει να εφαρμόζονται γιατί είναι η βούληση κάποιων προσώπων ή γιατί εξυπηρετούν κάποια συμφέροντα, αλλά γιατί έχουν ως νοήματα ορισμένη αξία.

³³³ .Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 186. Για τον Α. Μάνεση η ερμηνεία του Συντάγματος είναι: «η μεθοδική πνευματική διαδικασία που αποβλέπει στη σύλληψη, ανεύρεση και καθορισμό, εξακρίβωση και διασαφήνιση του νοήματος των συνταγματικών κανόνων».

³³⁴ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Το Πρόβλημα της Ερμηνείας του Δικαίου*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1978, κεφάλαιο Δ. βλ. Επίσης και Μάνεσης Αριστ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1980, σελ. 186. Σελ. 183-195. Οι μέθοδοι ανάλυσης του Συντάγματος και άλλων κανόνων δικαίου είναι οι εξής: α) Η γραμματική ερμηνεία, β) η ιστορική ερμηνεία, γ) η λογική-συστηματική ερμηνεία και δ) η τελεολογική ερμηνεία. Κύριοι φορείς ερμηνείας του Συντάγματος είναι οι δικαστές (δικαστική ερμηνεία), οι θεωρητικοί (επιστημονική ή δογματική ερμηνεία) και οι νομοθέτες (αυθεντική ερμηνεία).

ερμηνεία οφείλει να λαμβάνει υπόψη «τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη συνταγματική τάξη και ιδίως εκείνη την αρχή στην οποία έχει οικοδομηθεί ολόκληρο το συνταγματικό οικοδόμημα: τη δημοκρατική αρχή»³³⁵

Ο γραπτά διατυπωμένος θεμελιώδης νόμος, σύμφωνα με την επιστήμη της σημειολογίας, αποτελεί ένα σύστημα επικοινωνίας, διότι προσπαθεί να μεταφέρει μηνύματα. Το σύστημα που χρησιμοποιεί είναι γλωσσικό και δεν αναλύεται μόνο ετυμολογικά, γραμματικά και συντακτικά. Οι λέξεις δεν είναι κοινωνικά αθώες, κρύβουν ένα μήνυμα και φανερόνουν τους μηχανισμούς παραγωγής νοήματος. Έτσι και το νομικό κείμενο, ως διαδικασία επικοινωνίας, μπορεί να ερμηνευθεί ως «σημείο», δηλαδή ως μονάδα σημασίας. Πρώτος ο Ferdinand de Saussure (1857-1913)³³⁶ διακρίνει δύο επίπεδα το «σημαίνον» (η ακουστική ή η οπτική αναπαράσταση) και το «σημαινόμενο» (το νόημα). Η ερμηνεία του Συντάγματος δεν αποσκοπεί σε μία θεωρητική προσέγγιση, απεναντίας επιχειρεί να διαπιστώσει πόσο κοντά βρίσκεται στην κοινωνική πραγματικότητα και κατά πόσο εκπληρώνει τους σκοπούς για τους οποίους συντάχθηκε. Η Πολιτεία αποτελεί το μοναδικό εγγυητή της πραγμάτωσης των κανόνων δικαίου, διακηρύσσοντας πανηγυρικά την «ισοπολιτεία», την «ισότητα», την «ελευθερία» και τη «δημοκρατία».

*« Το αίσθημα διαπνέει, ζωοποιεί την πράξιν, αλλά μόνο ο λόγος την κατευθύνει»
(Κωνσταντίνος Τσάτσος, 1978).*

4. Προϋποθέσεις για την δημοκρατία της εκπαίδευσης στο άρθρο 16³³⁷ του Συντάγματος.

4.1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου – Το δικαίωμα στην εκπαίδευση.

Η κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου³³⁸ είναι σύμφυτη με τη δημιουργία του κράτους-έθνους. Η επικράτηση της αστικής τάξης στον ευρωπαϊκό χώρο που βασίστηκε στον ατομοκεντρισμό και στον κοινωνικοοικονομικό ανταγωνισμό και η ανάγκη να εξεταστεί εκ νέου και να αναθεωρηθεί το «κοινωνικό συμβόλαιο» οδήγησε στην πανηγυρική διακήρυξη και την άρρητη λειτουργία του Συντάγματος. Η εμφάνιση της νέας μορφής δέσμευσης με κανονιστικό χαρακτήρα και καθολική αποδοχή, συνέπεσε με τη νεωτερικότητα και το πρώιμο φιλελεύθερο κράτος. Το κύρος της δημοκρατούμενης Πολιτείας, που ασκείται πρωτογενώς από την κρατική εξουσία, διασφαλίζεται καθώς μεριμνά για την εξασφάλιση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο της πραγμάτωσης της ελευθερίας στην καθημερινότητά του³³⁹.

³³⁵ . Μανιτάκη Α., *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 2004, κεφ.2.

³³⁶ . Ο F. Saussure, ελβετός γλωσσολόγος, ασχολήθηκε με την Σημειολογία, επιστήμη που μελετά το ρόλο των σημείων, ως τμήμα της κοινωνικής ζωής. Για τον Saussure η γλώσσα συγκροτείται από μία ακουστική εικόνα η οποία συνάπτεται με μία έννοια.

³³⁷ . **Βλέπε Παράρτημα Α'**, στο τέλος μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας : Σύνταγμα της Ελλάδος, Μέρος Δεύτερο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, «Άρθρο 16: Παιδεία, Τέχνη, Επιστήμη».

³³⁸ . Αριστόβουλος Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες*, 4^η έκδοση, εκδοτικός οίκος Σάκκουλα, 1982, σελ. 15. Ο όρος αυτός είναι οικείος στις αγγλοσαξωνικές χώρες. Ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί αρχικά στη γαλλική «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» του 1789, η οποία σύμφωνα την ιδεολογία του αστικού φιλελευθερισμού, θεωρούσε αυτά τα δικαιώματα φυσικά και γι'αυτό απαραβίαστα, ιερά, απαράγραπτα, και αναπαλλοτρίωτα.

³³⁹ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες*, 2007, σελ. 65.

Η αναγωγή του κοινωνικού συμβολαίου με τον συνταγματισμό έγκειται στον τρόπο αντιμετώπισης της πολιτειακής οργάνωσης. Ο συνταγματισμός συνδέεται με το δημοκρατικό πολίτευμα που θεμελιώνεται στο εθνικό κράτος ως αυτοδιοικούμενο κέντρο, μιας συγκεκριμένης εδαφικής επικράτειας.³⁴⁰ Οι πρόσθετες αξιακές θεμελιώσεις μετονομάζονται σε δικαιώματα. Το δικαίωμα στοιχειοθετεί νομική θεμελίωση και προϋποθέτει την παραχώρησή του από την έννομη τάξη. Είναι προφανές ότι η κατοχύρωση και η χορήγηση του δικαιώματος είναι ένα προνόμιο που διανέμεται από το κράτος³⁴¹. Κυρίως τα ατομικά δικαιώματα «*μεταβάλλουν ένα απλό αντικείμενο δικαίου σε υποκείμενο δικαίου*», ουσιαστικά μεταβάλλουν ένα υπήκοο σε ενεργό πολίτη³⁴². Η δυναμική του χαρακτήρα του δικαιώματος συνίσταται στον διαρκή και συχνά όχι και τόσο ευδιάκριτο αναπροσδιορισμό του.

Το Ελληνικό Σύνταγμα αναδεικνύει και καταγράφει την αναγκαιότητα των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων³⁴³ στο δεύτερο μέρος του (άρθρα 4-25). Οι συνταγματικές ελευθερίες που παρέχονται στον πολίτη του εξασφαλίζουν ελευθερία έκφρασης και δράσης και τον θωρακίζουν από αυθαίρετες παρεμβάσεις της κρατικής εξουσίας.

Ανάμεσα στα αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου συγκαταλέγεται και αυτό της ισότιμης και ισόνομης πρόσβασης στην εκπαίδευση. Σε μια εύλογα δίκαιη και ευτεταγμένη δημοκρατική κοινότητα, συνιστά προϋπόθεση η ικανότητα του πολίτη να γνωρίζει και να αντιλαμβάνεται τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του. Το «*δικαίωμα της παιδείας*» με διττή ιδιότητα- και ως ατομικό και ως κοινωνικό δικαίωμα- πραγματώνεται κυρίως μέσα από τις επικρατούσες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές συνθήκες και απολαμβάνει την προστασία του κράτους στα θεμελιώδη κείμενά του. Επιπλέον, η διπλή νοηματοδότηση της παιδείας που αφενός αφορά την ισοδύναμη δυνατότητα πρόσβασης σε όλους τους πολίτες και αφετέρου την κοινωνική χρησιμότητα του κράτους, ως δημόσιο αγαθό, ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του κράτους δικαίου.³⁴⁴ Το κράτος δικαίου συγκεφαλαιώνεται τελικά σε μια αρχή διακυβέρνησης, όπου όλα τα πρόσωπα, οι θεσμοί και οι οντότητες – και το ίδιο το Κράτος – υπόκεινται στον έλεγχο των νόμων που διακηρύσσονται δημοσίως, εφαρμόζονται με ισότητα και υπόκεινται σε ανεξάρτητη κρίση – και οι οποίοι συμβαδίζουν με τα διεθνή πρότυπα και προδιαγραφές των ανθρώπινων

---

³⁴⁰ .Ξ. Ι. Κοντιάδης, **ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ**, εκδ. Παπαζήση, 2006, σελ. 188-189.

³⁴¹ Πρόδρομος Δ. Δαγτόγλου, **Ατομικά Δικαιώματα**, εκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σελ. 4-5.

³⁴² Ομοίως Π. Δαγτόγλου, **Ατομικά Δικαιώματα**, σελ. 6-7.

³⁴³ .Αντώνης Μανιτάκης, **Το Σύνταγμα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 132- 134. Την σπουδαιότητα της αναθεώρησης του κοινωνικού κράτους δικαίου εισηγήθηκε ο κ. Ευάγγελος Βενιζέλος (εισηγητής της πλειοψηφίας) στην Ζ'Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων τονίζοντας ότι αποτελεί «*το κεφάλαιο στο οποίο δοκιμάζεται η δικαστική ερμηνεία και η εφαρμογή του Συντάγματος. Είναι το κεφάλαιο των διατάξεων επί τη βάση του οποίου η δικαστική εξουσία προβαίνει συνήθως στον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων και διαμορφώνει το πραγματικό Σύνταγμα της χώρας...*» Σε άλλο σημείο της ομιλίας του επισημαίνει ότι «*...ως προς την κοινωνική τους θέση μέσα στην παραγωγική διαδικασία, οι πολίτες είναι βαθύτατα άνισοι, ο καθένας ακολουθεί τη δική του πορεία και εναπόκειται στο Σύνταγμα να δώσει μια πρώτη απάντηση όχι μόνο ως προς αυτό που λέγεται **δημοκρατική αρχή**, αρχή του κράτους δικαίου, δηλαδή πολιτικός φιλελευθερισμός, αλλά και ως προς αυτό που λέγεται **κοινωνική ευαισθησία, κοινωνική αλληλεγγύη, κοινωνική συνοχή**.*

³⁴⁴ . Ευτυχία Κ. Μουαμελετζή, **Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1996, σελ. 12.

δικαιωμάτων³⁴⁵. Οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζονται στις συντεταγμένες κοινωνίες, συχνά οδηγούν σε επαναπροσδιορισμό του ρόλου του κράτους σε σχέση με τα δικαιώματα του πολίτη. Η «*αρχή του κράτους δικαίου*» είναι κατάκτηση της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας. Ο μετασχηματισμός του σε κοινωνικό κράτος, κυρίως για να εγγυηθεί «*την ισότητα των ευκαιριών και των πιθανότητων*»³⁴⁶ στον ευκταίο κοινωνικό ανταγωνισμό, δημιούργησε επιπτώσεις. Η άμβλυνση των διαφορών μεταξύ «*κράτους δικαίου*» και «*κοινωνικού κράτους*», επιτυγχάνεται με την ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών. Με την ενδυνάμωση της συμμετοχικής διαδικασίας διασφαλίζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα στο πλαίσιο μιας ανοικτής, συμμετοχικής δημοκρατικής κοινωνίας.³⁴⁷

Είναι προφανές ότι η συνταγματική πλαισίωση της παιδείας, από την μια της προσδίδει αυξημένες εγγυήσεις αλλά από την άλλη θέτει τους κανόνες για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της. Οι αξιολογικοί στόχοι στην εκπαίδευση τίθενται στον άξονα³⁴⁸:

- A. της ενίσχυσης του αισθήματος της αξιοπρέπειας και του σεβασμού του ατόμου,
- B. της πνευματικής ικανότητας ώστε να καθιστά ικανό το άτομο να συμμετέχει ισότιμα σε μια δημοκρατική κοινωνία και
- Γ. του σεβασμού στην ελευθερία και στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου.

Μονολότι τα ατομικά δικαιώματα φαίνεται να οριοθετούν και να περιορίζουν την άσκηση της κρατικής εξουσίας, η αρμοδιότητα της θέσπισης και της τήρησής τους βαραίνει την ίδια την Πολιτεία. Ως αναγκαίοι όροι διασφάλισης της εκπαίδευσης είναι³⁴⁹:

1. Η παρεχόμενη εκπαίδευση να ικανοποιεί τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου.
2. Η ισότιμη και ισόνομη πρόσβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία χωρίς ταξικές, οικονομικές και κοινωνικές διακρίσεις.
3. Η ποιοτική αναβάθμιση σε προγράμματα σπουδών και υποστηρικτικό υλικό.
4. Η προσαρμογή στις ανάγκες και στην εποχή, κυρίως στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες και στις τεχνολογικές εξελίξεις.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται χωρίς καμμία διάκριση μέσα σε πνεύμα σεβασμού, κατανόησης, αξιοπρέπειας και ελευθερίας. Η ελευθερία έγκειται στο γεγονός ότι το άτομο είναι ελεύθερο να αποφασίσει αν και κάτω από ποιες συνθήκες θα εκπαιδευτεί. Το Σύνταγμα σε αυτό το σημείο κατοχυρώνει την εννεαετή υποχρεωτική φοίτηση, περιορίζοντας έτσι το δικαίωμα αποχής από την εκπαίδευση³⁵⁰. Ο τρόπος πραγμάτωσης της παιδείας βαραίνει το

³⁴⁵ . Ξενοφών Ι. Κοντιάδης, *ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ*, εκδ. Παπαζήση, 2006 σελ.61-63. Με την μετανεωτερικότητα μεταλλάσσεται το κοινωνικό κράτος καθώς η «παγκοσμιοποίηση» επιδρά και διαμορφώνει τις δημοκρατικές δομές της κοινωνίας καθώς αμφισβητούνται τα θεμέλια της.

³⁴⁶ . Ομοίως Κοντιάδης. Στον πρόλογο του βιβλίου ο Κ. Τσουκαλάς αναλύει την σύγχρονη πολιτειολογία εντοπίζοντας τις κοινωνικές μεταλλάξεις στα πλαίσια του οικονομικού ανταγωνισμού.

³⁴⁷ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες*, 2007, σελ. 143.

³⁴⁸ . Π. Φουντεδάκη, *Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία. Η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαιώματος*, ΤοΣ, έτος 2006, τεύχος 2^ο, σελ. 431-455.

³⁴⁹ . Π. Φουντεδάκη, *Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία. Η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαιώματος*, ΤοΣ, έτος 2006, τεύχος 2^ο.

³⁵⁰ . Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 84.

κράτος, καθώς εκείνο παρέχει αυτό το δημόσιο δικαίωμα. Μια δημοκρατική πολιτεία οφείλει να σέβεται, να προστατεύει και να εφαρμόζει³⁵¹ το δικαίωμα για παιδεία. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε κοινή συνείδηση όχι μόνο των κρατών-εθνών αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Άλλωστε η διαχείρισή της δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στα στενά όρια των κρατών, αλλά θα έπρεπε να αποκτήσει νομική δέσμευση και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η κοινή παραδοχή και η σύγκλιση για τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και ειδικότερα αυτό της παιδείας αποτυπώθηκαν σε διεθνείς και ευρωπαϊκές συμβάσεις³⁵², όπως:

- Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α) στο άρθρο 2 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της σύμβασης αυτής³⁵³.

- Στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που υιοθετήθηκαν από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (1948), στο άρθρο 26³⁵⁴.

- Στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000), στα άρθρα 13 και 14³⁵⁵.

- Στη Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (1989), στο άρθρο 28³⁵⁶.

- Στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, Μέρος 1^ο, παράγραφος 9 και στα άρθρα 9 και 10³⁵⁷.

- Στο Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά, και μορφωτικά δικαιώματα, άρθρο 13³⁵⁸.

4.2. Η Συνταγματική προστασία της Παιδείας και η λειτουργία της.

Η μέριμνα της σύγχρονης πολιτείας για την πλαισίωση της παιδείας διακατέχεται, κατά ένα μέρος, από την πρόθεση να συμβάλλει στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των πολιτών της. Η διατήρηση και η συνέχεια της εθνικής, ιστορικής, γλωσσικής, πολιτιστικής παράδοσης και της θρησκευτικής νόησης διαμορφώνει και τον ουσιαστικό ρόλο της εκπαίδευσης³⁵⁹. Η λειτουργία της παιδείας σε μια ευνομούμενη πολιτεία έχει ανάγκη από το συντονισμό και την οργάνωση των δραστηριοτήτων της και την ιεράρχηση των αξιών της³⁶⁰, έτσι ώστε να καταστήσει ικανό τον πολίτη να κατευθύνει την νόηση, τη βούληση και τις πράξεις του. Το ενδιαφέρον της πολιτείας

³⁵¹ . Π. Φουντεδάκη, *Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία. Η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαιώματος*, ΤοΣ, έτος 2006, τεύχος 2^ο,. **Σεβασμός** ως προς ότι το κράτος δεν λαμβάνει μέτρα που δυσχεραίνουν την πρόσβαση στο δικαίωμα της παιδείας. **Προστασία** από την παρεμβολή τρίτων που εμποδίζουν την άσκηση του δικαιώματος. **Εφαρμογή** λαμβάνοντας μέτρα για την ικανοποίηση του δικαιώματος αυτού.

³⁵² . Αντώνης Μανιτάκης, *Το Σύνταγμα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, εκδ. Σακκουλα, 2004.

³⁵³ . **Βλέπε Παράρτημα Β1 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) εις σύμβασιν περί προσασπίσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (κυρώθηκε με το νδ 53/1974-ΦΕΚ 256/Α')».

³⁵⁴ . **Βλέπε Παράρτημα Β2 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα».

³⁵⁵ . **Βλέπε Παράρτημα Β3 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000/C364/01)».

³⁵⁶ . **Βλέπε Παράρτημα Β4 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού».

³⁵⁷ . **Βλέπε Παράρτημα Β5 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης».

³⁵⁸ . **Βλέπε Παράρτημα Β6 μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας** : «Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα».

³⁵⁹ .Ευτυχία Κ. Μουαμελετζή, *Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ*, εκδ. Σάκκουλα, 1996, Εισαγωγή.

³⁶⁰ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Πολιτική. Θεωρία πολιτικής δεοντολογίας*, οι εκδόσεις των φίλων, 1975, σελ. 259.

αποτυπώνεται στον δημόσιο χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως συνάγεται και από το συνταγματικό κείμενο και από τους επιμέρους νόμους για την παιδεία. Πρόταγμα είναι η καθολική παιδεία.

Ο «δικαιωματικός»³⁶¹ χαρακτήρας της εκπαίδευσης συναντάται για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1925. Καινοτόμες διατάξεις και θεσμικές εγγυήσεις εισάγονται στο Σύνταγμα του 1975 όπου το κράτος αναλαμβάνει την προστασία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας.³⁶² Το **άρθρο 16** του Ελληνικού Συντάγματος, διαρθρωμένο σε εννέα παραγράφους, είναι αφιερωμένο στην παιδεία, την τέχνη και την επιστήμη, εκφράζοντας την έμφαση που δίνει η πολιτεία στην πνευματική ανάπτυξη των πολιτών της. Συγκεκριμένα στο άρθρο 16 παρ. 1³⁶³ αναφέρει: **«Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες, η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα».**

Από την πρώτη κιόλας παράγραφο του άρθρου 16, υποστηρίζεται η ελευθερία της έκφρασης και της πνευματικής δράσης, με τη μορφή διακήρυξης. Η ιδιαίτερη αναφορά στην ανάπτυξη και την προστασία της ελεύθερης διακίνησης γνώσης και σκέψης υποδηλώνει την επαυξημένη καταχύρωσή τους σε σύγκριση με άλλες μορφές έκφρασης³⁶⁴. Επιπλέον, προστατεύει το ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης συνείδησης³⁶⁵ να διαμορφώνει κανείς ανεμπόδιστα τις πεποιθήσεις του, χωρίς να υφίσταται δυσμενείς συνέπειες, σεβόμενο την αρχή της αξίας του ανθρώπου να αναπτύξει αυτόβουλα και ανεπηρέαστα την προσωπικότητά του. Η ελευθερία σε οποιαδήποτε έκφρασή της αποτελεί ουσιαστικό γνώρισμα μιας δημοκρατικής συνταγματικής πολιτείας. Η «ανοχή» του κράτους και η υιοθέτηση μιας ουδέτερης στάσης απέναντι στα φιλοσοφικά, ιδεολογικά, θρησκευτικά, πολιτικά πιστεύω των πολιτών, ενισχύει το επιχείρημα ότι, αν και δεν καταχωρώνεται ρητά στο Σύνταγμα, η ελευθερία της συνείδησης, συνιστά γνώρισμα «μιας ανοικτής δημοκρατικής κοινωνίας»³⁶⁶.

Η ελευθερία της συνείδησης είναι απαραίτητο συστατικό στοιχείο της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας. Ειδικά για την τέχνη η συνθήκη αυτή είναι αναγκαία, καθώς η καλλιτεχνική έκφραση είναι προϊόν της δημιουργικής φαντασίας και της ευαισθησίας του ανθρώπου. Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1, η συνταγματική προστασία της τέχνης είναι δεδομένη, ανεξαρτήτως αν ο χαρακτήρας του έργου είναι προκλητικός ή ακόμα και ανοίκειος.³⁶⁷ Η εννοιολόγηση του τί είναι τέχνη δεν είναι εύκολο να οριστεί καθώς έτσι θα περιοριζόταν η εγγραπτική λειτουργία, επειδή η έγκρισή της θα αποτελούσε αναγκαία συνθήκη από την εκάστοτε

³⁶¹ .Β. Σκουρής, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 6.

³⁶² . Δ. Τσάτσος, *Σύνταγμα και Ερμηνεία*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 44.

³⁶³ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 78. Η άποψη του Γ. Παπαδημητρίου είναι ότι δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες αναφορικά με το την ακαδημαϊκή ελευθερία και το συνταγματικό καθεστώς που διέπει τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

³⁶⁴ . Κώστας Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 326.

³⁶⁵ . Χαράλαμπος Θ. Ανθόπουλος, *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης*, σελ. 11. Συνείδηση είναι το περιεχόμενο του ψυχικού και πνευματικού κόσμου του ανθρώπου, το σύνολο των παραισθήσεων των συναισθημάτων, των εννοιών και των ιδεών που εξατομικεύουν το «εγώ» στο οποίο δομείται η ζωή του.

³⁶⁶ . Χαράλαμπος Θ. Ανθόπουλος, *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης* σελ. 26.

³⁶⁷ . Κώστας Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 329. Τα πορνογραφήματα απολαμβάνουν της συνταγματικής προστασίας, ως συμβαίνει αντίστοιχα και στο άρθρο 5 παρ. 3 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης και έχει κριθεί από το γερμανικό συνταγματικό δικαστήριο.

εξουσιαστική δύναμη. Είναι πρόδηλο ότι η συνταγματική διάταξη είναι «διφυής»: από την μια προστατεύεται η ελευθερία παραγωγής και κυκλοφορίας έργων τέχνης καθώς και η πρόσβαση του κοινού σ' αυτά και από την άλλη ταυτίζεται με την υποχρέωση του κράτους να προωθεί με κάθε μέσο τις πολιτιστικές δράσεις³⁶⁸, για την ανύψωση του πνευματικού επιπέδου των υπηκόων του. Όμως έτσι καταλύεται ο ελεύθερος χαρακτήρας της και αποκτά γνωρίσματα κατευθυνόμενης έκφρασης και δημιουργίας. Η «έβδομη τέχνη» ο κινηματογράφος, η φωνογραφία, η ραδιοφωνία, η τηλεόραση και άλλου παρεμφερούς μέσου μετάδοσης λόγου ή παράστασης προστατεύονται από το άρθρο 15, παρ. 1 του Συντάγματος και δεν ισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 14. Φυσικά και εδώ θα πρέπει η σχετική νομολογία να μην περιλαμβάνει κριτήρια στρατευμένης ή απογορευμένης ή ευνοούμενης τέχνης³⁶⁹. Παρόλα αυτά η καλλιτεχνική έκφραση δεν δύναται να παραβιάζει κανόνες της κοινής νομοθεσίας, με την οποία προσβάλλονται η προσωπικότητα, η δημόσια αιδώ, το δημοκρατικό ήθος και ο σεβασμός στο Σύνταγμα. Η τέχνη, η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία κατοχυρώνονται ως ισόρροπα κοινωνικά αγαθά, επειδή συντελούν στην πνευματική ανύψωση του ατόμου και για αυτό χρήζουν της υποστήριξης και της προστασίας της πολιτείας. Σε αυτό το σημείο υπάρχει μία αντίφαση. Γιατί αφενός το κράτος είναι χορηγός και εγγυητής του δικαιώματος της παιδείας, αφετέρου παραχωρείται η ελευθερία της εκπαιδευτικής, ερευνητικής και καλλιτεχνικής δραστηριότητας³⁷⁰.

Η θεσμευτική εγγύηση της ανεμπόδιστης και αυτόνομης τέχνης έχει δύο πτυχές : **α)** δεν αποκλείει την παρέμβαση του κράτους στο χώρο της τέχνης και **β)** επιβάλλει να λαμβάνει θετικά μέτρα για την ενίσχυση και την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής δραστηριότητας³⁷¹. Τέτοια μέτρα είναι η οικονομική ενίσχυση, η οργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, η διάθεση κατάλληλων χώρων για την ανάδειξη και την προβολή έργων τέχνης και γενικότερα η προώθηση της ποσοτικής και ποιοτικής πολιτισμικής παραγωγής.

Η συνδρομή της πολιτείας στην προαγωγή και προάσπιση της πνευματικής ανάπτυξης λειτουργεί αποτρεπτικά προς οποιαδήποτε παρέμβαση φορέα δημόσιας εξουσίας που θα έδινε τα χαρακτηριστικά ενός αυταρχικού καθεστώτος. Σύμφωνα με την παρ. 1, εδαφ. α' του άρθρου 16 του Συντάγματος οι φορείς της κρατικής εξουσίας οφείλουν να σέβονται και να διαφυλάττουν την ελεύθερη ανάπτυξη της επιστημονικής και καλλιτεχνικής αναζήτησης. Η πολιτεία ενισχύοντας οικονομικά την παιδεία μπορεί να επηρεάσει την έρευνα και την επιστήμη δια μέσου ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Δεν μπορεί όμως να αποκλείσει τα προϊόντα της επιστήμης και της έρευνας με την αιτιολογία ότι είναι άσκοπα, ασύμφορα ή ανεπιθύμητα.³⁷² Η επιστήμη νοείται μέσα στα πλαίσια της προσπάθειας κατάκτησης της τέλει, ακριβούς και ολοκληρωμένης

³⁶⁸ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 109.

³⁶⁹ . Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

³⁷⁰ . Κώστας Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 327. Υπάρχει σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΣΤΕ 1043/1989, σε ότι αφορά την επιστημονική έρευνα. Ειδικότερα, δέχεται ότι κατοχυρώνεται ως ατομικό δικαίωμα και όχι ως αποκλειστική αποστολή του κράτους. βλ. Επίσης Β. Σκουρής, *ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 13. ΣΤΕ 1043/1989: Με την απόφαση αυτή κρίνεται παράνομη η άρνηση εκδόσεως εγκριτικού π.δ. ερευνητικού ιδρύματος με την αιτιολογία ότι η επιστημονική έρευνα δεν μπορεί να αναχθεί σε αυτοτελή σκοπό κοινωφελούς ιδρύματος, διότι τούτο αποτελεί «αντιποίηση βασικών πολιτειακών λειτουργιών».

³⁷¹ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 112.

³⁷² . Β. Σκουρής, Ευαγγελία Κουτού *ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 14.

γνώσης³⁷³ τεκμηριωμένης με αποδείξεις. Ουσιαστικά η επιστήμη επιβεβαιώνει την ύπαρξή της αποδεικνύοντας την αλήθεια³⁷⁴ των επιχειρημάτων της γνωστοποιώντας τα ευρήματά της δημόσια (έγκυρα επιστημονικά περιοδικά, συνέδρια, ημερίδες, διδασκαλία). Άλλωστε η επιστήμη «ζει από το πείραμα και το σφάλμα»³⁷⁵, και για αυτό δεν θα πρέπει να λογοκρίνεται. Η ελευθερία της επιστήμης είναι επικοινωνιακή ελευθερία³⁷⁶ αποκτά περιεχόμενο όταν μπορεί να αντιπαρατεθεί για να αντικρούσει αντίθετες απόψεις ή να συνηγορήσει και να ενδυναμώσει τις ήδη διαμορφωμένες. Η ελευθερία της έρευνας, σύμφωνα με το άρθρο 16, θεμελιώνει την αξίωση της επιστημονικής κοινότητας να μην παρεμβαίνει το κράτος στο έργο της. Ταυτόχρονα δημιουργείται αξίωση το κράτος να δαπανά μέρος των δημοσίων δαπανών του για την ενίσχυση της έρευνας. Το άρθρο 16 είναι σαφώς προσανατολισμένο στο δικαίωμα αυτό ενισχύοντας την ελευθερία της επιλογής τόσο του μέσου όσο και του τρόπου επίτευξής του³⁷⁷. Η έρευνα και η διδασκαλία είναι αλληλοσυνδεόμενες και προϋποθέτουν η μια την ύπαρξη της άλλης με κοινό στόχο τη μεθοδευμένη γνώση. Η μεν επιστημονική έρευνα μέσα από νοητικές και τεχνικές επεξεργασίες αποσκοπεί στην απόκτηση νέων γνώσεων, η δε διδασκαλία, ως διακριτή διαδικασία, βοηθά στην μετάδοσή τους συμβάλλοντας στην κατάρτιση νέων επιστημόνων³⁷⁸.

Με το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 16, θεσπίζεται μία ακόμα ατομική ελευθερία, η «*ακαδημαϊκή ελευθερία*». Η εκχώρηση του δικαιώματος της ακαδημαϊκής ελευθερίας³⁷⁹ αποτελεί εγγύηση της αδέσμευτης επιστημονικής σκέψης³⁸⁰ εφόσον δεν υπόκειται σε επιστασία νομικών, ιδεολογικών, πολιτικών και άλλων φραγμών. Επίσης, αποτελεί ατομικό δικαίωμα που από την μια θεμελιώνει αξίωση απέναντι στο κράτος να μην επεμβαίνει προκειμένου να περιορίσει την μετάδοση και την απόκτηση της γνώσης³⁸¹ και από την άλλη το υποχρεώνει μέσα

³⁷³ . Κώστας Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 330.

³⁷⁴ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 80-82. Η παρ. 1 του άρθρου 16 έχει αρκετές ομοιότητες με σχετική διάταξη του Γερμανικού Συντάγματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο ορίζει ως επιστήμη κάθε δραστηριότητα, η οποία κατά το περιεχόμενο και τη μορφή της πρέπει να θεωρηθεί ως σοβαρά διενεργούμενη και προγραμματισμένη προσπάθεια για την ανεύρεση της αλήθειας. Η ανεύρεση της αλήθειας είναι ουσιαστικός γνώμονας της έρευνας. ..Της αλήθειας που δεν έχει ακόμα αλλά ούτε και είναι δυνατό να ανευρεθεί πλήρως.

³⁷⁵ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 85

³⁷⁶ . Β. Σκουρής, Ευαγγελία Κουτού *ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 34.

³⁷⁷ . Β. Σκουρής, Ευαγγελία Κουτού *ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 25. Η ελευθερία της επιστήμης που αποτελεί την ελευθερία της παιδείας, αναλύεται στην ανεμπόδιστη επιλογή του εκπαιδευτικού φορέα και της κατεύθυνσης που θα προσδώσει στην εκπαίδευσή του.

³⁷⁸ Αρ. Μάνεσης, *Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας*, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 7-8.

³⁷⁹ . Ιφιγένεια Καμτσίδου, *Η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. στην κατεύθυνση της κατάργησης του δημόσιου κρατών- μελών της ΕΕ, σε Τιμητικό Τόμο για τον Ι.Μανωλεδάκη III, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη- Αθήνα, 2007*. Όσο αφορά «στο παράδειγμα της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η μετάβαση από τον ατομοκεντρικά προσδιοριζόμενο χαρακτήρα της στην πρόσληψή της ως θεσμικής εγγύησης πραγματοποιήθηκε μέσα από την συμπόρευση της συνταγματικής θεωρίας και νομολογίας σε περισσότερα κράτη-μέλη, στο πλαίσιο παράλληλων προσπαθειών να διασφαλιστεί λυσιτελής προστασία στους φορείς των ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων. Όλες οι προσπάθειες αυτές δεν έχουν ως αφετηρία ή στόχο να κατοχυρώσουν απλώς ένα πεδίο αυτόνομης δράσης όπου καθένας διδασκων θα αναπτύσσει τις απόψεις του για την συγκρότηση και την εξέλιξη του επιστημονικού αντικειμένου του. Απέβλεπαν ταυτόχρονα στην διασφάλιση των νομικών εγγυήσεων που επιτρέπουν στο πανεπιστήμιο να λειτουργεί ως προνομιακό πεδίο του συλλογικού, κοινωνικού και πολιτικού αναστοχασμού, ως χώρου όπου η κριτική ανάπτυξη της γνώσης αποβλέπει όχι μόνον στην κατάρτιση επαγγελματιών, αλλά και στην διαμόρφωση ελεύθερων δημοκρατικών πολιτών.»

³⁸⁰ . Παναγιώτης Πουλής, *Εκπαιδευτικό δίκαιο και θεσμοί*, εκδ. Σάκκουλας, 2008, σελ. 368.

³⁸¹ Αρ. Μάνεσης, *Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας*, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 8-9.

από τους κανόνες που το ίδιο θεσπίζει, να παράσχει με τα οικονομικά μέσα που διαθέτει τις διευκολύνσεις για την πραγματοποίηση των σκοπών του. Η ρητή δέσμευση της ακαδημαϊκής ελευθερίας είναι συνυφασμένη με τη λειτουργία των Ανωτέρων Ιδρυμάτων. Οι αρχές που διέπουν την συνταγματική πλαισίωση της ανώτατης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης είναι η «*αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας*» και η «*αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης*» των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων³⁸². Η ακαδημαϊκή ελευθερία αναλύεται ως εξής³⁸³:

1. Στην επιστημονική ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας (σκέψης και γνώμης).
2. Στην επιστημονική ελευθερία του ερευνητικού προσωπικού.
3. Στην ελευθερία του διδάσκεισθαι.
4. Στην ύπαρξη οργανωτικών μέτρων και προσωπικών εγγυήσεων.
5. Στην κατοχύρωση της ελεύθερης διακίνησης ιδεών και στην προστασία τους από αυθαίρετες και ανεξέλεγκτες εξωτερικές επιβολές (πανεπιστημιακό άσυλο)

Είναι έκδηλο ότι η πρόθεση του νομοθέτη είναι να προαχθεί η ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και της επιστήμης που είναι απαραίτητη συνθήκη για την πρόοδο της κοινωνίας. Σε ότι αφορά την ελεύθερη επιστημονική έρευνα το Συμβούλιο της Επικρατείας³⁸⁴ δέχεται ότι κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης ως θεμελιώδης σκοπός του κράτους, ως βασική προϋπόθεση αυτοδιοίκησης της ανώτατης εκπαίδευσης και ως απαρέγκλητο ατομικό δικαίωμα. Φορείς της ακαδημαϊκής ελευθερίας, εκτός από τους διδάσκοντες (μέλη ΔΕΠ), νοούνται και οι διδασκόμενοι που δεν είναι παθητικοί ακροατές αλλά συμμετέχουν ενεργά στην απόκτηση και την μετάδοση των γνώσεων³⁸⁵. Γίνεται, λοιπόν, γενικότερα αποδεκτό, πως σημαντικά δικαιώματα, όπως αυτό της ακαδημαϊκής ελευθερίας, δεν διασφαλίζουν απλώς τις έννομες αξιώσεις των ατόμων έναντι του κράτους, αλλά εγγυώνται ταυτόχρονα και την απρόσκοπτη λειτουργία των αντίστοιχων κοινωνικών συστημάτων, η θεσμική δομή των οποίων προσδιορίζει την ανάπτυξη της ελευθερίας, απαραίτητο συστατικό της δημοκρατίας.

³⁸² .Η σχετική νομοθεσία που διέπει την αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, ν. 1268/1982, ν. 3549/2007, ν. 4009/2001.

³⁸³ . Αρ. Μάνεσης, *Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας*, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977 σελ. 370.

³⁸⁴ .ΣτΕ 81/2007 (βλέπε Παράρτημα Β7 : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας): «...κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης ως θεμελιώδης σκοπός του κράτους και καθορίζονται οι βασικές προϋποθέσεις και οι αρχές που πρέπει να διέπουν την παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης, για την οποία θεσπίζονται συγκεκριμένα οργανωτικά και λειτουργικά πλαίσια που οριοθετούν τη δράση όχι μόνο της διοίκησης αλλά και του κοινού νομοθέτη κατά τη ρύθμιση από αυτόν των σχετικών θεμάτων. Κατά την έννοια των συνταγματικών αυτών διατάξεων, η ανώτατη εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσης με την έρευνα και τη διδασκαλία, παρέχεται από ίδια και αυτοτελή ιδρύματα, που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, σύμφωνα αφενός με την αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας και αφετέρου την αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των ιδρυμάτων αυτών (ΣτΕ 2786/1984 Ολομ.). Ειδικότερα, η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική σκέψη, έρευνα και διδασκαλία, αποτελεί δε ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, ασκούμενο ως οργανωμένη δραστηριότητα, στο πλαίσιο λειτουργίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Για την πραγματοποίηση της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας μέσα στο πλαίσιο των αρχών της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι., ο συνταγματικός νομοθέτης προέβλεψε την ύπαρξη διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, τα μέλη του οποίου αναγνωρίζονται ως δημόσιοι λειτουργοί, τελούντες υπό ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς εγγυώμενο την προσωπική και λειτουργική τους ανεξαρτησία (ΣτΕ 2786/1984 Ολομ., 246/2006). Εκ τούτου έπεται ότι, κατά την οργάνωση των καθηκόντων των ανωτάτων αυτών εκπαιδευτικών λειτουργών, πρέπει να εξασφαλίζεται η άσκηση του ερευνητικού και διδακτικού τους έργου. Συνεπώς, η κατάρτιση των προγραμμάτων της πανεπιστημιακής διδασκαλίας πρέπει να παρέχει συγκεκριμένες δυνατότητες ασκήσεως του **ατομικού αυτού δικαιώματος** προς έρευνα και διδασκαλία...»

³⁸⁵ . Αρ. Μάνεσης, *Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας*, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 677.

Δεν θα πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι μαζί με την ακαδημαϊκή ελευθερία γίνεται αναφορά και στην ελευθερία της διδασκαλίας, της δημόσιας εκφραζόμενης άποψης³⁸⁶ που δεν περιορίζεται μόνο στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά επεκτείνεται και στις άλλες δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης. Όσο αφορά στον ακαδημαϊκό δάσκαλο ο τρόπος με τον οποίο ασκεί την διδασκαλία έχει να κάνει αρχικά με το θεσμικό πλαίσιο που απορρέει από την ιδιότητά του ως δημόσιου λειτουργού και από τους κώδικες δεοντολογίας που τίθενται από τα ίδια τα πανεπιστημιακά ιδρύματα³⁸⁷. Οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι υπόκεινται επίσης και στους περιορισμούς που θέτουν οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Οι εκπαιδευτικοί της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης είναι μεν υποχρεωμένοι να ακολουθούν το αναλυτικό πρόγραμμα του αρμόδιου Υπουργείου Παιδείας, αλλά τους παρέχεται η δυνατότητα να εκφράζουν την προσωπική επιστημονική τους άποψη³⁸⁸.

Καθώς το περιεχόμενο της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας δεν μπορεί να περιοριστεί, εξαιτίας της θεσμικής τους εγγύησης, ο συνταγματικός νομοθέτης θέτει τον περιορισμό της υπακοής στο Σύνταγμα. Η υπακοή συνίσταται σε εξωτερική συμπεριφορά³⁸⁹. Με άλλα λόγια μπορεί να αμφισβητηθεί η ορθότητα όχι όμως και η δεσμευτικότητα τους Συντάγματος. Ο ακαδημαϊκός δάσκαλος δεν μπορεί να παραβεί το Σύνταγμα ως προς την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, παρεμποδίζοντας την ανάπτυξη ιδέων³⁹⁰ και την δυνατότητα αντιπαράθεσής τους. Είναι σημαντικό ότι δεν γίνεται αναφορά για πίστη αλλά για υπακοή. Η πίστη προϋποθέτει την προάσπιση του Συντάγματος, γεγονός που μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας³⁹¹. Επιπλέον η πίστη στο Σύνταγμα παραπέμπει σε κράτος αστυνομοκρατούμενο, με τάσεις επιβολής και επικράτησης. Το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα δεν προσκρούει στην τεκμηριωμένη επιστημονική άποψη που αμφισβητεί την ορθότητα των επιλογών του νομοθέτη, προσκρούει στην αμφισβήτηση της δεσμευτικότητάς του.

Περαιτέρω το άρθρο 16, παρ. 2 του Συντάγματος αναφέρει: **«η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες».**

Η διάταξη αυτή διαπνέεται από την κυρίαρχη άποψη ότι το κράτος κατέχει σημαντικό ρόλο στο χώρο της παιδείας. Η ρητή διατύπωση του ενδιαφέροντος της πολιτείας για συνταγματική προστασία της παιδείας δεν αποδίδεται με αυστηρά νομικούς όρους. Με δηλωτικό και πανηγυρικό τρόπο επιβεβαιώνεται και μέσα από το Σύνταγμα ο χαρακτήρας του κοινωνικού κράτους³⁹², δηλαδή ότι **«η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του»** και επομένως λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα για την ομαλή και ισότιμη μόρφωση των πολιτών της. Η έννοια της αποστολής ενέχει βαρύνουσα σημασία όσο αφορά τον σκοπό, τον στόχο και τον προσδιορισμό της. Η πολιτεία

³⁸⁶ . Β. Σκουρή, Ευαγγελία Κουτούπα, **ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 35.

³⁸⁷ . Αρ. Μάνεσης, **Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας**, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 12.

³⁸⁸ . Κώστας Χρυσόγονος, **Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα**, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 333.

³⁸⁹ . Αρ. Μάνεσης, **Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας**, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 15.

³⁹⁰ . Κώστας Χρυσόγονος, **Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα**, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 332.

³⁹¹ . Αρ. Μάνεσης, **Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας**, Ανάτυπο «Ο Πολίτης», 1977, σελ. 17.

³⁹² .Α. Μανιτάκης, **Σύνταγμα και Ερμηνεία**, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 48.

μεριμνά για την ανάπτυξη, την ενίσχυση και την πρόοδο του επιπέδου της εκπαίδευσης. Η επίτευξη αυτής της αποστολής πραγματοποιείται δια μέσου της δωρεάν παροχής εκπαίδευσης σε κρατικά ιδρύματα, με την ταυτόχρονη υποχρέωση για την διασφάλιση των κατάλληλων εκπαιδευτικών μέσων³⁹³ (εκπαιδευτικό προσωπικό, υλικοτεχνική υποδομή). Σαφώς, εδώ δεν προσδιορίζεται ο τρόπος οργάνωσης της παιδείας, αυτό καθορίζεται από τον κοινό νομοθέτη με σχετική νομοθεσία. Η υποχρέωση που αναλαμβάνει το κράτος ανάγει τα θέματα της παιδείας σε δημόσια υπόθεση³⁹⁴ στα πλαίσια του κοινωνικού κράτους καθώς φέρει την ευθύνη της παροχής εκπαίδευσης υψηλής στάθμης και ποιοτικών χαρακτηριστικών.

Ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας δεν δικαιολογεί το κρατικό μονοπώλιο³⁹⁵ και άρα και τον κρατικό παρεμβατισμό που επικαλείται το δημόσιο συμφέρον. Η εγκαθίδρυση μονοπωλίου στην παιδεία θα αντέβαινε στις ατομικές ελευθερίες που θεμελιώνονται σε άλλες διατάξεις του άρθρου 16³⁹⁶. Άλλωστε και το ίδιο το Σύνταγμα στο άρθρο 16 παρ. 8 προβλέπει την παροχή εκπαίδευσης και από ιδιώτες στις βαθμίδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επομένως η συνύπαρξη κράτους και ιδιωτικής πρωτοβουλίας είναι συμβατή³⁹⁷. Η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 16 διακηρύσσει την θεσμική δέσμευση της πολιτείας ως εγγυητή της παιδείας αφού σε καμία άλλη συνταγματική διάταξη δεν αναφέρεται ρητά ότι αποτελεί «*βασική αποστολή του κράτους*».³⁹⁸ Παρόλο που η συνταγματική αυτή εγγύηση, δημιουργεί υποχρέωση στην πολιτεία να χαράσει την ανάλογη πολιτική και θεσμοποιεί το ρόλο της, η διάταξη αυτή δεν θεμελιώνει αγωγήμη αξίωση κατά του κράτους.³⁹⁹ Αναμφίβολα, το δικαίωμα στην παιδεία είναι κοινωνική ανάγκη και το Σύνταγμα αποβλέπει στην δημιουργία ενός κοινωνικού κράτους που αποσκοπεί στην βελτιστοποίηση του κοινωνικού προϊόντος.

Η στοχοθεσία του 2ου άρθρου διατυπώνεται ρητά αποκαλύπτοντας και τις βαθύτερες επιδιώξεις της πολιτείας. Σαφώς οι στόχοι περιγράφονται περισσότερο με φιλοσοφικές έννοιες παρά με θεσμευτικές εγγυήσεις. Η συμβολή του κράτους στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των πολιτών αναλύεται στην ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, στην ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και στη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. Επομένως, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης έχει σαφή προσανατολισμό και η τήρησή του στα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι δεδομένη. Η πνευματική αγωγή προσβλέπει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, που αποτελεί ουσιαστική και βασική προϋπόθεση της δημοκρατίας. Τα μη σκεπτομένα ή παθητικά μέλη μιας κοινωνίας είναι εύκολα χειραγωγήσιμα και επομένως είναι πιθανό να οδηγηθούν στην εκτροπή των δημοκρατικών θεσμών.

---

³⁹³ .Βασ. Σκουρής, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 17.

³⁹⁴ .Ευτυχία Μουαμελετζή, *Η Επίδραση του Κοινωνικού Δικαίου στην Δημόσια και Ιδιωτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 18 . Το κοινωνικό κράτος σαφώς και έχει παρεμβατικό χαρακτήρα στις δημόσιες υποθέσεις, μία από αυτές είναι και η παιδεία, δημιουργώντας κατά αυτό τον τρόπο την εντύπωση ότι η παιδεία αποτελεί παροχή δημόσιας υπηρεσίας.

³⁹⁵ . Π.Δ. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 566.

³⁹⁶ . Ευτυχία Μουαμελετζή, *Η Επίδραση του Κοινωνικού Δικαίου στη Δημόσια και Ιδιωτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα 1996, σελ. 20.

³⁹⁷ . Π.Δ. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 566.

³⁹⁸ .Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 64 (Μαντζούρος, 2008).

³⁹⁹ . Ευτυχία Μουαμελετζή, *Η Επίδραση του Κοινωνικού Δικαίου στη Δημόσια και Ιδιωτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα 1996, σελ. 15.

Η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων είναι επεβεβλημένη γιατί σε αντίθετη περίπτωση δεν θα μπορεί να καλλιεργηθεί η ενιαία συνείδηση και ο κοινός στόχος. Η πολιτεία για να διασφαλίσει την συνθήκη αυτή, μεριμνά για την απροκατάληπτη και πλήρη διδασκαλία μαθημάτων που σχετίζονται με τον ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό και γλωσσικό βίο⁴⁰⁰ του συνεχιζόμενου και εξελισσόμενου ελληνικού κράτους. Η δε φυσική αγωγή, ως βασικός στόχος της παιδείας εκτός από την απόκτηση καλής σωματικής κατάστασης αποσκοπεί στην καλλιέργεια του αθλητικού πνεύματος⁴⁰¹, της συνεργατικότητας, της άμιλλας και του ήθους. Εξάλλου υπάρχει και ειδική μέριμνα στο Σύνταγμα και ειδικότερα στο άρθρο 16 σύμφωνα με το οποίο ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την αιγίδα του κράτους.

Ιδιαίτερο προβληματισμό έχει προκαλέσει και η έννοια της «*θρησκευτικής συνείδησης*» των Ελλήνων. Η εθνική και θρησκευτική συνείδηση φαίνεται να υποκαθιστά τον όρο «*ελληνοχριστιανικός πολιτισμός*» που συμπεριλαμβανόταν στο Σύνταγμα του 1975. Και τότε η πρόθεση του νομοθέτη δεν ήταν ο ιδεολογικός προσανατολισμός στην επιστημονική έρευνα και την διδασκαλία που η ελευθερίας της κατοχυρώνεται στην παράγραφο 1 του εν λόγω άρθρου⁴⁰². Σχετική γνωμοδότηση της Συμβουλίου της Επικρατείας⁴⁰³ αναφέρει ότι η Πολιτεία θα πρέπει να λάβει νομοθετικά και κανονιστικά μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει την ικανοποιητική διδασκαλία των θρησκευτικών, ως συστατικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας, που συνέχει και τον ελληνισμό της διασποράς⁴⁰⁴. Η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης θα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να συμμετέχουν και όσοι ανήκουν σε διαφορετικά δόγματα ή είναι άθεοι ή άθρησκοι, γιατί σε αντίθετη περίπτωση έρχεται σε ευθεία σύγκρουση η εσωτερική δέσμευση με το διεθνές δίκαιο και την αρχή της μείζονος προστασίας⁴⁰⁵. Το περιεχόμενο της διδασκαλίας των θρησκευτικών θα πρέπει να αποσκοπεί στην εξάλειψη του θρησκευτικού φανατισμού και της θρησκοληψίας και να επιδιώκει την κατανόηση και τον σεβασμό σε διαφορετικά δόγματα⁴⁰⁶, ως δείγμα δημοκρατικής αντίληψης. Ωστόσο, ο παρεμβατικός ρόλος του Κράτους στενεύει τα περιθώρια της εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας και αυτονομίας, αφού υπάρχει τυποποιημένη διδακτέα ύλη και συγκεκριμένη νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει τα θέματα οργάνωσής της. Είναι προφανές ότι οι κανόνες που θεσπίζονται έχουν περιοριστικό χαρακτήρα και πολλές φορές ξεπερνούν το ίδιο το Σύνταγμα, μη αξιολογώντας σωστά την πρόθεση της πολιτείας. Η παιδεία από τη φύση της προϋποθέτει ευρύτητα, ελευθερία, αυτονομία και αυτό οφείλει να το λάβει σοβαρά υπόψη ο νομοθέτης.

Η όλη προσπάθεια για την πολύπλευρη ανάπτυξη και αγωγή των Ελλήνων επικεντρώνεται στη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Η δημοκρατική καταβολή και η πεμπτουσία

---

⁴⁰⁰. Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

⁴⁰¹. Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

⁴⁰². Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 65.

⁴⁰³. ΣτΕ 2176/1998, *βλέπε Παράρτημα Β7* : «*Νομολογία*», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

⁴⁰⁴. Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006. Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 3 η «*Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού*», αυτό συμπεριλαμβάνεται και στα συντάγματα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους καθώς και στα επαναστασιακά Συντάγματα της Επιδάουρου, του Άστρους, ενώ στο Σύνταγμα της Τροιζήνας οριζόταν πως «*Η... της Ανατολικής ορθόδοξου Εκκλησίας είναι θρησκεία της επικρατείας*».

⁴⁰⁵. Π. Φουντεδάκη, *Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία. Η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαίωματος*, ΤοΣ, έτος 2006, τεύχος 2^ο, σελ. 441.

⁴⁰⁶. Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

του πολιτεύματος αποτυπώνεται στο Σύνταγμα. Το δημοκρατικό ιδεώδες είναι η ελεύθερη και ανεμπόδιστη σκέψη και δράση καθώς και η απρόσκοπτη συμμετοχή στην άσκηση εξουσίας. Η παιδεία αν έχει ευρεία και ισότιμη διάδοση δύναται να επιφέρει το επιδιώκομενο αποτέλεσμα. Άλλωστε η δημοκρατία πιστεύει στην κορυφαία αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και συνιστά θεμέλιο και ακρογωνιαίο λίθο για την ύπαρξη της πολιτείας⁴⁰⁷.

Ένας επιπλέον προβληματισμός ενυπάρχει στην αναφορά της πρόνοιας της παιδείας στους Έλληνες. Αφενός η αρχή της ισοτιμίας και της ισονομίας, αδιακρίτως κοινωνικής και οικονομικής τάξης ανάμεσα στους Έλληνες, ως φορείς δικαιώματος πληρείται, τι συμβαίνει όμως με τους αλλοδαπούς; Διακρίσεις σε βάρος των τελευταίων μπορούν να γίνουν, υπό την προϋπόθεση ότι δεν αντικρούουν στο διεθνές δίκαιο⁴⁰⁸.

Φορείς της παροχής δωρεάν παιδείας είναι μόνο οι Έλληνες, όπως διατυπώνεται στην παρ. 4. του άρθρου 16, και αυτό το προνόμιο ακολουθεί όλες τις βαθμίδες σε κρατικά ιδρύματα. Η ελευθερία της παιδείας, δεν υπόκειται στη διακριτική τους ευχέρεια, αλλά περιορίζεται από την υποχρέωση της εννεατούς φοίτησης. Από αυτή απορρέουν υποχρεώσεις και του ίδιου του κράτους προκειμένου να παρέχουν επαρκεί υλοκοτεχνική υποδομή και καταρτισμένο εκπαιδευτικό προσωπικό⁴⁰⁹.

Το άρθρο 16, παρ. 5 αναφέρει: *«η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως ορίζει ο νόμος».*

Το Ελληνικό Σύνταγμα φρόντισε να «θωρακίσει» το πλαίσιο⁴¹⁰ που διέπει την ίδρυση, την οργάνωση και τη λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, εφενός παραχωρώντας σε αυτά την πλήρη αυτοδιοίκησή τους και αφετέρου παρέχοντας σε αυτά οικονομική ενίσχυση από τον κρατικό προϋπολογισμό. Η χρήση του όρου «αποκλειστικά» δημιουργεί μια θεσμική εγγύηση, γιατί παρέχεται προστασία από τον κοινό νομοθέτη στην προθεσή του να αλλοιώσει τη δέσμευση αυτή, αλλά εναγάγει και την ανώτατη εκπαίδευση σε υπηρεσία που παρέχεται από το κράτος, με άλλα λόγια την κατατάσσει σε «δημόσια υπηρεσία»⁴¹¹. Η διττή ανάγνωση της διάταξης θέτει συγκεκριμένα όρια⁴¹²:

- 1) ότι η Ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ΑΕΙ,
- 2) ότι τα ΑΕΙ είναι υποχρεωτικά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου,
- 3) ότι τα ΝΠΔΔ χαιρούν πλήρους αυτοδιοίκησης,

⁴⁰⁷ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος Ι*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 71.

⁴⁰⁸ . Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 67.

⁴⁰⁹ . Π.Δ. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 570.

⁴¹⁰ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΕΙ: νόμος πλαίσιο 1268/1982 έως σήμερα.

⁴¹¹ .Θανάσης Αλαμάνης, *Η Ιδιωτικοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα, 1989, σελ. 61.

⁴¹² . Βελισσάριος Καράκωστας, *ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

- 4) ότι η σύσταση από ιδιώτες απαγορεύεται⁴¹³,
- 5) ότι τα ΑΕΙ εποπτεύονται από το Κράτος μόνο όσο αφορά τη νομιμότητά τους, καθώς σε αντίθετη περίπτωση υπονομεύεται ο αυτοδιοικητικός τους χαρακτήρας,
- 6) ότι θεμελιώνουν δικαίωμα οικονομικής ενίσχυσης από το κράτος,
- 7) ότι υπάρχουν περιορισμοί από την ίδια τη φύση των Α.Ε.Ι., ως ιδρύματα και επομένως δεν μπορούν να έχουν σωματειακό χαρακτήρα⁴¹⁴.

Εξειδικεύοντας τη διάταξη αυτή συνάγεται ότι τα Α.Ε.Ι. αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση, δηλαδή τους εκχωρείται το δικαίωμα και η εξουσία να αποφασίζουν για θέματα που αφορούν την εν γένει λειτουργία τους⁴¹⁵. Η αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι. συνεπάγεται και τη διασφάλιση της ακαδημαϊκής τους ελευθερίας⁴¹⁶. Η αυτοτέλειά τους όμως δεν είναι ταυτόσημη με την αυτονομία, καθώς σε αντίθεση με τη Βουλή, δεν είναι σε θέση να θεσπίσουν κανονιστικές πράξεις. Μπορούν όμως να γίνουν φορείς ρυθμιστικών κανόνων για θέματα που τα αφορούν⁴¹⁷. Αναμφισβήτητα αποτυπώνεται η πρόθεση της πολιτείας..... μιας ιδιαίζουσας σχέσης με την ανώτατη εκπαίδευση. Η πλήρης αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ παρέχεται με στόχο την περιφρούρηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της έρευνας και της επιστήμης. Εμφορείται δε, αποκτώντας διπλή υπόσταση, και από την προάσπιση του ατομικού δικαιώματος της ελευθερίας και την θεσμική κατοχύρωση για την προαγωγή και την προάσπιση της επιστήμης και της παιδείας⁴¹⁸. Η σύσταση των πανεπιστημίων ως ν.π.δ.δ. πλήρως αυτοδιοικούμενα, ενσωματώνει το πρόταγμα για την κριτική προσέγγιση των κοινωνικών σχέσεων και των δομών εξουσίας⁴¹⁹. Σύμφωνα με την έννοια της διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας τα Α.Ε.Ι. έχουν τη δυνατότητα⁴²⁰:

⁴¹³ . Στην επόμενη αναθεωρητική Βουλή το ζήτημα αυτό θα τεθεί επί τάπητος και θα αποτελέσει σοβαρό λόγο διαφωνίας για το πώς και από ποιους θα παρέχεται η ανώτατη εκπαίδευση.

⁴¹⁴ . Βασ. Σκουρή, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 45. Ο ιδρυματικός χαρακτήρας υπερέρχει του σωματειακού. Γεννάται όμως το ερωτηματικό αν ο ιδρυματικός χαρακτήρας αποτυπώνει επαρκώς την σύνθεσή τους από ποικίλες ομάδες προσώπων που έχουν αξίωση συμμετοχής στα όργανα διοίκησης. Αλλώστε και ο Μάνεσης υποστήριξε ότι τα ΑΕΙ δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν απλά ιδρύματα αλλά ως ενώσεις προσώπων. Ο Μαντζούφας ισχυρίζεται ότι το πανεπιστήμιο είναι «*πρωτίστως σύνολο προσώπων και κατόπιν σύνολο περιουσίας ή οργανισμός παροχής υπηρεσιών*».

⁴¹⁵ . Π. Ι. Παραρά, *Σύνταγμα 1975- Corpus I, άρθρα 1-50*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985, σελ. 243.

⁴¹⁶ . Βασ. Σκουρή, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 46 , βλ. επίσης και Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, σελ 342. Βλ. Π. Ι. Παραρά, *Σύνταγμα 1975- Corpus I, άρθρα 1-50*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985, σελ. 235- 243. Η αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ διαφέρει από τα υπόλοιπα ανώτατα ιδρύματα και ιδίως από τις σχολές των ενόπλων δυνάμεων.

⁴¹⁷ . Βασ. Σκουρή, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 49. Αυτό σημαίνει ότι ο νομοθέτης θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις εισηγήσεις των Α.Ε.Ι. , χωρίς να σημαίνει οτι έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα.

⁴¹⁸ . Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, σελ 343.

⁴¹⁹ . Ιφιγένεια Καμτσίδου, *Η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. στην κατεύθυνση της κατάργησης του δημόσιου κρατών- μελών της ΕΕ, σε Τιμητικό Τόμο για τον Ι.Μανωλεδάκη ΙΙΙ, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη- Αθήνα, 2007*. Σε σχετική απόφαση του ΣΤΕ με αριθμό 678/2005 ορίζεται «...Βασική αποστολή των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.) είναι η καλλιέργεια της επιστήμης, που αναλύεται σε έρευνα και διδασκαλία... Διαφορετική είναι και η οργανωτική διάρθρωση, αφού η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικώς σε ιδρύματα, υπό τη μορφή Ν.Π.Δ.Δ., με πλήρη αυτοδιοίκηση, από καθηγητές που απολαύουν προσωπικής ανεξαρτησίας ανάλογης με εκείνη των δικαστικών λειτουργιών...

⁴²⁰ . Ο νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ καθορίζει με σχετικές νομοθετικές διατάξεις τον τρόπο διοικητικής και οικονομικής οργάνωσης.

Διοικητικής αυτοτέλειας:

- να επιλέγουν με καθορισμένη από το νομοθέτη εκλογική διαδικασία, αλλά με δικά τους όργανα το διδακτικό, ερευνητικό προσωπικό τους,
- να επιλέγουν τα όργανα διοίκησή τους (ανάδειξη πρυτανικών αρχών, κοσμητόρων, προέδρων τμημάτων, μονομελών και συλλογικών οργάνων κ.α.),
- να καταρτίζουν τα προγράμματα σπουδών, λαμβάνοντας υπόψη το ατομικό δικαίωμα των διδασκόντων για ελευθερία διδασκαλίας και έρευνας.

Αν και στα ΑΕΙ εκχωρείται η έννοια της αυτοδιοίκησης, ωστόσο μέσα στην έννοια αυτή δεν περιέχεται η δυνατότητα συγχώνευσης ή κατατμήσεως. Σε ενδεχόμενη περίπτωση απαιτείται προεδρικό διάταγμα, ύστερα από πρόταση των Υπουργών Παιδείας και Οικονομικών⁴²¹, αφού εκφραστεί η σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου του πανεπιστημίου. Περιοριστικά δρα και η άσκηση εποπτείας στα α.ε.ι. που συνίσταται όμως στον έλεγχο νομιμότητας και όχι σκοπιμότητας.⁴²² Η εποπτεία που γίνεται από τον αρμόδιο Υπουργό ασκείται σε θέματα εκλεκτορικών σωμάτων (υπάρχουν σχετικές γνωμοδοτήσεις του Συμβουλίου Επικρατείας) και σε διοικητικές πράξεις .

Οικονομικής αυτοτέλειας:

Τα Α.Ε.Ι. είναι σε θέση να διαχειριστούν μόνα τους την περιουσία τους με τα δικά τους διοικητικά όργανα. Επίσης, έχουν την αποκλειστική ευθύνη για την σύνταξη και εφαρμογή οικονομικού προϋπολογισμού και απολογισμού. Σύμφωνα όμως με σχετική ερμηνεία της παραγράφου 5, το γεγονός αυτό δεν τα απαλλάσσει από τις υποχρεώσεις που ορίζονται από το εκάστοτε κανονιστικό καθεστώς για τα ακίνητα⁴²³. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα οικονομικά μέσα που διαθέτουν τα Α.Ε.Ι. δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών τους. Η Συνταγματική θέσμευση καθιερώνει την οικονομική ενίσχυσή τους από το κράτος για την κάλυψη των αναγκών τους (μισθολογικό κόστος, δαπάνες για τον εξοπλισμό εργαστηρίων και βιβλιοθηκών, συγγραμμάτων, δαπάνες λειτουργικές για την κάλυψη των αναγκών για θέρμανση, φωτισμό, ύδρευση κ.α.). Η υποχρέωση αυτή όμως δεν θεμελιώνει αξίωση για επιχορήγηση συγκεκριμένων κονδυλίων από τον κρατικό προϋπολογισμό⁴²⁴.

Αν και δεν γίνεται ρητή αναφορά στο Σύνταγμα, έριδα έχει προκαλέσει ο ορισμός και η χρήση του «*πανεπιστημιακού ασύλου*», καθώς αποτελεί μέρος της αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ. «*Άσυλο*» θεωρείται ο τόπος που κάποιος είναι ασφαλής και αυτό καθιστά το χώρο

⁴²¹ . ΣτΕ. 2992/2014 (βλέπε **Παράρτημα Β7** : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας): «... μπορούν να συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Α.Ε.Ι. και να μεταβάλλεται η έδρα τους, καθώς επίσης να ιδρύονται, συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Σχολές ή και Τμήματα και να μεταβάλλεται η έδρα τους, για τους ακόλουθους, κατά περίπτωση, λόγους: (α) Όταν είναι αναγκαίο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών για την ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης ή για την καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας και δεν καλύπτονται με επάρκεια από τα Α.Ε.Ι. ή τις Σχολές ή τα Τμήματα που λειτουργούν. (β) Όταν επιβάλλεται από τον δυσανάλογα μεγάλο ή αντίστοιχα μικρό ετήσιο αριθμό φοιτητών ή αποφοίτων ανά καθηγητή σε ένα Α.Ε.Ι. ή μια Σχολή ή ένα Τμήμα. (γ) Όταν η λειτουργία μεμονωμένων Α.Ε.Ι. ή Σχολών ή Τμήματος δεν δικαιολογείται επιστημονικά και, αντιθέτως, δυσχεραίνει την έρευνα και τη διδασκαλία στα αντίστοιχα γνωστικά πεδία. (δ) Όταν είναι σύμφωνες με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εθνικής οικονομίας»

⁴²² Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, σελ. 346.

⁴²³ . Π. Ι. Παραρά, *Σύνταγμα 1975- Corpus I, άρθρα 1-50*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985, σελ. 243.

⁴²⁴ . Βασ. Σκουρής, *Δίκαιο της Παιδείας*, εκδ. Σάκκουλα 2009, σελ. 51.

«απαραβίαστο»⁴²⁵. Το πανεπιστημιακό άσυλο συναρτάται με την ελευθερία της ακαδημαϊκής διδασκαλίας και έρευνας και της ελεύθερης διακίνησης ιδεών. Σύμφωνα με το νόμο-πλαίσιο του ν. 1268/1982 και ειδικότερα στο άρθρο 2, παρ. 4-5 ορίζεται ότι «Για την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της ελεύθερης επιστημονικής αναζήτησης και της ελεύθερης διακίνησης ιδεών...». Υπό την έννοια αυτή και για να διασφαλιστεί η ελευθεροστομία και η χωρίς παρεμβολές, επιβολές και απαγορεύσεις επιστημονική έρευνα, η νομοθεσία οριοθετεί ως «πνευματικά προστατευμένους» όλους του χώρους των ΑΕΙ, απαγορεύοντας την επέμβαση της δημόσιας δύναμης. Είναι αυτονόητο ότι το άσυλο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση καταφύγιο άνομων και επιβλαβών πράξεων⁴²⁶. Για την κατασφάλιση της ίδιας της δημοκρατίας, ο σεβασμός της έννοιας της ελευθερίας και η ανάπτυξη της προσωπικότητας είναι ζήτημα της πανεπιστημιακής κοινότητας και όχι αφορμή για κρατική εποπτεία και καταναγκασμό.

Το Άρθρο 16, παρ. 8 αναφέρει: **«Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ'αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους. Η σύσταση ανωτάτων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται.»**

Η ίδρυση και η λειτουργία ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων είναι καταχωρωμένη από το Σύνταγμα. Η διάταξη αυτή εκφράζει απερίφραστα το ατομικό δικαίωμα επιλογής του τρόπου παροχής της εκπαίδευσης, αλλά και το ατομικό δικαίωμα ίδρυσης, λειτουργίας και διοίκησης ιδιωτικού εκπαιδευτηρίου⁴²⁷. Επιπροσθέτως, αποτελεί προέκταση της ελευθερίας της διδασκαλίας, της ελευθερίας της εκπαίδευσης και επιμέρους προστασία της οικονομικής ελευθερίας⁴²⁸. Στην παράγραφο 8 κατανέμεται η αρμοδιότητα της ανάληψης ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ως απόρροια κοινωνικού δικαίου, αλλά υπό τον έλεγχο της πολιτείας. Ο κυρίαρχος και καθοριστικός ρόλος του κράτους έχει ήδη αποτυπωθεί σε προηγούμενες διατάξεις. Η εποπτεία έχει προληπτικό και κατασταλτικό χαρακτήρα. Απαράβατη προϋπόθεση για την λειτουργία των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων είναι η εκπλήρωση της νομιμότητας που απαιτείται από το κράτος⁴²⁹. Η γενικότερη διάθεση του Συντάγματος διέπεται από την πρόθεση για ανάπτυξη και ευρύτερη διάδοση της παιδείας, από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς⁴³⁰, με απώτερο στόχο την βελτίωση της

⁴²⁵ .Α. Αργυρός, Η ακαδημαϊκή ελευθερία και το «Πανεπιστημιακό άσυλο», ΝΟΒ τόμος 59, 2011 σελ. 1803-. Η πρώτη καταπάτηση ιερού ασύλου συνέβη στον ιερό χώρο της Ακρόπολης το 632 π.Χ., όπου σφαγιάστηκαν όσοι είχαν καταφύγει εκεί. Είναι γνωστό ως το «Κυλώνειον Άγος». Αντίστοιχα το Πανεπιστημιακό άσυλο είναι απαραβίαστο στους χώρους όπου πραγματώνεται επιστημονική διδασκαλία και έρευνα. Η ύπαρξη πανεπιστημιακού ασύλου καθιερώθηκε στο πανεπιστήμιο της Βολογνα στην Ιταλία. Στα ελληνικά ΑΕΙ αποτελεί εθνικό δίκαιο από τον 19^ο αιώνα.

⁴²⁶ . Βελισσάριος Καράκωστας, **ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ**, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

⁴²⁷ . Π.Δ. Δαγτόγλου, **Ατομικά Δικαιώματα**, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 567.

⁴²⁸ . Κ. Χρυσόγονος, **Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα**, σελ. 353.

⁴²⁹ .Ευτυχία Μουαμελετζή, **Η Επίδραση του Κοινωνικού Δικαίου στη Δημόσια και Ιδιωτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα**, εκδ. Σάκκουλα 1996, σελ. 23.

⁴³⁰ . ΣΤΕ 547/2008 (βλέπε **Παράρτημα Β7** : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας) :

«...Υπό την έννοια αυτή, εντός δηλαδή των ορίων του Συντάγματος, η ελευθερία προσβάσεως στην εκπαίδευση αποτελεί για τους ιδιώτες δικαίωμα υπό διττήν έννοια, δηλαδή δικαίωμα αφ' ενός των ενδιαφερομένων να ιδρύουν εκπαιδευτήρια πάσης κατηγορίας (ΣτΕ 286/71) και αφ' ετέρου των επιθυμούντων να φοιτήσουν σε αυτά και να τύχουν σχετικού εγκύρου τίτλου σπουδών, τίτλου συνεπαγομένου, μάλιστα, και αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα κατά το εθνικό και το κοινοτικό δίκαιο, το δικαίωμα δε τούτο, απόρροια της συνταγματικής κατοχυρωμένης προσωπικότητας του ατόμου, ασκείται βεβαίως βάσει αδείας της Διοικήσεως και σύμφωνα με τους όρους που τάσσονται με αυτήν, εντός του όλου νομικού πλαισίου που διέπει την ιδιωτική εκπαίδευση εν γένει, χωρίς

παρερχόμενη δημόσιας εκπαίδευσης και την εξασφάλιση του δικαιώματος της ελευθερίας του αγαθού αυτού⁴³¹. Είναι σαφές ότι δεν προκύπτει πρόθεση εξάρτησης της μίας εκπαίδευσης από την άλλη. Απλώς διαφαίνεται η μέριμνα για ορθή εκπλήρωση των όρων που συνιστά την επικουρικότητα του κοινωνικού κράτους προς την ικανοποίηση του δημόσιου συμφέροντος.

Η παρεχόμενη παιδεία από τους ιδιώτες δεν δύναται να προσκομεί στις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 16, όπου γίνεται αναφορά στους σκοπούς της παιδείας, ούτε σε οποιαδήποτε άλλη σχετική νομοθετική ρύθμιση. Προφανώς, ανεξάρτητα από την συνταγματική δέσμευση για τους σκοπούς της παιδείας, δεν περιορίζεται στο πλαίσιο της ελευθερίας της ιδιωτικής εκπαίδευσης το δικαίωμα του ιδιοκτήτη να καθορίζει τη φυσιογνωμία του σχολείου του, τόσο στη διδακτέα ύλη όσο και στο διδακτικό προσωπικό⁴³². Η ελευθερία προφανώς σε αρκετά σημεία ετεροκαθορίζεται και αναιρείται. Γιατί αφενός μεν εκχωρείται το δικαίωμα σε οποιοδήποτε Έλληνα ή αλλοδαπό πολίτη παροχής παιδείας, αφετέρου δε αυτό το δικαίωμα περιορίζεται, καθώς και η επιλογή του διδακτικού προσωπικού τίθεται υπό τις προϋποθέσεις που καθαρίζονται από την πολιτεία⁴³³ και συνδέονται με την κείμενη νομοθεσία. Εν γένει η ίδρυση ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων παράλληλα με την ύπαρξη δημόσιων συμβάλλει ουσιαστικά στον πλουραριστικό χαρακτήρα⁴³⁴ της δημοκρατικής παιδείας.

Από τον συνδυασμό των παραγράφων 2 και 5 απορρέει ότι η ανώτατη εκπαίδευση αποτελεί δημόσια υπηρεσία και η εκχώρησή της σε ιδιώτες είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη. Η σύσταση ανώτατης εκπαίδευσης από ιδιώτες απαγορεύεται ακόμη και από νομικά πρόσωπα που διέπονται από ιδιωτικό δίκαιο και ανήκουν στο κράτος⁴³⁵. Η ανώτατη σχολή είναι εκείνη που έχει την αρμοδιότητα να απονέμει ακαδημαϊκούς τίτλους⁴³⁶.

Η μονιστική επικράτηση της παρεχόμενης ανώτατης εκπαίδευσης αποκλειστικά από την πολιτεία έχει αποτελέσει πεδίο έντονων προβληματισμών και συγκρούσεων. Άρση της απογόρευσης θα μπορούσε να επιτευχθεί με την μελλοντική αναθεώρηση του Συντάγματος. Η συνταγματική απαγόρευση ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων δεν υφίσταται στην Ευρώπη, καθώς η πανεπιστημιακή εκπαίδευση παρέχεται κατά κύριο λόγο από δημόσιους φορείς, χωρίς να αποκλείεται και η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων⁴³⁷. Πιθανοί φορείς ανώτατης εκπαίδευσης

να εξαρτάται από περαιτέρω ειδικότερη νομοθετική πρόβλεψη και διαρρύθμιση. Νομίμως, συνεπώς, ιδρύονται κατόπιν αδείας, από ιδιώτες και λειτουργούν, ιδίως στον χώρο της επαγγελματικής, τεχνικής και τεχνολογικής εκπαίδευσης, σχολές ανωτέρας βαθμίδος, ευρίσκει δε επαρκές έρεισμα η λειτουργία των σχολών αυτών, πλήν του Συντάγματος, στη γενική νομοθεσία περί ιδιωτικής εκπαίδευσης και στο όλο νομικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούν ήδη διαφόρων ειδών αλλά αντιστοίχου επιπέδου ανώτερες επαγγελματικές σχολές, ωδεία και «Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης», χωρίς να απαιτείται, αναγκάως ειδικότερη νομοθετική διαρρύθμιση του συγκεκριμένου αντικειμένου εκπαίδευσης. Έπρεπε, συνεπώς, με βάση τις κείμενες γενικές διατάξεις, αναλόγως εφαρμοζόμενες, να εξετασθεί στην ουσία του το αίτημα του ενδιαφερομένου ιδιώτη για την χορήγηση αδείας ίδρύσεως ανωτέρας τεχνικής και επαγγελματικής σχολής.

⁴³¹. Π. Ι. Παραρά, *Σύνταγμα 1975- Corpus I, άρθρα 1-50*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985, σελ. 243.

⁴³². Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, σελ. 354.

⁴³³. Π.Δ. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 569.

⁴³⁴. Π. Ι. Παραρά, *Σύνταγμα 1975- Corpus I, άρθρα 1-50*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1985, σελ. 250.

⁴³⁵. Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 67.

⁴³⁶. Ομοίως Αλέξανδρος Μαντζούτσος. Ως ακαδημαϊκοί τίτλοι νοούνται τα πτυχία, τα μεταπτυχιακά και διδακτορικά διπλώματα.

⁴³⁷. Παναγιώτη Μαντζουφα, *Αναθεώρηση του Συντάγματος και μη κρατικά ΑΕΙ*, ΤΟΣ 4/2006, σελ. 1091.

εκτός από την επίσημη πολιτεία θα μπορούσαν να είναι οργανωτικά σχήματα όπως επιχειρήσεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα, τοπικοί και κοινωνικοί φορείς⁴³⁸. Ο καίριος ρόλος που θέλει να διαδραματίσει το κράτος στην ανώτατη εκπαίδευση, ίσως να είναι μία από τις αιτίες που δεν αίρεται η επιφύλαξη για την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων. Οι υποστηρικτές της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων ισχυρίζονται ότι καθαυτόν τον τρόπο ενισχύεται η ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας. Ως ενδιάμεση οδός εμφανίζεται η άποψη της ίδρυσης πανεπιστημιακών σχολών από οργανισμούς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα υπό την «διακριτική» κρατική εποπτεία.⁴³⁹ Η αναθεώρηση⁴⁴⁰ των διατάξεων του άρθρου 16 των παρ. 5 και 8 επικεντρώνεται κυρίως «στην υποχρέωση του κράτους να παρεμβαίνει εγγυητικά και να διαρρυθμίζει την οργανωτική δομή των πανεπιστημίων και τους διαδικαστικούς όρους εκπλήρωσης της αποστολής τους»⁴⁴¹. Μια ενδεχόμενη αλλαγή της διαιτησίας, δηλαδή από την άσκηση ελέγχου του δημόσιου πανεπιστημίου στην ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας μεταβάλλει τους κανόνες και τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη λειτουργία τους, καθώς η δραστηριότητα της δεύτερης θα συνιστούσε οικονομικό όφελος⁴⁴². Η ευρωπαϊκή ενοποίηση συνετέλεσε ουσιαστικά για το άνοιγμα του διαλόγου- καθώς θα

⁴³⁸ . Γ. Παπαδημητρίου, *Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος III. Γνωμοδοτήσεις*, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σελ. 325.

⁴³⁹ Ομοίως Γ. Παπαδημητρίου, σελ. 330

⁴⁴⁰ .Στην αιτιολογική έκθεση της **Ν.Δ.** για την αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος σχετικά με το άρθρο 16, υποστηρίχθηκε: «Η παιδεία μας η μεγαλύτερη επένδυση του Έθνους, στηρίζεται και πρέπει να στηρίζεται στα θεμέλια του ελληνικού πολιτισμού, και, κατ'επέκταση του ευρωπαϊκού πολιτισμού, ο οποίος έχει τις ρίζες του στον ελληνικό πολιτισμό. Υπό το φως αυτής της διαπίστωσης προτείνεται η αναθεώρηση..... η αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος...αποτελεί ώριμο αίτημα της ελληνικής κοινωνίας, το οποίο πέρα από το γεγονός ότι στοιχείται με τα ισχύοντα στην πλειονότητα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα συμβάλει, σε μεγάλο βαθμό στην ανάδειξη της Χώρας μας σε κέντρο παιδείας και πολιτισμού για ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή. Περαιτέρω η υιοθέτηση αυτής της πρότασης διευρύνει τις εκπαιδευτικές επιλογές και ευκαιρίες των νέων, συμβάλλει στην καταπολέμηση της παραπαιδείας και περιορίζει σημαντικά την «μετανάστευση» μεγάλου αριθμού Ελλήνων φοιτητών σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, η οποία επιφέρει οικονομική αιμορραγία στις οικογένειές τους και οδηγεί στην απώλεια ικανού και πολύτιμου επιστημονικού δυναμικού... Η προωθημένη αναθεώρηση του άρθρου 16, μέσω της ανάπτυξης υγιούς ανταγωνισμού με τα υφιστάμενα κρατικά πανεπιστήμια, αποβαίνει τελικά προς όφελος των παρεχόμενων σπουδών και της παιδείας γενικότερα. Τέλος προτείνεται η πρόβλεψη, σε αυτοτελή παράγραφο, της υποχρέωσης του Κράτους για θεσμική καταχύρωση και ενίσχυση του εθελοντισμού, στο πλαίσιο της ανάγκης τόνωσης της ατομικής πρωτοβουλίας, της κοινωνικής αλληλεγγύης, καθώς και της κοινωνικής συνοχής».

Η αντίστοιχη αιτιολογική έκθεση του **ΠΑ.ΣΟ.Κ.** υποστήριξε: «Για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. η αναθεώρηση του άρθρου 16 πρέπει να βασιστεί σε δύο άξονες: α) Η Πολιτεία οφείλει να ενισχύσει και κατά προτεραιότητα το Δημόσιο Πανεπιστήμιο και να εξασφαλίσει την αυτοδιοίκηση και την αυτοτέλειά του β) Η δυνατότητα ίδρυσης μη κρατικών Πανεπιστημίων πρέπει να υιοθετηθεί συστηματικά με βάση μια σειρά αυστηρών εγγυήσεων, αντίστοιχων με τις εγγυήσεις των δημοσίων Α.Ε.Ι. Επιπλέον πρέπει να προβλεπτεί ρητά στο Σύμφαγμα ότι τα μη κρατικά Α.Ε.Ι.θα μπορούν να λάβουν αποκλειστικά τη μορφή των μη κερδοσκοπικών φορέων. Έτσι εξασφαλίζεται ο δημόσιος έλεγχος στο μη κρατικό εκπαιδευτικό χώρο. Προτείνουμε την αναθεώρηση των παραγράφων αυτών έτσι ώστε, διατηρουμένων των εγγυήσεων που ισχύουν για το δημόσιο Πανεπιστήμιο, να παρέχεται η δυνατότητα σύστασης Α.Ε.Ι. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και από ιδιώτες που αποβλέπουν να αναπτύξουν κοινωφελή δράση, μετά από κρατική άδεια. Απαραίτητο είναι να προβλέπεται ότι τα ιδρύματα αυτά θα υπάγονται σε κρατική εποπτεία, με σκοπό τη διασφάλιση παροχής ανώτατης εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου και την εγγύηση των αρχών της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της ελευθερίας της διδασκαλίας και της πλήρους αυτοδιοίκησης... Νόμος θα ορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις για την χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας μη κρατικών Α.Ε.Ι....Το Σύμφαγμα θα θέτει τις βασικές αρχές... του εκτελεστικού αυτού νόμου προς την κατεύθυνση της διασφάλισης της ταυτότητας προδιαγραφών, της διαφάνειας και της αξιοκρατίας...»

⁴⁴¹ . Ιφιγένεια Καμτσιδου, *Η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. στην κατεύθυνση της κατάργησης του δημόσιου κρατών- μελών της ΕΕ, σε Τιμητικό Τόμο για τον Ι.Μανωλεδάκη ΙΙΙ, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη- Αθήνα, 2007.*

⁴⁴² . Ιφιγένεια Καμτσιδου. Οι περισσότεροι κώδικες των κρατών-μελών της ΕΕ– προβλέπουν την ίδρυση και λειτουργία των μη κερδοσκοπικών εταιριών ως ενώσεων προσώπων με *οικονομικό σκοπό*. Η Οδηγία 2005/36 Ε.Κ. επιβεβαιώνει

πρέπει η χώρα μας να προσαρμοστεί στις κοινά επιβαλλόμενες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις- που θα κάμψει τα συνταγματικά εμπόδια για την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων.

Η άρση του μονοπωλιακού χαρακτήρα της ανώτατης εκπαίδευσης πιθανά θα μπορούσε να συμβάλει προς την επιλύση σοβαρών θεμάτων που απασχολούν την πολιτεία και να αμβλύνει τις ταξικές διαφορές εκδημοκρατίζοντας περισσότερο την πολιτεία. Για παράδειγμα θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, θα περιοριστεί σημαντικά ο αριθμός των φοιτητών που σπουδάζουν σε ευρωπαϊκά και αμερικάνικα πανεπιστήμια, θα βελτιωθεί η ποιότητα των σπουδών, θα τονωθεί η ελληνική οικονομία, θα αναβαθμιστεί η επιστημονική έρευνα⁴⁴³, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί ισάξια στις τεχνολογικές προκλήσεις και απαιτήσεις της παγκοσμιοποιημένης πλέον οικονομίας. Αρκετοί ισχυρίζονται ότι η συνταγματική αναθεώρηση του άρθρου 16, δεν θα επιτευχθεί με θεμιτό και πολιτικό ανώδυνο τρόπο, διατηρώντας και προστατεύοντας την ακαδημαϊκή ελευθερία. Η ακαδημαϊκή ελευθερία επιτάσσει την θέσμευση από όλα τα πολιτειακά όργανα ώστε να διασφαλίσουν τους απαραίτητους όρους και τις διαδικασίες για την ισότιμη απόλαυση της από όλους τους φορείς της: *«με άλλα λόγια, οι πανεπιστημιακές δραστηριότητες, έστω και αν ασκούνται από ιδιώτες, θα παραμείνουν αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης και έντονης πολιτειακής εποπτείας, διαφορετικά διδάσκοντες και φοιτητές θα στερηθούν βασικές εγγυήσεις της ακαδημαϊκής τους ελευθερίας»*⁴⁴⁴.

5. Το άρθρο 16⁴⁴⁵ του Συντάγματος στο επίκεντρο μίας εκπαιδευτικής πολιτικής.

Έχουν γίνει αρκετές απόπειρες εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης σε όλες τις βαθμίδες. Θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας κυρίως στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει την οργάνωση και την λειτουργία της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Με τις κατά καιρούς κανονιστικές ρυθμίσεις επιχειρήθηκε να τεθούν πλαίσια οργάνωσης, να θεσπιστούν νέα όργανα, να αναμορφωθούν τα Προγράμματα Προπτυχιακών και Μεταπτυχιακών σπουδών, να αναθεωρηθεί το καθεστώς του διδακτικού, ερευνητικού προσωπικού, να επαναξιολογηθεί ο ρόλος των φοιτητών στη ζωή της ακαδημαϊκής κοινότητας. Η πρώτη και πολλά υποσχόμενη μεταρρύθμιση της δομής και οργάνωσης των πανεπιστημίων, στηριζόμενη στο άρθρο 16 του Συντάγματος, επιχειρήθηκε με το *«Νόμο πλαίσιο για την Δομή και Λειτουργία των Α.Ε.Ι.»*, Ν. 1268/1982. Ακολούθησαν νομοθετικές παρεμβάσεις με τους νόμους 2083/1992 και 3549/2007, και 4009/2011. Εξαιτίας δυσλειτουργιών που παρουσιάστηκαν με την εφαρμογή του ν. 4009/2011 στο σκέλος που αφορούσε τη διοικητική δομή θεσπίστηκαν *«βελτιωτικές ρυθμίσεις»* με τους νόμους 4076/2012, 4186/2013 και 4115/2013. Όλες

εν πολλοίς τις προτεραιότητες των οργάνων της ΕΕ στα θέματα της ανώτατης εκπαίδευσης, η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. προβάλλει ως η δικαίκα αρμόζουσα διαδικασία για την «μετάθεση» των ΑΕΙ στην ιδιωτική σφαίρα, ώστε να προσαρμοστεί το εθνικό σύστημα στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου.

⁴⁴³ . Αλέξανδρος Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Σάκκουλα 2008, σελ. 48.

⁴⁴⁴ . Ιφιγένεια Καμτσιόδου, *Η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. στην κατεύθυνση της κατάργησης του δημόσιου κρατών- μελών της ΕΕ, σε Τιμητικό Τόμο για τον Ι.Μανωλεδάκη ΙΙΙ, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη- Αθήνα, 2007.*

⁴⁴⁵ . Βλέπε Παράρτημα Α', στο τέλος μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας : Σύνταγμα της Ελλάδος, Μέρος Δεύτερο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, «Άρθρο 16: Παιδεία, Τέχνη, Επιστήμη».

οι παραπάνω κανονιστικές ρυθμίσεις αποτελούν προϊόν επένδυσης για τον εκσυγχρονισμό της ανώτατης εκπαίδευσης και αναφέρονται στην ενδυνάμωση του αυτοδιοικούμενου χαρακτήρα των ΑΕΙ, στην ενίσχυση της οικονομικής αυτοτέλειας, στον εξορθολογισμό των διαδικασιών εκλογής και εξέλιξης του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, στη αναβάθμιση του περιεχομένου και του τρόπου οργάνωσης των σπουδών. Κύριος άξονας των μεταρρυθμίσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση υπήρξε ο σεβασμός στην ελευθερία της ακαδημαϊκής έρευνας και διδασκαλίας και η διαφύλαξη της πλήρους αυτοδιοίκησης. Επιδιώκομενος στόχος εκτός των άλλων, ήταν η δημιουργία προϋποθέσεων ώστε τα Ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα να μπορέσουν να ανταποκριθούν στο θεσμικό τους ρόλο προκειμένου να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις προκλήσεις και τις απαιτήσεις του ανταγωνιστικού ευρωπαϊκού και διεθνούς περιβάλλοντος σε τεχνολογικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Μεγάλες αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο των ΑΕΙ επήρθαν με την ψήφιση του Ν. 4009/2011, εν μέσω διαφωνιών τόσο από την πανεπιστημιακή κοινότητα όσο και από κομμάτι της κοινωνίας.

Ο ν. 1268/1982 με τις θεμελιώδεις διατάξεις του επέφερε ριζική αλλαγή στο οργανωτικό πλαίσιο της ανώτατης εκπαίδευσης, καθώς διασφάλιζε⁴⁴⁶:

- ότι τα Α.Ε.Ι. είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου πλήρως αυτοδιοικούμενα⁴⁴⁷ (Άρθρο 3),
- τον ακαδημαϊκό έλεγχο σε εθνικό επίπεδο με την Εθνική Ακαδημία Γραμμάτων και Επιστημών (Άρθρο 4), για την τήρηση του κύρους της επιστημονικότητας, της αντικειμενικότητας και της αξιοκρατίας,
- τον κοινωνικό έλεγχο (Άρθρο 6,), με την ίδρυση και λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας (Ε.Σ.Α.Π.),
- ότι ιδρύονται και λειτουργούν Μεταπτυχιακές Σχολές, Άρθρα 26, 27, 28,(δεν εφαρμόστηκαν οι διατάξεις)
- την συγκρότηση συλλογικών οργάνων όπως η Γενική Συνέλευση του Τμήματος, η Σύγκλητος που εκπροσωπούνται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό από μέλη ΔΕΠ, από φοιτητές (ένας εκπρόσωπος για κάθε Τμήμα), από την κατηγορία του Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού και από την κατηγορία του Διοικητικού Προσωπικού.

Ο ν. 1268/1982 αριθμούσε με τρόπο ενδεικτικό τις αρμοδιότητες της Συγκλήτου στο άρθρο 11 παρ. 1 γ' και περιοριστικό τις αρμοδιότητες του Πρυτανικού Συμβουλίου στην παράγραφο 2 β'

⁴⁴⁶. Κλάδη-Πανούση, *Ο ΝΟΜΟΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ Α.Ε.Ι.*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1998.

⁴⁴⁷. ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, «*ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΝΟΜΟΥ "ΡΥΘΜΙΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ"*... ο Ν. 1268/1982 όσο και οι νόμοι που ακολούθησαν έδωσαν αφορμή για συχνό νομολογιακό έλεγχο των επί μέρους διατάξεων τους, ιδίως σε σχέση με το άρθρο 16 παρ. 5 Συντ., κατά το οποίο τα ΑΕΙ "αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση" και "τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους". Σύμφωνα με την Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας (2786/1984, ΤοΣ 1984, σελ. 566 επ.) "η αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων συνίσταται στην εξουσία των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν για τις υποθέσεις τους με δικά τους αποκλειστικά όργανα (ατομικά ή συλλογικά) οριζόμενα μεν από τον κοινό νομοθέτη, απαρτιζόμενα όμως οπωσδήποτε από πρόσωπα, τα οποία είναι επιφορτισμένα ή μετέχουν, κατά τις προαναφερθείσες συνταγματικές διατάξεις, στην πραγματοποίηση της εκπαιδευτικής και ερευνητικής αποστολής τους, της κρατικής εποπτείας περιοριζόμενης μόνο σε έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των οργάνων αυτών" (πρβλ. επίσης Αρ. Μάνεση, Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, στο Συνταγματική θεωρία και πράξη, 1980, σ. 674 επ., 697 επ., ΣτΕ 2216/1977, 1816/1983).

του ιδίου άρθρου, χορηγώντας το τεκμήριο αρμοδιότητας στην πρώτη, που είναι άλλωστε και αντιπροσωπευτική στη σύνθεση της⁴⁴⁸. Η αλλαγή που επέφερε ο νόμος αυτός επικεντρώνεται κυρίως στην αλλαγή των σχέσεων εξουσίας στον πανεπιστημιακό χώρο. Η λεπτομερής ρύθμιση όμως της λειτουργίας και οργάνωσης των ΑΕΙ ουσιαστικά έδωσε ζωτικό χώρο στον νομοθέτη για παρεμβάσεις που στην ουσία καθόριζαν το «*αυτοδιοικούμενο*» των ΑΕΙ.

Η μεταρρύθμιση στην ανώτατη εκπαίδευση που έγινε με το ν. 4009/2011 βασίστηκε στις διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος- σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του Τμήματος Νομοτεχνικής Επεξεργασίας της Βουλής των Ελλήνων- διατηρώντας τη νομική μορφή διοίκησης των Α.Ε.Ι. ως πλήρη αυτοδιοίκηση, και την άσκηση του ακαδημαϊκού λειτουργήματος «*ως εν ελευθερία επιτελούμενου, το Σύνταγμα περιβάλλει αμφότερες με εγγυήσεις αυτονόητες για ένα δημοκρατικό πολίτευμα*»⁴⁴⁹. Ο ν. 4009/2011, με την αρχική του μορφή, ακολούθησε τις εξής ρυθμιστικές τροποποιήσεις⁴⁵⁰ ή καινοτόμες επιλογές, όπως τις χαρακτήρισε η αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου:

1. Υιοθετήθηκε το μοντέλο της «*οιονεί επιχειρηματικής διοίκησης*», σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα: Ο Πρύτανης συγκεντρώνει ενισχυμένες εξουσίες. Το Συμβούλιο Ιδρύματος⁴⁵¹ έχει εκτενείς αρμοδιότητες και ελεγκτικό χαρακτήρα. Οι Κοσμητόρες των Σχολών αποκτούν αυξημένες εξουσίες.
2. Εισάγεται ένα νέο όργανο διοίκησης «*εποπτείας και λογοδοσίας*» το Συμβούλιο Ιδρύματος που στελεχώνεται με μέλη του Ιδρύματος αλλά και εξωτερικά⁴⁵² και που ασκεί αποφασιστικής φύσεως αρμοδιότητες.

⁴⁴⁸ Ομοίως ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ «*ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΝΟΜΟΥ ΡΥΘΜΙΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ*».

⁴⁴⁹ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ «*ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ ΔΟΜΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ*»

⁴⁵⁰ Ζαφείριος Τσολακίδης, *Το Δίκαιο των ΑΕΙ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ.4-9.

⁴⁵¹ ΣτΕ 519/2015 (ΟΛΟΜ) (βλέπε Παράρτημα Β7 : «*Νομολογία*», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας): «...το Συμβούλιο ασκεί τις αρμοδιότητες που προβλέπονται στο νόμο, τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό του Ιδρύματος και ανάγονται στην χάραξη στρατηγικής για την ανάπτυξη του ιδρύματος, μετά από εισήγηση της Συγκλήτου, στην γενική εποπτεία και τον έλεγχο της λειτουργίας του ιδρύματος, στην έγκριση της προτάσεως για την έκδοση και αναθεώρηση του Οργανισμού, σύμφωνα με το άρθρο 5 του νόμου, στην έγκριση και αναθεώρηση του Εσωτερικού Κανονισμού, σύμφωνα με το άρθρο 6 του νόμου, στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την σύνδεση του ιδρύματος με την κοινωνία και την οικονομία, καθώς και τη συμβολή του στην ανάπτυξη της χώρας, στον καθορισμό των κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιδρύματος, στην έγκριση του προϋπολογισμού, του ετήσιου προγραμματισμού και απολογισμού για την αξιοποίηση της περιουσίας του ιδρύματος, στην έγκριση του ετήσιου απολογισμού των δραστηριοτήτων και της εν γένει λειτουργίας του ιδρύματος, στην παύση των κοσμητόρων από τα καθήκοντά τους, στην εποπτεία του Ν.Π.Ι.Δ. με τη μορφή Α.Ε. που προβλέπει ο νόμος, στο άρθρο 58, για την διαχείριση της περιουσίας και των κονδυλίων έρευνας των Α.Ε.Ι., στην συγκρότηση επιτροπών για την μελέτη ή διεκπεραίωση θεμάτων που εμπíπτουν στις αρμοδιότητές του και στον ορισμό ή μη διδάκτρων και του ύψους τους για τα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών του ιδρύματος, ύστερα από γνώμη του Κοσμήτορα της αντίστοιχης σχολής (άρθρο 8 παρ. 10). Επίσης, το Συμβούλιο διορίζει τον Πρύτανη του Ιδρύματος (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. δ'), ενώ ο Πρόεδρος του Συμβουλίου εκδίδει διεθνή πρόσκληση εκδηλώσεως ενδιαφέροντος για την θέση του Πρύτανη (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. α').»

⁴⁵² ΣτΕ 519/2015 (ΟΛΟΜ) (βλέπε Παράρτημα Β7 : «*Νομολογία*», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας): «...Η συμμετοχή «*εξωτερικών*» μελών στο Συμβούλιο δεν παραβιάζει την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ΑΕΙ. *Δεν παραβιάζεται η αρχή της ισότητας, λόγω μη εκλογιμότητας ως εξωτερικών μελών του Συμβουλίου των εν ενεργεία καθηγητών και των συνταξιούχων καθηγητών του ΑΕΙ. Η συμμετοχή στο Συμβούλιο «εξωτερικών» μελών δεν κωλύει την άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας.* Τα εξωτερικά μέλη του Συμβουλίου εκλέγονται έμμεσα από το σύνολο των καθηγητών και των φοιτητών του οικείου ΑΕΙ, οι οποίοι εκλέγουν με άμεση

3. Παρέχεται η δυνατότητα σε κάθε Ίδρυμα να καταρτίσει και να καθορίσει, τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό, εξειδικευμένους στόχους που ενισχύουν την αυτοτέλεια και την αυτοδιοίκησή του⁴⁵³.
4. Βασική διοικητική και ακαδημαϊκή μονάδα αποτελεί η Σχολή και όχι το Τμήμα σε αντίθεση με το ν. 1268/1982. Η Σχολή αποφασίζει για την λειτουργία των Τμημάτων με ότι συνεπάγεται για το πρόγραμμα σπουδών, προπτυχιακά και μεταπτυχιακά, τις εκλογικές διαδικασίες εξέλιξης του διδακτικού προσωπικού. Ο ν. 4009/2011 καταργεί και τους Τομείς⁴⁵⁴ των Τμημάτων, μονάδες που συντόνιζαν τη διδασκαλία ειδικότερων αντικειμένων,
5. Οι μεταπτυχιακές σπουδές και τα προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης προβλεπόταν ότι δεν θα προέρχονταν από τις οικείες Σχολές, αλλά θα διευκολυνόταν και θα ενισχύονταν η διεπιστημονική συνεργασία μεταξύ διαφορετικών σχολών του ίδιου ιδρύματος και η δημιουργία καινοτόμων διεπιστημονικών προγραμμάτων⁴⁵⁵,
6. Οι αρμοδιότητες του Πρύτανη είναι επαυξημένες, αποδυναμώνοντας έτσι τα συλλογικά όργανα. Ο Πρύτανης προΐσταται του Ιδρύματος, είναι υπεύθυνος για την ομαλή λειτουργία του, την τήρηση των νόμων, την κατάρτιση του Οργανισμού, του Εσωτερικού Κανονισμού, την σύνταξη και αναμόρφωση του ετήσιου τακτικού προϋπολογισμού, και την εκπροσώπηση του ιδρύματος δικαστικώς και εξωδίκως, τη σύγκλιση της Συγκλήτου. Επίσης έχει την ευθύνη των προκηρξέων των θέσεων των καθηγητών, της έκδοσης πράξης διορισμού και χορήγησης άδειας απουσίας κ.α. «*Ασκήι όσες αρμοδιότητες δεν ανατίθενται από το νόμο ειδικώς σε άλλα όργανα*»⁴⁵⁶. Αυξημένες αρμοδιότητες συγκεντρώνονται και στο πρόσωπο του Κοσμήτορα της Σχολής, αποδυναμώνοντας το συλλογικό όργανο της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος.
7. Η φοιτητική συμμετοχή, μέσω των συλλόγων τους, με το ν. 4009/2011 περιορίστηκε σημαντικά σε σχέση με την εκπροσώπηση των φοιτητών στα όργανα διοίκησης, όπως συνέβαινε με το ν. 1268/1982⁴⁵⁷. Η εκπροσώπηση στα συλλογικά όργανα είναι μηδαμινή (ένας προπτυχιακός φοιτητής, ένας μεταπτυχιακός και ένας υποψήφιος διδάκτορας στη Σύγκλητο)
8. Η διαδικασία εκλογής, εξέλιξης και αξιολόγησης των καθηγητών των ΑΕΙ, προϋποθέτει την συμμετοχή καθηγητών από ομοταγή ιδρύματα των εξωτερικού.

Το βασικό ερώτημα που γεννάται είναι κατά πόσο οι κανονιστικές ρυθμίσεις σέβονται την πλήρη αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, σύμφωνα με το Σύνταγμα και την ενισχύουν. Όσον αφορά στον τρόπο ανάδειξης των πανεπιστημιακών οργάνων διοίκησης (πρύτανης, κοσμήτορας, πρόεδρος του Τμήματος) καθώς και τη σύσταση των συλλογικών οργάνων, το αυτοδιοικούμενο των ΑΕΙ δεν θίγεται άμεσα. Γενική, ωστόσο, διαπίστωση είναι ότι για τις ακαδημαϊκής φύσεως αρμοδιότητες του Συμβουλίου (π.χ. στρατηγική ανάπτυξη και διεθνείς συνεργασίες) τίθεται ένα θέμα συμβατότητας με το πρότυπο ενός πλήρους αυτοδιοικούμενου ιδρύματος που πρέπει τα

ψηφοφορία τα εσωτερικά μέλη... *Δεν αντίκεινται στο άρθρο 16 του Συντάγματος οι ρυθμίσεις του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011 για την εκλογή του Πρύτανη*».

⁴⁵³ . Παναγιώτης Πουλής, *Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί*, εκδ. Σάκκουλα, 2014. Με τον Οργανισμό κάθε Ίδρυμα ενισχύει την διοικητική και οικονομική αυτοτέλειά του καθώς οργανώνει τις Σχολές του, καθορίζει τα γνωστικά αντικείμενα και αποφασίζει για τον τρόπο της οικονομικής και διοικητικής διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού και των πόρων και της περιουσίας του.

⁴⁵⁴ Με μεταγενέστερη νομοθετική ρύθμιση οι Τομείς επανήλθαν.

⁴⁵⁵ . Βουλή των Ελλήνων, Αιτιολογική Έκθεση για το Ν. 4009/2011.

⁴⁵⁶ . Με μεταγενέστερη νομοθετική ρύθμιση η εν λόγω αρμοδιότητα ασκείται από τη Σύγκλητο.

⁴⁵⁷ . Ζαφείριος Τσολακίδης, *Το Δίκαιο των ΑΕΙ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ.8.

ακαδημαϊκά τουλάχιστον όργανά του, να εκλέγονται από ένα κατά το δυνατόν αντιπροσωπευτικό σώμα που να αποτελείται από όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας με διαβαθμισμένη βέβαια συμμετοχή. Επίσης στο Συμβούλιο ορίζεται Πρόεδρος από τα εξωτερικά μέλη του, ενώ προεπιλέγει και τον Πρύτανη με ανοιχτή διεθνή πρόσκληση από την ακαδημαϊκή κοινότητα της Ελλάδος ή του εξωτερικού. Ωστόσο το σύστημα της προεπιλογής είναι δύσκολα συμβατό με την έννοια της πλήρους αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ, δεδομένου ότι ο Πρύτανης έχει την ευθύνη της ακαδημαϊκής διοίκησης του ιδρύματος μαζί με την Σύγκλητο. Η απλή διατύπωση γνώμης για την καταλληλότητα του επιλογής του Πρύτανη, υποβαθμίζει την εκλογική διαδικασία για την ανάδειξή του από το σύνολο της πανεπιστημιακής κοινότητας και θίγει την αυτοδιοίκησή του. Η δικαιοδοσία των ΑΕΙ περιλαμβάνει την οργάνωση και τη λειτουργία τους, δεν περιλαμβάνει όμως και το δικαίωμα θέσπισης των κανόνων «και μάλιστα κατά τρόπο δεσμευτικό για τα όργανα που θεσπίζουν τους κανόνες δικαίου, τούτο προϋποθέτει όχι απλώς αυτοδιοίκηση, αλλά αυτονομία των εν λόγω ιδρυμάτων, η οποία δεν τους έχει παραχωρηθεί από το Σύνταγμα»⁴⁵⁸.

Η άποψη του Υπουργείου Παιδείας⁴⁵⁹ πριν την ψήφιση του ν. 4009/2011, όσο αφορά την συγκέντρωση των αρμοδιοτήτων σε μονοπρόσωπα όργανα διατυπώθηκε ως εξής: «Ένας αυτοδιοίκητος οργανισμός, στον οποίο μάλιστα εκχωρούνται από την Πολιτεία ακόμη περισσότερες αρμοδιότητες, οφείλει να διασφαλίζει τη δημοκρατική, αξιοκρατική και διαφανή λειτουργία του, μέσα από την εσωτερική ισορροπία εξουσιών και ανάθεση συγκεκριμένων ρόλων. Με το νέο μοντέλο διοίκησης αυτή η ισορροπία επιτυγχάνεται - αν μιλήσουμε επιγραμματικά - με την ανάθεση στο Συμβούλιο της ευθύνης χάραξης συνολικής πολιτικής, προγραμματισμού και ελέγχου, στον Πρύτανη της ευθύνης διοίκησης του Πανεπιστημίου, και στη Σύγκλητο την ευθύνη για τα θέματα εκπαίδευσης και έρευνας». Από την άλλη η αποφυγή της διάχυσης των αρμοδιοτήτων σε συλλογικά όργανα εγείρει ζητήματα «δημοκρατικής λειτουργίας». Θέμα συνταγματικότητας προκύπτει από το άρθρο 76, παρ. 1 του ν. 4009/2011, όπου ορίζεται ότι οι Σχολές των ιδρυμάτων συνιστώνται με Π.Δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας, ύστερα από τη γνώμη του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι., η οποία διατυπώνεται μετά από εισήγηση του Πρύτανη και γνώμη της Συγκλήτου καθώς και ύστερα από τη γνώμη της Α.Δ.Ι.Π.⁴⁶⁰. Η συλλογική ευθύνη στη λήψη αποφάσεων αποδυναμώθηκε και με την μειωμένη συμμετοχή των φοιτητών στα πανεπιστημιακά όργανα. Με την ψήφιση του ν.4009/2011 για την ανώτατη παιδεία κλείνει ο κύκλος της «φοιτητικής συνδιοίκησης»⁴⁶¹ κατά την διάρκεια της οποίας το Πανεπιστήμιο αρκετές φορές βρέθηκε στο επίκεντρο επικρίσεων. Η εκπροσώπηση των φοιτητών γίνεται σημαντική στο συμβούλιο φοιτητικής μέριμνας (άρθρο 50 του ν. 4009/2011), το οποίο συγκροτείται κατά 40% από φοιτητές.

Το Πανεπιστημιακό άσυλο αναμφίβολα προκάλεσε προβληματισμό για το αν αποτέλεσε δημοκρατική κατάκτηση ή θεσμοθετημένη ασυδοσία. Είναι γεγονός ότι εδώ και αρκετά χρόνια η κακώς νοούμενη πανεπιστημιακή ασυλία έδωσε έρεισμα ώστε να επικρατήσουν ακραίες μειοψηφικές απόψεις, με αποτέλεσμα να καταπατώνται βάνανυσα οι δημοκρατικές ελευθερίες. Η θεσμοθέτηση του ασύλου με το ν. 1268/82 αναγνώριζε το άσυλο ως κατοχύρωση της ακαδημαϊκής

⁴⁵⁸ . ΣτΕ 1488/2015 (βλέπε Παράρτημα Β7 : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας).

⁴⁵⁹ . Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, **Ο Νέος Νόμος για την Ανώτατη Εκπαίδευση, σε 50 Ερωτήσεις και Απαντήσεις, Αλλάζουμε Παιδεία, αλλάζουμε την Ελλάδα**, Σεπτέμβριος 2011.

⁴⁶⁰ .Αναστάσιος Μαρίνος, **Ο νόμος περί των ΑΕΙ**, ΕΔΔΔΔ 4/2011, σελ. 844-845.

⁴⁶¹ . Ζαφείριος Τσολακίδης, **Το Δίκαιο των ΑΕΙ**, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 8.

ελευθερίας, της ελεύθερης επιστημονικής αναζήτησης και της ελεύθερης διακίνησης ιδεών. Αλλάστε σύμφωνα και με το Συμβούλιο της Επικρατείας⁴⁶² «*η αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ συνίσταται στην εξουσία των ιδρυμάτων να αποφασίζουν με δικά τους, αποκλειστικά όργανα (ατομικά ή συλλογικά) οριζόμενα μεν από τον κοινό νομοθέτη, απαρτιζόμενα, όμως, οπωσδήποτε, από πρόσωπα τα οποία είναι επιφορτισμένα ή μετέχουν... στην πραγμάτωση της εκπαιδευτικής και ερευνητικής τους αποστολής περιοριζόμενης σε έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των οργάνων αυτών*». Με το ν. 3549/2007 το άσυλο αποκτά άλλη εννοιολόγηση καθώς εμπλέκονται και οι εργαζόμενοι των ΑΕΙ, οι οποίοι όμως δεν είναι κατ'ακρίβολογία μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας⁴⁶³. Επίσης περιορίζει το άσυλο στους χώρους που διεξάγεται εκπαίδευση και έρευνα και αναθέτει τη δικαιοδοσία στη Σύγκλητο για τον καθορισμό των προστατευμένων, από έξωθεν εισβολή, χώρων.

Με το ν. 4009/2011⁴⁶⁴ το άσυλο καταργείται και εφαρμόζεται η κοινή νομοθεσία σε περίπτωση που τελούνται αξιόποινες πράξεις που δεν χάνουν την νομική υπόστασή τους από το γεγονός ότι τελούνται σε πανεπιστημιακούς χώρους. Παρέλκει να αναφερθεί ότι το άσυλο πριν την νομοθετική του θέσπιση προϋπήρχε και η κατοχύρωσή του ενισχύει τον «*εθιμικό κανόνα συνταγματικής περιοχής*»⁴⁶⁵. Με αφορμή την κατάργηση του ασύλου ο καθηγητής Νίκος Αλιβιζάτος αναφέρει⁴⁶⁶ : «*Το άσυλο δεν κατοχυρώνεται νομικά πουθενά στον κόσμο. Γιατί στις μεν δημοκρατίες, η αστυνομία ούτε που διανοείται να επέμβει στα ΑΕΙ χωρίς να κληθεί από τις πανεπιστημιακές αρχές. Στις δε δικτατορίες επεμβαίνει ούτως ή άλλως χωρίς να ρωτήσει κανένα*». Η ρύθμιση για το πανεπιστημιακό άσυλο ή η κατάργησή του θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την πραγμάτωση των συνταγματικών ελευθεριών. Η κατάργηση δεν αρκεί και δεν προσδίδει κύρος στο αυτοδιοικούμενο των ΑΕΙ, αν δεν συνοδεύεται από το σεβασμό στην διαφορετική άποψη. Το «*ιερό*» και «*απαραβίαστο*» δεν έχει νόημα αν καταλύονται θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές της ισότητας, της ελευθερίας, της δικαιοσύνης.

Ένας επιπλέον προβληματισμός ανακύπτει από τις διαδικασίες εκλογων και εξέλιξεων των καθηγητών και λεκτόρων των πανεπιστημίων. Το Σύνταγμα στο άρθρο 16 παρ. 6 προβλέπει ότι οι καθηγητές των ΑΕΙ είναι δημόσιοι λειτουργοί. Η ποιοτική διαφοροποίηση από τις υπόλοιπες κατηγορίες διδακτικού προσωπικού είναι ότι οι πρώτοι δεν δεσμεύονται από *ιεραρχικές διαταγές και υπηρεσιακές οδηγίες*⁴⁶⁷. Η αρχική πρόβλεψη του ν. 1268/1982 για τη συγκρότηση

⁴⁶² . ΣτΕ 2786/1984 (βλέπε Παράρτημα Β7 : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας).

⁴⁶³ Κώστας Σταμάτης, *Κριτική του Νόμου-Πλαισίου 3549/2007 για τα ΑΕΙ*, ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ, τόμος 56, 2008, σελ. 815.

⁴⁶⁴ **Άρθρο 3** : 1. Στα Α.Ε.Ι. κατοχυρώνεται η ακαδημαϊκή ελευθερία στην έρευνα και τη διδασκαλία, καθώς και η ελεύθερη έκφραση και διακίνηση των ιδεών. 2. Σε αξιόποινες πράξεις που τελούνται εντός των χώρων των Α.Ε.Ι. εφαρμόζεται η κοινή νομοθεσία. 3. Από τη δημοσίευση του παρόντος νόμου καταργούνται το άρθρο 2 του ν. 1268/1982 (Α' 87) και οι παράγραφοι 1 έως και 7 και 9 του άρθρου 3 του ν. 3549/2007 (ΦΕΚ Α' 69).

⁴⁶⁵ . **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, Εισηγητής Αντώνης Μανιτάκης «Ψήφισμα για το ζήτημα του Πανεπιστημιακού Ασύλου»: «*Το πανεπιστημιακό άσυλο είναι ένα δικαίωμα ιερό, με ιστορία αιώνων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, και το δυσφημίζουν ή συμβάλλουν στον εκφυλισμό του όσοι ανεύθυνα και επιπόλαια το μετατρέπουν ή αφήνουν να μετατραπεί ή καλύπτουν ιδεολογικά τη μετατροπή του από άσυλο των ιδεών σε άσυλο βιαιοπραγιών και καταστροφών*», βλ. επίσης Κ. Χρυσόγονο «*Το Σύνταγμα και ο ν. 4009/2011*», εκδ. Σακκουλα, 2011, σελ. 8-13.

⁴⁶⁶ . Αντώνης Αργυρού, *Η ακαδημαϊκή ελευθερία και το «Πανεπιστημιακό άσυλο*», Νομικό Βήμα, τόμος 59, 2011, σελ. 1808.

⁴⁶⁷ . Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 350.

εκλεκτορικών σωμάτων με δικαίωμα ψήφου ήταν τριάντα μελών⁴⁶⁸. Η εκλογική διαδικασία πραγματοποιούνταν στα πλαίσια της Γενικής Συνέλευσης με τη δυνατότητα συμμετοχής των μελών της Γ.Σ. και των μελών των εκλεκτορικών σωμάτων καθώς και της παρουσίας των φοιτητών που και αυτοί αποτελούσαν μέλη της Γ.Σ. Τα μέλη της Γ.Σ. μπορούσαν να διατυπώσουν τη γνώμη τους χωρίς να έχουν δικαίωμα ψήφου. Ο υποψήφιος για την υπό πλήρωση θέση είχε τη δυνατότητα να αναπτύξει τις θέσεις του για το περιεχόμενο της εισήγησης της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής και να απαντήσει στις ερωτήσεις των δύο σωμάτων (εκλεκτορικό σώμα και τριμελής εισηγητική επιτροπή).

Σε αντίθεση ο ν.4009/2011 προβλέπει μία διαδικασία ολιγομελή. Η εκλογή πραγματοποιείται με τη συγκρότηση Ειδικής Επταμελούς Επιτροπής που απαρτίζεται από καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές του ίδιου ή συναφούς γνωστικού αντικείμενου για την υπό πλήρωση θέση. Η σύνθεση της Επιτροπής περιλαμβάνει μέλη του Ιδρύματος, μέλη από άλλα Ιδρύματα της ημεδαπής και μέλη από Ιδρύματα της αλλοδαπής. Η ρύθμιση αυτή προβλέφθηκε με επίκληση της εξωστρέφειας και της διεθνοποίησης αλλά με σαφείς αιχμές για την προηγούμενη διαδικασία. Η επιτροπή συγκροτείται αφού προηγουμένως το Τμήμα το οποίο μέσω της Συνέλευσης εκφράσει την άποψή του και την επικυρώσει ο Κοσμήτορας. Στην όλη διαδικασία εκλογής εκλείπει η εκφρασμένη άποψη του συλλογικού οργάνου, εν προκειμένω της Συνέλευσης. Επίσης δεν διατηρείται η Τριμελής Εισηγητική Επιτροπή- η οποία ήταν παρούσα κατά την διάρκεια της κρίσης-, αλλά αρκεί η γραπτή αξιολογία από δύο καθηγητές της αλλοδαπής ή ημεδαπής που ορίζονται από την Επιτροπή και τον υποψήφιο αντίστοιχα. Τέλος η παρουσία του υποψηφίου στην διάρκεια της τελικής κρίσης δεν προβλέπεται.

Οι σχετικές διάταξεις για την εκλογή καθηγητών και λεκτόρων των πανεπιστημίων δεν ορίζουν τα προσόντα που απαιτούνται για την κάλυψη της θέσης αλλά καταλείπει τον προσδιορισμό στον Οργανισμό του Ιδρύματος⁴⁶⁹. Περιορίζοντας τον αριθμό των συμμετεχόντων στην εκλογική διαδικασία θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι περιορίζεται και ο έλεγχος και η λογοδοσία. Η άποψη του Υπουργείου Παιδείας ευαγγελιζόταν ότι η προτεινόμενη διαδικασία με τη δημοσιοποίηση της στο διαδίκτυο εγγυάται την διαφάνεια και την αξιοπιστία. Εξάλλου και ο περιορισμός του νόμου, ο υποψήφιος να έχει ολοκληρώσει ένα κύκλο σπουδών σε άλλο ίδρυμα εκτός αυτού (δεν ισχύει για τα υπηρετούντα μέλη ΔΕΠ) στο οποίο εκδηλώνει ενδιαφέρον αντίκειται στην αρχή της αναλογικότητας, η οποία αποτελεί το όριο των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων⁴⁷⁰. Η αιτιολόγηση της ανωτέρω ρύθμισης αναλύεται στην επιδίωξη ότι «αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν ότι όλοι οι καθηγητές έχουν πλούσιες και διαφορετικές ακαδημαϊκές εμπειρίες σε διαφορετικά ιδρύματα και επιστημονικά περιβάλλοντα⁴⁷¹». Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την διαδικασία εκλογής και εξέλιξης περιλαμβάνουν τη διασφάλιση ότι τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αποφασίζουν με δικά τους όργανα τις δικές τους υποθέσεις. Κρίσιμο όμως παραμένει το ζήτημα για τη συμμετοχή των μελών του σώματος και της διαδικασίας για την εκλογή ή εξέλιξη των καθηγητών. Προς επίρρωση των επιχειρήματος υπέρ της νέας νομολογίας και ειδικότερα για τη συμμετοχή εκλεκτόρων που προέρχονται από άλλα Ιδρύματα

---

⁴⁶⁸ . Ο ν. 3549/2007 περιορίζει τα μέλη σε δεκαπέντε (15).

⁴⁶⁹ . Ζαφείριος Τσολακίδης, *Το Δίκαιο των ΑΕΙ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 48-49.

⁴⁷⁰ . Ζαφείριος Τσολακίδης, *Το Δίκαιο των ΑΕΙ*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 48-49.

⁴⁷¹ . Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4009/2011. (Σταμάτης, 2008)

υπάρχει σχετική απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας⁴⁷² όπου ισχυρίζεται ότι αφενός είναι απόφαση του Τμήματος και αφετέρου ότι αποτελούν μειοψηφία του εκλεκτορικού σώματος. Οι αρχές της αξιοκρατίας, της ελεύθερης και ανεπηρέαστης βούλησης, της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της ισότητας, θεμελιώνουν και ισχυροποιούν τη δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία των ΑΕΙ σύμφωνα και με τις επιταγές του ελληνικού Συντάγματος.

---

⁴⁷². ΣτΕ 32/2009 (βλέπε Παράρτημα Β7 : «Νομολογία», στο τέλος της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας) .

Επιλογικές Παρατηρήσεις

Το πρόταγμα της δημοκρατικά συντεταγμένης και δικαιοκρατικής πολιτείας συνέχεται από το καθήκον να ετοιμάσει τους μέλλοντες πολίτες και τους φέροντες την ευθύνη της εξουσίας. Η πολιτεία επομένως είναι «**καθίδρομα παιδείας**»⁴⁷³. Με την παιδεία που παράσχει κατευθύνει το λόγο και την πράξη. Η παιδεία αποκτά καθολικότητα από τη στιγμή που καλλιεργεί αδιακρίτως την σκέψη, την αίσθηση και το ήθος δίνοντας ποιότητα και δημιουργικότητα στον άνθρωπο. Οι αξίες που θα καλλιεργήσει θα την οδηγήσουν σε δράσεις που είτε θα ανυψώσουν τη συλλογική συμμετοχή είτε θα καταλήξουν σε εσωστρέφεια και ετεροκαθορισμό. Αναμφισβήτητα η παιδεία είναι στενά συνυφασμένη με την πολιτική σκέψη, γεγονός που αξιοποιήθηκε στην αρχαία Αθήνα του 5^{ου} αιώνα. Βασική επιδίωξη η ευημερία, «**τανθρώπινον αγαθόν**» που ενσταλάχτηκε στο δημοκρατικό δίκαιο. Η δημοκρατική πολιτεία στηρίχθηκε σε τρεις πυλώνες: την «**ισονομία**», την «**ισηγορία**» και την «**ισοκρατία**». Το δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης προσήκει στην αυτοτέλεια και στην αυτονομία. Η συνηγορία υπέρ της δημοκρατίας δεν ήταν δεδομένη από όλους. Ενστάσεις εγείρουν οι μεγάλοι φιλόσοφοι Αριστοτέλης και Πλάτωνας, ταξινομώντας τα πολιτεύματα σε σχέση με τον τρόπο διακυβέρνησής τους. Ωστόσο και οι δύο αποδέχονται το γεγονός ότι η δημιουργία της οργανωμένης κοινωνίας είναι απαραίτητη γιατί οδηγεί σε κάποιο σκοπό, εν προκειμένω στην ευημερία των πολιτών.

Στις μεταγενέστερες κοινωνίες για να αντιμετωπιστεί η εντροπία, ο φόβος και οι ορμέμφυτες τάσεις αναζητήθηκαν καινούρια αξιακά συστήματα. Η κοινή αποδοχή όρων και προϋποθέσεων για την ομαλή συμβίωση, οδήγησε στην σύναψη «**κοινωνικών συμβολαίων**». Η αναδόμηση του κράτους άρχεται από τη στιγμή που η έλλογη συλλογικότητα προτάθηκε έναντι του ατομικισμού. Η αρχική παραχώρηση της ατομικότητας προς χάρη του κοινωνικού συνόλου, έμοιαζε με περιορισμό της ελευθερίας, στην πραγματικότητα όμως οριοθέτησε και προστάτευσε θεμελιώδη δικαιώματα. Η σημασία της κοινωνικής αρχής είναι δεδομένη καθώς επικεντρώνεται στην ανακατανομή των σχέσεων και στην απόδοση δικαιοσύνης. Η συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση της διακυβέρνησης ισχυροποιεί το δικαίωμα της «**πολιτικής ισότητας**» και της «**λαϊκής κυριαρχίας**».

Η πλαισίωση των αρχών και των κανόνων λαμβάνει νομική υπόσταση, η οποία δίνει το κοινό αίσθημα της εμπιστοσύνης και διασφαλίζει την αμφιμερή δέσμευση και την τήρησή τους. Το δίκαιο εκφράζει τις ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτισμικές τάσεις της εποχής. Επομένως, βρίσκεται σε αντιστοιχία με τον πολιτικό λόγο και την πράξη. Το ρητά διατυπωμένο δέον εκφράζεται πρώτιστα μέσα από το «**Σύνταγμα**». Μέσα από αυτό διακηρύσσεται πανηγυρικά ο σεβασμός στην ανθρώπινη ύπαρξη και διατρανώνεται η αυτοδίκαια υπεράσπισή της. Ο θεμελιώδης αυτός κανόνας (νόμος) είναι τελετουργικός, ιεραρχικός, τεκμήριο νομιμοποίησης και κύριος εκφραστής της πολιτείας. Ένα τέτοιο περιβάλλον δεν μπορεί να είναι παρά μόνο δημοκρατικό. Η αντοχή της δημοκρατίας δοκιμάζεται με την άσκηση των «**ατομικών**» και «**συλλογικών**» ελευθεριών. Η καθοριστική έννοια της δημοκρατίας είναι διαβουλευτική και το «**Σύνταγμα**» οφείλει να προκρίνει και να προασπίζει θεμελιώδη κοινωνικά αιτήματα. Από την άλλη οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η σχετικότητα της συνταγματικής προστασίας είναι προφανής. Η κυρίαρχη

---

⁴⁷³ . Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Η Πολιτική. Θεωρία Πολιτικής Δεοντολογίας*, 1975, σελ. 258.

πολιτειακή βούληση αποτυπώνεται, αφού προηγουμένως διασφαλίσει την δική της επιβολή και δευτερευόντως αφού αποσπάσει την κοινωνική συναίνεση.

Ως πράξη ελευθερίας νοείται και το «δικαίωμα στην παιδεία», το οποίο καθίσταται όλο και πιο επίκαιρο. Το εάν οι πολίτες χρήζουν παιδείας είναι ζήτημα πολιτικής απόφασης το πως όμως θα αποκτήσει κάποιος παιδεία είναι ζήτημα προσωπικών επιλογών. Στα πλαίσια των επιταγών του Συντάγματος εξειδικεύονται οι στόχοι για τον τρόπο λειτουργίας της παιδείας με την διάρθρωση του *άρθρου 16: «Παιδεία, τέχνη, επιστήμη» του 2^{ου} Μέρους του Συντάγματος: «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα»*. Το Σύνταγμα περιχαράκωνει και προστατεύει το δικαίωμα αυτό, όπως άλλωστε το κοινωνικό κράτος οφείλει να πράττει ως επέκταση της δημοκρατικής λειτουργίας του. Ο κανονιστικός πυρήνας του άρθρου 16 επικεντρώνεται στην ισότιμη και ευχερή παροχή εκπαίδευσης, στην δέσμευση υλοποίησή της από το κράτος και στη ελεύθερη προβολή έκφρασης και πνευματικής δράσης.

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία στην τέχνη, στην επιστήμη, στην έρευνα και στην διδασκαλία ως «*ισόρροπα και θεμελιώδη κοινωνικά αγαθά*». Η αναζήτηση της «*αλήθειας*» και η δημοσιοποίησή της χρησιμοποιώντας επιχειρήματα που πολλές φορές προκαλούν διαφωνίες και αντεγκλήσεις στα πλαίσια του διαλόγου, είναι το βασικό χαρακτηριστικό μιας δημοκρατούμενης πολιτείας. Η έρευνα και η διδασκαλία αποτελεί βασική αποστολή των πανεπιστημίων και για αυτό ο βαθμός της ελευθερίας τους συναρτά και τον βαθμό της διοικητικής τους αυτοτέλειας. Είναι σαφές ότι η πρόβλεψη αυτή έχει συμπεριληφθεί στο Σύνταγμα με την ταυτόχρονη υποχρέωση της μέριμνας από το κράτος, ώστε η προαγωγή της πνευματικής δράσης να είναι ακηδεμόνευτη. Παράλληλα ενισχύεται και το ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής του τρόπου και του μέσου απόκτησης και μετάδοσης γνώσεων.

Η θεσμική εγγύηση της παροχής παιδείας από το Κράτος, όπως προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 16, αποκαλύπτει και τους βαθύτερους σκοπούς του. Η επένδυση στην παιδεία αποφέρει και τον τύπο του πολίτη που επιδιώκει να διαμορφώσει. Η ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από την ηθική, θρησκευτική, εθνική και σωματική εμπειρία συντελεί στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και παρατήρησης. Η φυσική συνέπεια της αγωγής είναι η εγρήγορση και η συμμετοχή σε θέματα που άπτονται στο δημόσιο και ιδιωτικό συμφέρον. Η «*μύηση*» επομένως που επιχειρείται από την μεριά της πολιτείας στοχεύει στην απελευθέρωση από τα δόγματα δεσμεύοντας την σκέψη και τις ενέργειες με καθορισμένες αξίες. Προφανώς η Πολιτεία δεν καθιστά τους πολίτες όργανα εφαρμογής μηχανιστικής γνώσης, αλλά αποσκοπεί στην συμμετοχική και συλλογική ενεργοποίησή τους. Εξάλλου, έτσι πραγματώνεται και η δημοκρατία με την ελεύθερη αντίληψη και με την επανεξέταση ζητημάτων γύρω από αυτή.

Η Πολιτεία δια μέσου του Συντάγματος εστίασε και σε θέματα που αφορούν την ανώτατη εκπαίδευση. Ενδεικτικό του ενδιαφέροντος και της επένδυσής της είναι η παροχή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποκλειστικά από ιδρύματα που εποπτεύονται από το Κράτος. Η εκχώρηση της διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας στα ΑΕΙ επιβεβαιώνει την εμπιστοσύνη στο θεσμό. Μέσα από συλλογικές διαδικασίες, αναδεικνύουν τα δικά τους θεσμικά όργανα, επιλέγουν το διδακτικό προσωπικό τους καταρτίζουν τα προγράμματα σπουδών τους, διαχειρίζονται τα περιουσιακά τους στοιχεία. Η αυτοδιοίκηση, εκτός από την θεσμική εγγύηση προβάλλει και αξίωση από τον κοινό νομοθέτη να σεβαστεί τις «*αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας*» στην έρευνα και στην

διδασκαλία. Η διακριτή αυτή προστασία εντοπίζεται στην ευρύτητα των ελευθεριών, με εμβέλεια που αφορά διδάσκοντες και διδασκόμενους, και στις εγγυήσεις της. Με άλλα λόγια η αυτοτέλεια είναι προέκταση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και συνεπάγεται την δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία.

Εντούτοις, η συζήτηση για την παιδεία δεν έπαψε να απασχολεί την πολιτική ηγεσία και ειδικότερα όσο αφορά στην αναθεώρηση του Συντάγματος για την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων. Η αμφισβήτηση της ποιότητας των παρεχόμενων προγραμμάτων σπουδών από τα πανεπιστήμια, η υποχρηματοδότηση, τα χαρακτηριστικά της έρευνας και ο τρόπος λειτουργίας τους, φέρνουν μπροστά στο δίλημμα της δημόσιας ή της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων αναγκαστικά θα πλαισιώνεται από υψηλό βαθμό αυτοδιοίκησης, γεγονός που δεν συμβαδίζει με τον κρατικό έλεγχο που προβλέπει το Σύνταγμα. Από την άλλη μία αυτονόμηση των ιδιωτικών πανεπιστημίων θα του προσδίδει χαρακτήρα περισσότερο επιχειρηματικό παρά εκπαιδευτικό. Τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να διευκρινιστούν με μεγαλύτερη σαφήνεια καθώς η λειτουργία ενός τέτοιου ιδρύματος απαιτεί σημαντική χρηματοδότηση και μεγάλο βαθμό αυτονομίας για να μπορεί να διασφαλιστεί η ακαδημαϊκή ελευθερία.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που εισήγαγε ο ν. 1268/82, χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία οργάνων πολυμελών, ολιγομελών και μονοπρόσωπων, στα οποία κυρίαρχο είναι το στοιχείο της συμμετοχής όλου του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού αδιάκριτα. Βασική μέριμνα του νομοθέτη ήταν να πετύχει ευρεία αντιπροσωπευτικότητα όλων των βαθμίδων του διδακτικού προσωπικού στα βασικά πανεπιστημιακά όργανα και αναλογική συμμετοχή των φοιτητών και του διοικητικού-τεχνικού προσωπικού. Κατά κανόνα τα πολυμελή πανεπιστημιακά όργανα όπως η Σύγκλητος, και οι Γενικές Συνελεύσεις των Σχολών, Τμημάτων και Τομέων, εφαρμόζουν τον κανόνα της άμεσης και κατά περίπτωση της αντιπροσωπευτικής συμμετοχής, ενώ αναλαμβάνουν τις σημαντικότερες αρμοδιότητες επιστημονικού χαρακτήρα. Η σύνθεση των οργάνων διοίκησης και η ανάδειξη με εκλογή συνεχεται από ευρύτερη και αμεσότερη δημοκρατική νομιμοποίηση. Σε αντίθεση, ο νομοθέτης που ρύθμισε το οργανωτικό σχήμα του ν. 4009/2001 ενισχύει τις αρμοδιότητες μονοπρόσωπων οργάνων, μειώνει την αντιπροσωπευτική συμμετοχή, αποδυναμώνει την αυτοτέλεια των Τμημάτων και ενθαρρύνει την παρουσία προσώπων με ευρεία αναγνώριση στην επιστήμη, στα γράμματα και στις τέχνες, τα οποία δεν προέρχονται από το οικείο Ίδρυμα.

Βασική υποχρέωση της Πολιτείας είναι να μεριμνά για την παιδεία να περιφρουρεί και να προάγει τη γνώση. Η έννοια της δημοκρατίας διατηρείται και ενδυναμώνεται μέσα από την ελευθερία του διαλόγου και της διαβούλευσης, μέσα από την ισότητα παροχής και πρόσβασης, μέσα από τη δημοσιότητα και τη διαφάνεια των δημόσιων λειτουργιών της. Η δημοκρατική αρχή ανάγεται σε διεκδικήσεις που συναρτώνται με την αυτοδιάθεση και τον αυτοκαθορισμό. Η παιδεία και οι απόπειρες αναμόρφωσης των συνθηκών που την διέπουν δεν είναι δυνατό να εξαντληθούν στην παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, λόγω του δυναμικού χαρακτήρα των νομοθετικών παρεμβάσεων από την κρατική εξουσία. Οι κοινωνικοοικονομικοί μετασχηματισμοί αιτιολογούν, ως ένα βαθμό και τις συνεχόμενες κανονιστικές ρυθμίσεις στην παιδεία.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί τα τελευταία χρόνια σε ένα διαρκές μεταβαλλόμενο περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από συνεχείς εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Βασικό κριτήριο στον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων θα πρέπει να είναι το τι είδους πολίτες θέλουμε να έχουμε. Η εκπαίδευση θα πρέπει να στοχεύει στη διαμόρφωση μορφωμένων νέων, με δημοκρατικό ήθος και κριτική σκέψη.

Σε εξέλιξη βρίσκεται στην Επιτροπή Μορφωτικών Υποθέσεων της Βουλής ο Εθνικός και Κοινωνικός Διάλογος για την Παιδεία ο οποίος αφορά κυρίως:⁴⁷⁴

1. Δημοκρατικές αξίες (διαφορετικότητα, εκπαίδευση μειονοτήτων, αυτοδιοίκηση διαφόρων βαθμίδων, κοινωνική μέριμνα).
2. Οικονομικά της Εκπαίδευσης (τρόποι θεσμοθετημένης αύξησης του ποσοστού επιχορήγησης στην εκπαίδευση, διαφορετικά χρηματοδοτικά σχήματα, δυνατότητες μείωσης εξόδων, αξιοποίηση περιουσίας, πολιτική προσλήψεων).
4. Νέες τεχνολογίες, διδακτική πρακτική.
5. Ενιαίος χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας.
8. Διοίκηση Εκπαίδευσης και αποκέντρωσής της.
9. Διασύνδεση των εκπαιδευτικών δομών με την παραγωγή, με την αγορά εργασίας.
10. Προοπτικές για νέους επιστήμονες.
12. Συνεχής και Δια Βίου Εκπαίδευση.

Πεδίο μελλοντικής έρευνας θα μπορούσε να αποτελέσει, μετά την ολοκλήρωση του παραπάνω Εθνικού Διαλόγου και την θεσμοθέτηση-νομοθέτηση των πορισμάτων του, η επίδραση αυτών στο άρθρο 16 του Συντάγματος, καθώς η τυχόν μελλοντική αναθεώρηση του Συντάγματος και η επίδραση αυτής στο εν λόγω άρθρο.

---

⁴⁷⁴ <http://www.esos.gr/arthra/41336/i-atzenta-toy-ethnikoy-dialogoy-axiologisi-ekpaideytikon-lykeio-parapaideia>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

ΑΛΑΜΑΝΗΣ, Θ. Π. (1989). Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ: ΕΚΔ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

Ανδρέοπουλος, Δ. (2002). Πλάτων:οντολογία, γνωσιοθεωρία, ηθική, πολιτική φιλοσοφία, φιλοσοφία της γλώσσας, αισθητική. Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ.

Ανδριόπουλος, Δ. (2003). Αριστοτέλης. Λογική-Φιλοσοφία της Γλώσσας. Οντολογία-Γνωσιοθεωρία. Πενήντα Ομόκεντρες Μελέτες. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων.

Ανθόπουλος, Χ. Θ. (1992). Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βουδούρης, Κ. (1995). Αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία. Αθήνα: Διεθνές κέντρο ελληνικής φιλοσοφίας και πολιτισμού.

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π. Δ. (2012). Ατομικά Δικαιώματα. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΟΥΛΛΑ.

Ιντζεσίλογλου, Ν. Γ. (2012). Κοινωνιολογία του Δικαίου. ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

Καζεπίδης, Τ. (1998). Η Φιλοσοφία της Παιδείας. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Καμτσιδου, Ι. (2007). Η αναθεώρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 Συντ. στην κατεύθυνση της κατάργησης του δημοσίου κρατών- μελών της Ε.Ε., Σε Τιμητικό Τόμο για τον Ι. Μανωλεδάκη ΙΙΙ. Θεσσαλονίκη- Αθήνα: Εκδ. Σάκκουλα.

Καρακώστας, Β. (2006). ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ. ΑΘΗΝΑ: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Καραφύλλης, Γ. (2008). Αξιολόγηση και Παιδεία. Φιλοσοφική θεώρηση των αξιών στο χώρο της παιδείας. Αθήνα: ΤΥΠΩΘΗΤΩ-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.

Καστοριάδης, Κ. (1980). Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2000). Η άνοδος της ασημαντότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2000). Οι ομιλίες στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον.

Κιτρομηλίδης, Π. Μ. (1992). Νεότερη Πολιτική Θεωρία. Αθήνα: Εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

Κοντιάδης, Ξ. Ι. (2006). ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Λεβιτ, Κ. (1987). Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Αθήνα: Εκδόσεις "Γνώση".

- Μάνεσης, Α. (1980). Συνταγματικά Δικαιώματα. Ατομικές Ελευθερίες. Αθήνα: Εκδ. Σάκκουλα.
- Μάνεσης Αριστόβουλος. (1980). Συνταγματικό Δίκαιο. Θεσσαλονίκη: Εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Μάνεσης, Α. (1977). Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Αθήνα: Ανάτυπο «Ο Πολίτης».
- Μάνεσης, Α. Ι. (1983). ΔΙΚΑΙΟ, ΣΥΝΤΑΓΜΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ. Θεσσαλονίκη: εκδ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ.
- Μάνεσης, Α. Ι. (1982). ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ. Α' Ατομικές Ελευθερίες. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλα.
- Μανιτάκης, Α. (2004). Το Σύνταγμα και τα δικαιώματα του Ανθρώπου. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Μαντζούρος, Α. Α. (2008). Ισότητα και Εκπαίδευση. Το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αθήνα: Εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Μέμμος, Ν. (1994). Η πολιτεία του Πλάτωνα. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα.
- Μοντεσκιέ. (1994). ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ. Αθήνα: εκδ. «ΓΝΩΣΗ».
- Μορό, Π.-Φ. (2001). Χομπς: Φολοσοφία, Επιστήμη, Θρησκεία. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ.
- Μουαμελετζή, Ε. Κ. (1996). Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Μπενιέ, Ζ.-Μ. (2001). Ιστορία της νεωτερικής και Σύγχρονης Φιλοσοφίας. Φυσιογνωμίες και έργα. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ντίκενς, Χένρυ, Χολτ, Λαγκιγιόμι, Ντέννισον..... (1979). Η ιδεολογία της Εκπαίδευσης και η Μάθηση της Ελευθερίας. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Πανταζάκος, Π. Ν. (2006). Ένστικτο και ελευθερία κατά τον Τόμας Χομπς. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδημητρίου, Γ. (2007). Συνταγματικές Μελέτες, Τόμος Ι. Θεμελιώδεις αρχές-Αναθεώρηση του Συντάγματος- Θεμελιώδη δικαιώματα- Δικαιοσύνη. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Παπαδημητρίου, Γ. (2007). Συνταγματικές Μελέτες. Τόμος ΙΙΙ. Γνωμοδοτήσεις. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα.
- Παπαδόπουλος, Θ. (1978). Ιδεολογία και φιλοσοφία της δημοκρατίας στην Αρχαία Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Παπανούτσος, Ε. Π. (1958). Φιλοσοφία και Παιδεία. ΙΚΑΡΟΣ.
- Παραράς, Π. Ι. (1985). ΣΥΝΤΑΓΜΑ 1975-Corpus, άρθρα 1-50. ΑΘΗΝΑΙ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ: Εκδ. ΑΝΤ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

- Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Τ. (1998). Προβολές στον Αριστοτέλη. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήγγρας.
- Πλαγγέσης, Γ. (2010). Αρχαία Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Φιλοσοφία. Σοφιστές, Πλάτων, Αριστοτέλης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Ποταμιανού, Α. (2007). Ψυχή, Λόγος, Πόλις. Αθήνα: Όμιλος φίλων του Κορνήλιου Καστοριάδη/Ύψιλον/Βιβλία.
- Πουλής, Π. Ε. (2014). Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- ΣΚΟΥΡΗΣ, Β. (2009). ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ. ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Σούρλας, Π. Μ. (1995). Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου. Αθήνα- Κομητηνή: Εκδ. Αντ. Σάκκουλα.
- Στυλιανού, Α. (2006). Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.
- Τριαντάρη, Σ. (2006). Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche: Μαθήματα για την Παιδεία. Θεσσαλονίκη: ΤΥΠΩΘΗΤΩ- ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Τριαντάρη, Σ. (2012). Η φιλοσοφία του Πραγματισμού στην Εκπαίδευση. Επικαιροποίηση του έργου του John Dewey: Δημοκρατία και Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη.
- Τσάτσος, Δ. (2010). Πολιτεία. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης.
- Τσάτσος, Δ. Θ. (2008). Σύνταγμα και Ερμηνεία. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Τσάτσος, Κ. (1960). ΜΕΛΕΤΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ. Αθήνα: Εκδ. ΙΚΑΡΟΣ.
- Τσάτσος, Κ. (1975). Πολιτική. Θεωρία Πολιτικής Δεοντολογίας. Αθήνα: Οι ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ.
- Τσάτσος, Κ. (1978). Το Πρόβλημα της Ερμηνείας του Δικαίου. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Σάκκουλα.
- Τσολακίδης, Ζ. Ν. (2014). Το Δίκαιο των ΑΕΙ. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
- ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, Π. (2006, ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΜΑΪΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ, τεύχος 2ο). Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία. Η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαιώματος. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Θεωρίας και Πράξης., σσ. 431-456.
- Φρέϊρε, Π. (1977). Η αγωγή του καταπιεζομένου. Αθήνα: εκδόσεις Ράππα.
- ΧΑΡΜΟΣΥΝΟ ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΥ ΜΑΝΕΣΗ. ΚΡΑΤΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, ΤΟΜΟΣ Ι. (1994). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χρυσόγονος, Κ. Χ. (2006). Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τρίτη αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ψυχοπαίδης, Κ. (1999). Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος. Για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ:

AUDI, R. (2001). Το Φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge. Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.

Baker, E. (2007). Ο Πολιτικός Στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα- Taylor & Francis Group.

Bullock, A., & Trombley, S. (2008). Λεξικό της Σύγχρονης Σκέψης. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Carey, C. (2010). Η δημοκρατία στην κλασική Αθήνα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Castoriadis, C. (1991). *Philosophy, Politics, Autonomy*. Oxford: Oxford University Press.

Chenea, S. V. (2014). *John Dewey: Pragmatism and Realism*. The Scientific Journal of Humanistic.

Dewey, J. (1939). *Ελευθερία και Πολιτισμός*. Εκδόσεις Οίκος.

Dewey, J. (1968). *Democracy and Education*. New York: A FREE PRESS PAPERBACK.

Dewey, J. (1980). *Εμπειρία και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γλάρος.

Farrar, C. (1991). Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.

Finley, M. (1989). *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρυαλός.

FOTT, D. (1998). *John Dewey. America's Philosopher of Democracy*. ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, ING.

Held, D. (2007). *Μοντέλα Δημοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.

Heywood, A. (2011). *Εισαγωγή στην Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Hobbes, T. (1989). *Λεβιάθαν ή Ύλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις «ΓΝΩΣΗ».

Hobbes, T. (2015). *Περί του πολίτη*. Εισαγωγή- μελέτη: Ο άνθρωπος πολίτης στον φιλοσοφικό σχεδιασμό του Thomas Hobbes. Αθήνα: Εκδόσεις Ζήτρος.

Humbert, M. (2012). *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Illich, I. (1979). *Η ιδεολογία της Εκπαίδευσης και η μάθηση της ελευθερίας*. εκδ. Καστανιώτη.

Jackson, L. (2005). On the Multicultural Critique of John Rawls' Political Concertion of Reason and its Educational Implications. The , (σ. The Philosophy of Education Society of Great Britain Annual Conference). Oxford, UK.

Koyre, A. (1993). Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Kullmann, W. (2003). Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.

Nash, R. (1990). Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction. British Journal of Society of Education, VOL 11, No 4 , pp 431-437.

Nietzche, F. (2006). Μαθήματα για την Παιδεία. Αθήνα: PRINTA.

Nietzsche, F. (2011). Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα. Αθήνα: ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ.

Rawls, J. (2001). Θεωρία της Δικαιοσύνης. Αθήνα: εκδ. ΠΟΛΙΣ.

Rawls, J. (2002). Το Δίκαιο των Λαών. Και η ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη. Αθήνα: Εκδ. ΠΟΙΟΤΗΤΑ.

Ronald, B., & James, B. W. (1993). Kant & Political Philosophy. Yale University Press.

Ross, W. D. (1991). Αριστοτέλης. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.

Savater, F. (1997). Ας μιλήσουμε για πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Schmidt, M. G. (2004). Θεωρία της Δημοκρατίας. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

2786/1984 ΣτΕ. Υπόθεση Ενταξη διδασκόντων στα Πανεπιστήμια κλπ. στις θέσεις καθηγητών των τριών βαθμίδων και λεκτόρων των νέων ΑΕΙ.

2176/1998 ΣτΕ. Υπόθεση μάθημα των Θρησκευτικών.

81/2007 ΣτΕ. Υπόθεση κατάρτισης προγραμμάτων πανεπιστημιακής διδασκαλίας.

547/2008 ΣτΕ. Υπόθεση σύστασης από ιδιώτες σχολών ανωτάτης εκπαίδευσης.

2992/2014 ΣτΕ. Υπόθεση θέσπισης κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία των ΑΕΙ ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία δεν υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο οργανωτικό και λειτουργικό πρότυπο.

519/2015 ΣτΕ. Υπόθεση αίτησης ακύρωσης της Φ.122.1/908/144145/B2/2012 αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας «Κωδικοποίηση διαδικασιών ανάδειξης των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι. και σύστημα ταξινόμικής ψήφου».

1488/2015 ΣτΕ. Υπόθεση θέσπισης των κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία των ΑΕΙ ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία διαθέτει ευρύτατα περιθώρια εξουσίας.

NOMOI

Σύνταγμα της Ελλάδας (ΦΕΚ 120/τ.Α'/27-6-2008)

The Constitution of Greece, Official Translation, Hellenic Parliament (1995), pp 24-25

N. 1268/1982 (ΦΕΚ 87/τ.Α'/16-7-1982) : Για τη δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

N. 3549/2007 (ΦΕΚ 69/τ.Α'/20-11-2007): Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

N. 4009/2011 (ΦΕΚ 195/τ.Α'/6-9-2011): Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Αργυρός, Α. Π. (2011, τόμος 59). Η ακαδημαϊκή ελευθερία και το " Πανεπιστημιακό άσυλο". ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ, σσ. 1800-1811.

Μαντζούφας, Π. (2006, 4). ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (ΤοΣ). Αναθεώρηση του Συντάγματος και μη κρατικά ΑΕΙ, σσ. 1091-1095.

Μαρίνος, Α. (2011, 4). ΕΔΔΔ. Ο νόμος περί των ΑΕΙ, σσ. 844-845.

Σταμάτης, Κ. (2008, τόμος 56). ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ. Κριτική του Νόμου-Πλαισίου 3549/2007 για τα ΑΕΙ., σελ. 812-822.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ- ΤΟΠΟΙ

<http://plato.stanford.edu/entries/bergson/>. (2013). Ανάκτηση 8 11, 2015, από <http://plato.stanford.edu/index.html>: <http://plato.stanford.edu/entries/bergson/>

Rawls, J. (n.d.). [https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/A%20Theory%20of%20Justice%20\(Excerpts\).pdf](https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/A%20Theory%20of%20Justice%20(Excerpts).pdf). Ανάκτηση 8 8, 2015, από A theory of Justice: [https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/A%20Theory%20of%20Justice%20\(Excerpts\).pdf](https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/A%20Theory%20of%20Justice%20(Excerpts).pdf)

<http://www.esos.gr/arthra/41336/i-atzenta-toy-ethnikoy-dialogoy-axiologisi-ekpaideytikon-lykeio-parapaideia>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα Α΄

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

«Άρθρο 16: Παιδεία, Τέχνη, Επιστήμη»

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 120

27 Ιουνίου 2008

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντας υπόψη:

Τη Β' παράγραφο του Ψηφίσματος της 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

Π α ρ α γ γ έ λ λ ο υ μ ε

να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ολόκληρο το κείμενο του Συντάγματος, όπως μεταφέρθηκε στη δημοτική γλώσσα με το Β' Ψήφισμα της 6^{ης} Μαρτίου 1986 της ΣΤ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων και όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 6^{ης} Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων και με το Ψήφισμα της 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. 102 Α'/26.2008, το οποίο έχει ως εξής:

«ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαφέτου Τριάδος

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

Άρθρο 16

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.

2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.

4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών

ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει.

Ειδικός νόμος ορίζει όσα αφορούν τους φοιτητικούς συλλόγους και τη συμμετοχή των σπουδαστών σ' αυτούς.

6. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτούργημα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων.

Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν μπορούν να παυθούν προτού λήξει σύμφωνα με το νόμο ο χρόνος υπηρεσίας τους παρά μόνο με τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 88 παράγραφος 4 και ύστερα από απόφαση συμβουλίου που αποτελείται κατά πλειοψηφία από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει.

Νόμος ορίζει το όριο της ηλικίας των καθηγητών των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων· εωσότου εκδοθεί ο νόμος αυτός οι καθηγητές που υπηρετούν αποχωρούν αυτοδικαίως μόλις λήξει το ακαδημαϊκό έτος μέσα στο οποίο συμπληρώνουν το εξηκοστό έβδομο έτος της ηλικίας τους.

7. Η επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση παρέχεται από το Κράτος και με σχολές ανώτερης βαθμίδας για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο από τρία χρόνια, όπως προβλέπεται ειδικότερα από το νόμο, που ορίζει και τα επαγγελματικά δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές.

8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους.

Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται.

9. Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους.

Το Κράτος επιχορηγεί και ελέγχει τις ενώσεις των αθλητικών σωματείων κάθε είδους, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει επίσης τη διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις σύμφωνα με τον προορισμό τους.

Παράρτημα Β΄

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ»

Παράρτημα Β1

**«ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ
ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΣΔΑ)**

**Εις σύμβασιν περί προασπίσεως των δικαιωμάτων
του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών
(Κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 – ΦΕΚ 256/Α΄)»**

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗ 20 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1974

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ
256

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 53

Περί κυρώσεως τῆς ἐν Ρώμῃ τὴν 4ην Νοεμβρίου 1950 ὑπογραφείσης Συνβάσεως «διὰ τὴν προάσπισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν», ὡς καὶ τοῦ Προσθέτου εἰς αὐτὴν Πρωτοκόλλου τῶν Παρισίων τῆς 20ῆς Ματίου 1952.

Ἄρθρον 2

Οὐδεὶς δύναται νὰ στερηθῆ τοῦ δικαιώματος ὅπως ἐκπαιδευθῆ. Πᾶν Κράτος ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν ἀναλαμβανομένων ὑπ' αὐτοῦ καθηκόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μορφώσεως καὶ τῆς

ἐκπαιδεύσεως θὰ σέβεται τὸ δικαίωμα τῶν γονέων ὅπως ἐξασφαλίζωσι τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῶν θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς πεποιθήσεις.

Παράρτημα Β2

«Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα»

Διεθνής Χάρτα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Υιοθετήθηκε με την από 10.12.1948 υπ' αριθμ. 217 Α(III) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών
Κείμενο: UN Document A/810, p. 71 (1948).

Άρθρο 26.- 1. Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους. Η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι ανοικτή σε όλους, υπό ίσους όρους, ανάλογα με τις ικανότητες τους.

2. Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιικών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, και να ευνοεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης.

3. Οι γονείς έχουν, κατά προτεραιότητα, το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους.

Παράρτημα Β3

**«ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
(2000/С 364/01)»**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

Άρθρο 13

Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης

Η τέχνη και η επιστημονική έρευνα είναι ελεύθερες. Η ακαδημαϊκή ελευθερία είναι σεβαστή.

Άρθρο 14

Δικαίωμα εκπαίδευσης

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση.
2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
3. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών, καθώς και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

Παράρτημα Β4

**«ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΠΑΙΔΙΟΥ»**

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ
2 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1992

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ
192

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2101

Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού.

Άρθρο 28

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση και, ιδιαίτερα, για να επιτευχθεί η άσκηση του δικαιώματος αυτού προοδευτικά και στη βάση της ισότητας των ευκαιριών:

α) Καθιστούν τη στοιχειώδη εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους.

β) Ενθαρρύνουν την ανάπτυξη διαφόρων μορφών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο γενικής όσο και επαγγελματικής, τις καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί, και παίρνουν κατάλληλα μέτρα, όπως η θέσπιση της δωρεάν εκπαίδευσης και της προσφοράς χρηματικής βοήθειας σε περίπτωση ανάγκης.

γ) Εξασφαλίζουν σε όλους την πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία με όλα τα κατάλληλα μέσα, σε συνάρτηση με τις ικανότητες του καθενός.

δ) Καθιστούν ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί τη σχολική και την επαγγελματική ενημέρωση και τον προσανατολισμό.

ε) Παίρνουν μέτρα για να ενθαρρύνουν την τακτική σχολική φοίτηση και τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των σχολικών σπουδών.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της σχολικής πειθαρχίας με τρόπο που να ταιριάζει στην αξιοπρέπεια του παιδιού ως ανθρώπινου όντος, και σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση.

3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη προάγουν και ενθαρρύνουν τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της παιδείας, με σκοπό να συμβάλλουν κυρίως στην εξάλειψη της άγνοιας και του αναλφαριθμητισμού στον κόσμο και να διευκολύνουν την πρόσβαση στις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και στις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους. Για το σκοπό αυτόν, λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες των υπό ανάπτυξη χωρών.

Παράρτημα Β5

«Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης»

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961

Έναρξη ισχύος: 26 Φεβρουαρίου 1965 σύμφωνα με το άρθρο 35

Κείμενο: Σειρά Ευρωπαϊκών Συμβάσεων Νο. 35

[όπως κυρώθηκε με το Ν. 1426 της 20/21 Μαρτίου 1984 : Για την κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 32, τ. Α΄)]

ΜΕΡΟΣ I

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν, ως αντικειμενικό σκοπό της πολιτικής τους να συνεχίσουν με όλα τα χρήσιμα μέσα, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, την επίτευξη προϋποθέσεων για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των ακόλουθων δικαιωμάτων και αρχών :

9. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα για κατάλληλα μέσα επαγγελματικού προσανατολισμού για να βοηθηθεί στην επιλογή επαγγέλματος σύμφωνα με τις προσωπικές ικανότητες και ενδιαφέροντά του.

ΜΕΡΟΣ II

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να θεωρούν ότι δεσμεύονται, όπως προβλέπεται στο Μέρος III, από τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα παρακάτω άρθρα και παραγράφους.

Δικαίωμα για επαγγελματικό προσανατολισμό

Άρθρο 9.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για επαγγελματικό προσανατολισμό, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συστήνουν ή να προωθούν, εφόσον είναι αναγκαίο, υπηρεσία που θα βοηθάει όλα τα πρόσωπα, περιλαμβανομένων και των αναπήρων, στην επίλυση των προβλημάτων τους που σχετίζονται με την εκλογή του επαγγέλματος ή με την επαγγελματική τους προώθηση, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ενδιαφερομένου και τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτά και στις δυνατότητες της αγοράς εργασίας. Η βοήθεια αυτή θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τόσο στους νέους, στους οποίους περιλαμβάνονται και τα παιδιά σχολικής ηλικίας, όσο και στους ενήλικες.

Δικαίωμα για επαγγελματική εκπαίδευση

Άρθρο 10.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για επαγγελματική εκπαίδευση, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση :

1. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν, εφόσον είναι ανάγκη, την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση όλων των προσώπων, περιλαμβανομένων και των αναπήρων, σε συνεννόηση με τις επαγγελματικές οργανώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων και να παρέχουν τα μέσα που θα επιτρέπουν την είσοδό τους στην ανώτερη τεχνική εκπαίδευση και στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση με μοναδικό κριτήριο την ατομική ικανότητα.

2. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν σύστημα μαθητείας καθώς και άλλα συστήματα εκπαίδευσης των νεαρών αγοριών και κοριτσιών στις διάφορες απασχολήσεις τους.

3. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν, εφόσον είναι ανάγκη :

α) κατάλληλα και προστά μέτρα για την εκπαίδευση των ενήλικων εργαζομένων,
β) ειδικά μέτρα για επαγγελματική μετεκπαίδευση των ενήλικων εργαζομένων που επιβάλλεται από την τεχνική εξέλιξη ή από νέο προσανατολισμό της αγοράς εργασίας.

4. Να ενθαρρύνουν την πλήρη χρησιμοποίηση των μέσων, που προβλέπονται από κατάλληλες διατάξεις όπως είναι :

α) η μείωση ή η κατάργηση δικαιωμάτων και τίτλων,
β) η χορήγηση οικονομικής βοήθειας στις κατάλληλες περιπτώσεις,
γ) ο συνυπολογισμός στο κανονικό ωράριο εργασίας του χρόνου που διατίθεται για συμπληρωματικά εκπαιδευτικά μαθήματα που παρακολουθούν οι εργαζόμενοι κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους μετά από αίτημα του εργοδότη τους,
δ) η εγγύηση με κατάλληλο έλεγχο και σε συνεννόηση με τις επαγγελματικές οργανώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων, της αποτελεσματικότητας του συστήματος μαθητείας και κάθε άλλου συστήματος εκπαίδευσης για νεαρούς εργαζόμενους και γενικά της κατάλληλης προσαρμογής των νεαρών εργαζομένων.

Παράρτημα Β6

**«Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και
μορφωτικά δικαιώματα»**

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ
19 ΜΑΡΤΙΟΥ 1985

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΑΧΥ
45

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΟΜΟΙ

1532. Κόρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα. 1

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 1532

Κόρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα.

Άρθρο 13.

1. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα μορφώσεως κάθε προσώπου. Συμφωνούν ότι η καλύτερη μέτρα να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και του εσθίου χαρακτήρα της αξιοπρέπειάς της και να επιτρέπει το τελεσιμό προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Συμφωνούν ακόμη ότι η μόρφωση πρέπει να καθιστά κάθε πρόσωπο ικανό να διαπραγματεύει ένα χρήσιμο ρόλο σε μια ελεύθερη κοινωνία, να σύνοσι την κατανοήση, την άνοχη και φιλία μεταξύ όλων των εθνών και όλων των φυλετικών ομάδων, των εθνικών ή θρησκευτικών και να ενδιαφέρνει την ανάπτυξη της δραστηριότητας των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης.

2. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν ότι προς το σκοπό εξασφαλίσεως της πλήρους άσκησης του δικαιώματος αυτού:

- α) Η βασική εκπαίδευση πρέπει να είναι υποχρεωτική και να παρέχεται σε όλους δωρεάν.
- β) Η μέση εκπαίδευση, με τις διάφορες μορφές της, στην όποια περιλαμβάνεται και η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να γενικεύεται, ώστε να καθίσταται εύχερης σε όλους με όλα τα κατάλληλα μέσα και μάλιστα με την προαυτική θέσπιση της δωρεάν παιδείας.
- γ) Η ανώτερη εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται σε όλους εστίμα, ανάλογα με τις ικανότητες καθενός, με όλα τα κατάλληλα μέσα και μάλιστα με την προαυτική θέσπιση της δωρεάν παιδείας.
- δ) Η τριτοβάθμια εκπαίδευση πρέπει να προαυεται ή να ενταίνεται κατά το μέτρο του δυνατού γι' αυτούς που δεν έχουν λάβει βασική εκπαίδευση ή δεν την έχουν συμπληρώσει.
- ε) Πρέπει να επιδιωχθεί ενεργά η ανάπτυξη συστήματος σχολείων για όλους τις ηλικίες, να δημιουργηθεί επαρκές σύστημα υποτροφιών και να βελτιωθεί κατά τρόπο μέγιστο ή εκονομική κατάσταση του διδακτικού προσωπικού.

3. Τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν τη υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων και, ενδεχόμενα, των νόμιμων κηδεμόνων, να εκλέγουν για τα παιδιά τους ιδρύματα που δεν ανήκουν ή δεν υπάγοντα στο Δημόσιο, αλλά αυτοποκρίνονται στα όριζόμενα από το κράτος ή αναγνωριμένα ελάχιστα όρια εκπαίδευσης και να εξασφαλίζουν τη θρησκευτική και ήθική μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα προς τις ίδιες τους πεποιθήσεις.

4. Καμιά από τις διατάξεις του άρθρου αυτού δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι ελιγει την ελευθερία των φυσικών και νομικών προσώπων να ιδρύουν και διευθύνουν εκπαιδευτικά ιδρύματα με την έπυλλαξη της τηρήσεως των αρχών της παρ. 1 του παρόντος άρθρου και ότι η παρεχόμενη α' κατά εκπαίδευση θα είναι σύμφωνη προς τα ελάχιστα όρια και πρότυπα που τσονται από το κράτος.

Παράρτημα Β7

«ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ»

1. NOB/1984 (1430)

Εκπαίδευση ανώτατη. Ενταξη διδασκόντων στα Πανεπιστήμια κλπ. Στις θέσεις καθηγητών των τριών βαθμίδων και λεκτόρων των νέων ΑΕΙ. Υπαρξη δύο διακεκριμένων κατηγοριών προσωπικού (κυρίου και βοηθητικού διδακτικού επιστημονικού προσωπικού) μη δυναμένων να συγχωνευθούν. Μη δυνατή ένταξη των καθηγητών και των λεκτόρων στο ίδιο εκλεκτορικό σώμα. Ακύρωση των σχετικών εντάξεων όσον αφορά τους λέκτορες. (αντίθετη μειοψηφία) (βλέπε και σχετικές παρατηρήσεις στο NOB 1984 σελ. 1434)

Αριθ. 2786/1984 (Ολομ.)

Πρόεδρος ο κ. Θ. ΚΟΥΡΟΥΣΟΓΙΟΥΛΟΣ

Εισηγητής ο κ. Σ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ, σύμβουλος

Δικηγόροι οι κ.κ. Φ. Βεγλερης, Α. Βουδούρης σύμβουλος της Διοικήσεως,

Α. Σακελλαρόπουλος, Δ. Τσάτσος, Β. Κωστόπουλος

Επειδή με την υπό κρίση απο (...) αίτηση η οποία ασκείται κατά χωρισμό δικογράφου από προηγούμενη αίτηση, στρεφόμενη κατά περισσοτέρων διοικητικών πράξεων και κατατεθείσα από κοινού από τους ίδιους αιτούντες... ζητείται να ακυρωθεί η (...) απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας (ΦΕΚ 187/26.8.1982, τ. ν.π.δ.δ), με την οποία διαπιστώθηκε η κατά το άρθρο 31 του ν. 1268/1982 αυτοδίκαιη σε θέσεις της βαθμίδας του λέκτορα της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ένταξη των επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών κατόχων διδακτορικού διπλώματος, που υπηρετούσαν στην ίδια σχολή και αναφέρονται ονομαστικά στην απόφαση αυτή και δη αναδρομικά από την έναρξη της ισχύος (16.7.82) του πιο πάνω νόμου. Επειδή η προκείμενη υπόθεση εισάγεται προς συζήτηση στην Ολομέλεια του δικαστηρίου μετά από παραπομπή της με την υπ αριθ. 399/1984 απόφαση του Γ` Τμήματος, σύμφωνα με το άρθρο 14§2στοιχ.β του ν.δ. 170/1973, όπως το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 16 του ν. 702/1977, για να κριθεί η συνταγματικότητα ή μη των διατάξεων του ν. 1268/1982 που καθορίζουν την υπηρεσιακή θέση και κατάσταση των λεκτόρων, και δη σε σχέση με τις λοιπές κατηγορίες του διδακτικού προσωπικού των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και τον τρόπο της εντάξεως στις θέσεις της βαθμίδας αυτής των επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών κατόχων διδακτορικού διπλώματος που υπηρετούσαν κατά την έναρξη της ισχύος του πιο πάνω νόμου στα ιδρύματα αυτά.

Επειδή η προσβαλλόμενη διοικητική πράξη, με την οποία διαπιστώνεται ένταξη των α` αυτήν ονομαστικά αναφερομένων επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών κατόχων διδακτορικού διπλώματος σε θέσεις της βαθμίδας του λέκτορα, που ορίζεται από το άρθρο 13 του ν. 1268/1982, έχει εκτελεστικό χαρακτήρα και παραδεκτός προσβάλλεται με την υπό κρίση αίτηση ακυρώσεως, αφού η έκδοση της προβλέπεται ρητά από το νομό (άρθρο 31) και είναι αναγκαία τόσο για τον καθορισμό των συγκεκριμένων προσώπων που ανήκουν στην πιο πάνω βαθμίδα όσο και για την περαιτέρω εφαρμογή άλλων διατάξεων του νόμου (μονιμοποίηση, βαθμολογική εξέλιξη, συμμετοχή σε συλλογικά όργανα διοικήσεως κ.λπ.) στα πρόσωπα αυτά.

Επειδή οι αιτούντες, ως τακτικοί καθηγητές της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, έχουν ηθικό έννομο συμφέρον για τη νόμιμη επιλογή, το διορισμό και γενικά τη συγκρότηση του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού στη Σχολή αυτή και επομένως νομιμοποιούνται να ζητήσουν την ακύρωση των εντάξεων των επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών, που αναφέρονται στην προσβαλλόμενη πράξη και οι οποίοι με την

ένταξη αυτή περιβλήθηκαν με νέα δικαιώματα και υποχρεώσεις και ειδικότερα εξομοιώθηκαν προς τοκαθηγητικό διδακτικό προαωπικό. Επομένως η υπό κρίση αίτηση παραδεκτά ασκείται και από την άποψη αυτή.

Επειδή, η υπό κρίση αίτηση κατατέθηκε μεν στις 16.11.1982, το εμπρόθεσμο όμως της ασκήσεως αυτής πρέπει να κριθεί από τη χρονολογία καταθέσεως της αρχικής κοινής αιτήσεως των ιδίων αιτούντων, από την οποία έγινε χωρισμός δικογράφου, ήτοι από την 22.10.1982. Συνεπώς η υπό κρίση αίτηση πρέπει να θεωρηθεί εμπρόθεσμη.

Επειδή, με τις πιο πάνω παρατεθείσες συνταγματικές διατάξεις, κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης ως θεμελιώδης σκοπός του κράτους και καθορίζονται οι βασικές προϋποθέσεις και οι αρχές που πρέπει να διέπουν την παροχή της ανώτατης εκπαίδευσεως, για την οποία θεσπίζονται συγκεκριμένα οργανωτικά και λειτουργικά πλαίσια, που οριοθετούν τη δράση όχι μόνο της διοικήσεως αλλά και του κοινού νομοθέτη κατά την από αυτόν ρύθμιση των σχετικών θεμάτων. Κατά την έννοια των συνταγματικών αυτών διατάξεων, η ανώτατη εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσεως με την έρευνα και τη διδασκαλία, παρέχεται από ίδια και αυτοτελή ιδρύματα, που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, σύμφωνα αφενός μεν με την αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας και αφετέρου την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ιδρυμάτων αυτών. Από τις αρχές αυτές, η πρώτη, ήτοι η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας, εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική σκέψη, έρευνα και διδασκαλία και νοείται όχι μόνο ως ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, αλλά και ως οργανωμένη δραστηριότητα, αναπτυσσόμενη σύμφωνα με κανόνες που θεσπίζει και με οικονομικά μέσα που παρέχει το κράτος, μέσα στα πλαίσια της λειτουργίας των ΑΕΙ. Η ελευθερία αυτή είναι, ως προς το περιεχόμενο και τη μέθοδο της διδασκαλίας και της έρευνας, απόλυτη και ισχύει έναντι πάντων, μη επιδεχόμενη άλλους περιορισμούς από εκείνους που απορρέουν από την υποχρέωση σεβασμού του Συντάγματος. Ο κοινός νομοθέτης έχει βέβαια την ευχέρεια να ορίσει το γνωστικό αντικείμενο της διδασκαλίας και της έρευνας, δεν επιτρέπεται όμως να θεσπίσει τέτοιους οργανωτικούς ή λειτουργικούς κανόνες, οι οποίοι, έστω και έμμεσα, συνεπάγονται περιορισμούς στην ακαδημαϊκή ελευθερία, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω. Εξάλλου, η αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων συνίσταται στην εξουσία των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν για τις υποθέσεις τους με δικά τους αποκλειστικά όργανα (ατομικά ή συλλογικά) οριζόμενα μεν από τον κοινό νομοθέτη, απαρτιζόμενα όμως, οπωσδήποτε, από πρόσωπα, τα οποία είναι επιφορτισμένα ή μετέχουν, κατά τις προαναφερθείσες συνταγματικές διατάξεις, στην πραγματοποίηση της εκπαιδευτικής και ερευνητικής αποστολής τους, της κρατικής εποπτείας περιοριζόμενης μόνο σε έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των οργάνων αυτών. Για την πραγματοποίηση της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια των παραπάνω αρχών, ο συνταγματικός νομοθέτης προέβλεψε την ύπαρξη δύο διακεκριμένων μη δυναμένων να συγχωνευθούν κατηγοριών προσωπικού, και δη αφενός μεν το κύριο (καθηγητικό) διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό, τα μέλη του οποίου, ως καταξιωμένοι επιστήμονες με ηρξημένα προσόντα και κύρος εγγυώνται την με ακαδημαϊκά κριτήρια εκπλήρωση της αποστολής των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα οποία υπηρετούν και οι οποίοι, ανεξάρτητα από την ειδικότερη ονομασία τους από τον κοινό νομοθέτη και την επί μέρους διαβάθμιση τους, αναγνωρίζονται ως δημόσιοι λειτουργοί, τελούντες κάτω από ένα ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς εγγυώμενο την προσωπική και λειτουργική τους ανεξαρτησία, αφετέρου δε το βοηθητικό (μη καθηγητικό) διδακτικό και ερευνητικό προαωπικό, το οποίο δεν έχει τα ίδια τυπικά και ουσιαστικά προσόντα με το προηγούμενο, επιτελεί όμως και αυτό, κάτω από τις συνθήκες εκπαίδευσεως και έρευνας που επικρατούν στα σύγχρονα πανεπιστήμια και επιβάλλουν την ύπαρξη του ως αναγκαίου παράγοντος της διδασκαλίας και της έρευνας, δημόσιο λειτουργήμα, σύμφωνα με τους όρους του νόμου που καθορίζει τη θέση και τα καθήκοντα του. Σύμφωνα με τις αρχές αυτές, ο κοινός νομοθέτης δεν είναι δεσμευμένος από συνταγματικές διατάξεις να ακολουθήσει κατά τον αριθμητικό προσδιορισμό και την κατανομή των οργανωτικών θέσεων των καθηγητών των ανωτάτων

εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και γενικότερα, τη ρύθμιση της υπηρεσιακής τους καταστάσεως, ορισμένο πρότυπο και δη εκείνο προβλεπόμενον από την κατά την κατάρτιση και θέση σε ισχύ του νέου Συντάγματος νομοθεσία και σύμφωνα με το οποίο οι καθηγητές των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων διακρίνονταν σε πληθώρα επί μέρους κατηγοριών (τακτικοί, μόνιμοι τακτικών ή εκτάκτων αυτοτελών εδρών, έκτακτοι μόνιμοι, έκτακτοι επί θητεία κ.λ.π.), ασκούσαν δε τα καθήκοντα τους και ειδικότερα τα έργα της έρευνας και της διδασκαλίας, καθένας χωριστά, κατέχοντας ορισμένη έδρα με συγκεκριμένο περιεχόμενο, για την οποία ειδικά εκλεγόταν και με αποκλειστικά δική τους ευθύνη. Επίσης, δεν είναι υποχρεωμένος να ρυθμίζει κατά ένα ορισμένο τρόπο την επιλογή και την υπηρεσιακή κατάσταση του μη καθηγητικού (βοηθητικού) διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού. Αντίθετα, ο κοινός νομοθέτης είναι ελεύθερος κατά τη θέσπιση των οργανωτικών και λειτουργικών κανόνων που αφορούν στα ΑΕΙ να καταργήσει την έδρα, ως λειτουργική μονάδα, και να καταναείμει τις οργανικές θέσεις των καθηγητών σε νέα οργανωτικά σχήματα, καθώς και να προβλέψει κατά την άσκηση του έργου τους μορφές συνεργασίας είτε μεταξύ τους είτε και προς το λοιπό διδακτικό (βοηθητικό) προσωπικό, λαμβάνοντας υπόψη οπωσδήποτε επιστημονικά και ακαδημαϊκά κριτήρια, και προσαρμόζοντας τις σχετικές ρυθμίσεις προς τις νέες συνθήκες λειτουργίας, την ανάγκη της μεγαλύτερης λειτουργικής ικανότητας και τους ευρυνόμενους σκοπούς των ιδρυμάτων αυτών ως κέντρων οργανωμένης επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας. Είναι όμως υποχρεωμένος ο κοινός νομοθέτης, ρυθμίζοντας τον τρόπο επιλογής και διορισμού καθώς και τα θέματα της υπηρεσιακής καταστάσεως του διδακτικού προσωπικού (κύριου και βοηθητικού) των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να σεβαστεί την από το σύνταγμα απορρέουσα ιδιαίτερη οργανική και λειτουργική θέση των καθηγητών, ως δημοσίων λειτουργών που απολαύουν συγκεκριμένων εγγυήσεων προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Η διασφάλιση αυτή της οργανικής και λειτουργικής αυτοτέλειας των καθηγητών, που καθ' εαυτή δεν εμποδίζει τη συμμετοχή των λοιπών παραγόντων του επιτελούμενου διδακτικού και ερευνητικού έργου, ήτοι του μη καθηγητικού επιστημονικού προσωπικού και των φοιτητών στη διοίκηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων παρά μόνο στο μέτρο που η συμμετοχή αυτή θα περιόριζε την ακαδημαϊκή ελευθερία των καθηγητών των πανεπιστημίων και άλλων ανωτάτων σχολών και θα αλλοίωνε το χαρακτήρα των τελευταίων ως πλήρως αυτοδιοικουμένων ιδρυμάτων, υπαγορεύεται και επιβάλλεται ακόμα αφενός μεν από τη δημοκρατική αρχή της αναπτύξεως της προσωπικότητας και της σταδιοδρομίας του κάθε έλληνα πολίτη κατά λόγο της προσωπικής του αξίας και ικανότητας, και αφετέρου από την αρχή της ισότητας η οποία απαγορεύει όχι μόνον την άνιση μεταχείριση υπό τη μορφή της διαφορετικής μεταχειρίσεως ή της εισαγωγής προνομίου ή εξαιρέσεως από υφιστάμενο ή συγχρόνως τιθέμενο κανόνα δικαίου, με βάση κριτήρια αυθαίρετα, ή άσχετα προς το ουσιαστικό περιεχόμενο της ρυθμίσεως για την οποία εκάστοτε πρόκειται, αλλά και την ισοπέδωση, δηλαδή την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων που βρίσκονται κάτω από διαφορετικές πραγματικές ή νομικές συνθήκες με βάση όλως τυπικά ή συμπτωματικά στοιχεία (Σ.Ε. 2912/1980, 2925/1983). Αν και κατά τη γνώμη ενός μέλους του δικαστηρίου κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 6 του Συντάγματος η αυτοδιοίκηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ανατίθεται αποκλειστικά στους καθηγητές της ανωτάτης βαθμίδας, ως εκ των εγγυήσεων ανεξαρτησίας με τις οποίες περιβάλλονται.

Επειδή, ο ν. 1268/1982 "για τη δομή και λειτουργία των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων" (ΦΕΚ 87) καθόρισε, κατά ενιαίο τρόπο για όλα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Χώρας, νέους κανόνες οργανώσεως και λειτουργίας τους και ερρύθμισε πάνω σε νέες βάσεις τα θέματα επιλογής και διορισμού, περιεχομένου και τρόπου ασκήσεως των καθηκόντων καθώς και της υπηρεσιακής γενικά καταστάσεως του διδακτικού προσωπικού τους, προέβλεψε δε και την ένταξη του ήδη υπηρετούντος προσωπικού στο νέο οργανωτικό σχήμα και τις νέες βαθμίδες και θέσεις. Ειδικότερα, στο άρθρο 13, προβλέπεται η διαβάθμιση του διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού σε ένα ενιαίο σώμα που διακρίνεται σε τέσσερες βαθμίδες, ήτοι σε καθηγητές, αναπληρωτές

καθηγητές, επίκουρους καθηγητές και λέκτορες. Οι οργανικές θέσεις των μελών του διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού είναι, κατά την παράγραφο 10 του άρθρου αυτού, ενιαίες, ανήκουν στο τμήμα και κατανέμονται στους τομείς. Οι καθηγητές των δύο πρώτων βαθμίδων εκλέγονται ως μόνιμοι, όλοι όμως όσοι ανήκουν στο πιο πάνω προσωπικό προβλέπεται ότι είναι δημόσιοι λειτουργοί, ότι κάνουν χρήση της ελευθερίας της διδασκαλίας και της έρευνας μέσα στα πλαίσια του προγραμματισμού και των σχετικών αποφάσεων του τμήματος, ότι σε όλους επεκτείνονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που προβλέπονται από την προϊσχύουσα νομοθεσία για τους καθηγητές και ότι όπου κατά το Σύνταγμα προβλέπεται συμμετοχή τακτικών καθηγητών μετέχουν οι κατά το νόμο αυτό καθηγητές. Περαιτέρω, στο άρθρο 14 ορίζονται οι τυπικές προϋποθέσεις για την εκλογή ή την περαιτέρω εξέλιξη στις θέσεις των παραπάνω τεσσάρων βαθμίδων:

Κοινή προϋπόθεση για την εκλογή και στις τέσσαρες βαθμίδες είναι η κατοχή διδακτορικού διπλώματος σχετικού με το γνωστικό αντικείμενο του τομέα στον οποίο υπάγεται η θέση. Ειδικότερα, όμως, για τη βαθμίδα του λέκτορα απαιτείται τουλάχιστο διετής εκπαιδευτική πείρα σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ή ανεγνωρισμένο επαγγελματικό έργο σε σχετικό επιστημονικό πεδίο ή διετής εργασία σε ερευνητικό κέντρο ή συνδυασμός των παραπάνω, καθώς και μια τουλάχιστο δημοσίευση σε επιστημονικό περιοδικό, ενώ για τις ανώτερες βαθμίδες απαιτούνται δύο και περισσότερα χρόνια αυτοδύναμης διδασκαλίας, μετά την απόκτηση του, διδακτορικού διπλώματος, ή ανεγνωρισμένο έργο κ.λ.π., καθώς και η συγγραφή πρωτότυπων εργασιών ή μονογραφιών. Στο άρθρο 15 ρυθμίζεται η διαδικασία εκλογής και εξέλιξης του διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου αυτού η γενική συνέλευση του τμήματος που κάνει την προκήρυξη καθορίζει και τη βαθμίδα στο επίπεδο της οποίας θα πληρωθεί η κενή, ενιαία και για τις τέσσαρες βαθμίδες, θέση. Για την εκτίμηση του έργου και των λοιπών προσόντων των υποψηφίων συγκροτείται με απόφαση της γενικής συνελεύσεως του Τμήματος τριμελής εισηγητική επιτροπή από μέλη του διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού του ίδιου ή συγγενέστερου γνωστικού πεδίου. Η εκλογή, ή η απόφαση για εξέλιξη από βαθμίδα σε βαθμίδα γίνεται από σώμα εκλεκτόρων που απαρτίζεται από πέντε έως τριάντα μέλη του διδακτικού -ερευνητικού προσωπικού του τμήματος και της βαθμίδας, για την οποία γίνεται η κρίση και των ανωτέρων από αυτήν, σε κοινή συνεδρίαση με τη γενική συνέλευση του τμήματος κατά την έναρξη της οποίας εκπρόσωπος των φοιτητών αναλύει τα πορίσματα της αξιολογήσεως της διδακτικής ικανότητας των υποψηφίων από τους φοιτητές. Ο υποψήφιος που συγκέντρωσε υπέρ αυτού τα δύο τρίτα του συνόλου των εκλεκτόρων θεωρείται ότι έχει εκλεγεί. Αν συγκέντρωσε πλειοψηφία απόλυτη αλλά μικρότερη των δύο τρίτων είναι δυνατή η εκλογή από τη γενική συνέλευση του τμήματος, η οποία αποφασίζει τελικά για την αποδοχή ή απόρριψη του σώματος των εκλεκτόρων. Τέλος, κατά το άρθρο 31, όσοι κατά την έναρξη της ισχύος του νόμου αυτού υπηρετούν στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα ως επιμελητές, βοηθοί και επιστημονικοί συνεργάτες κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος εντάσσονται αυτοδίκαια σε θέσεις λεκτόρων, στις οποίες μετατρέπονται οι ήδη από αυτές κατεχόμενες θέσεις. Οι εντάξεις αυτές γίνονται, σύμφωνα με το άρθρο 50 § 2 του νόμου, με απόφαση του Υπουργού.

Επειδή, από τις παραπάνω διατάξεις του ν. 1268/1982, που αναφέρονται στο διδακτικό ερευνητικό προσωπικό των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, προκύπτει ότι το προσωπικό αυτό κατατάσσεται μεν σε τέσσαρες βαθμίδες, ενοποιείται όμως σε ένα οργανικά ενιαίο σώμα διδασκόντων - ερευνητών με κατ' αρχή ταυτότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων τόσο ως προς το επιτελούμενο έργο όσο και ως προς την υπηρεσιακή τους θέση και κατάσταση. Από τις εκτεθείσες δε ρυθμίσεις που το αφορούν, η μεν κατάργηση της έδρας και η συγχώνευση των προϋφισταμένων κατηγοριών καθηγητών και υφηγητών σε τρεις ιεραρχικά διατεταγμένες βαθμίδες με ενιαίες οργανικά θέσεις κατανεμόμενες στα τμήματα και τους τομείς, ανήκουν στην ευχέρεια που έχει ο κοινός νομοθέτης να επιλέγει τον τρόπο οργανώσεως και λειτουργίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και δεν προσκρούουν σε καμία συνταγματική διάταξη. Για τους ανήκοντες όμως στην

τέταρτη βαθμίδα του παραπάνω προσωπικού, ο νομοθέτης προέβλεψε στο άρθρο 14 σαφώς μειωμένα προσόντα σε σχέση προς τους καθηγητές των τριών ανωτέρων βαθμίδων, για τους οποίους, πέρα από το διδακτορικό δίπλωμα, το οποίο εγγυάται απλώς την επιστημονική ειδίκευση και τη γνώση της επιστημονικής μεθόδου για την επεξεργασία ενός συγκεκριμένου θέματος, απήτησε ιδιαίτερα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα και δη αυτοδύναμη διδασκαλία ή ανεγνωρισμένο ερευνητικό κ.λπ. έργο και πρωτότυπες δημοσιεύσεις, που διασφαλίζουν την προαγωγή της επιστήμης και την με ακαδημαϊκά κριτήρια άσκηση του έργου τους. Και βέβαια, ο νομοθέτης δεν ήταν υποχρεωμένος, προβλέποντας το αναγκαίο για τη λειτουργία των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων καθηγητικό προσωπικό να περιλάβει στο ίδιο νομοθέτημα διατάξεις αναφερόμενες στην ύπαρξη και την κατάσταση του μη καθηγητικού (βοηθητικού) προσωπικού, τα θέματα του οποίου μπορούσαν να ρυθμιστούν και με ξεχωριστό νομοθέτημα. Η κατάταξη όμως στο ενιαίο καθηγητικό προσωπικό των λεκτόρων, οι θέσεις των οποίων δημιουργούνται με μετατροπή των θέσεων και συνεπώς μεταφορά των αρμοδιοτήτων των τέως επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών που εντάσσονται στο προσωπικό αυτό, και για τους οποίους προβλέπονται τα παραπάνω μειωμένα προσόντα, θίγει την ακαδημαϊκή ελευθερία και την κατά το Σύνταγμα διακεκριμένη θέση των καθηγητών και παραβιάζει την αρχή της ισότητας. Συγκεκριμένα, είναι μεν συνταγματικά επιτρεπτή η συμμετοχή των λεκτόρων στο διδακτικό και ερευνητικό έργο καθώς και η σ' αυτούς ανάθεση αυτοδύναμης διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια του γενικότερου προγραμματισμού του διδακτικού και ερευνητικού έργου κάθε ιδρύματος, είναι όμως συνταγματικά ανεπίτρεπτη, ως αντιτιθέμενη προς τις παραπάνω αρχές, 1) η κατά το άρθρο 24 § 1 και 6 συμμετοχή των λεκτόρων, ως ισοτίμων μελών του ενιαίου διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού, στη γενική συνέλευση του τμήματος για τη σύνταξη του προγράμματος σπουδών, 2) η κατά το άρθρο 15 §3 συμμετοχή τους στην Ίδια γενική συνέλευση για τον καθορισμό των μελών της εισηγητικής επιτροπής για την κρίση του νέου καθηγητικού προσωπικού, 3) καθώς και η συμμετοχή τους κατά το άρθρο 15 §4 στοιχ. η' στη γενική συνέλευση για την εκλογή καθηγητού ανώτερης από αυτούς βαθμίδας. 4) Ως προς την εκλογή προσωπικού της Ίδιας με αυτούς βαθμίδας η συμμετοχή τους θα ήταν συνταγματικά επιτρεπτή αν γινόταν όχι ισότιμα με τους καθηγητές, αλλά με εκπροσώπους των λεκτόρων, ως ξεχωριστής ομάδας του μη κυρίου (καθηγητικού) προσωπικού, πλην όμως, από το άρθρο 15 § 4 στοιχ. α και β' προβλέπεται η ισότιμη προς τους καθηγητές συμμετοχή τους στα εκλεκτορικά σώματα και για τη βαθμίδα αυτή, και συνεπώς και η ρύθμιση αυτή προσβάλλει τις εκτεθείσες συνταγματικές αρχές. Υπό τα δεδομένα αυτά, η κατάταξη των λεκτόρων στο ίδιο ενιαίο σώμα διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού και σε ενιαίες με τους ανήκοντες στις τρεις ανώτερες βαθμίδες οργανικές θέσεις είναι αντισυνταγματική και δημιουργεί ακυρότητα των επιδίκων εντάξεων στη βαθμίδα αυτή, ανεξάρτητα από τη συνταγματικότητα ή μη των μεταβατικών διατάξεων που ρυθμίζουν τον τρόπο διενέργειας των εντάξεων των ήδη υπηρετούντων επιμελητών, βοηθών και επιστημονικών συνεργατών στην παραπάνω βαθμίδα. Αν και κατά τη γνώμη της μειοψηφίας των μελών του δικαστηρίου οι παραπάνω ρυθμίσεις που αφορούν στους λέκτορες δεν πάσχουν από αντισυνταγματικότητα, αφού και η βαθμίδα αυτή του ενιαίου διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού έχει τα ελάχιστα τυπικά προσόντα τα οποία απαιτούσε και η ισχύουσα νομοθεσία για την εκλογή καθηγητού, ο δε ν. 1268/1982 αφενός επεξέτεινε και σ' αυτούς τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία για τους καθηγητές (αρθρ. 13 §4) και αφετέρου τους έδωσε, κατά το ίδιο μέτρο που έδωσε και στα υπόλοιπα μέλη του Δ.Ε.Π. των ανωτέρω βαθμίδων "δικαίωμα" για έρευνα και διδασκαλία, ανεξαρτησία και ελευθερία στην εκτέλεση του έργου τους" (αρθρ. 13 §3), αναθέτοντας τους έτσι όπως και στα υπόλοιπα μέλη του Δ.Ε.Π. την ανεξάρτητη εκπροσώπηση του οικείου επιστημονικού τομέα, κατά το μέρος που τους έχει ανατεθεί η έρευνα και διδασκαλία. Τους θέλησε δηλαδή ο νόμος ως καθηγητές, η δε θέληση του αυτή σε καμιά συνταγματική διάταξη δεν προσκρούει, γιατί ούτε το άρθρο 16 ούτε το άρθρο 4 αποκλείουν την απονομή της καθηγητικής ιδιότητας υπό τις εκτεθείσες προϋποθέσεις. Ο ίδιος δε ο νόμος προέβη σε διαφοροποιήσεις, δικαιολογούμενες από τις διαφορές των βαθμίδων (θέσεις με θητεία, μη εκλογή σε θέσεις πρυτάνεως, κορμήτορα, κ.λπ), μη

ικανές όμως από το είδος και τη φύση τους να αποχωρήσουν τους λέκτορες από το σώμα των καθηγητών. Συγκεκριμένα, δώδεκα μέλη, του δικαστηρίου έχουν τη γνώμη ότι οι λέκτορες μπορούν να μετέχουν στον καταρτισμό του προγράμματος σπουδών, πέντε μέλη θεωρούν ότι οι λέκτορες μπορούν να μετέχουν ως ισότιμοι προς τα άλλα μέλη του διδακτικού - ερευνητικού προσωπικού στην εκλογή ή κρίση για εξέλιξη και σε ανώτερες από αυτούς βαθμίδες, δέκα μέλη του δικαστηρίου έχουν την άποψη ότι οι λέκτορες μπορούν να μετέχουν στο διορισμό της εισηγητικής επιτροπής προς κρίση των υποψηφίων όλων των βαθμίδων και δέκα τρία μέλη θεωρούν ότι οι λέκτορες μπορούν να μετέχουν ισότιμα προς τους καθηγητές και των τριών πρώτων βαθμίδων στην εκλογή νέων λεκτόρων. Τέλος, δέκα τέσσαρα μέλη του δικαστηρίου έχουν τη γνώμη ότι ενόψει των ανωτέρω ρυθμίσεων των παγίων διατάξεων του ν. 1268/1982 η κατάταξη των λεκτόρων στο ενιαίο διδακτικό - ερευνητικό προσωπικό δεν προσκρούει στο Σύνταγμα, το οποίο άλλωστε στο άρθρο 16 §6 χαρακτηρίζει τους τότε βοηθούς και επιμελητές ως διδακτικό προσωπικό, η δε φραστική διαφορά της διατυπώσεως της παραπάνω διατάξεως η οποία διακρίνει μεταξύ καθηγητών που είναι δημόσιοι λειτουργοί και του λοιπού διδακτικού προσωπικού που ασκεί δημόσιο λειτούργημα, οφείλεται, όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες του ήδη ισχύοντος Συντάγματος, στο γεγονός ότι οι ανήκοντες στο παραπάνω βοηθητικό προσωπικό δεν ήταν μόνιμοι. Εξάλλου, κατά τη γνώμη πέντε άλλων μελών του δικαστηρίου, οι λέκτορες δεν μπορούν να ενεργούν αυτοδύναμη διδασκαλία, εφόσον δεν έχουν τα κατά το Σύνταγμα ουσιαστικά προσόντα του καθηγητή. Επίσης κατά τη γνώμη δώδεκα μελών του δικαστηρίου, οι λέκτορες δεν μπορούν να μετέχουν, ούτε με εκπροσώπους τους, στην εκλογή νέων λεκτόρων για τον ίδιο παραπάνω λόγο.

Επειδή, σύμφωνα με τα παραπάνω εκτεθέντα, πρέπει να γίνει δεκτή η υπό κρίση αίτηση για το λόγο που αναφέρθηκε, παρελκούσης της ερευνής των λόγων που προβάλλονται με την υπό κρίση αίτηση ακυρώσεως.

2. 2176/1998 ΣΤΕ (256981)

Α ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ/1998 (1) Θρησκεία. Αίτηση ακύρωσης της Γ2/6953/1997 απόφασης του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με την οποία καθορίστηκε το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των τάξεων Α, Β και Γ του Ενιαίου Λυκείου, κατά το μέρος που προβλέφθηκε ότι το μάθημα των θρησκευτικών θα διδάσκεται στις τάξεις Β' και Γ' μόνον επί μία ώρα εβδομαδιαίως. Για τη ρύθμιση του ανωτέρου ζητήματος δεν απαιτείτο η έκδοση προεδρικού διατάγματος αλλά είναι έγκυρη η ρύθμιση με την ανωτέρω υπουργική απόφαση. Αντίθετη μειοψηφία. Μεταξύ των σκοπών της παρεχόμενης από τα σχολεία παιδείας είναι και η ανάπτυξη, σε επαρκή τουλάχιστον βαθμό, της θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων, σύμφωνα με τις αρχές του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος. Για να καταστεί δυνατή η ανωτέρω ανάπτυξη, κατά το άρθρο 16 του Συντάγματος, επιβάλλεται όπως η Πολιτεία, με τη λήψη κατάλληλων, νομοθετικών και κανονιστικών μέτρων, εξασφαλίζει τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στους μαθητές και να την εξασφαλίζει σε επαρκή αριθμό ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως. Δεκτή η αίτηση ακύρωσης.

Αριθμός 2176/1998 ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΣΤ' Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 4 Μαΐου 1998 με την εξής σύνθεση : Αν. Μαρίνος, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του ΣΤ' Τμήματος, Π. Χριστόφορος, Ν. Ντούβας, Ν. Σακελλαρίου, Εμ. Δαρζέντας, Σύμβουλοι, Ε. Νίκα, Α. Χλαμπέα, Πάρεδροι. Γραμματέας ο Β. Μανωλόπουλος, Γραμματέας του ΣΤ' Τμήματος.

Γ ι α να δικάσει την από 26 Ιανουαρίου 1998 αίτηση: τ η ς ..... χήρας ....., Δικηγόρου, κατοίκου ..... Αττικής, οδός ....., ως ασκούσης τη γονική μέριμνα των ανηλίκων θυγατέρων της ....., ... και ..... και της ....., κατοίκων ωσαύτως Υμηττού Αττικής, οδός ....., η οποία παρέστη με το δικηγόρο Παναγιώτη Χριστινάκη [Α.Μ. 5435], που τον διόρισε στο ακροατήριο.

κατά του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος παρέστη με τη Μ. Ανδροβιτσανέα, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή η αιτούσα επιδιώκει ν' ακυρωθεί η υπ' αριθ. Γ2/6953/28.11.1997 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων [ΦΕΚ Β' 1057/1.12.1997], καθώς και κάθε άλλη συναφής πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Ν. Σακελλαρίου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο της αιτούσας, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και τον αντιπρόσωπο του Υπουργού, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη, σε αίθουσα του Δικαστηρίου

Και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή, διά την άσκησης της υπό κρίσιν αιτήσεως κατεβλήθησαν τα, κατά νόμον, τέλη και το παράβολον [Διπλότυπα Εισπράξεως του Ταμείου Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών : 9203487 και 920348 έτους 1998 και ειδικό έντυπο παραβόλου του Δημοσίου 201994].

2. Επειδή, διά της υπό κρίσιν αιτήσεως, ζητείται, από την ήδη αιτούσα, υπό την ιδιότητα αυτής ως χριστιανής ορθοδόξου κατά το θρήσκευμα και ως ασκούσης τη γονική μεριμνα, μετά τον θάνατον του συζύγου της, επί των ανηλίκων θυγατέρων της ....., ... και ....., μαθητριών της Β' Τάξεως του Λυκείου, της Γ' Τάξεως του Γυμνασίου και της Γ' Τάξεως του Δημοτικού Σχολείου, αντιστοίχως και επίσης χριστιανών ορθοδόξων κατά το θρήσκευμα, η ακύρωση της υπ' αρ. πρ. Γ2/6953/από 28.11.1997 [ΦΕΚ Β 1057/1.12.1997] αποφάσεως του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, διά της οποίας καθορίσθη το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των Τάξεων Α, Β και Γ του Ενιαίου Λυκείου, καθ' ο μέρος προεβλέφθη, με την απόφαση αυτή, ότι το μάθημα των θρησκευτικών θα διδάσκεται εφ' εξής εις τας Τάξεις Β και Γ του Ενιαίου Λυκείου μόνον επί μίαν [1] ώραν, εβδομαδιαίως.

3. Επειδή, η υπό κρίσιν αίτησις, η οποία στρέφεται κατά της προαναφερθείσης αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας, η οποία εξεδόθη επί τη βάσει της διατάξεως του άρθρου 7 παρ. 2 του νόμου 2525/1997, ΦΕΚ Α 188 [βλ. και άρθρο 7 παράγραφος 5 περιπτ. γ και 8 παρ. 9 περίπτ. δ' του ν. 1566/1985. ΦΕΚ Α 167] και διά της οποίας καθορίζονται οι ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας των διδασκομένων εις το Ενιαίον Λύκειον μαθημάτων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και το μάθημα των θρησκευτικών, αρμοδίως εισάγεται προς εκδίκασιν, κατ' άρθρον 1 παρ. 2 του Π.Δ. 239/1994, εις το ΣΤ Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας, δοθέντος ότι η προσβαλλομένη απόφασις αναφέρεται, κατά τον προέχοντα χαρακτήρα της εις την εφαρμογήν της εκπαιδευτικής νομοθεσίας περί μαθητών, αι επί τη βάσει της οποίας εκδιδόμεναι διοικητικάί πράξεις υπάγονται, κατά τον ακυρωτικόν έλεγχον, εις το Τμήμα αυτό [πρβλ. ΣτΕ 1022/98] ανεξαρτήτως της φύσεώς των ως ατομικών ή κανονιστικών.

4. Επειδή, η ήδη αιτούσα, παραπονείται ότι, συνεπεία της διά της προσβαλλομένης αποφάσεως μειώσεως των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών, εις τας προαναφερθείσας Τάξεις [Β και Γ] του Ενιαίου Λυκείου εις μίαν [1] μόνον ώραν εβδομαδιαίως, δεν είναι πλέον δυνατή η, εις επαρκή βαθμόν "ανάπτυξις" της θρησκευτικής συνειδήσεως των ανηλίκων θυγατέρων της, συμφώνως προς τας αρχάς του ορθοδόξου χριστιανικού δόγματος, το οποίο αυτή και τα τέκνα της πρεσβεύουν και ότι, ως εκ τούτου, η προσβαλλομένη πράξις προσκρούει, κατά το μέρος της αυτό, εις το Σύνταγμα αλλά και την Σύμβασιν της Ρώμης, περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών. Υπό τα δεδομένα αυτά μετά προφανούς εννόμου συμφέροντος ασκεί η αιτούσα την υπό κρίσιν αίτησιν, μόνον εις ό,τι αφορά τας ανηλίκους θυγατέρας της, οι οποίες, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου της υποθέσεως, φοιτούν ήδη εις τας προαναφερθείσας Τάξεις του Λυκείου και του Γυμνασίου και δεν έχουν εισέτι περατώσει την φοίτησίν τους εις το Γυμνάσιο και το Λύκειον, αντιστοίχως.

5. Επειδή, η υπό κρίσιν αίτησις, η οποία κατετέθη εις την Γραμματείαν του Δικαστηρίου, μόλις την 28.1.1988 ασκείται παραδεκτώσ εν γένει και εμπροθέσμως κατά της προσβαλλομένης αποφάσεως, δοθέντος ότι η απόφασις αυτή, η οποία ως εκ του περιεχομένου της έχει προδήλως κανονιστικόν χαρακτήρα, εδημοσιεύθη εις την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, την 1.12.1997 [ΦΕΚ 1057/1.12.97 τ. Β'].

6. Επειδή, εις την διάταξιν του άρθρου 43 του Συντάγματος ορίζεται ότι : "1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκδίδει τα διατάγματα που είναι αναγκαία για την εκτέλεση των νόμων και δεν μπορεί ποτέ να αναστείλει την εφαρμογή τους ούτε να εξαιρέσει κανέναν από την εκτέλεσή τους. 2. Υστερα από πρόταση του αρμόδιου Υπουργού επιτρέπεται η έκδοση κανονιστικών διαταγμάτων, με ειδική εξουσιοδότηση νόμου και μέσα στα όριά της. Εξουσιοδότηση για έκδοση κανονιστικών πράξεων από άλλα όργανα της διοίκησης επιτρέπεται προκειμένου να ρυθμιστούν ειδικότερα θέματα ή θέματα με τοπικό ενδιαφέρον ή με χαρακτήρα τεχνικό ή λεπτομερειακό".

7. Επειδή, εις την διάταξιν της παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 1566/1985 [ΦΕΚ Α 167] ορίζεται ότι : "1. Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές : α] Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη. β] Να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν αρμονικά το πνεύμα και το σώμα τους, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητές τους. Να αποκτούν, μέσα από τη σχολική τους αγωγή, κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση, να αντιλαμβάνονται και να συνειδητοποιούν την κοινωνική αξία και ισοτιμία της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας. Να ενημερώνονται και να ασκούνται πάνω στη σωστή και ωφέλιμη για το ανθρώπινο γένος χρήση και αξιοποίηση των αγαθών του σύγχρονου πολιτισμού, καθώς και των αξιών της λαϊκής μας παράδοσης. γ] Να αναπτύσσουν δημιουργική και κριτική σκέψη και αντίληψη συλλογικής προσπάθειας και συνεργασίας, ώστε να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και με την υπεύθυνη συμμετοχή τους να συντελούν αποφασιστικά στην πρόοδο του κοινωνικού συνόλου και στην ανάπτυξη της πατρίδας μας. δ] Να κατανοούν τη σημασία της τέχνης, της επιστήμης και της τεχνολογίας, να σέβονται τις ανθρωπίνες αξίες και να διαφυλάσσουν και προάγουν τον πολιτισμό. ε] Να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό. 2. Βασικοί συντελεστές για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών είναι : α] . . . β] τα αναλυτικά προγράμματα, τα σχολικά βιβλία και τα λοιπά διδακτικά μέσα καθώς και η σωστή χρήση τους, γ] . . . 3. Τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν άρτιους οδηγούς του εκπαιδευτικού έργου και περιλαμβάνουν κυρίως : αα] . . . ββ] διδακτέα ύλη επιλεγμένη σύμφωνα με το σκοπό του μαθήματος, ανάλογη και σύμμετρη προς το ωρολόγιο πρόγραμμα. . . ", στην διάταξιν της παρ. 2 του άρθρου 6 του αυτού ως άνω νόμου ορίζεται ότι : 2. Το λύκειο επιδιώκει την ολοκλήρωση των σκοπών της εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα βοηθεί τους μαθητές : α] Να κατανοούν βαθύτερα την κοινωνική πραγματικότητα, να κάνουν σωστές επιλογές για τις παραπέρα σπουδές και την επαγγελματική τους αποκατάσταση και να διαμορφώνουν το χαρακτήρα και την προσωπικότητά τους έτσι, ώστε να εντάσσονται αρμονικά στο κοινωνικό σύνολο και να συμβάλλουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της πατρίδας. β] Να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες και να κατανοούν τη σπουδαιότητα του δημοκρατικού διαλόγου και της συμμετοχής σε συλλογικές δραστηριότητες. γ] Να αποκτούν βαθύτερη και ουσιαστικότερη γνώση και αυτογνωσία, ώστε να αντιμετωπίζουν με κριτικό και δημιουργικό πνεύμα τη ζωή, την επιστήμη, την τέχνη και τον ελληνικό και παγκόσμιο πολιτισμό. δ] Να αναπτύσσουν τον προβληματισμό τους με τη μελέτη και τη βαθύτερη γνώση των ιστορικών γεγονότων [ελληνικών και παγκόσμιων] ε] να αναπτύσσουν το αισθητικό τους κριτήριο και την ποιότητα της καλλιτεχνικής τους έκφρασης. στ] Να εμπεδώνουν τις κινητικές ικανότητες και κλίσεις μέσα από συγκεκριμένες αθλητικές δραστηριότητες και να αποκτούν αθλητικές συνήθειες που αναβαθμίζουν την ποιότητα της ζωής τους".

8. Επειδή, περαιτέρω, με τας διατάξεις των άρθρων 7 [παρ. 5 εδάφιο δ`] και 8 [παρ. 9 εδάφιο δ`] του προαναφερθέντος νόμου 1566/1985, ορίζεται, μεταξύ άλλων, ότι : τα θέματα τα σχετικά με τα ωρολόγια προγράμματα των ενιαίων πολυκλαδικών Λυκείων όπως και των Λυκείων κάθε τύπου ρυθμίζονται με Προεδρικό Διάταγμα, το οποίο εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με την διάταξιν όμως της παρ. 2 του άρθρου 7 του ν. 2525/1997 [ΦΕΚ Α 188] ορίζεται ήδη ότι : "2. Τα θέματα των άρθρων 3 παρ. 9, [περιπτώσεις δδ`, εε`, στστ` και ζζ`], 4 παρ. 11 [περιπτώσεις ε`, στ` και ζ`], 5 παρ. 11 [περιπτώσεις β`, γ`, ζ` και η`], 7 παρ. 5

[περιπτώσεις γ', δ', η', θ' και ι'], 8 παρ. 9 [περιπτώσεις β', γ', δ', η' και θ'], 9 παρ. 9 [περιπτώσεις β', γ', δ', η' και θ'], 32 παρ. 6 [περιπτώσεις ε', στ', ζ', θ', ιβ' και ιγ'] και 60 παρ. 8 του ν. 1566/1985 ρυθμίζονται εφεξής με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από εισήγηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με την επιφύλαξη της ισχύος της παραγράφου 9 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου. Η απόφαση για τη ρύθμιση των θεμάτων της παραγράφου 8 του άρθρου 60 του ν. 1566/1985 προσυπογράφεται και από τον Υπουργό Οικονομικών".

9. Επειδή, με την ήδη προσβαλλομένη απόφαση του Υπουργού Παιδείας, η οποία εξεδόθη, επί τη βάσει της προπαρατεθείσης διατάξεως της παρ. 2 του άρθρου 7 του ν. 2525/1997, εν συνδυασμώ προς τας προαναφερθείσας διατάξεις των άρθρων 7 παρ. 5 εδαφ. δ' και 8 παρ. 9 εδαφ. δ' του ν. 1566/1985, εις τας οποίας αυτή παραπέμπει και μετά από εισήγηση του παιδαγωγικού Ινστιτούτου, καθορίσθη το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των Τάξεων Α, Β και Γ του Ενιαίου Λυκείου και προεβλέφθη, μεταξύ άλλων, ότι από 1.9.1998 εις την Β' τάξιν του Ενιαίου Λυκείου και από 1.9.1999 εις την Γ' Τάξιν αυτού, η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευμάτων θα γίνεται, πλέον, εις τας τάξεις αυτάς [Β' και Γ'] επί μίαν [1] μόνον ώραν εβδομαδιαίως.

10. Επειδή, κατά την κρατήσασα εις το Δικαστήριον γνώμην, ο καθορισμός κατ' εφαρμογήν των προπαρατεθεισών διατάξεων του άρθρου 7 παρ. 2 του ν. 2525/1997 - εν όψει και των προβλεπομένων εις τας διατάξεις των άρθρων 7 παρ. 5 περιπτ. δ', και 8 παρ. 9 περίπτ. δ' του ν. 1566/1985 - αποκλειστικώς και μόνον των ωρών διδασκαλίας των διδασκομένων, εβδομαδιαίως, εις τας Τάξεις [Α, Β και Γ] του Ενιαίου Λυκείου, μαθημάτων, αποτελεί ειδικότερον ζήτημα διά την ρύθμισιν του οποίου δεν απαιτείται η έκδοσις Προεδρικού Διατάγματος, αλλά δύναται να γίνει εγκύρως και με υπουργικήν απόφασιν. Συνεπώς, η προσβαλλομένη υπουργική απόφασις, καθ' ο μέρος καθορίζονται, με αυτήν, κατά τα ήδη εκτεθέντα, οι ώρες και μόνον διδασκαλίας των μαθημάτων εις τας Τάξεις του Ενιαίου Λυκείου εκδοθείσα επί τη βάσει της προαναφερθείσης διατάξεως [του άρθρου 7 παρ. 2 του ν. 2525/1997] διά της οποίας παρέχεται εξουσιοδότησις προς ρύθμισιν ακριβώς του ειδικότερου αυτού θέματος είναι έγκυρος ως εκ της ειδικότητος αυτής. Αν και κατά την γνώμην του Συμβούλου Π. Χριστοφόρου εις την οποίαν προσεχώρησαν και οι δύο Πάρεδροι, η εξουσιοδότησις, η οποία κατά τους παλαιότερους νόμους αλλά και το ν. 1566/85 προ της τροποποιήσεως διά του ν. 2525/1997, ανεφέρετο εις π. δ/γμα, αφορά εις την θέσπισιν ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος, θέμα το οποίον δεν είναι ειδικώτερον ουδέ λεπτομερειακόν εν' όψει του ότι εις τον νόμον δεν γίνεται ρύθμισις, ουδέ κατά τον πυρήνα των διδακτέων μαθημάτων και των κατευθύνσεων περί των ωρών διδασκαλίας αυτών, αλλά απλώς αναφέρονται γενικού περιεχομένου ρήτραι περί των κατευθύνσεων εν γένει της παιδείας εις τας επί μέρους σχολικάς μονάδας. Συνεπώς, ως προς το θέμα του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος ηδύνατο να δοθή εξουσιοδότησις μόνον προς τον Πρόεδρον της Δημοκρατίας, ο οποίος δύναται να θέτη δευτερεύοντας προς εκτέλεσιν των νόμων κανόνας δικαίου. Αλλωστε το γεγονός ότι εν προκειμένω εξεδόθη υπουργική απόφασις αναφερομένη μόνον εις το ωρολόγιον πρόγραμμα είναι συμπτωματικόν, δοθέντος ότι το ωρολόγιον πρόγραμμα αποτελεί εξειδίκευσιν του αναλυτικού προγράμματος ως προς τας ώρας διδασκαλίας και συνδέεται αρρήκτως με αυτό.

11. Επειδή, εις την διάταξιν του άρθρου 3 του ισχύοντος Συντάγματος, εις την κεφαλίδα του οποίου γίνεται ρητή επίκλησις της "Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος", ορίζεται ότι : "1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού ` τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της

Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' [29] Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. . . ". Εξ άλλου εις την διάταξιν του άρθρου 13 αυτού ορίζεται ότι : "1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3...". Εκ παραλλήλου, εις την διάταξη του άρθρου 16 [παρ. 2] του Συντάγματος ορίζεται ότι : "Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες". Τέλος η Διεθνής Σύμβαση της Ρώμης της 4ης Νοεμβρίου 1950 "περί προασπίσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών", που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 [φ. 68, Α] και εκ νέου με το Ν.Δ. 53/1974 [φ. 256, Α] και έχει, ως εκ τούτου, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αυξημένη τυπική ισχύ, με το μεν άρθρο 9 κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, με το άρθρο δε 2 του Α προσθέτου πρωτοκόλλου ορίζει ειδικότερα τα εξής : "Ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσιν της μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις".

12. Επειδή, από τας προαναφερθείσας διατάξεις του Συντάγματος αλλά και της Συμβάσεως της Ρώμης, ερμηνευόμενας εν συνδυασμώ μεταξύ των, εν όψει του γνωστού τοις πάσιν γεγονότος ότι η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού πρεσβεύει την ορθόδοξο χριστιανική θρησκεία [βλ. ΣτΕ 3533/1986, βλ. επίσης ΣτΕ 3356/1995], όπως τούτο άλλωστε μαρτυρείται και από την κατά τα εκτεθέντα, επίκλησιν εις αυτήν ταύτην την κεφαλίδα του Συντάγματος της Αγίας Τριάδος, αλλά και τον χαρακτηρισμόν, εις την προπαρατεθείσα διάταξιν του άρθρου 3 του Συντάγματος του ορθοδόξου χριστιανικού δόγματος ως "επικρατούσης θρησκείας" εις την Ελλάδα, συνάγεται, κατά τα ήδη κριθέντα [ΣτΕ 3356/95], ότι μεταξύ των σκοπών της παρεχομένης εις τα σχολεία παιδείας είναι και η "ανάπτυξις", εις τουλάχιστον επαρκή βαθμόν, της θρησκευτικής συνειδήσεως των ελληνοπαίδων συμφώνως προς τας αρχάς του ορθοδόξου χριστιανικού δόγματος, η διδασκαλία του οποίου είναι, ως εκ τούτου, υποχρεωτική, όπως είναι υποχρεωτική και η παρακολούθησις από τους μαθητάς, οι οποίοι ανήκουν εις την κατ' Ανατολάς Ορθόδοξον Χριστιανικήν Εκκλησίαν, του αντιστοιχού μαθήματος [βλ. και τας διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 2, 5 παρ. 1 εδαφ. α, 6 παρ. 2 εδαφ. β του ν. 1566/1985, ΦΕΚ Α 167 και 2 παρ. 2, 3 παρ. 3 και 4 του Π.Δ. 479/1995, ΦΕΚ Α 170]. Εις την τοιαύτην άλλωστε ανάπτυξιν της θρησκευτικής συνειδήσεως των Ελληνοπαίδων αποβλέπουν και οι γονείς των, αντλούντες από την προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος το δικαίωμα αυτό το οποίον, ως εξετέθη, κατοχυρούται ευθέως και από τας προαναφερθείσας διατάξεις της Συμβάσεως της Ρώμης, κατά τας οποίας οι ίδιοι οι γονείς καθορίζουν την θρησκευτικήν αγωγήν των τέκνων των, επί τη βάσει των ιδικών των θρησκευτικών πεποιθήσεων [βλ. ΣτΕ 3356/1995]. Εξυπακούεται βεβαίως ότι της παρακολουθήσεως του ως άνω μαθήματος απαλλάσσονται και δη χωρίς καμία δυσμενή συνέπεια, οι μαθηταί εκείνοι διά τους οποίους γίνεται αξιόπιστος δήλωσις, είτε υπ' αυτών των ιδίων, είτε υπό των γονέων τους, ότι είναι άθεοι, ετερόδοξοι ή αλλόθρησκοι και έχουν, ως εκ τούτου, πρόβλημα θρησκευτικής συνειδήσεως [ΣτΕ 3356/95], δοθέντος μάλιστα ότι η δήλωσις αυτή ουδόλως αντιβαίνει εις το άρθρον 13 του Συντάγματος διότι κατά τα επίσης ήδη κριθέντα [ΣτΕ 3356/95] δεν αποτελεί μέσον προς δίωξιν του μαθητή λόγω των διαφόρων, ενδεχομένως, θρησκευτικών του πεποιθήσεων, οι οποίες πρέπει πάντως να είναι σεβαστές, αλλά, όλως αντιθέτως, αποβλέπει εις το να διευκολύνει τον μαθητήν να απολαύσει "ανεμπόδιστα" την ελευθερία της θρησκευτικής του συνειδήσεως και να διευκολύνει επίσης τους γονείς τους να ασκήσουν το αντίστοιχον, κατά τα εκτεθέντα, δικαίωμά τους.

13. Επειδή από τας αυτάς ως άνω διατάξεις συνάγεται περαιτέρω ότι προκειμένου να τύχει εφαρμογής η διάταξις του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος και να καταστεί δυνατή η "ανάπτυξις", εις τουλάχιστον επαρκή βαθμόν, της θρησκευτικής συνειδήσεως των προαναφερθέντων μαθητών και δη συμφώνως προς τας αρχάς της ορθοδόξου χριστιανικής πίστεως, επιβάλλεται όπως η Πολιτεία, διά της λήψεως των καταλλήλων, κατά περίπτωσιν, νομοθετικών και κανονιστικών μέτρων, εξασφαλίζει την διδασκαλίαν του κατά τα άνω μαθήματος των θρησκευτικών εις τους εν λόγω μαθητάς και δη να την εξασφαλίζει κατά τα ήδη κριθέντα [ΣτΕ 3356/95] επί ικανόν αριθμόν ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως. Και είναι μεν αληθές ότι εις την ουσιαστικήν κρίσιν της Διοικήσεως ανήκει ο καθορισμός και των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, πλην όμως ο περιορισμός των ωρών διδασκαλίας αυτού, συγκεκριμένως, του μαθήματος, εις μίαν [1] μόνον ώρα εβδομαδιαίως δεν αποτελεί, κατά τα δεδομένα της κοινής πείρας και εν όψει του ειδικού σκοπού εις τον οποίον αποβλέπουν αι ως άνω διατάξεις του Συντάγματος τον υπ' αυτών, κατά τα ήδη κριθέντα, απαιτούμενον "ικανόν" αριθμόν ωρών διδασκαλίας. Αν και κατά τη γνώμη της Παρέδρου Ε. Νίκα ο καθορισμός του αριθμού των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών σε κάθε τάξη ανήκει στην ουσιαστική εκτίμηση της Διοικήσεως, η οποία πάντως υποχρεούται να ορίσει έναν ορισμένο αριθμό ωρών για το σύνολο των δύο κύκλων [Γυμνάσιο και Λύκειο] της δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως.

14. Επειδή υπό τα δεδομένα αυτά και συμφώνως προς τα προαναφερθέντα βασίμως παραπονεΐται η ήδη αιτούσα ότι η προσβαλλομένη απόφασις δεν είναι σύμφωνη με τας ως άνω διατάξεις του Συντάγματος, καθ' ο μέρος, με αυτήν, περιορίζεται πράγματι εφ' εξής η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών εις τας Τάξεις Β και Γ του Ενιαίου Λυκείου εις μίαν μόνον ώραν εβδομαδιαίως και διά τον λόγον αυτόν πρέπει η μεν προσβαλλομένη απόφασις να ακυρωθεί, κατά το τμήμα της τούτο, η δε υπόθεσις να αναπεμφθεί εις την Διοίκησιν, προκειμένου, αυτή, να προβεί εις θέσπισιν νέας συμπληρωματικής ρυθμίσεως, διά της οποίας να προβλέπεται η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών πέραν της προβλεπομένης, με την ήδη προσβαλλομένην απόφασιν μίας [1] μόνον ώρας εβδομαδιαίως, κατά τα ήδη εκτεθέντα.

Δια ταύτα

Δέχεται την υπό κρίσιν αίτησιν, κατά τα εις το αιτιολογικόν.

κυρώνει την υπ' αρ. πρ. Γ2/6953/1997 [ΦΕΚ Β 1057] απόφασιν του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, καθ' ο μέρος περιορίζεται με αυτήν η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών εις τας Τάξεις [Β και Γ] του Ενιαίου Λυκείου εις μίαν [1] μόνον ώραν διδασκαλίας εβδομαδιαίως, κατά τα εις το αιτιολογικόν.

Αναπέμπει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν, προκειμένου να προβεί εις τας εν τω αιτιολογικό αναφερομένας ενεργείας. Διατάσσει την απόδοσιν του κατατεθέντος παραβόλου

και

Επιβάλλει εις το Δημόσιον την δικαστικήν δαπάνην της αιτούσης, η οποία ανέρχεται εις το ποσόν των είκοσι οκτώ χιλιάδων [28.000] δραχμών.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 12 και 20 Μαΐου 1998 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 26ης ίδιου μηνός και έτους.

Ο Πρόεδρος του ΣΤ'Τμήματος Ο Γραμματέας του ΣΤ'Τμήματος Αν. Μαρίνος Β. Μανωλόπουλος
Μ.Α.

3. 81/2007 ΣΤΕ (421825)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ) Ανώτατη εκπαίδευση. Η κατάρτιση προγραμμάτων πανεπιστημιακής διδασκαλίας πρέπει να παρέχει συγκεκριμένες δυνατότητες άσκησης του ατομικού δικαιώματος προς έρευνα και διδασκαλία. Ίδρυση σε ορισμένη Σχολή ΑΕΙ Γενικού Τμήματος, το οποίο δεν μπορεί να καταρτίζει δικό του πρόγραμμα σπουδών. Τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος αυτού εξαρτώνται από τα προγράμματα σπουδών των Τμημάτων ΑΕΙ, δεν επιτρέπεται όμως να στερηθούν της δυνατότητας να ασκούν το δικαίωμά τους προς έρευνα και διδασκαλία, οπότε τα μη γενικά Τμήματα οφείλουν να περιλάβουν στο πρόγραμμα σπουδών τους επαρκών ωρών διδασκαλίας μαθημάτων που εμπίπτουν στο γνωστικό αντικείμενο του μέλους ΔΕΠ του Γενικού Τμήματος. Τα Τμήματα των ΑΕΙ που χορηγούν πτυχίο έχουν τη δυνατότητα να οργανώνουν και να λειτουργούν Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Οι ώρες διδασκαλίας του αιτούντος σε πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών που δεν έχει ιδρυθεί νόμιμα δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη για να κριθεί η επάρκεια των ωρών διδασκαλίας που του έχει αναθέσει το Πανεπιστήμιο. Αντίθετη μειοψηφία. Παραπομπή της υπόθεσης στην επταμελή σύνθεση.

**Αριθμός 81/2007
ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Γ΄**

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 13 Απριλίου 2006, με την εξής σύνθεση : Γ. Σταυρόπουλος, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του Γ΄ Τμήματος, Ν. Σακελλαρίου, Α. Καραμιχαλέλης, Σύμβουλοι, Μ. Πικραμένος, Σ. Κωνσταντίνου, Πάρεδροι. Γραμματέας η Δ. Μουζάκη, Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος.

Για να δικάσει : Α. την από 4 Οκτωβρίου 2005 αίτηση: του ...., κατοίκου ....., οδός .. .. αρ. ., ο οποίος παρέστη με το δικηγόρο Ι. Στάμου (Α.Μ. 12846) που τον διόρισε με πληρεξούσιο, κατά του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, το οποίο παρέστη με το δικηγόρο Αλεξ. Χούγια – Παλαιολόγο (Α.Μ. 7102) που τον διόρισε με εξουσιοδότησή του ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου.

Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθούν : 1) η από 20.4.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου και 2) η από 8.7.2005 πράξη του Προέδρου του ίδιου ως άνω Τμήματος. Β. την από 12 Νοεμβρίου 2005 αίτηση : του ...., κατοίκου ....., οδός .. .. αρ. ., ο οποίος παρέστη με το δικηγόρο Ι. Στάμου (Α.Μ. 12846) που τον διόρισε με πληρεξούσιο, κατά του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, το οποίο παρέστη με το δικηγόρο Αλεξ. Χούγια – Παλαιολόγο (Α.Μ. 7102) που τον διόρισε με εξουσιοδότησή του ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου.

Με την αίτηση αυτή επιδιώκει να ακυρωθούν : 1) η από 25.5.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και 2) η υπ' αριθμ. 1/25.7.2005 πράξη του Προέδρου του ίδιου ως άνω Τμήματος. Γ. την από 12 Νοεμβρίου 2005 αίτηση : του ...., κατοίκου ....., οδός .. .. αρ. ., ο οποίος παρέστη με το δικηγόρο Ι. Στάμου (Α.Μ. 12846) που τον διόρισε με πληρεξούσιο, κατά του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, το οποίο παρέστη με το δικηγόρο Αλεξ. Χούγια – Παλαιολόγο (Α.Μ. 7102) που τον διόρισε με εξουσιοδότησή του ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου. Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθούν : 1) η από 29.6.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου και 2) η υπ' αριθμ. 13/4.7.2005 πράξη του Προέδρου του ίδιου ως άνω Τμήματος. Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Παρέδρου Μ. Πικραμένου. Κατόπιν το δικαστήριο

άκουσε τον πληρεξούσιο του αιτούντος, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνουν δεκτές οι αιτήσεις και τον πληρεξούσιο του Πανεπιστημίου, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή τους.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή, για την άσκηση της από 4.10.2005 αιτήσεως ακυρώσεως (Ε 6322/5-10- 2005) καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο (2588101, 1879001/2005 ειδικά έντυπα παραβόλου). Περαιτέρω, για την άσκηση της από 12.11.2005 αιτήσεως ακυρώσεως (Ε 7236/14-11-2005) καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο (2588298, 1795898/2005 ειδικά έντυπα παραβόλου). Τέλος και για την άσκηση της από 12.11.2005 αιτήσεως ακυρώσεως (Ε 7237/14-11-2005) καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο (1795899, 2588299/2005 ειδικά έντυπα παραβόλου).

2. Επειδή, με την πρώτη αίτηση ζητείται η ακύρωση της παράλειψης οργάνων του Παντείου Πανεπιστημίου να αναθέσουν στον αιτούντα, καθηγητή αυτού του Πανεπιστημίου, διδακτικό έργο εμπίπτον στο γνωστικό του αντικείμενο. Η παράλειψη αυτή συντελέστηκε, κατά τον αιτούντα, α) με την από 20.4.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, με την οποία καταρτίστηκε το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος για το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 και β) με την από 8.7.2005 πράξη του Προέδρου του Τμήματος τούτου, η οποία διαλαμβάνει το εν λόγω πρόγραμμα σπουδών. Περαιτέρω, με τη δεύτερη αίτηση ζητείται, επίσης, η ακύρωση της παράλειψης οργάνων του Παντείου Πανεπιστημίου να αναθέσουν στον αιτούντα διδακτικό έργο εμπίπτον στο γνωστικό του αντικείμενο. Η παράλειψη αυτή συντελέστηκε, κατά τον αιτούντα, α) με την από 25.5.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, με την οποία καταρτίστηκε το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος για το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 και β) με την 1/25.7.2005 πράξη του Προέδρου του Τμήματος τούτου, η οποία διαλαμβάνει το εν λόγω πρόγραμμα σπουδών. Τέλος, με την τρίτη αίτηση ζητείται, ομοίως, η ακύρωση της παράλειψης οργάνων του Παντείου Πανεπιστημίου να αναθέσουν στον αιτούντα διδακτικό έργο εμπίπτον στο γνωστικό του αντικείμενο. Η παράλειψη αυτή συντελέστηκε, κατά τον αιτούντα, α) με την από 29.6.2005 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, με την οποία καταρτίστηκε το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος τούτου για το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005 και β) με την 13/4.7.2005 πράξη του Προέδρου του αυτού Τμήματος, η οποία διαλαμβάνει το εν λόγω πρόγραμμα σπουδών.

3. Επειδή, καθ' ερμηνείαν των δικογράφων των υπό κρίση αιτήσεων, που είναι συνεκδικαστές ως μία αίτηση, ζητείται η ακύρωση μιας παράλειψης οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας, ήτοι της παράλειψης του Παντείου Πανεπιστημίου να αναθέσει στον αιτούντα, καθηγητή Φιλοσοφίας του Δικαίου του Γενικού Τμήματος Δικαίου του Πανεπιστημίου αυτού, διδακτικό έργο εμπίπτον στο γνωστικό αντικείμενό του για το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 (ΣτΕ 246/2006).

4. Επειδή, ενόψει του γεγονότος ότι η πρώτη συζήτηση επί των συνεκδικαζομένων αιτήσεων ακυρώσεως, μετά την οποία εκδόθηκαν οι 423- 425/2006 προδικαστικές αποφάσεις του Τμήματος με τις οποίες ζητήθηκε από το Πάντειο Πανεπιστήμιο η αποστολή του σχετικού φακέλου, εχώρησε κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2005-2006, η παρούσα δίκη διατηρεί το αντικείμενό της παρά τη λήξη του ακαδημαϊκού αυτού έτους (ΣτΕ 246/2006).

5. Επειδή, σύμφωνα με το άρθρο 16 του Συντάγματος : «1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες, η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα. 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. 3 ... 4 ... 5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση τμημάτων ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει ... 6. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτουργήμα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν μπορούν να παυθούν προτού λήξει σύμφωνα με το νόμο ο χρόνος υπηρεσίας τους παρά μόνο με τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 88 παρ. 4 και ύστερα από απόφαση συμβουλίου που αποτελείται κατά πλειοψηφία από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει το όριο ηλικίας των καθηγητών των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, εφότου εκδοθεί ο νόμος αυτός οι καθηγητές που υπηρετούν αποχωρούν αυτοδικαίως μόλις λήξει το ακαδημαϊκό έτος μέσα στο οποίο συμπληρώνουν το εξηκοστό έβδομο έτος της ηλικίας τους».

6. Επειδή, με τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης ως θεμελιώδης σκοπός του κράτους και καθορίζονται οι βασικές προϋποθέσεις και οι αρχές που πρέπει να διέπουν την παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης, για την οποία θεσπίζονται συγκεκριμένα οργανωτικά και λειτουργικά πλαίσια που οριοθετούν τη δράση όχι μόνο της διοίκησης αλλά και του κοινού νομοθέτη κατά τη ρύθμιση από αυτόν των σχετικών θεμάτων. Κατά την έννοια των συνταγματικών αυτών διατάξεων, η ανώτατη εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσης με την έρευνα και τη διδασκαλία, παρέχεται από ίδια και αυτοτελή ιδρύματα, που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, σύμφωνα αφενός με την αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας και αφετέρου την αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των ιδρυμάτων αυτών (ΣτΕ 2786/1984 Ολομ.). Ειδικότερα, η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική σκέψη, έρευνα και διδασκαλία, αποτελεί δε ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, ασκούμενο ως οργανωμένη δραστηριότητα, στο πλαίσιο λειτουργίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Για την πραγματοποίηση της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας μέσα στο πλαίσιο των αρχών της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι., ο συνταγματικός νομοθέτης προέβλεψε την ύπαρξη διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, τα μέλη του οποίου αναγνωρίζονται ως δημόσιοι λειτουργοί, τελούντες υπό ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς εγγυώμενο την προσωπική και λειτουργική τους ανεξαρτησία (ΣτΕ 2786/1984 Ολομ., 246/2006). Εκ τούτου έπεται ότι, κατά την οργάνωση των καθηκόντων των ανωτάτων αυτών εκπαιδευτικών λειτουργών, πρέπει να εξασφαλίζεται η άσκηση του ερευνητικού και διδακτικού τους έργου. Συνεπώς, η κατάρτιση των προγραμμάτων της πανεπιστημιακής διδασκαλίας πρέπει να παρέχει συγκεκριμένες δυνατότητες ασκήσεως του ατομικού αυτού δικαιώματος προς έρευνα και διδασκαλία (βλ. ΣτΕ 246/2006, 56/2005, 3478, 3479/2001 κ.α.).

7. Επειδή, στις παραγράφους 1 έως και 4 του άρθρου 6 του ν. 1268/1982 (ΕτΚ Α', φ. 87) ορίζονται τα εξής : «1. Τα Α.Ε.Ι. αποτελούνται από Σχολές. Οι Σχολές καλύπτουν ένα σύνολο συγγενών επιστημών έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η αναγκαία για την επιστημονική αλληλεπίδρασή τους και ο αναγκαίος για την έρευνα και τη διδασκαλία τους συντονισμός» (Με την περ. δ' της παρ. 1 του άρθρου 48 του ν. 1404/1983 ορίσθηκε ότι η αληθινή έννοια του πρώτου εδαφίου είναι ότι τα Α.Ε.Ι. αποτελούνται από σχολές και τμήματα ή από ανεξάρτητα τμήματα). 2. Οι Σχολές διαιρούνται σε Τμήματα. Το Τμήμα αποτελεί τη βασική λειτουργική ακαδημαϊκή μονάδα και καλύπτει το γνωστικό αντικείμενο μιας επιστήμης. Το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος οδηγεί σ' ένα ενιαίο πτυχίο...3 α. Είναι δυνατή η ίδρυση ξεχωριστών Γενικών Τμημάτων σε σχολές που τα προγράμματα σπουδών των τμημάτων τους έχουν μεγάλο αριθμό κοινών μαθημάτων, προκειμένου να επιτευχθεί ο καλύτερος συντονισμός τους. Τα τμήματα αυτά δεν χορηγούν ιδιαίτερο πτυχίο. β. Τα Γενικά Τμήματα έχουν δικό τους ΔΕΠ ... 4 α. Τα Τμήματα διαιρούνται σε Τομείς. β. Ο Τομέας συντονίζει τη διδασκαλία μέρους του γνωστικού αντικείμενου του Τμήματος που αντιστοιχεί σε συγκεκριμένο πεδίο της επιστήμης. β. . . γ. . . δ. . . .) ε. Η σύσταση .... των Τομέων γίνεται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων μετά από γνώμη της Γ.Σ. του αντίστοιχου τμήματος. . .». Εξάλλου, στις παραγράφους 1, 8 και 10 του άρθρου 24 του ν. 1268/1982 ορίζονται τα εξής : «1. Το Πρόγραμμα Σπουδών περιέχει τους τίτλους των υποχρεωτικών και των κατ' επιλογή υποχρεωτικών μαθημάτων, το περιεχόμενό τους, τις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας τους, στις οποίες περιλαμβάνεται το κάθε μορφής επιτελούμενο διδακτικό έργο, και τη χρονική αλληλουχία ή αλληλεξάρτηση των μαθημάτων» (όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 1 παρ. 5 του ν. 2188/1994, ΕτΚ Α', φ. 18), «8. Στα προγράμματα σπουδών ενός Τμήματος μπορούν να περιλαμβάνονται και μαθήματα που ανήκουν στο γνωστικό πεδίο Τομέα άλλων Τμημάτων της ίδιας ή άλλης Σχολής. Στην περίπτωση αυτή η ανάθεση διδακτικού έργου σε μέλη του Δ.Ε.Π. του Τομέα αυτού γίνεται με απόφαση της κοσμητείας ή του Πρυτανικού Συμβουλίου αντίστοιχα μετά από πρόταση των αντιστοιχών Τμημάτων ή Σχολών. 9... 10. Για όλα τα καθήκοντα του Προγράμματος Σπουδών καθορίζεται ο Τομέας που έχει αρμοδιότητα για τη διδασκαλία τους. Τα μαθήματα αυτά μπορούν να διδάσκονται από όλα τα μέλη του Δ.Ε.Π. του Τμήματος».

8. Επειδή, κατά την έννοια της διάταξης της παρ. 3 του άρθρου 6 του ν. 1268/1982 η ίδρυση σε ορισμένη Σχολή ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος Γενικού Τμήματος, η οποία γίνεται όταν υπάρχει «μεγάλος αριθμός κοινών μαθημάτων» στα προγράμματα των σπουδών των Τμημάτων της Σχολής, έχει ως σκοπό την ανάθεση της διδασκαλίας των κοινών μαθημάτων στο Γενικό Τμήμα για τον «καλύτερο συντονισμό» της διδασκαλίας των μαθημάτων αυτών καθώς και την καλύτερη αξιοποίηση των διδασκόντων και της υλικοτεχνικής υποδομής των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Ολομ. ΣτΕ 2211/1993). Επομένως, από το συνδυασμό των προπαρατεθεισών διατάξεων συνάγεται ότι Γενικό Τμήμα ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος δεν μπορεί, κατά νόμο, να καταρτίζει δικό του πρόγραμμα σπουδών. Τα μέλη Δ.Ε.Π. του Τμήματος τούτου, ως προς το διδακτικό τους έργο, εξαρτώνται από τα προγράμματα σπουδών των (μη γενικών) Τμημάτων ΑΕΙ. Περαιτέρω, από τις αυτές διατάξεις συνάγεται ότι, ενόσω εξακολουθεί υφιστάμενο συσταθέν Γενικό Τμήμα Α.Ε.Ι., μέλος Δ.Ε.Π. του Τμήματος τούτου δεν επιτρέπεται να στερηθεί της δυνατότητας να ασκεί το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμά του προς έρευνα και διδασκαλία ακόμη και κατά την περίπτωση που μεταξύ του προγράμματος σπουδών των λοιπών μη γενικών Τμημάτων δεν υφίστανται καθόλου μαθήματα ή δεν υφίστανται αρκετά «κοινά μαθήματα» εμπιπτόντα στο γνωστικό αντικείμενο του εν λόγω μέλους Δ.Ε.Π. Στην περίπτωση αυτή, προκειμένου να καταστεί δυνατή, για το μέλος Δ.Ε.Π. του Γενικού Τμήματος, η άσκηση του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος προς έρευνα και διδασκαλία, επιβάλλεται όπως Τμήμα ή Τμήματα, εκ των μη Γενικών, περιλάβουν στο πρόγραμμα σπουδών τους επαρκή αριθμό ωρών διδασκαλίας μαθήματος ή μαθημάτων που εμπιπτουν στο γνωστικό αντικείμενο του μέλους Δ.Ε.Π. του Γενικού Τμήματος (ΣτΕ 246/2006).

9. Επειδή, στο άρθρο 10 του ν. 2083/1992 (ΕτΚ Α',φ. 159) ορίζεται ότι : «1. Τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα έχουν την κύρια ευθύνη της οργάνωσης και λειτουργίας προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών (Π.Μ.Σ.), τα οποία έχουν επιστημονική ενότητα και πληρούν προϋποθέσεις που εγγυώνται υψηλό επίπεδο σπουδών. 2. Τα Π.Μ.Σ. βρίσκονται μέσα στο πλαίσιο των σκοπών και των στόχων των Α.Ε.Ι. αναφέρονται σε συγγενείς ειδικότητες και αποσκοπούν στην προαγωγή της επιστημονικής γνώσης και στην ικανοποίηση των εκπαιδευτικών, ερευνητικών και αναπτυξιακών αναγκών της χώρας. 3 ... ». Στο άρθρο 11 του ίδιου νόμου προβλέπεται : «1. α) Τα Π.Μ.Σ. αποσκοπούν στην προαγωγή της γνώσης και στην ανάπτυξη της έρευνας και οδηγούν στην απονομή διδακτορικού διπλώματος. Η χρονική διάρκεια, η οποία διαφοροποιείται από κλάδο σε κλάδο, ορίζεται στο οικείο πρόγραμμα και δεν μπορεί να είναι μικρότερη από έξι (6) διδακτικά εξάμηνα. Τα Π.Μ.Σ. προβλέπουν υποχρεωτικώς πριν από την απονομή του διδακτορικού διπλώματος τη δυνατότητα απονομής μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης ... β) Την ευθύνη για την οργάνωση και την εν γένει λειτουργία Π.Μ.Σ. την έχει το τμήμα εκείνο του Α.Ε.Ι., το οποίο καλύπτει το αντίστοιχο επιστημονικό θέμα του μεταπτυχιακού προγράμματος, και το οποίο ορίζει και τον αντίστοιχο αρμόδιο ή τους συναρμόδιους τομείς. Το τμήμα έχει τη δυνατότητα να συνεργάζεται με άλλα τμήματα κατά τα οριζόμενα στην παρ. 3 του προηγούμενου άρθρου ... 2. Προτάσεις για λειτουργία προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων μόνο οι Γενικές Συνελεύσεις των Τμημάτων (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 7 του ν. 2454/1997, ΕτΚ Α', φ. 7). Τα Π.Μ.Σ. καταρτίζονται από τη γενική συνέλευση ειδικής σύνθεσης του οικείου τμήματος και εγκρίνονται από τη Σύγκλητο του οικείου Α.Ε.Ι ... Σε κάθε εισήγηση για δημιουργία Π.Μ.Σ. περιλαμβάνονται απαραίτητως τα ακόλουθα στοιχεία, τα οποία εξετάζονται επισταμένως και με αυστηρά κριτήρια από τη Σύγκλητο : α) το αντικείμενο και ο σκοπός του προγράμματος. β) Το είδος των μεταπτυχιακών τίτλων που απονέμονται. γ) Οι κατηγορίες των πτυχιούχων που γίνονται δεκτές. δ) Η χρονική διάρκεια του προγράμματος. ε) Τα μαθήματα, η διδακτική και ερευνητική απασχόληση των μεταπτυχιακών φοιτητών, οι πρακτικές ασκήσεις, και κάθε άλλου είδους δραστηριότητα. στ) ... ζ) ... 3. Η τελική έγκριση του Π.Μ.Σ. δίδεται από τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος εκδίδει απόφαση, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως...». Στο άρθρο 12 του ως άνω ν. 1268/1982 ορίζεται : «1. Για την οργάνωση και την εν γένει λειτουργία των Π.Μ.Σ. αρμόδια όργανα είναι τα εξής : α) ... β) .... 2. α) Στα Π.Μ.Σ. γίνονται δεκτοί πτυχιούχοι Α.Ε.Ι. της ημεδαπής ή ομοταγών αναγνωρισμένων ιδρυμάτων της αλλοδαπής ... 3. α) Τη διδασκαλία των μαθημάτων και τις ασκήσεις μπορούν να αναλαμβάνουν : - Μέλη του Δ.Ε.Π. του οικείου τμήματος ή άλλων τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι., ομότιμοι καθηγητές, επισκέπτες καθηγητές, εντεταλμένοι επίκουροι καθηγητές ή ειδικοί επιστήμονες ... β) Δεν επιτρέπεται στα μέλη Δ.Ε.Π. να απασχολούνται αποκλειστικά σε Π.Μ.Σ. Οι λεπτομέρειες εφαρμογής ορίζονται στον κανονισμό μεταπτυχιακών σπουδών». Επί τη βάση των ανωτέρω διατάξεων εκδόθηκε η Υ 472/2004 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΕτΚ Β', φ. 926) με την οποία εγκρίθηκε η λειτουργία Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) στο πλαίσιο του Γενικού Τμήματος Δικαίου του καθ' ου η αίτηση Πανεπιστημίου από το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005 (άρθρο 1). Στο άρθρο 2 της ίδιας υπουργικής απόφασης ορίζεται ότι: «1. Το αντικείμενο του Π.Μ.Σ. προσδιορίζεται από το περιεχόμενο των κατευθύνσεων του και καλύπτεται υπό τη γενική θεματική «Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση». 2. Σκοπός του Π.Μ.Σ. είναι να προσφέρει στους μεταπτυχιακούς φοιτητές, τις ειδικές γνώσεις που απαιτούνται για την εξοικείωσή τους με τις σύγχρονες μεθόδους έρευνας και εφαρμογής των δικαϊκών ρυθμίσεων στα πλαίσια της ενοποιούμενης Ευρώπης ... », στο δε (Μ.Δ.Ε.) στο «Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση» σε μια από τις κάτωθι κατευθύνσεις : α. Κατεύθυνση Ιδιωτικού Δικαίου, β. Κατεύθυνση Δημοσίου Δικαίου και γ. Κατεύθυνση Ποινικού Δικαίου και Θεωρίας του Δικαίου». Στο άρθρο 4 της ως άνω υπουργικής απόφασης προβλέπεται : «Στο Π.Μ.Σ. γίνονται δεκτοί πτυχιούχοι των Τμημάτων Νομικής ... Δημόσιας Διοίκησης, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της ημεδαπής ή ισοτίμων προς αυτά Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της αλλοδαπής ... » και στο άρθρο 5 ότι : «Η χρονική διάρκεια για την απονομή των κατά το άρθρο 3 τίτλων ορίζεται για το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης σε τέσσερα (4) διδακτικά εξάμηνα. Μέρος του χρόνου αυτού διατίθεται για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας».

10. Επειδή, από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται, σύμφωνα με τη γνώμη που επικράτησε στο Τμήμα υπό την παρούσα του σύνθεση, ότι τα Τμήματα των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, που καλύπτουν, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 του ν. 1268/1982, το γνωστικό αντικείμενο μιας επιστήμης και χορηγούν πτυχίο μετά την επιτυχή περάτωση σπουδών στο εν λόγω αντικείμενο, έχουν τη δυνατότητα να οργανώνουν και να λειτουργούν στα πλαίσια αυτής της επιστήμης Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών, τα οποία αποσκοπούν στην προαγωγή της γνώσης και την ανάπτυξη της έρευνας και οδηγούν στην απονομή διδακτορικού διπλώματος στο γνωστικό αντικείμενο που θεραπεύουν. Επομένως, τα Γενικά Τμήματα των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τα οποία δεν χορηγούν πτυχίο μετά την επιτυχή περάτωση σπουδών σε ορισμένο γνωστικό αντικείμενο της επιστήμης, αλλά ιδρύονται, σύμφωνα με τα εκτεθέντα στη σκέψη 8 μόνον όταν υπάρχει μεγάλος αριθμός κοινών μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών των τμημάτων ενός ΑΕΙ, με σκοπό την ανάθεση της διδασκαλίας των κοινών μαθημάτων στο Γενικό Τμήμα για τον καλύτερο συντονισμό της διδασκαλίας των μαθημάτων αυτών καθώς και την καλύτερη αξιοποίηση των διδασκόντων και της υλικοτεχνικής υποδομής των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, δεν έχουν εκ του νόμου τη δυνατότητα να οργανώνουν και να λειτουργούν Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Όπως δε προκύπτει, εν προκειμένω, από τα στοιχεία του φακέλου, για το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 κανένα Τμήμα του Παντείου Πανεπιστημίου δεν περιέλαβε στο πρόγραμμα σπουδών του μαθήματα emπίπτοντα στο γνωστικό πεδίο του αιτούντος. Και ναι μεν το Πάντειο Πανεπιστήμιο προβάλλει, με το 1497/3.4.2006 έγγραφό του προς το Συμβούλιο της Επικρατείας, στο οποίο περιέχονται οι απόψεις του, ότι ο αιτών διδάσκει ήδη στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, το οποίο έχει οργανωθεί και λειτουργεί στο πλαίσιο του Γενικού Τμήματος του Παντείου Πανεπιστημίου, έχουν δε ανατεθεί σ' αυτόν από τη Γενική Συνέλευση του Γενικού Τμήματος συγκεκριμένα μαθήματα, που emπίπτουν στο γνωστικό αντικείμενό του, συνολικής διάρκειας δεκαπέντε ωρών διδασκαλίας για το χειμερινό εξάμηνο και έξι ωρών για το εαρινό εξάμηνο στην κατεύθυνση Ποινικού Δικαίου και Θεωρίας του Δικαίου, πλην, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, τα Γενικά Τμήματα των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν έχουν εκ του νόμου τη δυνατότητα να οργανώνουν και να λειτουργούν Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών και, επομένως, μη νομίμως έχει ιδρυθεί, με την ανωτέρω 472/2004 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στα πλαίσια του Γενικού Τμήματος του Παντείου Πανεπιστημίου. Ως εκ τούτου, οι ώρες διδασκαλίας του αιτούντος στο εν λόγω Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη για να θεωρηθεί ότι το Πάντειο Πανεπιστήμιο έχει αναθέσει σ' αυτόν επαρκή αριθμό ωρών διδασκαλίας μαθήματος ή μαθημάτων που emπίπτουν στο γνωστικό αντικείμενο του, έτσι ώστε να καταστεί περαιτέρω δυνατή η άσκηση του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος αυτού προς έρευνα και διδασκαλία. Για το λόγο αυτό, ο οποίος εξετάζεται αυτεπαγγέλτως ως αναγόμενος τελικώς στη νομιμότητα της προσβαλλόμενης παράλειψης, οι συνεκδικαζόμενες αιτήσεις θα έπρεπε να γίνουν δεκτές και να ακυρωθεί η προσβαλλόμενη παράλειψη του Παντείου Πανεπιστημίου, όπως αναθέσει στον αιτούντα προς διδασκαλία διδακτικό έργο emπίπτον στο γνωστικό του αντικείμενο για το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006. Αν και κατά τη γνώμη του Συμβούλου Ν. Σακελλαρίου από τον συνδυασμό των προαναφερθεισών διατάξεων συνάγεται ότι «εφόσον, ο νόμος, δεν προβλέπει, ρητώς, το αντίθετον, και το Γενικό Τμήμα, το οποίο έχει ιδρυθεί σε ορισμένη Σχολή συγκεκριμένου ΑΕΙ, δύναται, να καταρτίζει και αυτό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών (Μ.Π.Σ.). Περαιτέρω, από τις ίδιες διατάξεις, συνάγεται ότι, εφόσον, απαγορεύεται ρητώς από τον νόμο (βλ. άρθρο 12 παρ. 3 του ν.

2083/1992), η αποκλειστική απασχόληση ορισμένου μέλους ΔΕΠ εις ΜΠΣ, απαγορεύεται και η αποκλειστική απασχόλησις ορισμένου μέλους ΔΕΠ του Γενικού Τμήματος εις ΜΠΣ, το οποίο λειτουργεί εις τα πλαίσια του Τμήματος αυτού. Εν όψει αυτών, η μη ανάθεσις εις τον ήδη αιτούντα, καθηγητή, εις τα πλαίσια της κανονικής λειτουργίας του Γενικού Τμήματος Δικαίου του προαναφερθέντος ΑΕΙ, επαρκούς αριθμού ωρών διδασκαλίας μαθημάτων, εμπιπτόντων εις το γνωστικόν του αντικείμενον, ώστε να καθίσταται, εις την πράξιν, εφικτή, η άσκησις, από αυτόν, του προαναφερθέντος ατομικού δικαιώματός του, ως πανεπιστημιακού διδασκάλου, να διεξάγει επιστημονικήν έρευνα και να διδάσκει υπό τας αυτάς συνθήκας με τα λοιπά μέλη του ΔΕΠ του Γενικού Τμήματος Δικαίου και ο περιορισμός του ακαδημαϊκού του έργου μόνον εις την διεξαγωγήν έρευνης και διδασκαλίας εις το ΜΠΣ του προαναφερθέντος Τμήματος είναι, υφ' οιανδήποτε εκδοχήν μη νόμιμος».

11. Επειδή, λόγω της σπουδαιότητας του ανωτέρω ζητήματος που ανακύπτει στην παρούσα υπόθεση σχετικά με την εκ του νόμου δυνατότητα των Γενικών Τμημάτων των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να προβαίνουν στην οργάνωση και λειτουργία Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών, το Τμήμα υπό την παρούσα του σύνθεση κρίνει ότι η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί στην επταμελή σύνθεση αυτού, κατά το άρθρο 14 παρ.5 του π.δ. 18/1989 (ΕτΚ Α', φ. 8), και να ορισθεί εισηγητής ενώπιον αυτής ο Πάρεδρος Μιχ. Πικραμένος και δικάσιμος η 15η Μαρτίου 2007.

Διά τούτα

Παραπέμπει την υπόθεση στην επταμελή σύνθεση του Γ' Τμήματος.

Και

Ορίζει εισηγητή τον Πάρεδρο Μιχ. Πικραμένο και δικάσιμο την 15η Μαρτίου 2007. Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 20 Απριλίου 2006

Ο Πρόεδρος του Γ' Τμήματος   Η Γραμματέας του Γ' Τμήματος   Γ. Σταυρόπουλος   Δ.
Μουζάκη και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 11ης Ιανουαρίου 2007.
Ο Προεδρεύων Αντιπρόεδρος   Ο Γραμματέας   Π.Ζ. Φλώρος   Ν. Αθανασίου
Π.Β.

4. 547/2008 ΣΤΕ (462174)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ) Εκπαίδευση. Κατά το άρθρο 16 του Συντάγματος απαγορεύεται απολύτως η σύσταση από ιδιώτες σχολών ανωτάτης εκπαίδευσης. Προκειμένου για την επαγγελματική ή κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση, δεν κατοχυρώνεται συνταγματικώς ατομικό δικαίωμα των ιδιωτών να ιδρύουν τέτοιες σχολές. Ο νομοθέτης μπορεί να επιτρέψει ή να απαγορεύσει την ίδρυση και λειτουργία των σχολών αυτών. Η ίδρυση σχολών ανωτέρας τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης δεν στηρίζεται στο άρθρο 16 του Συντάγματος και στο άρθρο 2 της ΕΣΔΑ. Τα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης ρυθμίζονται από την παρ. 7 του άρθρου 16 του Συντάγματος, που δεν προβλέπει την έκδοση σχετικού εκτελεστικού νόμου, ζήτημα που επαφίεται στον κοινό νομοθέτη. Δεν υφίσταται νομοθετικό κενό στην ένδικη περίπτωση, που θα μπορούσε να καλυφθεί με αναλογική εφαρμογή άλλων νομοθετημάτων. Δεν παραβιάστηκαν τα άρθρα 4 του Συντάγματος και 14 της ΕΣΔΑ. Αντίθετη μειοψηφία. Απορρίπτεται η αίτηση ακύρωσης.

Αριθμός 547/2008

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Δ΄

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 6 Δεκεμβρίου 2005, με την εξής σύνθεση: Α. Τσαμπάση, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύουσα, σε αναπλήρωση του Προέδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Δ. Πετρούλιας, Γ. Παπαγεωργίου, Α. Χριστοφορίδου, Δ. Γρατσίας, Σύμβουλοι, Η. Μάζος, Ο. Νικολαράκου, Πάρεδροι. Γραμματέας η Ι. Παπαχαραλάμπους.

Για να δικάσει την από 25 Ιουλίου 1999 αίτηση: της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης με την επωνυμία «..... και ....., που εδρεύει στην Αθήνα (.....), η οποία δεν παρέστη, αλλά ο δικηγόρος που υπογράφει την αίτηση νομιμοποιήθηκε με συμβολαιογραφικό πληρεξούσιο, κατά του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος παρέστη με την Ε. Πασαμιχάλη, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή η αιτούσα εταιρεία επιδιώκει να ακυρωθεί η παράλειψη οφειλομένης νομίμου ενεργείας άλλως της αρνήσεως του καθ'ου η παρούσα Υπουργού να του χορηγήσει άδεια λειτουργίας Τμημάτων Ανωτέρων Ιδιωτικών Σχολών της εκδηλωθείσης δια του υπ' αριθμ. πρωτ. Ε5/1362/8.7.1999 εγγράφου του Υφυπουργού του ως άνω Υπουργείου .. .. .

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Γ. Παπαγεωργίου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε την αντιπρόσωπο του Υπουργού, η οποία ζήτησε την απόρριψη της υπό κρίση αιτήσεως.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή για την άσκηση της κρινομένης αιτήσεως ακυρώσεως έχουν καταβληθεί τα νόμιμα τέλη και παράβολο (8508876/1999 γραμμάτιο Δ.Ο.Υ. Ενσήμων και Δικ. Εισπράξεων Αθηνών, 1208632/1999 ειδικό έντυπο παραβόλου).

2. Επειδή, η αιτούσα εταιρεία, στις 7.4.1999, υπέβαλε στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων αίτημα περί χορηγήσεως αδείας ιδρύσεως και λειτουργίας ανωτέρας τεχνικής και επαγγελματικής σχολής με τμήματα των εξής ειδικοτήτων : α) Διοίκηση Επιχειρήσεων, β) Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων, γ) Οικονομικά Επιχειρήσεων, δ) Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές, ε) Επιστήμη Υπολογιστών και στ) Λογιστική και Πληροφορικά Συστήματα Διοικήσεως. Το αίτημά της αυτό απερρίφθη με την Ε5/1362/8.7.1999 απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με την αιτιολογία ότι «δεν υφίσταται νομοθετικό πλαίσιο που να καθορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους λειτουργίας ανωτέρων ιδιωτικών σχολών». Ήδη, με την κρινομένη αίτηση, όπως συμπληρώνεται με το από 10.5.2002 δικόγραφο προσθέτων λόγων, ζητείται η ακύρωση της ανωτέρω πράξεως.

3. Επειδή, στο άρθρο 16 του Συντάγματος ορίζονται τα εξής: «1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες . η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα. 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. ... 7. Η επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση παρέχεται από το Κράτος και με σχολές ανώτερης βαθμίδας για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο από τρία χρόνια, όπως προβλέπεται ειδικότερα από το νόμο, που ορίζει και τα επαγγελματικά δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές. 8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους. Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται ...».

4. Επειδή, από τις συνταγματικές αυτές διατάξεις προκύπτει ότι απαγορεύεται απολύτως, σε κάθε περίπτωση, η σύσταση από ιδιώτες σχολών ανωτάτης εκπαίδευσως, ασχέτως με τον προορισμό ή τον χαρακτήρα των σχολών αυτών. Περαιτέρω, προκύπτει ότι με τη διάταξη της παρ. 8 του άρθρου 16 – η οποία αναφέρεται μόνο στην γενική εκπαίδευση και όχι στην επαγγελματική και στην ειδική εκπαίδευση, που ρυθμίζονται αποκλειστικά από την παρ. 7 του ίδιου άρθρου – κατοχυρώνεται η ελευθερία των ιδιωτών να ιδρύουν, ύστερα από κρατική άδεια, εκπαιδευτήρια γενικής εκπαίδευσως, στην περίπτωση δε αυτή, ο κοινός νομοθέτης μπορεί να ρυθμίσει μόνο τους όρους και τις προϋποθέσεις για την ίδρυση και λειτουργία των ως άνω εκπαιδευτηρίων, η συνδρομή των οποίων καθιστά υποχρεωτική την χορήγηση της σχετικής αδείας μπορεί επίσης να ρυθμίσει την έκταση και το περιεχόμενο της εποπτείας, που τα κρατικά όργανα μπορούν να ασκήσουν στα εκπαιδευτήρια αυτά. Τέλος, προκύπτει ότι για την επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση ο συντακτικός νομοθέτης, λαμβάνοντας υπ' όψιν τόσο την ιδιαίτερη φύση και αποστολή της όσο και την συνεχώς αυξανόμενη σπουδαιότητά της στην σύγχρονη ζωή, όρισε (στην παρ. 7 του άρθρου 16) ότι, σε όλες τις βαθμίδες της, η επαγγελματική εκπαίδευση παρέχεται κατ' αρχήν από το Κράτος και καθιέρωσε ιδιαίτερο καθεστώς για τις σχολές της κατηγορίας αυτής, που ανήκουν στην ανώτερη εκπαίδευση, και τα δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές. Από τη διάταξη όμως αυτή δεν συνάγεται ότι επιβάλλεται η παροχή της παιδείας αυτής αποκλειστικώς από το Κράτος. Συνεπώς, προκειμένου για την επαγγελματική ή κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση, δεν κατοχυρώνεται συνταγματικώς ατομικό δικαίωμα των ιδιωτών να ιδρύουν τέτοιες σχολές το Σύνταγμα, όμως, δεν απαγορεύει σ' αυτούς την ίδρυση τέτοιας φύσεως εκπαιδευτηρίων, αλλά η δυνατότητά τους να ιδρύουν εκπαιδευτήρια της κατηγορίας αυτής έχει καταστεί αντικείμενο

ρυθμίσεως με κανόνες δικαίου που θέτει ο κοινός νομοθέτης. Ο νομοθέτης λοιπόν μπορεί να επιτρέψει ή απαγορεύσει την ίδρυση και λειτουργία τέτοιων σχολών, ύστερα από εκτίμηση της επάρκειας των αντίστοιχων δημόσιων σχολών να καλύψουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες, εν όψει και των κατευθύνσεων και αναγκών της εθνικής οικονομίας, των γενικωτέρων επιπτώσεων από την λειτουργία τέτοιων ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων και όλων των συναφών παραγόντων (βλ. Ολομ. Σ.Ε. 2287/2001, 576/1981).

5. Επειδή, εν όψει των προεκτεθέντων, αβασίμως προβάλλει η αιτούσα εταιρεία ότι η ίδρυση σχολών ανωτέρας τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσεως αποτελεί περιεχόμενο αντιστοίχου ατομικού δικαιώματος και ότι, εφ' όσον η Διοίκηση όφειλε, κατ' ευθείαν εφαρμογήν των παραγράφων 7 και 8 του άρθρου 16 του Συντάγματος, να της χορηγήσει την ζητηθείσα σχετική άδεια, συνέτρεξε εν προκειμένω παράβαση των εν λόγω συνταγματικών διατάξεων.

6. Επειδή, περαιτέρω, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.) που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 (φ. 256), ορίζει, στο άρθρο 2, τα εξής: «Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές απαιτήσεις». Με τις διατάξεις αυτές αναγνωρίζεται αφ' ενός μεν το δικαίωμα παντός φυσικού προσώπου να τύχει εκπαίδευσεως, αφ' ετέρου δε το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν για τα τέκνα τους μόρφωση και εκπαίδευση σύμφωνη με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις, δεν κατοχυρώνεται, όμως, σέ κάθε ιδιώτη, δικαίωμα ιδρύσεως τεχνικών και επαγγελματικών σχολών, και δη ανωτέρας βαθμίδος. Αβασίμως, ως εκ τούτου, προβάλλεται, με το από 10.5.2002 δικόγραφο προσθέτων λόγων, ότι η προσβαλλομένη πράξη αντίκειται στο ανωτέρω άρθρο του εν λόγω Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

7. Επειδή, με την κρινομένη αίτηση, προβάλλεται ότι η προσβαλλομένη πράξη δεν είναι νόμιμη, διότι, και υπό την εκδοχήν ότι οι παράγραφοι 7 και 8 του άρθρου 16 του Συντάγματος δεν καθιερώνουν ατομικό δικαίωμα ιδρύσεως σχολών ανωτέρας τεχνικής εκπαίδευσεως, η έλλειψη εκτελεστικού του Συντάγματος νόμου δεν εκώλυε την χορήγηση της ζητηθείσας αδείας, αφού η Διοίκηση μπορούσε να εφαρμόσει αναλόγως διατάξεις ισχύουσες επί συναφών αντικειμένων, ήτοι τους νόμους 1404/1983 (ιδίως τα άρθρα 4 και 14), 1566/1985, 1158/1981, 2009/1992 και το β.δ. 685/1972. Όπως, όμως, προεξετέθη, τα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσεως ρυθμίζονται αποκλειστικώς από την παρ. 7 και όχι την παρ. 8 του άρθρου 16 του Συντάγματος, η εν λόγω δε κρίσιμη παράγραφος 7 δεν προβλέπει την έκδοση «εκτελεστικού» νόμου περί χορηγήσεως σε ιδιώτες αδείας ιδρύσεως και λειτουργίας ανωτέρων τεχνικών και επαγγελματικών σχολών, όπως αβασίμως υπολαμβάνει η αιτούσα εταιρεία. Εξ άλλου, όπως επίσης προεξετέθη, κατά το Σύνταγμα, απόκειται στο νομοθέτη να επιτρέψει ή όχι, κατόπιν σταθμίσεως των αναφερομένων στην τετάρτη σκέψη παραγόντων, την ίδρυση και λειτουργία τέτοιων σχολών δυνατότητα, δηλαδή, ιδρύσεως και λειτουργίας ιδιωτικών ανωτέρων τεχνικών και επαγγελματικών σχολών υφίσταται, κατά το Σύνταγμα, μόνο εάν και στην έκταση που αναγνωρίζεται από τον κοινό νομοθέτη. Επομένως, το γεγονός ότι δεν υφίσταται νομοθετική ρύθμιση για την ίδρυση από ιδιώτες ανωτέρων τεχνικών και επαγγελματικών σχολών για τις συγκεκριμένες ειδικότητες που περιλαμβάνονται στην από 7.4.1999 αίτηση της αιτούσης εταιρείας, δεν αποτελεί περίπτωση νομοθετικού κενού, δυναμένου να καλυφθεί με αναλογική εφαρμογή άλλων νομοθετημάτων τα οποία αναφέρονται σε διαφορετικά ή όλως ειδικά ζητήματα επαγγελματικής εκπαίδευσεως, όπως είναι τα νομοθετήματα που επικαλείται σχετικώς η αιτούσα εταιρεία (ειδικώτερα, οι νόμοι 1404/1983, 1566/1985, 1158/1981, 2009/1992 και το β.δ. 685/1972 αφορούν αντιστοίχως στα κρατικά τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια γενική εκπαίδευση, στις ανώτερες σχολές καλλιτεχνικής

εκπαιδύσεως, στα –εκτός εκπαιδευτικού συστήματος και εκπαιδευτικών βαθμίδων- ινστιτούτα επαγγελματικής κατάρτισης και στις ιδιωτικές μέσες και κατώτερες επαγγελματικές σχολές). Είναι, επομένως, απορριπτέος ως αβάσιμος ο περί του αντιθέτου προβαλλόμενος ανωτέρω λόγος ακυρώσεως.

8. Επειδή, τέλος, με την κρινομένη αίτηση και το δικόγραφο προσθέτων λόγων προβάλλεται ότι, κατά παράβαση της αρχής της ισότητας η οποία κατοχυρώνεται με το άρθρο 4 του Συντάγματος και 14 της Ε.Σ.Δ.Α., η Διοίκηση αρνήθηκε την χορήγηση της ζητηθείσης από την αιτούσα εταιρεία αδείας, καίτοι είχε εκδώσει έξι, ρητώς μνημονευόμενες στην κρινομένη αίτηση, άδειες ιδρύσεως εκπαιδευτηρίων ανωτέρας επαγγελματικής εκπαίδευσης. Ο λόγος, όμως, αυτός είναι απορριπτέος ως αβάσιμος, εν πάση περιπτώσει, διότι οι εν λόγω έξι άδειες αναφέρονται σε περιπτώσεις διαφορετικές από την κρινόμενη, ήτοι διότι αφορούν πράγματι στην ίδρυση ανωτέρων σχολών δραματικής τέχνης και χορού δυνάμει του προμνησθέντος, ειδικού περί ανωτέρας καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, νόμου 1158/1981 . εξ άλλου, το άρθρο 14 της Ε.Σ.Δ.Α., το οποίο επικαλείται σχετικώς η αιτούσα με το δικόγραφο προσθέτων λόγων, αναφέρεται ρητώς μόνο στα αναγνωριζόμενα από την εν λόγω διεθνή σύμβαση δικαιώματα, περίπτωση που δεν συντρέχει εν προκειμένω, κατά τα προεκτεθέντα.

9. Επειδή, κατόπιν των ανωτέρω, πρέπει να απορριφθεί η κρινομένη αίτηση. Κατά την άποψη, όμως, της Προέδρου, η αίτηση θα πρέπει να γίνει δεκτή, με το εξής σκεπτικό: Από το άρθρο 16 του ισχύοντος αλλά και υπό το προϊσχύσαν Σύνταγμα ρητώς προβλέπεται ότι, πλὴν της ανωτάτης παιδείας η οποία διαφυλάσσεται ρητώς υπέρ του Κράτους, σε όλες τις λοιπές βαθμίδες, πλὴν της ανωτάτης, η εκπαίδευση (προσχολική, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια ανωτέρα) παρέχεται νομίμως και από ιδιωτικούς φορείς, οι οποίοι χορηγούν εγκύτως και τους σχετικούς τίτλους, τούτο δε ισχύει ανεξαρτήτως του ειδικότερου περιεχομένου της εκπαίδευσης της γενικής, επαγγελματικής, τεχνικής, ειδικής αγωγής κλπ. Υπό την έννοια αυτή, εντός δηλαδή των ορίων του Συντάγματος, η ελευθερία προσβάσεως στην εκπαίδευση αποτελεί για τους ιδιώτες δικαίωμα υπό διττήν έννοια, δηλαδή δικαίωμα αφ' ενός των ενδιαφερομένων να ιδρύουν εκπαιδευτήρια πάσης κατηγορίας (ΣτΕ 286/71) και αφ' ετέρου των επιθυμούντων να φοιτήσουν σε αυτά και να τύχουν σχετικού εγκύρου τίτλου σπουδών, τίτλου συνεπαγομένου, μάλιστα, και αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα κατά το εθνικό και το κοινοτικό δίκαιο, το δικαίωμα δε τούτο, απόρροια της συνταγματικής κατοχυρωμένης προσωπικότητας του ατόμου, ασκείται βεβαίως βάσει αδείας της Διοικήσεως και σύμφωνα με τους όρους που τάσσονται με αυτήν, εντός του όλου νομικού πλαισίου που διέπει την ιδιωτική εκπαίδευση εν γένει, χωρίς να εξαρτάται από περαιτέρω ειδικότερη νομοθετική πρόβλεψη και διαρρύθμιση. Νομίμως, συνεπώς, ιδρύονται κατόπιν αδείας, από ιδιώτες και λειτουργούν, ιδίως στον χώρο της επαγγελματικής, τεχνικής και τεχνολογικής εκπαίδευσης, σχολές ανωτέρας βαθμίδος, ευρίσκει δε επαρκές έρεισμα η λειτουργία των σχολών αυτών, πλὴν του Συντάγματος, στη γενική νομοθεσία περί ιδιωτικής εκπαίδευσης και στο όλο νομικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούν ήδη διαφόρων ειδών αλλ' αντιστοίχου επιπέδου ανώτερες επαγγελματικές σχολές, ωδεία και «Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης», χωρίς να απαιτείται, αναγκαιώς ειδικότερη νομοθετική διαρρύθμιση του συγκεκριμένου αντικειμένου εκπαίδευσης. Έπρεπε, συνεπώς, με βάση τις κείμενες γενικές διατάξεις, αναλόγως εφαρμοζόμενες, να εξετασθεί στην ουσία του το αίτημα του ενδιαφερομένου ιδιώτη για την χορήγηση αδείας ιδρύσεως ανωτέρας τεχνικής και επαγγελματικής σχολής.

Διά ταύτα

Απορρίπτει την κρινομένη αίτηση,

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου, και

Επιβάλλει στην αιτούσα εταιρεία την δικαστική δαπάνη του Δημοσίου, η οποία ανέρχεται στο ποσόν των τετρακοσίων εξήντα (460) ευρώ.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 13 Δεκεμβρίου 2005

Η Προεδρεύουσα Αντιπρόεδρος

Η Γραμματέας Α. Τσαμπάση Ι. Παπαχαραλάμπος

και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στις 12 Φεβρουαρίου 2008. Ο Προεδρεύων Σύμβουλος Η Γραμματέας Δ. Πετρούλιας Ι. Παπαχαραλάμπος Π.Β.

5. 32/2009 ΣΤΕ (476090)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ) ΑΕΙ και συγκρότηση των εκλεκτορικών σωμάτων. Αίτηση ακύρωσης της απόφασης 38913/B1/2007 του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Στάδια συγκρότησης του εκλεκτορικού σώματος. Αν ο αριθμός των εξωτερικών εκλεκτόρων (μελών ΔΕΠ άλλων τμημάτων του ίδιου ή άλλου ΑΕΙ) είναι μεγαλύτερος από το 1/3 των μελών του εκλεκτορικού σώματος, διενεργείται κλήρωση από κατάλογο, που καταρτίζεται από τη Γενική Συνέλευση του Τμήματος ειδικής σύνθεσης και ο οποίος περιλαμβάνει αριθμό τουλάχιστον ίσο με το δεκαπλάσιο των θέσεων που αναλογούν στην κατηγορία των εξωτερικών εκλεκτόρων. Η διατήρηση της αναλογίας (2/3 εσωτερικοί και 1/3 εξωτερικοί εκλέκτορες) κατά τη συγκρότηση των εκλεκτορικών σωμάτων θεσπίζεται ως υποχρεωτική και δεν καταλείπεται ευχέρεια επιλογής. Η σχετική διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 1 της προσβαλλόμενης απόφασης βρίσκεται εντός της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 24 του ν. 3549/2007. Η τελευταία αυτή διάταξη, που προβλέπει συμμετοχή στο εκλεκτορικό σώμα και εξωτερικών εκλεκτόρων, κινείται εντός των πλαισίων της αρχής της πλήρους αυτοδιοίκησης των ΑΕ και δεν αντίκειται στο άρθρο 16 του Συντάγματος. Η διάταξη αυτή παρέχει εξουσιοδότηση στον Υπουργό Παιδείας να καθορίζει τις βαθμίδες των εξωτερικών εκλεκτόρων και με το άρθρο 1 παρ. 1β΄ εδ. α΄ της προσβαλλόμενης απόφασης γίνεται σχετική ρύθμιση. Απορρίπτεται η αίτηση ακύρωσης (η υπόθεση παραπέμπεται στην επταμελή σύνθεση με πράξη του Προέδρου).

Αριθμός 32/2009

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Γ΄

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 8 Μαΐου 2008, με την εξής σύνθεση: Σωτ. Ρίζος, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Προέδρου του Τμήματος που είχε κώλυμα, Ν. Σακελλαρίου, Α. Γκότσης, Γ. Τσιμέκας, Π. Καρλή, Σύμβουλοι, Μ. Παπαδοπούλου, Κ. Πισπιρίγκος, Πάρεδροι. Γραμματέας η Δ. Τετράδη-Χαρλαύτη.

Για να δικάσει την από 21 Ιουνίου 2007 αίτηση: των : 1) Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Π.Ο.Σ.Δ.Ε.Π.Α.Ε.Ι.) που εδρεύει στην Αθήνα, η οποία παρέστη με τους δικηγόρους : 1) Β. Κωστόπουλο (Α.Μ. 3840) και 2) Δ. Μπεναντή (Α.Μ. 13652) που τους διόρισε ο Πρόεδρος της Ομοσπονδίας ..... και οι οποίοι συμπαρίστανται, 2) Συλλόγου Διδακτικού Προσωπικού της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, που εδρεύει στην Αθήνα, και 3) ..... , κατοίκου Πεύκης Αττικής, οι οποίοι παρέστησαν με τους ίδιους ως άνω δικηγόρους : 1) Β. Κωστόπουλο (Α.Μ. 3840) και 2) Δ. Μπελαντή (Α.Μ. 13652) που τους διόρισαν με πληρεξούσιο και οι οποίοι συμπαρίστανται, κατά του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος παρέστη με τον Θ. Θεοφανόπουλο, Σύμβουλο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή οι αιτούντες επιδιώκουν να ακυρωθεί η υπ` αριθμ. 38913/B1/23.4.2007 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Γ. Τσιμέκα.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τους πληρεξουσίους των αιτούντων, οι οποίοι ανέπτυξαν και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησαν να γίνει δεκτή η αίτηση και τον αντιπρόσωπο του Υπουργού, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου και

Αφού μελέτη σε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή για την άσκηση της κρινόμενης αίτησης έχει καταβληθεί το νόμιμο παράβολο (ειδικά έντυπα υπ' αριθμ.1630813,1341479,σειράςΑ',έτους 2007).

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή, η οποία εισάγεται στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος με πράξη του Προέδρου του λόγω σπουδαιότητας κατ' άρθρο 14 παρ. 5 του π.δ/τος 18/1989 (Α' 8), ζητείται η ακύρωση της υπ' αριθμ. 38913/Β1/23.4.2007 απόφασης της Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση της παρ. 1 του άρθρου 24 του ν. 3549/2007 (Α' 69), κατά το μέρος που με αυτήν ορίστηκε: (α) ότι τα εκλεκτορικά σώματα για την εκλογή, την εξέλιξη και τη μονιμοποίηση των μελών Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού (Δ.Ε.Π.) των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.) συγκροτούνται κατά τα δύο τρίτα από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι., και (β) ότι στην περίπτωση που τα μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος είναι λιγότερα των έντεκα, το εκλεκτορικό σώμα συμπληρώνεται από μέλη Δ.Ε.Π. της βαθμίδας του καθηγητή ή του αναπληρωτή καθηγητή ομοειδούς Τμήματος άλλου Α.Ε.Ι.

3. Επειδή, η υπό κρίση αίτηση ασκείται μετ' εννόμου συμφέροντος από την αιτούσα Ομοσπονδία και τον Σύλλογο διδακτικού προσωπικού της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών, δεδομένου ότι στους σκοπούς των εν λόγω νομικών προσώπων περιλαμβάνονται, όπως προκύπτει από τα προσκομισθέντα καταστατικά τους (βλ. άρθρο 2 αυτών), μεταξύ άλλων, η επίλυση των προβλημάτων της Ανώτατης Παιδείας και όλων των θεμάτων που σχετίζονται με την επιστημονική και ακαδημαϊκή εξέλιξη των μελών τους, η οποία επηρεάζεται από το περιεχόμενο της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, καθώς και η προώθηση της αυτοτέλειας των Α.Ε.Ι., έκφανση της οποίας είναι και η αυτοδιοίκηση αυτών, η οποία, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, θίγεται με την προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση. Εννομο συμφέρον προς άσκηση της κρινόμενης αίτησης έχει και ο τρίτος των αιτούντων, λόγω της ιδιότητάς του ως αναπληρωτή καθηγητή που έχει υποβάλει αίτηση για την εξέλιξή του στην επόμενη βαθμίδα του καθηγητή (Τμήματος του Παντείου Πανεπιστημίου), την οποία επικαλείται και αποδεικνύει με την προσκομιδή σχετικών στοιχείων, και του ευλόγου εξ αυτής ενδιαφέροντός του να κριθεί η σχετική αίτησή του από εκλεκτορικό σώμα το οποίο να αποτελείται στο σύνολό του από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, σύμφωνα με τη ρύθμιση που ίσχυε πριν από την θέση σε ισχύ της προσβαλλόμενης απόφασης. Παραδεκτός δε ομοδικούν όλοι οι πιο πάνω αιτούντες, προβάλλοντας με το ίδιο δικόγραφο κοινούς λόγους ακυρώσεως που στηρίζονται στην αυτή νομική και πραγματική βάση.

4. Επειδή, με τις διατάξεις του κεφ. Δ' του άρθρου 6 ν. 2083/1992 «Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης» (Α' 159 - όπως αυτές ίσχυαν μετά την αντικατάσταση της παρ. 1 αυτού με το άρθρο 3 παρ. 12 του ν. 3027/2002, Α' 152 και πριν την αντικατάσταση της παρ. 3 με το άρθρο 24 παρ. 3 περ. δ' του ν. 3549/2007), οι οποίες αφορούν τον τρόπο συγκρότησης του εκλεκτορικού σώματος για εκλογή ή εξέλιξη μελών ΔΕΠ, ορίζονται μεταξύ άλλων τα εξής: «1. Δικαίωμα ψήφου για εκλογή ή εξέλιξη, όπου αυτή προβλέπεται στο νόμο αυτόν, έχουν όλα τα μέλη Δ.Ε.Π. του Τμήματος της βαθμίδας για την οποία γίνεται η κρίση και των ανώτερων από αυτήν, εφόσον ο αριθμός τους δεν υπερβαίνει τους τριάντα (30) . . . 2. Αν τα μέλη Δ.Ε.Π. του τμήματος που έχουν

δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από 11, το εκλεκτορικό σώμα συμπληρώνεται με κλήρωση από διπλάσιο τουλάχιστον αριθμό μελών Δ.Ε.Π. των βαθμίδων του καθηγητή και αναπληρωτή καθηγητή του ίδιου γνωστικού αντικειμένου με την υπό πλήρωση θέση. Τα μέλη αυτά προτείνονται από ομοειδή τμήματα άλλων Α.Ε.Ι., από την Γ.Σ. του τμήματος. Αν δεν υπάρχουν ή δεν επαρκούν τέτοια μέλη προτείνονται μέλη Δ.Ε.Π. των βαθμίδων αυτών του συγγενέστερου γνωστικού αντικειμένου του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι. 3. Αν τα μέλη Δ.Ε.Π. που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι περισσότερα από τριάντα (30), το σώμα των εκλεκτόρων απαρτίζεται από τριάντα (30) μέλη, από τα οποία τα δεκαπέντε (15) ανήκουν, εφόσον υπάρχουν, στον αντίστοιχο τομέα. Προηγούνται τα μέλη που ανήκουν στο ίδιο γνωστικό αντικείμενο και έπονται τα υπόλοιπα μέλη του τομέα. Αν σε οποιοδήποτε στάδιο ο αριθμός των δικαιουμένων ψήφου υπερβαίνει τους δεκαπέντε (15) τότε διενεργείται κλήρωση μεταξύ τους με την ευθύνη του διευθυντή του τομέα. Τα υπόλοιπα μέλη Δ.Ε.Π. και μέχρι να συμπληρωθεί ο αριθμός τριάντα (30) ορίζονται, ανάλογα με τη βαθμίδα της υπό πλήρωση θέσης, διαδοχικά από τη βαθμίδα του καθηγητή σε ποσοστό 50% του ελλείποντος, στη συνέχεια από τη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή σε ποσοστό 30% του ελλείποντος και τέλος από τη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή σε ποσοστό 20%. Σε περίπτωση που δεν καλύπτονται τα ανωτέρω ποσοστά από τα υπάρχοντα μέλη Δ.Ε.Π. μιας βαθμίδας το υπόλοιπο μεταφέρεται στην επομένη βαθμίδα. Αν σε οποιοδήποτε στάδιο ο αριθμός των υπάρχόντων μελών Δ.Ε.Π. υπερβαίνει τον αριθμό εκείνων που δικαιούνται να μετάσχουν στο εκλεκτορικό σώμα διενεργείται κλήρωση με ευθύνη του προέδρου του τμήματος». Η ανωτέρω παρ. 3 αντικαταστάθηκε στη συνέχεια, με το άρθρο 24 παρ. 3 περ. δ' του ν. 3549/2007 με τίτλο «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (ΦΕΚ Α' 69), ως εξής: «3. Αν τα μέλη Δ.Ε.Π. που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι περισσότερα από τριάντα (30), το σώμα των εκλεκτόρων απαρτίζεται από τριάντα (30) μέλη, από τα οποία τα δέκα (10) ανήκουν, εφόσον υπάρχουν, στον αντίστοιχο τομέα. Προηγούνται τα μέλη που ανήκουν στο ίδιο γνωστικό αντικείμενο και έπονται τα υπόλοιπα μέλη του τομέα. Αν σε οποιοδήποτε στάδιο ο αριθμός των δικαιουμένων ψήφου υπερβαίνει τους δέκα (10), τότε διενεργείται κλήρωση μεταξύ τους με την ευθύνη του διευθυντή του τομέα. Τα υπόλοιπα μέλη Δ.Ε.Π. και μέχρι να συμπληρωθεί ο αριθμός είκοσι (20) ορίζονται, ανάλογα με τη βαθμίδα της υπό πλήρωση θέσης, διαδοχικά από τη βαθμίδα του καθηγητή σε ποσοστό 50% του ελλείποντος, στη συνέχεια από τη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή σε ποσοστό 30% του ελλείποντος και τέλος από τη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή σε ποσοστό 20%. Σε περίπτωση που δεν καλύπτονται τα ανωτέρω ποσοστά από τα υπάρχοντα μέλη Δ.Ε.Π. μιας βαθμίδας, το υπόλοιπο μεταφέρεται στην επόμενη βαθμίδα. Αν σε οποιοδήποτε στάδιο ο αριθμός των υπάρχόντων μελών Δ.Ε.Π. υπερβαίνει τον αριθμό εκείνων που δικαιούνται να μετάσχουν στο εκλεκτορικό σώμα, διενεργείται κλήρωση με ευθύνη του προέδρου του τμήματος». Με την παράγραφο 1 του ίδιου ως άνω άρθρου 24 του ν. 3549/2007 ορίστηκε, εξάλλου, ότι: «1. Σε κάθε περίπτωση εκλογής, εξέλιξης ή μονιμοποίησης, το εκλεκτορικό σώμα απαρτίζεται κατά τα δύο τρίτα από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, και κατά το ένα τρίτο από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι.. Το σύνολο των μελών του εκλεκτορικού σώματος δεν μπορεί να είναι μικρότερο από έντεκα και δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τριάντα. Στο εκλεκτορικό σώμα μετέχουν μέλη Δ.Ε.Π. της βαθμίδας για την οποία γίνεται η κρίση και των ανώτερων από αυτή. Τα μέλη Δ.Ε.Π. που προέρχονται από άλλα Τμήματα του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι. πρέπει να είναι του ίδιου γνωστικού ή συναφούς αντικειμένου με την υπό πλήρωση θέση.

Εάν υπάρχουν περισσότερα από τα απαιτούμενα μέλη Δ.Ε.Π. με το ίδιο ή συναφές γνωστικό αντικείμενο, ο ορισμός τους γίνεται με κλήρωση μεταξύ μελών Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι. που πληρούν τις ανωτέρω προϋποθέσεις και ανέρχονται σε αριθμό τουλάχιστον ίσο με το διπλάσιο των θέσεων των εξωτερικών εκλεκτόρων. Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται ο τρόπος ορισμού, οι βαθμίδες και η τυχόν αποζημίωση των μελών Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι. και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια

για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής». Κατ' εξουσιοδότηση της τελευταίας αυτής διάταξης της παρ. 1 του άρθρου 24 του ν. 3549/2007 εκδόθηκε η ήδη προσβαλλόμενη υπ' αριθμ. 38913/Β1/16.3.2007 απόφαση της Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με τίτλο «Συγκρότηση εκλεκτορικών σωμάτων από μέλη ΔΕΠ ή ΕΠ άλλων Τμημάτων του ιδίου ή άλλων ΑΕΙ και άλλα συναφή ή λεπτομερειακά θέματα σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 24 του ν. 3549/2007» (ΦΕΚ Β' 68), στο άρθρο 1 της οποίας ορίζονται μεταξύ άλλων τα εξής: «1. α) Κάθε εκλεκτορικό σώμα για την εκλογή, εξέλιξη ή μονιμοποίηση μέλους ΔΕΠ συγκροτείται υποχρεωτικά κατά τα δύο τρίτα (2/3) από μέλη ΔΕΠ του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο (1/3) από μέλη ΔΕΠ άλλων Τμημάτων του ιδίου ή άλλων Πανεπιστημίων που κατέχουν θέση του ιδίου ή συναφούς γνωστικού αντικειμένου με την υπό πλήρωση θέση ή τη θέση του προς μονιμοποίηση μέλους και ανήκουν στην ίδια ή ανώτερη βαθμίδα από αυτή για την οποία γίνεται η κρίση (εξωτερικοί εκλέκτορες). Το εκλεκτορικό σώμα εκλέγεται με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος και το σύνολο των μελών του δεν μπορεί να είναι μικρότερο από έντεκα (11) και να υπερβαίνει τα τριάντα (30) μέλη, από τα οποία σε κάθε περίπτωση, οι εξωτερικοί εκλέκτορες δεν μπορεί να είναι λιγότεροι από τρεις (3) και περισσότεροι από (10), ανάλογα με το συνολικό αριθμό των μελών του εκλεκτορικού σώματος. Σε περίπτωση που από το ένα τρίτο (1/3) των εξωτερικών εκλεκτόρων προκύπτει δεκαδικό ψηφίο, τούτο δεν προσμετράται στους εξωτερικούς εκλέκτορες, αλλά αθροίζεται πάντοτε υπέρ του ποσοστού των δύο τρίτων (2/3) των δικαιούμενων ψήφου μελών του Τμήματος. Η κατεχόμενη βαθμίδα των μελών ΔΕΠ και το γνωστικό τους αντικείμενο πρέπει να προκύπτουν από την πράξη διορισμού που έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και να αναφέρονται στην απόφαση της Γενικής Συνέλευσης πλήρως τεκμηριωμένα. Ειδικά για το ίδιο ή συναφές γνωστικό αντικείμενο θα πρέπει να υπάρχει ειδική αιτιολόγηση για τα μέλη ΔΕΠ που περιλαμβάνονται στον κατάλογο των εξωτερικών εκλεκτόρων σύμφωνα με τα οριζόμενα στην επόμενη παράγραφο του άρθρου αυτού. β) Εάν τα μέλη ΔΕΠ του οικείου Τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από έντεκα (11), εφαρμόζονται οι διατάξεις της παραγράφου 2 του Κεφαλαίου Δ' του άρθρου 6 του ν. 2083/1992 για τη συμπλήρωση του εκλεκτορικού σώματος από μέλη ΔΕΠ άλλων Τμημάτων μέχρι τον απαιτούμενο συνολικό ελάχιστο αριθμό των έντεκα (11) εκλεκτόρων, από τους οποίους τουλάχιστον τρεις (3) πρέπει να είναι εξωτερικοί εκλέκτορες. Σε περίπτωση που τα δικαιούμενα ψήφου μέλη του Τμήματος είναι περισσότερα από οκτώ (8), προηγούνται τα μέλη που ανήκουν στο ίδιο ή συναφές γνωστικό αντικείμενο και έπονται τα υπόλοιπα. Τα υπόλοιπα μέλη και μέχρι τη συμπλήρωση των δύο τρίτων (2/3) των μελών του εκλεκτορικού σώματος ορίζονται με κλήρωση που διενεργείται μεταξύ τους με ευθύνη του Προέδρου ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος. γ) Εάν τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι περισσότερα από δέκα (10) και λιγότερα από τριάντα ένα (31), το σώμα των εκλεκτόρων αποτελείται από τόσα μέλη όσα είναι τα δικαιούμενα ψήφου μέλη του οικείου Τμήματος, ώστε το σύνολο των μελών του εκλεκτορικού σώματος να μην είναι μικρότερο από έντεκα (11) και να μην υπερβαίνει τα τριάντα (30) μέλη. Στις περιπτώσεις αυτές το εκλεκτορικό σώμα απαρτίζεται κατά τα δύο τρίτα (2/3) από δικαιούμενα ψήφου μέλη του Τμήματος και κατά το ένα τρίτο (1/3) από εξωτερικούς εκλέκτορες. Από τα δικαιούμενα ψήφου μέλη του Τμήματος προηγούνται τα μέλη που ανήκουν στον αντίστοιχο Τομέα και έπονται εκείνα που ανήκουν σε άλλους Τομείς. Οπου δεν υπάρχουν Τομείς, προηγούνται τα μέλη που κατέχουν θέση του ιδίου ή συναφούς γνωστικού αντικειμένου με την υπό πλήρωση θέση και έπονται τα υπόλοιπα. Τα υπόλοιπα μέλη και μέχρι τη συμπλήρωση των δύο τρίτων (2/3) των μελών του εκλεκτορικού σώματος ορίζονται με κλήρωση που διενεργείται με ευθύνη του Προέδρου ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος μεταξύ των δικαιούμενων ψήφου μελών ΔΕΠ άλλων Τομέων ή γνωστικών αντικειμένων του οικείου Τμήματος. δ) . . . 2. Εάν ο αριθμός των εξωτερικών εκλεκτόρων είναι μεγαλύτερος του αριθμού των θέσεων που απαιτείται για τη συγκρότηση του εκλεκτορικού σώματος, ο ορισμός τους γίνεται με κλήρωση από κατάλογο μελών υποψήφια εκλεκτόρων που καταρτίζει η Γενική Συνέλευση του οικείου Τμήματος και περιλαμβάνει αριθμό τουλάχιστον ίσο με το διπλάσιο των θέσεων των απαιτούμενων εξωτερικών

εκλεκτόρων, είτε προέρχονται από το ίδιο είτε από άλλο Πανεπιστήμιο. . . . 3 . . . ». Εξάλλου, στις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 3 της ίδιας απόφασης ορίζεται ότι στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων τηρούνται σε ηλεκτρονική μορφή μητρώα μελών ΔΕΠ των Πανεπιστημίων, στα οποία καταχωρούνται υποχρεωτικά τα πλήρη στοιχεία των μελών, η βαθμίδα που υπηρετούν και το γνωστικό αντικείμενο της θέσης που κατέχουν, όπως ορίζονται στη σχετική διοικητική πράξη που έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ενώ, τέλος, αρμόδια για τη συγκρότηση εκλεκτορικού σώματος για την κρίση ενός μέλους Δ.Ε.Π. είναι, σύμφωνα με το άρθρο 21 του ν. 3549/2007, η Γενική Συνέλευση του Τμήματος ειδικής σύνθεσης (βλ. και παρ. 6 άρθρου 1 της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης που προστέθηκε με την υπ' αριθμ. 138390/Β1/3.12.2007 απόφαση του ΥΠΕΠΘ - Β' 2360).

5. Επειδή, από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται ότι η συγκρότηση των εκλεκτορικών σωμάτων των Α.Ε.Ι. γίνεται βάσει των άρθρων 6 κεφ. Δ' παρ. 1 - 3 του ν. 2083/1992 (Α' 159), 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007 και των διατάξεων της προσβαλλόμενης κανονιστικής απόφασης που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του τελευταίου αυτού άρθρου. Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, τα εκλεκτορικά σώματα, τα μέλη των οποίων δεν επιτρέπεται να είναι λιγότερα από έντεκα και περισσότερα από τριάντα, συγκροτούνται υποχρεωτικά κατά τα δύο τρίτα από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι. (εξωτερικούς εκλέκτορες). Κατά τις ίδιες διατάξεις, οι εξωτερικοί εκλέκτορες δεν επιτρέπεται να είναι λιγότεροι από τρεις και περισσότεροι από δέκα, ανάλογα με το συνολικό αριθμό των μελών του εκλεκτορικού σώματος, δικαίωμα δε ψήφου για την εκλογή, μονιμοποίηση και εξέλιξη μέλους Δ.Ε.Π. των Α.Ε.Ι. έχουν, κατ' αρχήν, τα μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, που ανήκουν στη βαθμίδα για την οποία γίνεται η κρίση και στις ανώτερες από αυτήν βαθμίδες, καθώς και οι εξωτερικοί εκλέκτορες, οι οποίοι κατέχουν θέση του ίδιου ή συναφούς γνωστικού αντικείμενου με εκείνο της υπό πλήρωση θέσης. Κατά την έννοια των ίδιων διατάξεων, η συγκρότηση του εκλεκτορικού σώματος διενεργείται σε τρία στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο, στο οποίο εφαρμόζονται κατά βάση οι διατάξεις που ίσχυαν πριν από το ν. 3549/2007 (οι διατάξεις του ν. 2083/1992) καθορίζεται ο αριθμός όλων των μελών του οικείου εκλεκτορικού σώματος, όλων των μελών ΔΕΠ δηλ. του οικείου Τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου για την επίμαχη κάθε φορά εκλογή, εξέλιξη ή μονιμοποίηση ανάλογα με τη βαθμίδα του κρινομένου μέλους ή υποψηφίου μέλους ΔΕΠ. Κατά το δεύτερο στάδιο, το οποίο εξελίσσεται βάσει του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007 και των διατάξεων της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, καθορίζονται τα μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, από τα οποία θα συγκροτηθεί το εκλεκτορικό σώμα· κατά το στάδιο αυτό ορίζονται δηλ. ποιά από τα μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, που υπό το προϊσχύσαν του ν. 3549/2007 καθεστώς θα μετείχαν στη συγκρότηση του εκλεκτορικού σώματος, είναι εκείνα που, τελικώς, θα αποκλειστούν (σε αναλογία ενός τρίτου -1/3- του συνόλου των μελών του), ενώ, κατά το τρίτο στάδιο, επιλέγονται οι εξωτερικοί εκλέκτορες, η διαδικασία και τα κριτήρια επιλογής των οποίων προβλέπονται από τις προεκτεθείσες διατάξεις του ν. 3549/2007 και της προσβαλλόμενης κανονιστικής απόφασης. Περαιτέρω, κατά την έννοια των ίδιων διατάξεων, και ιδίως των διατάξεων του άρθρου 1 της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, στην περίπτωση που ο αριθμός των εξωτερικών εκλεκτόρων είναι μεγαλύτερος από το ένα τρίτο (1/3) των μελών του εκλεκτορικού σώματος, διενεργείται κλήρωση από κατάλογο, ο οποίος καταρτίζεται από τη Γενική Συνέλευση του Τμήματος ειδικής σύνθεσης, και ο οποίος περιλαμβάνει αριθμό τουλάχιστον ίσο με το διπλάσιο των θέσεων που αναλογούν στην κατηγορία των εξωτερικών εκλεκτόρων.

6. Επειδή, προβάλλεται ότι η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 α' εδ. α' της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, σύμφωνα με την οποία: «Κάθε εκλεκτορικό σώμα για την εκλογή, εξέλιξη ή μονιμοποίηση μέλους ΔΕΠ συγκροτείται υποχρεωτικά κατά τα δύο τρίτα (2/3) από μέλη ΔΕΠ του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο (1/3) από μέλη ΔΕΠ άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Πανεπιστημίων που κατέχουν θέση του ίδιου ή συναφούς γνωστικού αντικείμενου με την υπό

πλήρωση θέσης ή τη θέση του προς μονιμοποίηση μέλους και ανήκουν στην ίδια ή ανώτερη βαθμίδα από αυτή για την οποία γίνεται η κρίση (εξωτερικοί εκλέκτορες)» πρέπει να ακυρωθεί, γιατί βρίσκεται εκτός των ορίων της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007, η οποία, ορίζοντας κατά τα ανωτέρω ότι: «Σε κάθε περίπτωση εκλογής, εξέλιξης ή μονιμοποίησης, το εκλεκτορικό σώμα απαρτίζεται κατά τα δύο τρίτα από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος, και κατά το ένα τρίτο από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι.», εκφράζει απλώς την έντονη προς τούτο υπόδειξη του νομοθέτη, χωρίς να επιβάλλει νόμιμη υποχρέωση για τη συμμερφωση του κανονιστικού νομοθέτη προς τη σχέση δύο τρίτα (2/3) εσωτερικοί - ένα τρίτο (1/3) εξωτερικοί εκλέκτορες. Από τη προεκτεινόμενη όμως διατύπωση της πιο πάνω εξουσιοδοτικής διάταξης του ν. 3549/2007 και την εισηγητική έκθεση του νόμου αυτού (βλ. σελ. 6 αυτής), συνάγεται, όπως εκτέθηκε ήδη, ότι η διατήρηση της πιο πάνω αναλογίας κατά τη συγκρότηση των εκλεκτορικών σωμάτων (2/3 εσωτερικοί και 1/3 εξωτερικοί εκλέκτορες) θεσπίζεται από το νομοθέτη ως υποχρεωτική («σε κάθε περίπτωση»), χωρίς να καταλείπεται ευχέρεια επιλογής.

Επομένως, η προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 περ. α' εδ. α' της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, με την οποία ορίζεται ρητώς ότι τα εκλεκτορικά σώματα των Α.Ε.Ι. συγκροτούνται «υποχρεωτικά» κατά τα δύο τρίτα (2/3) από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο (1/3) από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι., βρίσκεται εντός της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007 και ο εξεταζόμενος λόγος ακυρώσεως με τον οποίο προβάλλονται τα αντίθετα είναι απορριπτέος ως αβάσιμος.

7. Επειδή, προβάλλεται, περαιτέρω, ότι η διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007 και οι ανωτέρω κατ' εξουσιοδότηση αυτού εκδοθείσες διατάξεις της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, με τις οποίες προβλέπεται η συμμετοχή στο εκλεκτορικό σώμα εξωτερικών εκλεκτόρων κατ' αποκλεισμό αντίστοιχου αριθμού δικαιουμένων ψήφου μελών του οικείου Τμήματος, αντίκεινται στο άρθρο 16 παρ. 5 (εδ. α' και β') του Συντάγματος, που κατοχυρώνει την αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ.

8. Επειδή, στο άρθρο 16 παρ. 5 εδ. α και β του Συντάγματος ορίζεται ότι : «Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους».

Με την διάταξη αυτή παρασχέθηκε στα Α.Ε.Ι. πλήρης αυτοδιοίκηση, η οποία συνίσταται στην εξουσία των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν για τις δικές τους υποθέσεις με δικά τους όργανα, τα οποία καθορίζονται μεν από τον κοινό νομοθέτη, απαρτίζονται όμως από πρόσωπα που μετέχουν στην εκπαιδευτική και ερευνητική αποστολή τους, της κρατικής εποπτείας περιοριζόμενης μόνον στην άσκηση ελέγχου νομιμότητας των πράξεων των οργάνων αυτών. Η αυτοδιοίκηση περιλαμβάνει προεχόντως το δικαίωμα των Α.Ε.Ι να επιλέγουν με δικά τους όργανα το διδακτικό τους προσωπικό, μέσα όμως στα πλαίσια των γενικών κανόνων οι οποίοι διέπουν την οργάνωση και λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών. Η θέσπιση, εξάλλου, των εν λόγω κανόνων ανήκει στην περιοχή του νόμου ή της κατ' εξουσιοδότηση αυτού νομοθετούσης Διοικήσεως, όπως σ' αυτήν ανήκει και η οργάνωση οποιασδήποτε δημόσιας υπηρεσίας, είτε κρατικής, είτε αυτοδιοικούμενης. Δεν καθιερώνεται δε με τη διάταξη αυτή του Συντάγματος δικαίωμα των Α.Ε.Ι. προς αποκλειστική ρύθμιση των κατά τ' ανωτέρω νομοθετικού περιεχομένου θεμάτων (οργάνωσης και λειτουργίας αυτών), στα οποία περιλαμβάνεται και ο τρόπος συγκρότησης και λειτουργίας των συλλογικών τους οργάνων (βλ. ΣτΕ Ολομ. 195/1984), διότι η αναγνώριση τέτοιου δικαιώματος προϋποθέτει όχι αυτοδιοίκηση αλλά αυτονομία, ήτοι ικανότητα θέσπισης κανόνων χωρίς

νομοθετική εξουσιοδότηση, την οποία δεν παρέχει το Σύνταγμα στα ιδρύματα αυτά (βλ. ΣτΕ 1817/1983 Ολομ., 2786/1984, 4076/1990).

Εξάλλου, όσον αφορά, ειδικότερα, την επιλογή του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού των Α.Ε.Ι., αυτή ανήκει μεν στα πανεπιστημιακά όργανα, ως ζήτημα συνδεδεμένο αρρήκτως με την επιστημονική έρευνα και την πανεπιστημιακή διδασκαλία, οι κανόνες όμως συγκρότησης και λειτουργίας των οργάνων στα οποία ανατίθεται η επιλογή και η εν γένει εξέλιξη του προσωπικού αυτού, τίθενται από τον κοινό νομοθέτη και, κατ' εξουσιοδότηση αυτού, από την κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση. Κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του αυτής, ο νομοθέτης δεν δεσμεύεται από τις σχετικές απόψεις των ενδιαφερομένων ιδρυμάτων ούτε υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο πρότυπο συγκρότησης και λειτουργίας των εκλεκτορικών σωμάτων, πρέπει όμως να ρυθμίσει τα θέματα αυτά και, γενικότερα, τη διαδικασία επιλογής και εξέλιξης των μελών Δ.Ε.Π. κατά τις απαιτήσεις της εξελισσόμενης επιστήμης και ενόψει των εκάστοτε κρατουσών στην πανεπιστημιακή κοινότητα συνθηκών, διασφαλίζοντας, παράλληλα, την εφαρμογή των ειδικότερων όρων που απορρέουν από το συνταγματικό περιεχόμενο της αρχής της πλήρους αυτοδιοίκησης που κατοχυρώνεται με το προαναφερόμενο άρθρο 16 παρ. 5 του Συντάγματος (βλ. 32/1990). Στα πλαίσια αυτά, κρίσιμο παρίσταται για τον νομοθέτη το ζήτημα της ρυθμίσεως των διαδικασιών βάσει των οποίων επιλέγονται τα μέλη του Διδακτικού - Ερευνητικού Προσωπικού, των αρμοδίων δηλαδή προσώπων για την επιτέλεση της αποστολής των Α.Ε.Ι., συνισταμένης κατά το Σύνταγμα (άρθρ. 16 παρ. 1) στην ανάπτυξη και προαγωγή της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας. Οφείλει επομένως ο νομοθέτης να μεριμνήσει ώστε τα όργανα στα οποία ανατίθεται η επιλογή του Δ.Ε.Π. και οι διαδικασίες οι οποίες θα ακολουθούνται να παρέχουν εγγυήσεις για την επιλογή και την εξέλιξη, υπό καθεστώς διαφάνειας και αντικειμενικότητας, των πιο άξιων και ικανών προσώπων για την άσκηση του λειτουργήματος του πανεπιστημιακού διδασκάλου.

9. Επειδή, εξάλλου, όπως προκύπτει από την εισηγητική έκθεση και τις προπαρασκευαστικές εργασίες του ν. 3549/2007 (βλ. Πρακτ. Συζητ. Βουλής, Συνεδρ. Δ' της 8.3.2007, σελ. 6422), με τις διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 1 του νόμου αυτού που εισάγουν τις επίμαχες ρυθμίσεις, με τις οποίες τίθεται ο κανόνας ότι τα εκλεκτορικά σώματα συγκροτούνται κατά τα δύο τρίτα (2/3) από μέλη Δ.Ε.Π. του οικείου Τμήματος και κατά το ένα τρίτο (1/3) από μέλη Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι., επιδιώκεται, με τη συμμετοχή και εξωτερικών εκλεκτόρων, η διασφάλιση μειζόνων εγγυήσεων αντικειμενικότητας και αμεροληψίας κατά την επιλογή και εξέλιξη των μελών Δ.Ε.Π. των Α.Ε.Ι.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τις ίδιες διατάξεις, οι εξωτερικοί εκλέκτορες, πρέπει να κατέχουν θέση του ίδιου ή συναφούς γνωστικού αντικειμένου με εκείνο της υπό πλήρωση θέσεως, με αποτέλεσμα η κρίση για την επιλογή ή την εξέλιξη μέλους Δ.Ε.Π. να γίνεται από όργανο που αποτελείται κατά πλειοψηφία από επιστήμονες που παρέχουν μείζονες εγγυήσεις για τη διατύπωση εμπεριστατωμένης και δίκαιης κρίσης των υποψηφίων ή κρινομένων μελών ΔΕΠ και, κατά συνέπεια, αυξημένα εχέγγυα αξιοκρατικής επιλογής. Η συγκρότηση του εκλεκτορικού σώματος και, ειδικότερα, η επιλογή των εξωτερικών εκλεκτόρων γίνεται εξάλλου με απόφαση η οποία λαμβάνεται από όργανο του οικείου Τμήματος, την Γενική Συνέλευση ειδικής σύνθεσης, χωρίς τη μεσολάβηση οργάνων της κρατικής διοίκησης ή οργάνων άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι., το δε εκλεκτορικό σώμα που συγκροτείται βάσει της απόφασης αυτής παραμένει όργανο ενταγμένο στην οργανωτική δομή του εν λόγω Τμήματος, δεδομένου ότι οι εξωτερικοί εκλέκτορες σε ότι αφορά το σκοπό για τον οποίο επελέγησαν, καθίστανται, μετά την επιλογή τους, όργανα του Τμήματος αυτού (πρβλ. 4076/1990). Η επιλογή των εξωτερικών εκλεκτόρων, οι οποίοι αποτελούν τη μειοψηφία του εκλεκτορικού σώματος γίνεται, τέλος, με αντικειμενικό σύστημα (κλήρωση) και βάσει γενικών και απρόσωπων κριτηρίων που προβλέπονται στο νόμο, η δε συμμετοχή τους στα εκλεκτορικά σώματα, η οποία καθ' εαυτήν δεν αποκλείεται από την αρχή της πλήρους

αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ (άρθρ. 6 Κεφ. Δ' παρ. 2 του ν. 2083/1992, ΣτΕ 4076/1990), ενισχύει την συνεργασία και την επιστημονική επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων Α.Ε.Ι. της χώρας (πρβλ. άρθρο 1 ν. 3549/2007) και τον διάλογο του διδακτικού και ερευνητικού τους προσωπικού, ο οποίος προάγει την επιστήμη. Με τα δεδομένα αυτά, οι διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3459/2007 και οι κατ' εξουσιοδότηση αυτής εκδοθείσες διατάξεις της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης που προβλέπουν, κατά τα εκτεθέντα, τη συμμετοχή στο εκλεκτορικό σώμα εξωτερικών εκλεκτόρων κατ' αποκλεισμό αντίστοιχου αριθμού δικαιουμένων ψήφου μελών ΔΕΠ του οικείου Τμήματος, κινούνται εντός των πλαισίων της αρχής της πλήρους αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ, δεδομένου ότι, υπό τις εκτεθείσες ανωτέρω προϋποθέσεις, ο αποκλεισμός αυτός και, αντιστοίχως, η επιλογή των εξωτερικών εκλεκτόρων, οι οποίοι αποτελούν τη μειοψηφία του εκλεκτορικού σώματος, γίνεται κατ' εφαρμογή αντικειμενικών κριτηρίων, με σκοπό τη διασφάλιση αυξημένων εγγυήσεων αμεροληψίας και αξιοκρατικής επιλογής και με απόφαση που λαμβάνεται από όργανο του οικείου τμήματος, κατά τρόπο ώστε να μη θίγεται το δικαίωμα των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων να αποφασίζουν επί των υποθέσεών τους με δικά τους όργανα. Ενόψει αυτών, ο εξεταζόμενος λόγος ακυρώσεως είναι απορριπτέος ως αβάσιμος.

10. Επειδή, προβάλλεται, τέλος, ότι η διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 β' εδ. α' της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, σύμφωνα με την οποία : «Εάν τα μέλη ΔΕΠ του οικείου Τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από έντεκα (11), εφαρμόζονται οι διατάξεις της παραγράφου 2 του Κεφαλαίου Δ' του άρθρου 6 του ν. 2083/1992 για τη συμπλήρωση του εκλεκτορικού σώματος από μέλη ΔΕΠ άλλων Τμημάτων μέχρι τον απαιτούμενο συνολικό ελάχιστο αριθμό των έντεκα (11) εκλεκτόρων, από τους οποίους τουλάχιστον τρεις (3) πρέπει να είναι εξωτερικοί εκλέκτορες», πρέπει να ακυρωθεί, γιατί βρίσκεται εκτός των ορίων της εξουσιοδότησης που παρασχέθηκε με τη διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007. Και τούτο διότι, σύμφωνα με τον ίδιο λόγο ακυρώσεως, ενώ, κατά τα οριζόμενα στην εξουσιοδοτική αυτή διάταξη: «Στο εκλεκτορικό σώμα μετέχουν μέλη ΔΕΠ της βαθμίδας για την οποία γίνεται η κρίση και των ανώτερων από αυτή» (εδ. γ' αυτής) και, επομένως, οι εξωτερικοί εκλέκτορες πρέπει και αυτοί να ανήκουν στην ίδια ή ανώτερη βαθμίδα από αυτήν για την οποία γίνεται η κρίση, αντιθέτως, κατά τη ρητή διατύπωση της παρ. 2 του κεφ. Δ' του άρθρου 6 του Ν. 2083/1992 (βλ. ανωτ. σκ. 4), στην οποία παραπέμπει η προαναφερόμενη διάταξη της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, το εκλεκτορικό σώμα, στην περίπτωση που τα μέλη ΔΕΠ του τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από έντεκα (11), συμπληρώνεται από μέλη ΔΕΠ (εξωτερικούς εκλέκτορες) που ανήκουν αποκλειστικά στη βαθμίδα του καθηγητή και αναπληρωτή καθηγητή. Ο λόγος αυτός είναι απορριπτέος ως αβάσιμος, διότι η διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 του ν. 3549/2007, ορίζοντας ότι με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται, μεταξύ άλλων, «οι βαθμίδες ... των μελών Δ.Ε.Π. άλλων Τμημάτων του ίδιου ή άλλου Α.Ε.Ι.» (εδ. ε' αυτής), χορηγεί εξουσιοδότηση να καθορισθούν με την προσβαλλόμενη απόφαση οι βαθμίδες των εξωτερικών εκλεκτόρων, τούτο δε γίνεται στην προκειμένη περίπτωση με την επίμαχη ρύθμιση του άρθρου 1 παρ. 1 β' εδ. α' της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης δια παραπομπής σε ισχύουσα διάταξη νόμου, το άρθρο 6 κεφ. Δ' παρ. 2 του Ν. 2083/1992, σύμφωνα με το οποίο η συμπλήρωση του εκλεκτορικού σώματος, στην περίπτωση που τα μέλη ΔΕΠ του τμήματος που έχουν δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από έντεκα (11), γίνεται, κατά την προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή διαδικασία, από μέλη ΔΕΠ που ανήκουν αποκλειστικά στη βαθμίδα του καθηγητή και αναπληρωτή καθηγητή.

11. Επειδή, κατόπιν αυτών και εφόσον δεν προβάλλεται άλλος λόγος ακυρώσεως, η υπό κρίση αίτηση πρέπει να απορριφθεί.

Διά ταύτα

Απορρίπτει την αίτηση.

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου και

Επιβάλλει εις βάρος των αιτούντων, συμμετρως, την δικαστική δαπάνη του Δημοσίου, η οποία ανέρχεται στο ποσό των τετρακοσίων εξήντα (460) ευρώ.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα την 27 Μαΐου 2008 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 7ης Ιανουαρίου 2009.

Ο Προεδρεύων Αντιπρόεδρος Η Γραμματέας Σωτ. Ρίζος Δ. Τετράδη – Χαρλαύτη

6. 2992/2014 ΣΤΕ (638012)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ) ΑΕΙ. Η θέσπιση των κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία τους ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία δεν υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο οργανωτικό και λειτουργικό πρότυπο. Δεν αντίκειται στο άρθρο 16 του Συντάγματος το άρθρο 7 του ν. 4009/2011. Πότε η αξιολόγηση από την κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση των κριτηρίων που θέτει η εξουσιοδοτική διάταξη ελέγχεται από τον ακυρωτικό δικαστή. Η προσβαλλόμενη ρύθμιση δεν έγινε κατά πρόδηλη παραγνώριση των κριτηρίων και των όρων της εξουσιοδοτικής διάταξης. Απορρίπτεται η αίτηση ακύρωσης του π.δ. 85/2013, κατά το μέρος που ιδρύεται στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νομική Σχολή, στην οποία εντάσσεται μόνο το Τμήμα Νομικής και η Σχολή Ν.Ο.Π.Ε. μετονομάζεται σε Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, στην οποία εντάσσονται τα Τμήματα α) Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, β) Οικονομικών Επιστημών, γ) Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και δ) Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών.

Αριθμός 2992/2014 ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Γ΄

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 5 Δεκεμβρίου 2013, με την εξής σύνθεση: Μ. Βηλαράς, Σύμβουλος της Επικρατείας, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση της Προέδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Δ. Σκαλτσούνης, Θ. Τζοβαρίδου, Σύμβουλοι, Μ. Σταματοπούλου, Δ. Βανδώρος, Πάρεδροι. Γραμματέας ο Ν. Βασιλόπουλος.

Για να δικάσει την από 10 Σεπτεμβρίου 2013 αίτηση:

των: 1) ....., κατοίκου Αθηνών (.....), ο οποίος παρέστη αυτοπροσώπως ως δικηγόρος, 2) ....., 3) ....., 4) ....., 5) ..... (.....) ....., 6) ....., 7) ....., 8) ....., 9) ....., 10) ....., 11) ..... (.....) ....., 12) ....., 13) ....., κατοίκων Αθηνών (.....), οι οποίοι παρέστησαν με τον πρώτο αιτούντα δικηγόρο ....., που τον διόρισαν με πληρεξούσιο και 14) ....., κατοίκου Αθηνών (.....), ο οποίος παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο ....., που τον διόρισε στο ακροατήριο και 15) ....., κατοίκου Αθηνών (.....), ο οποίος παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο ....., που τον διόρισε με πληρεξούσιο,

κατά των Υπουργών: 1) Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2) Οικονομικών και 3) Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, οι οποίοι παρέστησαν με την Αικ. Γαλάνη, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή οι αιτούντες επιδιώκουν να ακυρωθεί το π.δ. 85/2013 (Α΄ 124) και κάθε άλλη σχετική πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του εισηγητή, Συμβούλου Δ. Σκαλτσούνη.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πρώτο αιτούντα ως δικηγόρο και ως πληρεξούσιο των υπολοίπων αιτούντων, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και την αντιπρόσωπο των Υπουργών, η οποία ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή, καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο (1302144, 3638842/2013 έντυπα παραβόλου).
2. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση ζητείται η ακύρωση του π.δ. 85/2013 «Ίδρυση, μετονομασία, ανασυγκρότηση Σχολών και ίδρυση Τμήματος στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών» (Α' 124), κατά το μέρος που με το άρθρο 2 αυτού ιδρύεται στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νομική Σχολή, στην οποία εντάσσεται μόνο το Τμήμα Νομικής της τέως Σχολής Νομικών Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών (Ν.Ο.Π.Ε.) και η Σχολή Ν.Ο.Π.Ε. μετονομάζεται σε Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, στην οποία εντάσσονται τα Τμήματα α) Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, β) Οικονομικών Επιστημών, γ) Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και δ) Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών.
3. Επειδή, οι αιτούντες είναι μέλη του διδακτικού ή ειδικού διδακτικού ή διοικητικού προσωπικού του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης της τέως Σχολής Ν.Ο.Π.Ε. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.). Υπό τις ιδιότητες αυτές, με έννομο συμφέρον ασκούν την αίτηση.
4. Επειδή, στο άρθρο 16 του Συντάγματος ορίζονται, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα: «1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες, η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα. 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους ... 3. ... 5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει. ...».
5. Επειδή, στο άρθρο 1 του ν. 4009/2011 (Α' 195) ορίζεται ότι: «1. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.). Τα Α.Ε.Ι. είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πλήρως αυτοδιοικούμενα. Η εποπτεία του κράτους ασκείται ... σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 16 του Συντάγματος και τον παρόντα νόμο. 2. Η ανώτατη εκπαίδευση αποτελείται από δύο παράλληλους τομείς: (α) τον πανεπιστημιακό τομέα, που περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, τα οποία στο εξής αναφέρονται ως 'Πανεπιστήμια' και (β) τον τεχνολογικό τομέα, που περιλαμβάνει τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.) και την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.), τα οποία στο εξής αναφέρονται ως 'Τ.Ε.Ι.'. 3. Τα ιδρύματα των δύο τομέων της ανώτατης εκπαίδευσης λειτουργούν παράλληλα, με διακριτή φυσιογνωμία, σκοπό και αποστολή, που διαφοροποιούνται σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι., αντίστοιχα». Στο άρθρο 4 του νόμου αυτού καθορίζεται η αποστολή των Α.Ε.Ι., στο δε άρθρο 7, όπως τροποποιήθηκε με τα άρθρα 1 του ν. 4076/2012 (Α' 159), 6 παρ. 2 του ν. 4132/2013 (Α' 59) και 7 παρ. 4 του ν. 4142/2013 (Α' 83), ορίζονται τα εξής: «1. Κάθε Ίδρυμα αποτελείται από Σχολές, οι οποίες αποτελούν τις βασικές μονάδες του. Η Σχολή καλύπτει μία ενότητα συγγενών επιστημονικών κλάδων και εξασφαλίζει την διεπιστημονική προσέγγιση, την μεταξύ τους επικοινωνία και τον αναγκαίο για τη διδασκαλία και την έρευνα συντονισμό τους. Η Σχολή εποπτεύει και συντονίζει τη λειτουργία των Τμημάτων, σύμφωνα με τον Κανονισμό Σπουδών τους. 2. Το Τμήμα αποτελεί τη βασική εκπαιδευτική και ακαδημαϊκή μονάδα του Ιδρύματος, προάγει την

επιστήμη, την τεχνολογία ή τις τέχνες στο αντίστοιχο επιστημονικό πεδίο, οργανώνει τη διδασκαλία στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών και εξασφαλίζει τη συνεχή βελτίωση της μάθησης σε αυτό. Το Τμήμα αποτελείται από το σύνολο των καθηγητών, των λεκτόρων, των μελών του Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΕΕΠ), των μελών του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΠ) και των μελών του Ειδικού Τεχνικού Εργαστηριακού Προσωπικού (ΕΤΕΠ) που υπηρετούν σε αυτό. 3. Τα εργαστήρια, οι κλινικές και τα μουσεία υπάγονται στις Σχολές, όπως ορίζεται στον Οργανισμό του Ιδρύματος. 4. Η Σχολή συντονίζει και οργανώνει τα προγράμματα μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών ... Τα προγράμματα μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών λειτουργούν σύμφωνα με τον Οργανισμό του Ιδρύματος. 5. Η σχολή δια βίου μάθησης ... ιδρύεται με τον Οργανισμό του Ιδρύματος. 6. Με την επιφύλαξη των οριζόμενων στις παραγράφους 3, 4 και 5, με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, Οικονομικών και Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, μπορούν να συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Α.Ε.Ι. και να μεταβάλλεται η έδρα τους, καθώς επίσης να ιδρύονται, συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Σχολές ή και Τμήματα και να μεταβάλλεται η έδρα τους, για τους ακόλουθους, κατά περίπτωση, λόγους: (α) Όταν είναι αναγκαίο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών για την ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης ή για την καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας και δεν καλύπτονται με επάρκεια από τα Α.Ε.Ι. ή τις Σχολές ή τα Τμήματα που λειτουργούν. (β) Όταν επιβάλλεται από τον δυσανάλογα μεγάλο ή αντίστοιχα μικρό ετήσιο αριθμό φοιτητών ή αποφοίτων ανά καθηγητή σε ένα Α.Ε.Ι. ή μια Σχολή ή ένα Τμήμα. (γ) Όταν η λειτουργία μεμονωμένων Α.Ε.Ι. ή Σχολών ή Τμημάτων δεν δικαιολογείται επιστημονικά και, αντιθέτως, δυσχεραίνει την έρευνα και τη διδασκαλία στα αντίστοιχα γνωστικά πεδία. (δ) Όταν είναι σύμφωνες με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εθνικής οικονομίας. Ο Υπουργός Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού πριν την υποβολή της ανωτέρω πρότασης υποβάλλει ερώτημα, συνοδευόμενο από ειδική τεκμηρίωση, για έκδοση γνώμης από την Αρχή Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Α.ΔΙ.Π.), καθώς και από το Συμβούλιο των οικείων ιδρυμάτων, μετά από διατύπωση γνώμης της Σύγκλητου αυτών. Στα ιδρύματα που δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί Συμβούλιο, η ανωτέρω αρμοδιότητα ασκείται από τη Σύγκλητο. Οι ανωτέρω γνώμες θεωρείται ότι εδόθησαν μετά την άπρακτη παρέλευση τριάντα (30) ημερών από την περιέλευση του ερωτήματος από τον Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού σε αυτές. Για εξαιρετικούς λόγους, όπως ενδεικτικά είναι η υποβολή διευκρινιστικών ερωτημάτων από τα γνωμοδοτούντα όργανα, η ανωτέρω προθεσμία μπορεί να παρατείνεται για επτά (7) ημέρες. Περαιτέρω παράταση της προθεσμίας αποκλείεται. 7. Με τα προεδρικά διατάγματα, που προβλέπονται στην παράγραφο 6, ρυθμίζονται τα θέματα που προκύπτουν από τη συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, μεταβολή έδρας ή κατάργηση Α.Ε.Ι. ή Σχολής ή Τμήματος, όπως ιδίως η κατανομή και ένταξη φοιτητών και προσωπικού και ο χρόνος έναρξης της λειτουργίας των νέων Ιδρυμάτων ή Σχολών ή Τμημάτων, τα θέματα ισοτιμίας των παλαιών και νέων πτυχίων, καθώς και τα θέματα που σχετίζονται με την υπεισέλευση σε ενοχικά και εμπράγματα δικαιώματα και υποχρεώσεις και η συνέχιση των εκκρεμών δικών. 8. ... 9. ... 10. α. Για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που προκύπτουν από την ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, κατάργηση ή τη μεταβολή της έδρας Α.Ε.Ι., Σχολών και Τμημάτων Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι. ... με την αυτή διαδικασία της ως άνω παραγράφου 6 μπορούν να ιδρύονται, συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Εισαγωγικές Κατευθύνσεις, καθώς και Κατευθύνσεις Προχωρημένου Εξαμήνου σε Τμήματα Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι. ... β. ... γ. Ειδικά, για τους εισαχθέντες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση έως και το ακαδημαϊκό έτος 2012-2013 ο παρεχόμενος τίτλος σπουδών φέρει τον υφιστάμενο κατά τον χρόνο εισαγωγής τους τίτλο και τύπο, ακόμα και στην περίπτωση που το Α.Ε.Ι. ή η Σχολή ή το Τμήμα εισαγωγής τους συγχωνεύθηκε, κατατμήθηκε, μετονομάστηκε ή καταργήθηκε».

6. Επειδή, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 16 του Συντάγματος, η ανώτατη εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσης με την έρευνα και τη διδασκαλία, παρέχεται από αυτοτελή ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, σύμφωνα με τις αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της πλήρους αυτοδιοίκησης των ιδρυμάτων αυτών. Ειδικότερα, η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η οποία εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική έρευνα και διδασκαλία, αποτελεί ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, το οποίο ασκείται ως οργανωμένη δραστηριότητα στο πλαίσιο της οργάνωσης και λειτουργίας των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Η αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι. έχει ως περιεχόμενο την εξουσία των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν για τις δικές τους υποθέσεις με δικά τους όργανα, η δε κρατική εποπτεία περιορίζεται στην άσκηση ελέγχου νομιμότητας επί των πράξεων των οργάνων αυτών. Η ανωτέρω εξουσία των Α.Ε.Ι. περιορίζεται στην εφαρμογή των κανόνων δικαίου που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία τους, δεν περιλαμβάνει όμως και το δικαίωμα θέσπισης των κανόνων ή της σύμπραξης στην παραγωγή τους, και μάλιστα κατά τρόπο δεσμευτικό για τα όργανα που θεσπίζουν τους κανόνες δικαίου, τούτο προϋποθέτει όχι απλώς αυτοδιοίκηση, αλλά αυτονομία των εν λόγω ιδρυμάτων, η οποία δεν τους έχει παραχωρηθεί από το Σύνταγμα. Η παροχή στα Α.Ε.Ι. εξουσίας να εκδίδουν κανονιστικές πράξεις είναι δυνατή μόνον ύστερα από χορήγηση ειδικής και ορισμένης νομοθετικής εξουσιοδότησης προς ρύθμιση ειδικότερων θεμάτων ή θεμάτων τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα, κατά τους όρους του άρθρου 43 παρ. 2 του Συντάγματος. Με το συνταγματικό αυτό πλαίσιο, η θέσπιση των κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία των Α.Ε.Ι. ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας και ασκείται από τα όργανα και με τη διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα. Κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής ο νομοθέτης διαθέτει ευρύτατα περιθώρια εξουσίας και δεν υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο οργανωτικό και λειτουργικό πρότυπο, πρέπει όμως να οργανώνει τα Α.Ε.Ι. ενόψει των εκάστοτε κρατουςών επιστημονικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, διασφαλίζοντας, παραλλήλως, την πλήρη αυτοδιοίκησή τους και την ακώλυτη άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και επιλέγοντας ρυθμίσεις πρόσφορες για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει κάθε φορά (Σ.τ.Ε. 32/1990 7μ., 1013/2013 Ολομ.).

7. Επειδή, ενόψει όσων έγιναν δεκτά στην προηγούμενη σκέψη, δεν αντίκεινται στις μνημονευθείσες διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος οι διατάξεις του άρθρου 7 του ν. 4009/2011, οι οποίες παρέχουν εξουσιοδότηση για τη συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία και κατάργηση Α.Ε.Ι. και μεταβολή της έδρας τους, για την ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία και κατάργηση Σχολών και Τμημάτων και μεταβολή της έδρας τους, καθώς και για τη ρύθμιση συναφών οργανωτικών θεμάτων, με προεδρικό διάταγμα, κατόπιν τεκμηριωμένης βάσει των κριτηρίων του νόμου, πρότασης του Υπουργού Παιδείας και απλής γνώμης της Α.ΔΙ.Π. και του Συμβουλίου του οικείου Ιδρύματος, μετά από διατύπωση γνώμης της Συγκλήτου του.

8. Επειδή, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν στις δύο προηγούμενες σκέψεις, είναι αβάσιμος ο λόγος με τον οποίο προβάλλεται ότι οι ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 7 του ν. 4009/2011 αντίκεινται στο άρθρο 16 του Συντάγματος, και ότι τα ζητήματα που ρυθμίζουν, ιδίως όταν πρόκειται για υφιστάμενο Α.Ε.Ι., όπως είναι το Ε.Κ.Π.Α., πρέπει να ρυθμίζονται αποκλειστικά από τον Οργανισμό του.

9. Επειδή, στα πλαίσια πολυάριθμων σημειακών παρεμβάσεων στη δομή της ανώτατης εκπαίδευσης, οι οποίες κλήθηκαν από το Υπουργείο Παιδείας «σχέδιο Αθηνά», δημοσιεύθηκαν εντός του έτους 2013, δυνάμει των εξουσιοδοτικών διατάξεων του άρθρου 7 του ν. 4009/2011, είκοσι δύο προεδρικά διατάγματα που αφορούν Πανεπιστήμια, μεταξύ των οποίων και το προσβαλλόμενο, και δεκατέσσερα που αφορούν Τ.Ε.Ι. Ο Υπουργός Παιδείας, αφού προηγήθηκαν άτυπος δημόσιος διάλογος και το 2134/30.11.2012 έγγραφο του Προέδρου της Α.ΔΙ.Π. προς αυτόν,

απέστειλε στα οικεία Α.Ε.Ι. και την Α.Δ.Ι.Π. ερωτήματα (6.2.2013), ακολούθως δε, απέστειλε και συμπληρωματικά ερωτήματα εντός του Μαρτίου 2013.

10. Επειδή, τα ερωτήματα που απέστειλε ο Υπουργός Παιδείας στα Α.Ε.Ι. και την Α.Δ.Ι.Π. έχουν όλα, περιλαμβανομένων και αυτών που στάλθηκαν στο Ε.Κ.Π.Α., την ακόλουθη δομή: προηγείται η καταγραφή των προτεινόμενων μεταβολών, ακολουθεί παράθεση των κριτηρίων που λήφθηκαν εν γένει υπόψη και είναι τα ίδια για όλα τα Α.Ε.Ι. και, τέλος, επισημαίνονται τα ειδικότερα από αυτά τα κριτήρια, τα οποία, κατά τον Υπουργό, δικαιολογούν τις προτεινόμενες μεταβολές. Τα ανωτέρω κριτήρια τα οποία λήφθηκαν εν γένει υπόψη ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό τα κριτήρια που εκτίθενται στο 2134/30.11.2012 έγγραφο του Προέδρου της Α.Δ.Ι.Π.

11. Επειδή, η γνώμη της Α.Δ.Ι.Π. επί όλων των ερωτημάτων του Υπουργού διαβιβάστηκε στο Υπουργείο με τα 461/8.3.2013 και 538/18.3.2013 έγγραφα του Προέδρου της. Στη γνωμοδότησή της η Α.Δ.Ι.Π. επισημαίνει ότι οι διατυπωμένοι γενικοί στόχοι του σχεδίου «Αθηνά» είναι ορθοί, η επίτευξή τους όμως προϋποθέτει την ύπαρξη εθνικής αναπτυξιακής στοχοθεσίας και εθνικής στρατηγικής έρευνας και καινοτομίας, που δεν υπάρχουν προς το παρόν. Περαιτέρω, η Α.Δ.Ι.Π. αναφέρει τα εξής: «Το Σχέδιο «Αθηνά» δεν συνοδεύεται από διατυπωμένη συλλογιστική της προσέγγισης του προβλήματος με στοχοθεσία και μεθοδολογία επίτευξής της. Τα κριτήρια ... που εισηγήθηκε η Α.Δ.Ι.Π. ... δεν φαίνεται να υιοθετήθηκαν ή να εφαρμόστηκαν με συνέπεια και καθολικότητα. Επομένως η πρόταση του Σχεδίου [«Αθηνά»] αφορά τμήμα μόνον των αναγκαίων παρεμβάσεων στα Α.Ε.Ι. και δεν αποτελεί μέρος ενός δομημένου και διαρθρωμένου συνολικού μεταρρυθμιστικού σχεδίου. ... Εν κατακλείδι, η Α.Δ.Ι.Π. έχει την άποψη ότι το Σχέδιο «Αθηνά», όπως προτείνεται από το Υπουργείο, αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς τη σωστή μεν κατεύθυνση, αλλά με πολλές αδυναμίες, η κυριότερη των οποίων αφορά τη μη συνεπή και ομοιόμορφη εφαρμογή των κριτηρίων ...».

12. Επειδή, με το 1223/6.2.2013 έγγραφο του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού ζητήθηκε η γνώμη του Ε.Κ.Π.Α. για τις ρυθμίσεις του σχεδίου «Αθηνά» που αφορούσαν το ίδρυμα αυτό. Η πρόταση του Υπουργού, όπως επικαιροποιήθηκε με το 3300/1.3.2013 έγγραφο του ίδιου, είχε ως εξής: «... Α. Ως προς τη συγκρότηση Σχολών και Τμημάτων: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ... Νομική Σχολή: Τμήμα Νομικής, Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών: Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης - Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης - Τμήμα Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών... Β. Ως προς συγχωνεύσεις Τμημάτων στο Ίδρυμα προτείνονται οι ακόλουθες περιπτώσεις: ... Γ. Η ανωτέρω ρύθμιση προτείνεται βάσει των κάτωθι κριτηρίων: Κ1. Φυσικό μέγεθος και διάρθρωση ΑΕΙ. Κ1.1: Ελάχιστη «κρίσιμη μάζα» φοιτητικού πληθυσμού. Κ1.2: Ελάχιστος αριθμός Σχολών. Κ1.3: Ελάχιστος αριθμός αυτοτελών ακαδημαϊκών μονάδων. Κ1.4: Ελάχιστος αριθμός Τμημάτων ανά Σχολή. Κ1.5: Ελάχιστος αριθμός ΔΕΠ/ΕΠ. Κ2. Χωροταξική κατανομή Κ2.1: Θεραπεία αδικαιολόγητης διασποράς/επιστημονικής απομόνωσης Τμημάτων ή και ΑΕΙ. Κ3. Γνωστικό αντικείμενο Κ3.1: Θεραπεία υπερβολικού αριθμού (ταυτόσημων ή παρεμφερών) Τμημάτων ή προγραμμάτων σπουδών (σε όλο το εύρος της Ανώτατης Εκπαίδευσης). Κ3.2: Έλεγχος και θεραπεία της υπερεξειδίκευσης επιστημονικών αντικειμένων σε όλο το εύρος της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Κ3.3: Εξορθολογισμός του ακαδημαϊκού επιπέδου ορισμένων επί μέρους Τμημάτων. Κ4. Ποιότητα/βιωσιμότητα Τμημάτων Κ4.1: Αναλογίες φοιτητών/διδασκόντων Κ4.2: Αποφοιτήσαντες ανά έτος Κ4.3: Βαθμολογική βάση εισαγωγής και ελκυστικότητα (% 1η προτίμηση) Κ4.4: Κόστος ανά φοιτητή Κ4.5: Διαθέσιμες εγκαταστάσεις εκπαίδευσης- θεωρητικής και εργαστηριακής- και φοιτητικής μέριμνας Κ4.6: Ερευνητική δραστηριότητα και διεθνής αναγνώριση Κ4.7: Απορρόφηση αποφοίτων στον επαγγελματικό στίβο Κ4.8: Μεταπτυχιακές σπουδές και απονεμόμενα διδακτορικά Κ4.9: Αξιολόγηση από τους φοιτητές του Τμήματος Κ4.10: Συμβολή στην ανάπτυξη της περιοχής

και αποδοχή από την τοπική κοινωνία Κ4.11: Το περιεχόμενο της εξωτερικής (ή και εσωτερικής) αξιολόγησής του και η συνεπαγόμενη δυναμική βελτιώσεων στα κριτήρια Κ4.1-10. Κ5: Η συμφωνία με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εθνικής οικονομίας και η οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας. Κ6: Η ενίσχυση του πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος των επιτευγμάτων καθώς και των ποιοτικών και ποσοτικών αποτελεσμάτων των ιδρυμάτων. Κ7: Η ενδυνάμωση της συλλογικής δράσης των ιδρυμάτων με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας αυτών σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Κ8: Η ανάπτυξη και η καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Τα κύρια κριτήρια που ακολουθήθηκαν στην παραπάνω προτεινόμενη ρύθμιση είναι τα Κ3.2, Κ3.3 και Κ4.7». Με το 1/15.2.2013 έγγραφο του Προέδρου του Συμβουλίου του Ε.Κ.Π.Α. ζητήθηκε η γνώμη της Συγκλήτου του Ιδρύματος, η οποία όμως δεν δόθηκε. Με την 1/1.3.2013 γνωμοδότηση του Συμβουλίου του Ε.Κ.Π.Α., όπως συμπληρώθηκε με την 20/11.3.2013 γνωμοδότηση του ίδιου οργάνου, αυτό τάχθηκε υπέρ της ίδρυσης Νομικής Σχολής, στην οποία εντάσσεται μόνο το Τμήμα Νομικής. Στη γνωμοδότηση αναφέρονται τα εξής: «1. Το Συμβούλιο του Ε.Κ.Π.Α. συμφωνεί με την ανάγκη να αναδιαρθρωθεί και να εκλογικευτεί ο χώρος της Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας στη χώρα μας. Ωστόσο θεωρούμε ότι, εν γένει, το προτεινόμενο από το Υπουργείο σχέδιο ΑΘΗΝΑ δεν ανταποκρίνεται επαρκώς σε ακαδημαϊκά, αναπτυξιακά και δημοσιονομικά κριτήρια. ... 4. Σχετικά με τις προτεινόμενες αλλαγές συμφωνούμε με την ανεξαρτητοποίηση της Νομικής Σχολής, που είναι εν γένει συμβατή με τη διεθνή εμπειρία. ... ». Εξ άλλου, στο Π.Ε. 124/2013 που εκδόθηκε κατά την επεξεργασία του σχεδίου του προσβαλλόμενου διατάγματος αναφέρεται (σκέψη 19) ότι δόθηκαν προφορικές διευκρινίσεις από τους εκπροσώπους της Διοίκησης προς το Συμβούλιο της Επικρατείας, σύμφωνα με τις οποίες κρίθηκε αναγκαία η ίδρυση Νομικής Σχολής αποτελούμενης από ένα Τμήμα, για λόγους ιστορικούς. Κατόπιν τούτων, δημοσιεύθηκε το προσβαλλόμενο διάταγμα, στο προοίμιο του οποίου αναφέρεται ότι ελήφθησαν υπόψη για την έκδοσή του όλες οι μνημονευθείσες γνωμοδοτήσεις της Α.ΔΙ.Π. και των πανεπιστημιακών αρχών.

13. Επειδή, οι κανονιστικές πράξεις, καταρχήν, δεν απαιτείται να φέρουν αιτιολογία, ως εκ τούτου, ελέγχονται μόνον από την άποψη της συνδρομής των όρων της εξουσιοδότησης με βάση την οποία εκδίδονται, καθώς και της τυχόν υπέρβασης των ορίων της. Εξ άλλου, η αξιολόγηση από την κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση των κριτηρίων που θέτει η εξουσιοδοτική διάταξη (εν προκειμένω η παρ. 6 του άρθρου 7 του ν. 4009/2011), η οποία δεν είναι απαραίτητο να περιέχεται στην ίδια την κανονιστική ρύθμιση αλλά μπορεί να προκύπτει από τις σχετικές προπαρασκευαστικές πράξεις ή και άλλα στοιχεία του φακέλου (Σ.τ.Ε. 1210/2010 Ολομ.), ανήκει στην ουσιαστική κρίση της Διοίκησης, η οποία εκφεύγει, καταρχήν, του δικαστικού ελέγχου (Σ.τ.Ε. 3188/2004, 456/2010) και ελέγχεται μόνον αν προβάλλεται με συγκεκριμένους ισχυρισμούς ή προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση θεσπίστηκε κατά πρόδηλη παραγνώριση των κριτηρίων και των όρων της εξουσιοδοτικής διάταξης (βλ. σχετ. 1437/2013 7μ., 800/2014 7μ.).

14. Επειδή, προβάλλεται ότι το π.δ. 85/2013, κατά το μέρος που προσβάλλεται, δεν φέρει αιτιολογία συναρτώμενη προς τους σκοπούς του άρθρου 7 παρ. 6 του ν. 4009/2011, ικανή να τεκμηριώσει τη συνδρομή των σκοπών του νόμου. Ειδικότερα, οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι η ρύθμιση του άρθρου 2 του προσβαλλόμενου διατάγματος αντίκειται στο πνεύμα και το γράμμα του νόμου, δεδομένου ότι: α) διπλασιάζει την υπάρχουσα διοικητική δομή του Ε.Κ.Π.Α., αφού, με την ίδρυση αυτοτελούς Νομικής Σχολής δημιουργούνται δύο επιπλέον θέσεις Κοσμητόρων, Κοσμητείες και οι σχετικές Γραμματείες, β) δημιουργεί σοβαρά συντονιστικά προβλήματα, αφού οι ανωτέρω θα κληθούν να διαχειριστούν παράλληλα το Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών, στο οποίο τα όργανα αυτά θα στεγαστούν, γ) δημιουργεί σοβαρά χωροταξικά προβλήματα, με τη συστέγαση, πλέον, στο ως άνω κτίριο πέντε προγραμμάτων σπουδών (μετά την προσθήκη δύο Τμημάτων στη νέα Σχολή Ο.Π.Ε.) και δ) αγνοεί την προσφάτως, από 27.12.2012, εκφρασθείσα βούληση της

Συγκλήτου, η οποία τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της Σχολής Ν.Ο.Π.Ε. ως είχε. Ο λόγος αυτός είναι αβάσιμος, τούτο, διότι, κατά τα εκτεθέντα στις προηγούμενες σκέψεις, δεν προκύπτει ότι η προσβαλλόμενη κανονιστική ρύθμιση έγινε κατά πρόδηλη παραγνώριση των κριτηρίων και των όρων της εξουσιοδοτικής διάταξης. Ειδικότερα, αβασίμως προβάλλεται ότι δεν ελήφθη υπόψη η από 27.12.2012 απόφαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών, δεδομένου ότι η εν λόγω απόφαση δεν εκδόθηκε στα πλαίσια τήρησης της γνωμοδοτικής διαδικασίας που προηγήθηκε της έκδοσης του προσβαλλόμενου διατάγματος, αλλά φέρει ημερομηνία προηγούμενη των κρίσιμων από 6.2.2013 και 1.3.2013 ερωτημάτων-προτάσεων του Υπουργού Παιδείας. Περαιτέρω, ο ανωτέρω λόγος, κατά το μέρος που με αυτόν πλήσσει η δικαστικά ανέλεγκτη ουσιαστική εκτίμηση του κανονιστικού νομοθέτη, είναι απορριπτέος ως απαράδεκτος.

15. Επειδή, δεν προβάλλεται άλλος λόγος, συνεπώς, η αίτηση πρέπει να απορριφθεί.

Διά ταύτα

Απορρίπτει την αίτηση.

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου.

Επιβάλλει στους αιτούντες, συμμετρως, τη δικαστική δαπάνη του Δημοσίου, η οποία ανέρχεται σε τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 21 Ιανουαρίου και στις 18 Ιουνίου 2014

Ο Προεδρεύων Σύμβουλος   Ο Γραμματέας   Μ. Βηλαράς   Ν. Βασιλόπουλος

και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 18ης Σεπτεμβρίου 2014.   Η Πρόεδρος
του Γ΄ Τμήματος   Η Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος   Αικ. Συγγούνα   Δ. Τετράδη

7. 519/2015 ΣΤΕ (ΟΛΟΜ) (645951)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ , ΑΡΜ 2015/664) ΑΕΙ. Αίτηση ακύρωσης της Φ.122.1/908/144145/Β2/2012 αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας «Κωδικοποίηση διαδικασιών ανάδειξης των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι. και σύστημα ταξινομικής ψήφου». Η προσβαλλόμενη απόφαση δεν στερείται εξουσιοδοτικού ερείσματος, κατά το μέρος που περιλαμβάνει διατάξεις για το σύστημα ταξινομικής ψήφου. Η προσβαλλόμενη δεν καταργήθηκε με την κατάργηση της εξουσιοδοτικής διατάξεως, αφού δεν περιελήφθη στο Ν. 4076/2012 ρητή σχετική πρόβλεψη. Η παροχή εξουσιοδοτήσεως στον Υπουργό Παιδείας δεν αντίκειται στο άρθρο 43 παρ. 2 του Συντάγματος. Η προσβαλλόμενη απόφαση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 παρ. 2 του Ν. 4048/2012, που αφορά σε επίσημη κωδικοποίηση κανονιστικών διατάξεων. Η συμμετοχή «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο δεν παραβιάζει την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ΑΕΙ. Δεν παραβιάζεται η αρχή της ισότητας, λόγω μη εκλογιμότητας ως εξωτερικών μελών του Συμβουλίου των εν ενεργεία καθηγητών και των συνταξιούχων καθηγητών του ΑΕΙ. Η συμμετοχή στο Συμβούλιο «εξωτερικών» μελών δεν κωλύει την άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Τα εξωτερικά μέλη του Συμβουλίου εκλέγονται έμμεσα από το σύνολο των καθηγητών και των φοιτητών του οικείου ΑΕΙ, οι οποίοι εκλέγουν με άμεση ψηφοφορία τα εσωτερικά μέλη. Η συμμετοχή του διοικητικού προσωπικού των ΑΕΙ στην σχετική διαδικασία δεν είναι συνταγματικά επιβεβλημένη. Το προσωπικό των ειδικών κατηγοριών «διδασκτικού και εργαστηριακού προσωπικού του ιδρύματος», του άρθρου 29 του Ν. 4009/2011, δεν εκπροσωπείται στην διαδικασία εκλογής των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου, αλλά παρίσταται, χωρίς δικαίωμα ψήφου, στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου. Απόκειται στην ευχέρεια του νομοθέτη να ορίσει ότι τα εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου δεν θα προέρχονται από τους επίκουρους καθηγητές. Δεν αντίκειται στο άρθρο 16 του Συντάγματος οι ρυθμίσεις του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011 για την εκλογή του Πρύτανη. Το Συμβούλιο δεν εκλέγει τον Κοσμήτορα. Σε περίπτωση ηλεκτρονικής και επιστολικής ψήφου, δεν υφίσταται αδυναμία ελέγχου των εκλογικών αποτελεσμάτων εκ μέρους της Εφορευτικής Επιτροπής, ενώ διασφαλίζεται ο έλεγχος της ταυτοπροσωπίας του ψηφοφόρου και προβλέπονται διαδικασίες για τη διασφάλιση ότι δεν θα υπάρξει υποκλοπή των στοιχείων του ψηφοφόρου ή επιβολή συγκεκριμένης ψήφου από τρίτους. Ο ηλεκτρονικός τρόπος ψηφοφορίας απευθύνεται σε πρόσωπα που είναι εξοικειωμένα με τις νέες τεχνολογίες. Απορρίπτεται η αίτηση ακύρωσης. Η υπόθεση εισήχθη στην Ολομέλεια με πράξη του Προέδρου του ΣτΕ.

Αριθμός 519/2015

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 7 Φεβρουαρίου 2014, με την εξής σύνθεση: Σωτ. Ρίζος, Πρόεδρος, Αθ. Ράντος, Νικ. Ρόζος, Αντιπρόεδροι του Συμβουλίου της Επικρατείας, Δ. Μαρινάκης, Μ. Βηλαράς, Αικ. Σακελλαροπούλου, Μ.Ε. Κωνσταντινίδου, Μ. Γκορτζολίδου, Ε. Αντωνόπουλος, Αντ. Ντέμσιας, Σπ. Χρυσικοπούλου, Μ. Παπαδοπούλου, Ε. Κουσιουρής, Κ. Φιλοπούλου, Θ. Αραβάνης, Α. Χλαμπέα, Π. Μπραϊμή, Σ. Βιτάλη, Θ. Τζοβαρίδου, Σύμβουλοι, Κ. Λαζαράκη, Σπ. Καρύδα, Μ. Μπαμπίλη, Πάρεδροι. Από τους ανωτέρω οι Σύμβουλοι Μ. Γκορτζολίδου και Σ. Βιτάλη, καθώς και η Πάρεδρος Κ. Λαζαράκη μετέχουν ως αναπληρωματικά μέλη, σύμφωνα με το άρθρο 26 παρ. 2 του ν. 3719/2008. Γραμματέας η Μ. Παπασαράντη.

Για να δικάσει την από 17 Ιανουαρίου 2013 αίτηση:

των: 1) Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο παρέστη με τον δικηγόρο Αντ. Αργυρό (Α.Μ. 7372), που τον διόρισε στο ακροατήριο ο Πρύτανης, 2) Αριστοτελείου

Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το οποίο παρέστη με την δικηγόρο Ιφιγ. Καμτσίδου (Α.Μ. 1944 Δ.Σ. Θεσ/νίκης), που την διόρισε με πράξη ο Πρύτανης, 3) Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, το οποίο παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό που τον διόρισε στο ακροατήριο ο Πρύτανης καθώς και με τον Ανδρέα Γραμματικό, Νομικό Σύμβουλο του Κράτους, 4) Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 5) Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 6) Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 7) Πανεπιστημίου Αιγαίου, τα οποία παρέστησαν με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισαν με πράξεις τους οι Πρυτάνεις τους, 8) Πανεπιστημίου Πατρών, το οποίο παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισε στο ακροατήριο ο Πρύτανης, 9) Ιονίου Πανεπιστημίου, το οποίο, με προφορική δήλωση στο ακροατήριο του ίδιου ως άνω πληρεξουσίου δικηγόρου του Αντ. Αργυρού, παραιτείται από το δικόγραφο της αιτήσεως, 10) Πανεπιστημίου Πειραιώς, το οποίο παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισε με πράξη ο Πρύτανης του, 11) Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, η οποία παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισε στο ακροατήριο ο Πρύτανης, 12) Πολυτεχνείου Κρήτης, το οποίο, με προφορική δήλωση στο ακροατήριο του ίδιου ως άνω πληρεξουσίου δικηγόρου του Αντ. Αργυρού, παραιτείται από το δικόγραφο της αιτήσεως, 13) ..., ο οποίος παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισε στο ακροατήριο, 14) ..., ο οποίος παρέστη με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, στον οποίο δόθηκε προθεσμία μέχρι τις 18/2/2014 για την νομιμοποίησή του, 15) ..., 16) ..., 17)..... και 18) ..., οι οποίοι παρέστησαν με τον ίδιο ως άνω δικηγόρο Αντ. Αργυρό, που τον διόρισαν στο ακροατήριο,

κατά του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (ήδη Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων), ο οποίος παρέστη με την Ευαγγελία Σκαλτσά, Νομικό Σύμβουλο του Κράτους.

Η πιο πάνω αίτηση εισάγεται στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου, κατόπιν της από 18 Ιανουαρίου 2013 πράξης του Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, λόγω σπουδαιότητάς της, σύμφωνα με τα άρθρα 14 παρ. 2 εδάφ. α, 20 και 21 του Π.Δ. 18/1989.

Με την αίτηση αυτή οι αιτούντες επιδιώκουν να ακυρωθεί η υπ' αριθμ. ΥΑ Φ 122.1/908/144145/Β2/2012 απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων Πολιτισμού και Αθλητισμού και κάθε άλλη σχετική πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του εισηγητή, Συμβούλου Μ. Βηλαρά.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τους πληρεξουσίου των αιτούντων που παρέστησαν, καθώς και τον αντιπρόσωπο του 3ου των αιτούντων, οι οποίοι ανέπτυξαν και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησαν να γίνει δεκτή η αίτηση και την αντιπρόσωπο του Υπουργού, η οποία ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου

και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή, για την άσκηση της υπό κρίση αιτήσεως έχει καταβληθεί το νόμιμο παράβολο (995569 και 3471903/2013 ειδικά γραμμάτια παραβόλου).

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή, η οποία έχει εισαχθεί στην Ολομέλεια, λόγω σπουδαιότητας, με την από 18.1.2013 πράξη του Προέδρου του Δικαστηρίου, ζητείται η ακύρωση της Φ.122.1/908/144145/ Β2/16.11.2012 αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού «Κωδικοποίηση διαδικασιών ανάδειξης των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι. και σύστημα ταξινόμησης ψήφου» (ΦΕΚ 3048/16.11.2012, τ. Β΄, με πραγματική κυκλοφορία του φύλλου στις 21.11.2012).

3. Επειδή, το 9ο και το 12ο από τα αιτούντα Α.Ε.Ι. (Ιόνιο Πανεπιστήμιο και Πολυτεχνείο Κρήτης, αντίστοιχα), με προφορική δήλωση του πληρεξουσίου δικηγόρου τους στο ακροατήριο, κατά τη συζήτηση της υποθέσεως, παραιτήθηκαν από το δικόγραφο της υπό κρίση αιτήσεως. Κατά συνέπεια, η δίκη πρέπει, ως προς τα Α.Ε.Ι. αυτά, να κηρυχθεί κατηρημένη, σύμφωνα με το άρθρο 30 παρ. 1 του π.δ/τος 18/1989 (Α΄8).

4. Επειδή, το δικόγραφο της υπό κρίση αιτήσεως υπογράφεται από δικηγόρο ως πληρεξούσιο των αιτούντων. Κατά τη συζήτηση, όμως, της υποθέσεως στο ακροατήριο, ο 14ος από τους αιτούντες (Πρύτανης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων) δεν παρέστη με πληρεξούσιο δικηγόρο, ούτε εμφανίσθηκε για να δηλώσει ότι εγκρίνει την άσκηση της αιτήσεως, ενώ, εξάλλου, στην προσκομισθείσα εντός της χορηγηθείσας από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου προθεσμίας 4853/4.2.2014 πράξη του εν λόγω Πρύτανη για τη νομιμοποίηση του βου εκ των αιτούντων Α.Ε.Ι. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, δεν αναφέρεται ότι εξουσιοδοτείται ο πληρεξούσιος δικηγόρος να εκπροσωπήσει και τον ίδιο τον Πρύτανη προσωπικά. Κατά συνέπεια, η υπό κρίση αίτηση πρέπει, ως προς τον αιτούντα αυτόν (14ο), να απορριφθεί ως απαράδεκτη, σύμφωνα με το άρθρο 27 του π.δ/τος 18/1989 (Α΄8), όπως ισχύει.

5. Επειδή, ο Ν. 4009/2011 που φέρει τον τίτλο «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων» (Α΄195) αναθεώρησε το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ανώτατη εκπαίδευση και θέσπισε νέους κανόνες οργανώσεως και λειτουργίας των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.). Ο νόμος αυτός, λόγω ορισμένων δυσλειτουργιών που παρουσιάστηκαν κατά την εφαρμογή του, στο σκέλος κυρίως της διοικήσεως των Α.Ε.Ι., τροποποιήθηκε σε καίρια σημεία του με το Ν. 4076/2012 (Α΄159), με τη θέσπιση «βελτιωτικών παρεμβάσεων», οι οποίες, όπως εκτίθεται στην σχετική αιτιολογική έκθεση, «δεν ανατρέπουν τη βασική φιλοσοφία του Ν. 4009/2011, αλλά δημιουργούν βασιμότερες προϋποθέσεις για την καλύτερη, πληρέστερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή του». Ειδικότερα, ως προς την διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσεως και τη νομική μορφή των Α.Ε.Ι., το άρθρο 1 του Ν. 4009/2011 ορίζει ότι η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται από τα Α.Ε.Ι., τα οποία είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πλήρως αυτοδιοικούμενα και εποπτευόμενα από τον Υπουργό Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (ήδη, Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων), σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 16 του Συντάγματος και στο νόμο (παρ. 1), ότι η ανώτατη εκπαίδευση αποτελείται από δύο παράλληλους τομείς, τον πανεπιστημιακό τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει τα «Πανεπιστήμια» και τον τεχνολογικό τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει τα «Τ.Ε.Ι.» (παρ. 2) και ότι τα ιδρύματα των δύο τομέων της ανώτατης εκπαίδευσεως λειτουργούν παράλληλα, με διακριτή φυσιογνωμία, σκοπό και αποστολή, που διαφοροποιούνται σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι., αντίστοιχα (παρ. 3). Εξάλλου, σχετικά με την διάρθρωση των Α.Ε.Ι., το άρθρο 7 του ίδιου νόμου, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 4076/2012, ορίζει ότι κάθε Ίδρυμα αποτελείται από Σχολές οι οποίες αποτελούν τις «βασικές» μονάδες του, εποπτεύουν και συντονίζουν την λειτουργία των Τμημάτων τους (παρ. 1), καθώς και ότι το Τμήμα αποτελεί την βασική «εκπαιδευτική και ακαδημαϊκή» μονάδα του Ίδρυματος (παρ. 2). Ο Ν. 4076/2012 δεν προβλέπει πλέον «προγράμματα σπουδών», τον συντονισμό, την εποπτεία και την λειτουργία των οποίων, σύμφωνα με την αρχική διατύπωση του εν λόγω άρθρου 7, είχαν οι Σχολές, οι οποίες αποτελούσαν τις «βασικές διοικητικές και ακαδημαϊκές» μονάδες του Ίδρυματος

και ανέθεταν την υλοποίησή τους σε τμήματα που συνιστούσαν την βασική «εκπαιδευτική» μονάδα του Ιδρύματος, και αποτελούντο από το σύνολο των καθηγητών της Σχολής που διδάσκουν σε ένα «πρόγραμμα σπουδών». Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 4 του Ν. 4076/2012 αποσαφηνίζει, στην παρ. 4, ότι: «Όπου στο ν. 4009/2011 (Α'195) γίνεται αναφορά σε (προπτυχιακά) "Προγράμματα σπουδών" νοούνται εφεξής τα τμήματα...» και, στην παρ. 5, ότι: «Για τη λειτουργία των Τμημάτων εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις που ίσχυαν πριν την έναρξη ισχύος του ν. 4009/2011 (Α'195)». Περαιτέρω, σχετικά με την οργανωτική δομή των Α.Ε.Ι., ο Ν. 4009/2011 ορίζει τα εξής: Στο άρθρο 8 παρ. 1 ότι: «Τα όργανα του Ιδρύματος είναι: α) το Συμβούλιο, β) ο Πρύτανης και γ) η Σύγκλητος», στο άρθρο 9 παρ. 1 ότι: «Όργανα της σχολής είναι: α) ο κοσμήτορας, β) η κοσμητεία και γ) η γενική συνέλευση» και, στο άρθρο 10 παρ. 1, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 4 παρ. 1 του Ν. 4076/2012, ότι: «Όργανα του Τμήματος είναι: α) ο Πρόεδρος, β) η Συνέλευση του Τμήματος και, εφόσον έχουν συσταθεί τομείς γ) ο Διευθυντής του Τομέα και δ) η Γενική Συνέλευση του Τομέα. Ως προς το νομικό καθεστώς των αρμοδιοτήτων των οργάνων αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις που ίσχυαν πριν τη θέση σε ισχύ του ν. 4009/2011 (Α' 195)».

6. Επειδή, ειδικότερα, σε ό,τι αφορά, πρώτον, το νέο θεσμοθετούμενο όργανο του Ιδρύματος, δηλαδή το Συμβούλιο, το άρθρο 8 παρ. 2 - 14 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 παρ. 1 - 7 του Ν. 4076/2012, μεταξύ άλλων, καθορίζει τον αριθμό των μελών του, τα ζητήματα τα σχετικά με την διαδικασία εκλογής τους, καθώς και τις αρμοδιότητες του οργάνου. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο αποτελείται από δεκαπέντε (15) μέλη, εκτός εάν ο αριθμός των καθηγητών πρώτης βαθμίδας του Ιδρύματος είναι μικρότερος των πενήντα, οπότε το Συμβούλιο αριθμεί έντεκα (11) μέλη. Τα εννέα (9) ή επτά (7) μέλη του δεκαπενταμελούς ή του ενδεκαμελούς Συμβουλίου, αντίστοιχα, είναι «εσωτερικά» μέλη του Ιδρύματος και, ειδικότερα, οκτώ (8) ή έξι (6) μέλη, αντίστοιχα, είναι καθηγητές πρώτης βαθμίδας ή αναπληρωτές καθηγητές και ένα (1) μέλος είναι εκπρόσωπος των φοιτητών του Ιδρύματος. Τα υπόλοιπα έξι (6) ή τέσσερα (4) μέλη, αντίστοιχα, είναι «εξωτερικά» (άρθρο 8 παρ. 2). Σύμφωνα με την πάγια ρύθμιση του νόμου, την ευθύνη της οργανώσεως της διαδικασίας αναδείξεως των εσωτερικών και των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου σε κάθε ίδρυμα έχει η Πρυτανεία του Πανεπιστημίου, η οποία αποτελείται από τον Πρύτανη και τους Αναπληρωτές Πρύτανη, ή η Προεδρία του Τ.Ε.Ι., η οποία αποτελείται από τον Πρόεδρο και τους Αναπληρωτές Προέδρου, ενώ, κατά την πρώτη εφαρμογή της επίμαχης διατάξεως, η σχετική αρμοδιότητα ασκείται από το Πρυτανικό Συμβούλιο (άρθρο 8 παρ. 3). Τα «εσωτερικά» μέλη εκλέγονται από το σύνολο των καθηγητών του οικείου ιδρύματος με ενιαίο ψηφοδέλτιο και με σημείωση της εκλογής δίπλα στο όνομα των υποψηφίων της σειράς προτιμήσεως με διαδοχικούς ακέραιους αριθμούς (σύστημα ταξινομικής ψήφου). Σε περίπτωση δύο (2) διαδοχικών άγονων εκλογικών διαδικασιών, των οποίων το μεταξύ τους διάστημα δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις τρεις (3) εργάσιμες ημέρες, το αρμόδιο για τη διενέργεια των εκλογών όργανο υποχρεούται στην διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας μέσω επιστολικής ή ηλεκτρονικής ψήφου, το αργότερο εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των επτά (7) ημερών από την τελευταία άγωνα ψηφοφορία. Σε περίπτωση άγονης εκλογικής διαδικασίας μέσω επιστολικής ή ηλεκτρονικής ψήφου, τότε υποχρεωτικά, εντός αποκλειστικής προθεσμίας επτά (7) ημερών, ως εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου διορίζονται οι αρχαιότεροι καθηγητές πρώτης βαθμίδας του ιδρύματος. Η διαδικασία και ο τρόπος διενέργειας των ανωτέρω ψηφοφοριών, καθώς και κάθε αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παρούσης παραγράφου καθορίζεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (ήδη Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων) (8 παρ. 4). Στη συνέχεια, με την διάταξη του άρθρου 12 παρ. 7 του Ν. 4076/2012, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 44 Α παρ. 16 του Ν. 4115/2013 (Α' 24), ορίστηκε ότι με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων ρυθμίζεται η δυνατότητα αναδείξεως όλων των «μονομελών» οργάνων των Α.Ε.Ι. μέσω εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονική ψήφο, χωρίς την προγενέστερη διενέργεια αυτής με κάλπη. Εξάλλου, στη μεταβατική διάταξη της περιπτ. δ', της παρ. 22, του άρθρου 80, του Ν. 4009/2011, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 47 περίπτ. δ' του Ν.

4025/2011 (Α'228) ορίστηκε ότι κατά την πρώτη εφαρμογή του νόμου και έως την έκδοση του Οργανισμού και του Εσωτερικού Κανονισμού κάθε Ιδρύματος (βλ. άρθρα 5 και 6 του Ν. 4009/2011, αντίστοιχα), η διαδικασία ορισμού και αναδείξεως εκπροσώπων των καθηγητών, των φοιτητών και κάθε είδους προσωπικού στα συλλογικά όργανα του Ιδρύματος, καθώς και ο τρόπος διεξαγωγής των εκλογικών διαδικασιών για την ανάδειξη των οργάνων αυτών ρυθμίζονται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (ήδη Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων). Ακολουθώντας, τα εσωτερικά μέλη εκλέγουν τα «εξωτερικά» μέλη του Συμβουλίου, στα οποία περιλαμβάνεται και ο πρόεδρος του οργάνου, χωριστά το καθένα, με φανερή ψηφοφορία και πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων (4/5) του συνόλου των εσωτερικών μελών ή, σε περίπτωση μη επιτεύξεως της απαιτούμενης πλειοψηφίας, με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων εσωτερικών μελών, κατόπιν επαναληπτικής εκλογής. Προσόντα για την εκλογή εξωτερικού μέλους είναι η ευρεία αναγνώριση του υποψηφίου στην επιστήμη, στα γράμματα ή στις τέχνες, καθώς και η κατοχή αυξημένων τυπικών προσόντων και τουλάχιστον πτυχίου ημεδαπού ή αναγνωρισμένου αλλοδαπού Α.Ε.Ι. Κωλύονται, όμως, να εκλεγούν ως εξωτερικά μέλη πρόσωπα τα οποία είχαν οποιαδήποτε οικονομική συναλλαγή με σκοπό το κέρδος με το ίδρυμα την τελευταία πενταετία, καθώς και οι εν ενεργεία καθηγητές Α.Ε.Ι. της ημεδαπής ή οι συνταξιούχοι καθηγητές του ιδίου Α.Ε.Ι. Με πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων (4/5) του συνόλου των μελών του Συμβουλίου ή, σε περίπτωση μη επιτεύξεως της εν λόγω πλειοψηφίας, με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών του οργάνου, κατόπιν επαναληπτικής ψηφοφορίας, μπορεί να παυθεί εξωτερικό μέλος για λόγους πλημμελούς ασκήσεως των υποχρεώσεων και των καθηκόντων του (άρθρο 8 παρ. 5). Ο εκπρόσωπος των φοιτητών του ιδρύματος εκλέγεται από το σύνολο των ενεργών φοιτητών (προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και υποψηφίων διδακτόρων), με ενιαίο ψηφοδέλτιο και με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία (άρθρα 8 παρ. 6 και 49 παρ. 2, περίπτ. β'). Σε περίπτωση άγονης εκλογικής διαδικασίας των εξωτερικών μελών ή του εκπροσώπου των φοιτητών, το Συμβούλιο συγκροτείται και λειτουργεί νόμιμα και χωρίς την εκλογή αυτών, έως την ανάδειξή τους (άρθρο 8 παρ. 2, περίπτ. β', εδάφιο δεύτερο). Τα μέλη του Συμβουλίου εκλέγουν, με πλειοψηφία των δύο τρίτων (2/3) του συνόλου ή, σε περίπτωση μη επιτεύξεως της πλειοψηφίας αυτής, με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών, κατόπιν επαναληπτικής ψηφοφορίας, τον αναπληρωτή Πρόεδρο του Συμβουλίου, μεταξύ των καθηγητών - εσωτερικών μελών του οργάνου (άρθρο 8 παρ. 7). Η σχετική διαδικασία ολοκληρώνεται με την έκδοση διαπιστωτικής πράξεως του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων για τον διορισμό του προέδρου, του αναπληρωτή προέδρου και των μελών του Συμβουλίου (άρθρο 8 παρ. 14). Η θητεία των μελών του Συμβουλίου είναι τετραετής, πλην εκείνης του εκπροσώπου των φοιτητών που είναι ετήσια, χωρίς δυνατότητα επανεκλογής (άρθρο 8 παρ. 8). Στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου μετέχει, χωρίς δικαίωμα ψήφου, ένας (1) εκπρόσωπος κάθε κατηγορίας προσωπικού του ιδρύματος, όταν συζητούνται θέματα που αφορούν την οικεία κατηγορία προσωπικού (άρθρο 8 παρ. 9). Τέλος, το Συμβούλιο ασκεί τις αρμοδιότητες που προβλέπονται στο νόμο, τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό του Ιδρύματος και ανάγονται στην χάραξη στρατηγικής για την ανάπτυξη του ιδρύματος, μετά από εισήγηση της Συγκλήτου, στην γενική εποπτεία και τον έλεγχο της λειτουργίας του ιδρύματος, στην έγκριση της προτάσεως για την έκδοση και αναθεώρηση του Οργανισμού, σύμφωνα με το άρθρο 5 του νόμου, στην έγκριση και αναθεώρηση του Εσωτερικού Κανονισμού, σύμφωνα με το άρθρο 6 του νόμου, στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την σύνδεση του ιδρύματος με την κοινωνία και την οικονομία, καθώς και τη συμβολή του στην ανάπτυξη της χώρας, στον καθορισμό των κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιδρύματος, στην έγκριση του προϋπολογισμού, του ετήσιου προγραμματισμού και απολογισμού για την αξιοποίηση της περιουσίας του ιδρύματος, στην έγκριση του ετήσιου απολογισμού των δραστηριοτήτων και της εν γένει λειτουργίας του ιδρύματος, στην παύση των κοσμητόρων από τα καθήκοντά τους, στην εποπτεία του Ν.Π.Ι.Δ. με τη μορφή Α.Ε. που προβλέπει ο νόμος, στο άρθρο 58, για την διαχείριση της περιουσίας και των κονδυλίων έρευνας των Α.Ε.Ι., στην συγκρότηση επιτροπών για την μελέτη ή διεκπεραίωση θεμάτων που εμπίπτουν στις αρμοδιότητές του και στον ορισμό ή μη διδάκτρων και του ύψους τους για τα

μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών του ιδρύματος, ύστερα από γνώμη του Κοσμήτορα της αντίστοιχης σχολής (άρθρο 8 παρ. 10). Επίσης, το Συμβούλιο διορίζει τον Πρύτανη του Ιδρύματος (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. δ'), ενώ ο Πρόεδρος του Συμβουλίου εκδίδει διεθνή πρόσκληση εκδηλώσεως ενδιαφέροντος για την θέση του Πρύτανη (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. α'). Ως προς την διαδικασία εκλογής των Κοσμητόρων των σχολών, η αρμοδιότητα του Συμβουλίου περιορίζεται στην προεπιλογή υποψηφίων (δύο, εάν το Συμβούλιο είναι ενδεκαμελές και τριών, εάν είναι δεκαπενταμελές), ώστε μεταξύ αυτών να εκλεγεί ο Κοσμήτορας από τους καθηγητές και τους υπηρετούντες λέκτορες της σχολής με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία (άρθρο 9, παρ. 2, περιπτ. α' και β', όπως η παρ. αυτή τροποποιήθηκε με το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4076/2012), ενώ η σχετική με την παύση του Κοσμήτορα, για ανεπάρκεια στην εκτέλεση των καθηκόντων του, απόφαση του Συμβουλίου πρέπει να είναι αιτιολογημένη και λαμβάνεται με πλειοψηφία των τριών τετάρτων (3/4) του συνόλου των μελών του (άρθρο 9 παρ. 3, όπως αναριθμήθηκε με το άρθρο 3 παρ. 3 του Ν. 4076/2012). Σε ό,τι αφορά, δεύτερον, τον Πρύτανη του Ιδρύματος, οι διατάξεις του άρθρου 8 παρ. 15 - 18 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 2 παρ. 8 - 9 του Ν. 4076/2012 ορίζουν, ιδίως, τα ακόλουθα: Πρύτανης εκλέγεται καθηγητής πρώτης βαθμίδας Α.Ε.Ι. της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, με ελληνική ιθαγένεια και άριστη γνώση της ελληνικής γλώσσας, αναγνωρισμένο κύρος και σημαντική διοικητική εμπειρία. Μετά την διεθνή πρόσκληση εκδηλώσεως ενδιαφέροντος του Προέδρου του Συμβουλίου και τις αναγκαίες ενέργειες για την προσέλκυση υποψηφιοτήτων, στις οποίες προβαίνει τριμελής επιτροπή συγκροτούμενη με απόφαση του Συμβουλίου και αποτελούμενη από καθηγητές πρώτης βαθμίδας του οικείου Ιδρύματος, το Συμβούλιο (προ)επιλέγει, εφόσον είναι ενδεκαμελές, δύο (2) και, εφόσον είναι δεκαπενταμελές, τρεις (3) υποψηφίους, μεταξύ αυτών που συγκεντρώνουν τα τυπικά προσόντα και ύστερα από συνεκτίμηση των ουσιαστικών τους προσόντων, από τους οποίους εκλέγεται ο Πρύτανης, από το σύνολο των καθηγητών του Ιδρύματος (συμπεριλαμβανομένων και των λεκτόρων Πανεπιστημίων και καθηγητών εφαρμογών Τ.Ε.Ι.), με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία και με την απόλυτη πλειοψηφία των έγκυρων ψήφων. Σε περίπτωση δύο (2) άγονων εκλογικών διαδικασιών, η εκλογική διαδικασία διεξάγεται μέσω επιστολικής ή ηλεκτρονικής ψήφου εντός αποκλειστικής προθεσμίας επτά (7) ημερών από την τελευταία άγωνα ψηφοφορία, ενώ, σε περίπτωση που και η διαδικασία αυτή αποβεί άγωνα, το αρμόδιο για την διενέργεια των εκλογών όργανο διεξάγει κλήρωση, μεταξύ των δύο (2) ή τριών (3), κατά περίπτωση (προ)επιλεγέντων από το Συμβούλιο υποψηφίων, για την ανάδειξη του Πρύτανη. Η διαδικασία και ο τρόπος διεξαγωγής των ανωτέρω ψηφοφοριών και της κληρώσεως, καθώς και κάθε αναγκαία σχετική λεπτομέρεια καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο Πρύτανης διορίζεται με απόφαση του Συμβουλίου, δημοσιευόμενη στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, για τετραετή θητεία, χωρίς δυνατότητα επανεκλογής για δεύτερη συνεχή θητεία στο ίδιο ίδρυμα (άρθρο 8 παρ. 15 - 16), ενώ για τον διορισμό του, ο Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων εκδίδει διαπιστωτική πράξη. Ως προς τις αρμοδιότητες του Πρύτανη, ο νόμος προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι προϊστάται του Ιδρύματος και το διευθύνει, εποπτεύει την εύρυθμη λειτουργία των υπηρεσιών του, επιβλέπει την τήρηση των νόμων, του Οργανισμού και του Εσωτερικού Κανονισμού, μεριμνά για την συνεργασία των οργάνων του Ιδρύματος, των διδασκόντων και των φοιτητών και εκπροσωπεί το Ίδρυμα δικαστικώς και εξωδίκως. Επίσης, ο Πρύτανης συγκαλεί την Σύγκλητο, καταρτίζει και αναμορφώνει τον ετήσιο τακτικό οικονομικό προϋπολογισμό και τελικό οικονομικό απολογισμό του Ιδρύματος καθώς και τον ετήσιο απολογισμό δραστηριοτήτων του, προκηρύσσει τις θέσεις καθηγητών, διορίζει τον Κοσμήτορα, εκδίδει τις πράξεις διορισμού του προσωπικού του Ιδρύματος, κατανέμει τις πιστώσεις, οργανώνει και καταργεί τα προγράμματα σπουδών, με απόφασή του εκδιδόμενη ύστερα από γνώμη της Συγκλήτου και εγκρινόμενη από το Συμβούλιο, μετέχει χωρίς ψήφο στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου και μπορεί να μετέχει, επίσης, χωρίς ψήφο στις συνεδριάσεις όλων των λοιπών συλλογικών οργάνων του Ιδρύματος (άρθρο 8 παρ. 18). Τρίτον, σχετικά με την Σύγκλητο του Ιδρύματος, ο νόμος (άρθρο 8 παρ. 19 - 20 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε και

συμπληρώθηκε με το άρθρο 2 παρ. 9 - 11 του Ν. 4076/2012) ορίζει ότι αποτελείται από τον Πρύτανη, τους Κοσμήτορες, τους Προέδρους των Τμημάτων μέχρι δύο (2) ανά Σχολή, από έναν (1) εκπρόσωπο των προπτυχιακών, μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψηφίων διδασκτόρων και από έναν εκπρόσωπο κάθε κατηγορίας προσωπικού, ενώ, ως προς την ακριβή σύνθεση, τον αριθμό των μελών της Συγκλήτου με δικαίωμα ψήφου και τις σχετικές λεπτομέρειες εφαρμογής, ο νόμος παραπέμπει στον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό του Ιδρύματος (άρθρο 8 παρ. 19). Επίσης, ο νόμος, στο άρθρο 8 παρ. 20, όπως ισχύει, καθορίζει τις αρμοδιότητες της Συγκλήτου, με έμφαση στην χάραξη της εκπαιδευτικής και ερευνητικής πολιτικής του Ιδρύματος και, ιδίως, αναθέτει σε αυτήν το τεκμήριο αρμοδιότητας, υπό την έννοια ότι ασκεί όσες αρμοδιότητες δεν ανατίθενται από το νόμο ειδικώς σε άλλα όργανα του Ιδρύματος (το οποίο, αρχικά, ο Ν. 4009/2011, στο άρθρο 8 παρ. 18 περίπτ. ιη', καθιέρωνε υπέρ του Πρύτανη), καθώς και την αρμοδιότητα αναλήψεως πρωτοβουλιών για την συνεργασία του Ιδρύματος με εκπαιδευτικά ή μορφωτικά ιδρύματα και επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς της ημεδαπής ή της αλλοδαπής (την οποία, αρχικά, το άρθρο 8, παρ. 10, περίπτ. ε', του Ν. 4009/2011 ανέθετε στο Συμβούλιο του Ιδρύματος). Τέταρτον, σε ό,τι αφορά τον Κοσμήτορα της Σχολής, οι διατάξεις του άρθρου 9 παρ. 2 - 6 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 3 παρ. 1 - 5 του Ν. 4076/2012, καθορίζουν τα προσόντα των υποψηφίων, οι οποίοι πρέπει να είναι αναγνωρισμένου κύρους καθηγητές πρώτης βαθμίδας της Σχολής με διοικητική εμπειρία, την διαδικασία εκλογής του Κοσμήτορα από τους καθηγητές και τους υπηρετούντες λέκτορες της Σχολής, με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία και με την απόλυτη πλειοψηφία των εκλεκτόρων, τον διορισμό του από τον Πρύτανη για τετραετή θητεία, καθώς και τον ρόλο του Συμβουλίου στην σχετική διαδικασία, το οποίο περιορίζεται στην (προ)επιλογή, εφόσον είναι ενδεκαμελές δύο (2) και, εφόσον είναι δεκαπενταμελές, τριών (3) υποψηφίων μεταξύ αυτών που συγκεντρώνουν τα τυπικά προσόντα και ύστερα από εκτίμηση των ουσιαστικών τους προσόντων. Εξάλλου, ο Κοσμήτορας δεν έχει πλέον την αρμοδιότητα συγκροτήσεως των επιτροπών «επιλογής και εξέλιξης Καθηγητών» του άρθρου 19 του Ν. 4009/2011, την οποία του είχε αναθέσει αρχικά η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 5, περίπτ. ε', του ίδιου νόμου, και η οποία ανατίθεται εφεξής στην Συνέλευση του Τμήματος, αλλά διατηρεί την σχετική αρμοδιότητα μόνο ως προς τις «επιτροπές αξιολόγησης» των καθηγητών του άρθρου 21 του Ν. 4009/2011. Εξάλλου, ως προς το εκπαιδευτικό προσωπικό των Α.Ε.Ι., στο άρθρο 16 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 34 παρ. 12 και 22 του Ν. 4115/2013 (Α' 24) ορίζεται, κυρίως, ότι το εκπαιδευτικό έργο στα Α.Ε.Ι. ασκείται από τους Καθηγητές οι οποίοι διακρίνονται σε Καθηγητές πρώτης βαθμίδας (Καθηγητές) Αναπληρωτές Καθηγητές και Επίκουρους Καθηγητές. Οι Καθηγητές και οι Αναπληρωτές Καθηγητές εκλέγονται ως μόνιμοι, ενώ οι Επίκουροι Καθηγητές εκλέγονται για τετραετή θητεία με δυνατότητα ανανεώσεως για άλλη μία θητεία μετά από κρίση. Οι θέσεις των καθηγητών είναι ενιαίες, ανήκουν στο Ίδρυμα και κατανέμονται και ανακατανέμονται στις Σχολές προπτυχιακών σπουδών σύμφωνα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των Σχολών αυτών, με εισήγηση του Πρύτανη και απόφαση της Συγκλήτου. Η διδασκαλία των μαθημάτων στα Α.Ε.Ι. καθώς και η άσκηση των λοιπών διδακτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων μπορεί να ανατίθενται, με ατομικές συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου, διάρκειας ενός έως τριών ακαδημαϊκών ετών, πλήρους ή μερικής απασχόλησης, σε «εντεταλμένους διδασκαλίας». Επίσης, είναι δυνατή, με απόφαση της Κοσμητείας της οικείας σχολής, η «μετάκληση» καθηγητών σε κενές θέσεις καθηγητή πρώτης βαθμίδας, η δυνατότητα να καλούνται, ως «επισκέπτες καθηγητές», καταξιωμένοι έλληνες ή αλλοδαποί επιστήμονες, καθώς και, ως «επισκέπτες μεταδιδασκτορικοί ερευνητές», έλληνες ή αλλοδαποί νέοι επιστήμονες κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος, ενώ, με τον Οργανισμό του Ιδρύματος, μπορεί να προβλέπονται οι όροι και οι προϋποθέσεις συμμετοχής «συνταξιούχων καθηγητών» αποκλειστικά σε προγράμματα μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών. Εξάλλου, με τις διατάξεις του άρθρου 29 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με το άρθρο 34 παρ. 16 του Ν. 4115/2013 και το άρθρο 39 παρ. 27 του Ν. 4186/2013 (Α' 193), ρυθμίζονται το υπηρεσιακό καθεστώς και οι αρμοδιότητες των ειδικών κατηγοριών διδακτικού και

εργαστηριακού προσωπικού του ιδρύματος, δηλ. του Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (Ε.Ε.Π.), του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (Ε.ΔΙ.Π.), του Ειδικού Τεχνικού Εργαστηριακού Προσωπικού (Ε.Τ.Ε.Π.) και των πανεπιστημιακών υποτρόφων. Περαιτέρω, τα άρθρα 77 και 78 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 5 του Ν. 4076/2012, τα άρθρα 34 και 48 του Ν. 4115/2013 και το άρθρο 39 του Ν. 4186/2013, περιέχουν μεταβατικές διατάξεις σχετικά με τα υπηρετούντα μέλη Δ.Ε.Π. των Α.Ε.Ι. και τα μέλη Ε.Π. των Τ.Ε.Ι., οι οποίες ρυθμίζουν την αντιστοιχία των βαθμίδων, θέματα εκκρεμών διαδικασιών εκλογής και εξέλιξης, καθώς και τα της τύχης των υπηρετούντων μόνιμων και με θητεία λεκτόρων Α.Ε.Ι. και καθηγητών εφαρμογών Τ.Ε.Ι. Τέλος, με τις μεταβατικές διατάξεις του άρθρου 12 του Ν. 4076/2012 ορίστηκαν, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα: α) η θητεία των μονομελών και συλλογικών οργάνων διοικήσεως των Α.Ε.Ι., η οποία ολοκληρώνεται την 31η Αυγούστου 2012, σύμφωνα με το νομοθετικό καθεστώς που ίσχυε κατά τον χρόνο εκλογής τους, παρατείνεται έως την 31η Δεκεμβρίου 2012, η ανάδειξη των νέων οργάνων πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει, η δε πρώτη εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη του Πρύτανη ολοκληρώνεται υποχρεωτικά έως και την 30ή Νοεμβρίου 2012 (παρ. 1), β) η θητεία των λοιπών μονομελών οργάνων, ολοκληρώνεται σύμφωνα με το νομοθετικό καθεστώς του χρόνου εκλογής τους, στη συνέχεια δε αναδεικνύονται δυνάμει των διατάξεων του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει (παρ. 2) και γ) οι ρυθμίσεις για τα Πανεπιστήμια εφαρμόζονται αναλόγως και για τα Τ.Ε.Ι., εφόσον δεν ορίζεται διαφορετικά με ρητή ειδική διάταξη νόμου (παρ. 6).

7. Επειδή, κατ' επίκληση των μνημονευόμενων στην προηγούμενη σκέψη εξουσιοδοτικών διατάξεων, εκδόθηκαν οι ακόλουθες υπουργικές αποφάσεις: α) η Φ.122.1/311/125673α/Β2/4.11.2011 απόφαση της Υπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, με θέμα «Εκλογική διαδικασία για την ανάδειξη των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι.» (ΦΕΚ 2503/4.11.2011, τ. Β'), με βάση την εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 80, παρ. 22, περίπτ. δ', του Ν. 4009/2011, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 47 περίπτ. δ' του Ν. 4025/2011, β) η Φ.122.1/309/125673/Β2/ 2.11.2011 απόφαση της ίδιας Υπουργού, με θέμα «Εφαρμογή του συστήματος ταξινομικής ψήφου, κατά τη διαδικασία εκλογής των καθηγητών - εσωτερικών μελών του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι.» (ΦΕΚ 2436/2.11.2011, τ. Β'), κατ' επίκληση της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β', τελευταίο εδάφιο, του Ν. 4009/2011, γ) η Φ.122.1/764/112039/Β2/21.9.2012 απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, με θέμα «Εκλογική διαδικασία με ηλεκτρονική και επιστολική ψήφο για την ανάδειξη των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι.» (ΦΕΚ 2564/21.9.2012, τ. Β'), κατ' επίκληση των εξουσιοδοτικών διατάξεων του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β' και 16 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 2 παρ. 3 και 8 του Ν. 4076/2012, η οποία, μεταξύ άλλων, όρισε, στην μεταβατική διάταξη του άρθρου 13 παρ. 1 αυτής, ότι για τη διενέργεια των εκλογών αναδείξεως των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου και του Πρύτανη των Α.Ε.Ι. με κάλλη εφαρμόζεται αναλογικά η ως άνω (υπό α') υπουργική απόφαση περί εκλογικής διαδικασίας προσαρμοσμένη με την κείμενη νομοθεσία (Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 4076/2012) και καθ' ο μέρος δεν είναι αντίθετη με αυτή και δ) η ήδη προσβαλλόμενη Φ.122.1/908/144145/Β2/ 16.11.2012 απόφαση του αυτού Υπουργού, με βάση τις ίδιες εξουσιοδοτικές διατάξεις κατ' επίκληση των οποίων εκδόθηκε η ανωτέρω (υπό γ') απόφαση. Η απόφαση αυτή, πέραν των «γενικών διατάξεων» του Κεφαλαίου Α' αυτής, οι οποίες αφορούν στο πεδίο εφαρμογής της αποφάσεως, στα όργανα διενέργειας των εκλογών καθώς και στην υποβολή υποψηφιοτήτων, την ανακήρυξη υποψηφίων και τους εκλογικούς καταλόγους, «κωδικοποιεί», στα επόμενα Κεφάλαια, τις προαναφερόμενες κανονιστικές υπουργικές αποφάσεις σχετικά με την «εκλογική διαδικασία με κάλλη (Κεφ. Β'), με την «ηλεκτρονική» και «επιστολική» ψήφο (Κεφ. Γ', Δ' και Ε'), καθώς και με την «εφαρμογή συστήματος ταξινομικής ψήφου» (Κεφ. Στ'), τις οποίες και ανακαλεί «εξ' υπαρχής» με την μεταβατική διάταξη του άρθρου 25 παρ. 2 αυτής, προβλέποντας, ωστόσο, στην παρ. 3 του ιδίου άρθρου, ότι «οι εκλογικές διαδικασίες ανάδειξης των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι. που

διενεργήθηκαν κατά τα προβλεπόμενα στις ανακαλούμενες ... υπουργικές αποφάσεις δεν τίγονται». Εξάλλου, μετά την άσκηση της υπό κρίση αιτήσεως, εκδόθηκε η Φ.122.1/184/16376/B2/6.2.2013 απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, με θέμα «Διαδικασία ανάδειξης των μονομελών οργάνων των ΑΕΙ μέσω εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονική ψήφο» (ΦΕΚ 353/19.2.2013, τ. Β'), βάσει της εξουσιοδοτικής διατάξεως της παρ. 7 του άρθρου 12 του Ν. 4076/2012, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 44 παρ. 16 του Ν. 4115/2013 (Α' 24/30.1.2013, τ. Α'). Στην τελευταία αυτή διάταξη προβλέπεται ότι η ανάδειξη των μονομελών οργάνων των ΑΕΙ (δηλ. του Πρύτανη, του Κοσμήτορα και του Προέδρου Τμήματος) δύναται να λαμβάνει χώρα μέσω εκλογικής διαδικασίας με ηλεκτρονική ψήφο, «χωρίς την προγενέστερη διενέργεια αυτής με κάλη». Ενόψει της δυνατότητας αυτής, το πεδίο εφαρμογής της προσβαλλόμενης «κωδικοποιητικής» υπουργικής απόφασεως περιορίζεται, ουσιαστικά, στην ανάδειξη των «εσωτερικών» μελών του Συμβουλίου του οικείου Ιδρύματος.

8. Επειδή, με την υπό κρίση αίτηση προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι μη νόμιμη και ακυρωτέα, κατά το μέρος που προβλέπει το σύστημα ταξινομικής ψήφου, διότι η νέα εξουσιοδοτική διάταξη, όπως διαμορφώθηκε με το Ν. 4076/2012, δεν αναφέρεται στο εν λόγω εκλογικό σύστημα και, ως εκ τούτου, η σχετική ρύθμιση της προσβαλλόμενης αποφάσεως στερείται νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως. Συναφώς, προβάλλεται ότι, μετά την θέση σε ισχύ του Ν. 4076/2012, έχει καταργηθεί η αρχικώς εκδοθείσα υπουργική απόφαση περί εφαρμογής του συστήματος ταξινομικής ψήφου (Φ. 122.1/309/125673/B2/2.11.2011), η οποία είχε εκδοθεί βάσει της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β', του Ν. 4009/2011, όπως ίσχυε αρχικά.

9. Επειδή, η προσβαλλόμενη απόφαση, στο σημείο 1 του προοιμίου αυτής, μνημονεύει τις εξουσιοδοτικές διατάξεις κατ' επίκληση των οποίων εκδόθηκε και, συγκεκριμένα, τις διατάξεις του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε, ιδίως, με το άρθρο 2, παρ. 3 και 8 του Ν. 4076/2012. Ειδικότερα, ως προς το ζήτημα της εκλογής των «εσωτερικών» μελών του Συμβουλίου, στο οποίο αφορά, στην ουσία, ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως, η κρίσιμη διάταξη του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β', του Ν. 4009/2011, όπως είχε τροποποιηθεί αρχικά με το άρθρο 47, περίπτ. α', του Ν. 4025/2011, όριζε τα εξής: «β) Τα εσωτερικά μέλη εκλέγονται από το σύνολο των καθηγητών του οικείου ιδρύματος με ενιαίο ψηφοδέλτιο και με σημείωση από τους εκλογείς δίπλα από το όνομα των υποψηφίων της σειράς προτίμησης με διαδοχικούς ακέραιους αριθμούς (σύστημα ταξινομικής ψήφου). Στην εκλογή συμμετέχουν και οι λέκτορες των Πανεπιστημίων/καθηγητές εφαρμογών των Τ.Ε.Ι., οι οποίοι υπηρετούν στο ίδρυμα σύμφωνα με τα άρθρα 77 και 78, αντίστοιχα. “Αν ο αριθμός των υποψηφίων είναι μικρότερος από τον αριθμό των εκλόγιμων θέσεων, οι εκλογές ματαιώνονται και επαναπροκηρύσσονται ... μέσα σε επτά ημέρες από τη λήξη της προθεσμίας για την υποβολή υποψηφιοτήτων. Τα εσωτερικά μέλη ανά σχολή δεν μπορούν να υπερβαίνουν τα δύο, εκτός αν το πηλίκο του αριθμού των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου, πλην του φοιτητή, δια του αριθμού των σχολών του ιδρύματος είναι μεγαλύτερο του δύο. Ο περιορισμός του προηγούμενου εδαφίου δεν εφαρμόζεται αν, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των υποψηφίων υπερβαίνει τον αριθμό των εκλόγιμων θέσεων, η κάλυψη του συνόλου των θέσεων αυτών καθίσταται αδύνατη λόγω του περιορισμού”. Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, που εκδίδεται άπαξ σε προθεσμία ενός μήνα από τη δημοσίευση του παρόντος νόμου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, καθορίζονται τα θέματα που αφορούν την εφαρμογή του συστήματος της ταξινομικής ψήφου». Ακολούθως, το άρθρο 2 παρ. 3 του Ν. 4076/2012 όρισε τα εξής: «Η πρώτη και η δεύτερη περίοδος της περίπτωσης β' της παρ. 4 του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011 (Α' 195) τροποποιείται ως εξής: “β) Τα εσωτερικά μέλη εκλέγονται από το σύνολο των καθηγητών του οικείου ιδρύματος με ενιαίο ψηφοδέλτιο και με σημείωση της εκλογής δίπλα από το όνομα των υποψηφίων της σειράς προτίμησης με διαδοχικούς ακέραιους αριθμούς (σύστημα ταξινομικής ψήφου). Στην εκλογή

συμμετέχουν και οι υπηρετούντες λέκτορες των Πανεπιστημίων/καθηγητών εφαρμογών των Τ.Ε.Ι., οι οποίοι υπηρετούν στο ίδρυμα, σύμφωνα με τα άρθρα 77 και 78. Τα εσωτερικά μέλη ανά Σχολή δεν μπορούν να υπερβαίνουν τα δύο. Σε περίπτωση δύο (2) διαδοχικών άγονων εκλογικών διαδικασιών, των οποίων το μεταξύ τους διάστημα δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις τρεις (3) εργάσιμες ημέρες, το αρμόδιο για τη διενέργεια των εκλογών όργανο υποχρεούται στη διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας μέσω επιστολικής ή ηλεκτρονικής ψήφου, το αργότερο εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των επτά (7) ημερών από την τελευταία άγωνα ψηφοφορία. Σε περίπτωση άγονης εκλογικής διαδικασίας μέσω επιστολικής ή ηλεκτρονικής ψήφου, τότε υποχρεωτικά, εντός αποκλειστικής προθεσμίας επτά (7) ημερών, ως εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου διορίζονται οι αρχαιότεροι καθηγητές πρώτης βαθμίδας του ιδρύματος, με τους περιορισμούς του δεύτερου εδαφίου της περίπτωσης α΄ της παραγράφου 4 του άρθρου 8 του παρόντος νόμου [κατά το οποίο, δεν επιτρέπεται να είναι υποψήφιοι καθηγητές οι οποίοι αποχωρούν από την υπηρεσία πριν από τη λήξη της τετραετούς θητείας των μελών του Συμβουλίου]. Η διαδικασία και ο τρόπος διενέργειας των ανωτέρω ψηφοφοριών, καθώς και κάθε αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παρούσης παραγράφου καθορίζεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού». Από τον συνδυασμό των ως άνω διατάξεων προκύπτει ότι η αναφορά, στο άρθρο 2 παρ. 3 του Ν. 4076/2012, στην «πρώτη και δεύτερη περίοδο» της τροποποιούμενης διατάξεως (του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β΄, όπως ίσχυε) έχει γίνει εκ παραδρομής, διότι υπό διαφορετική ερμηνευτική εκδοχή, αν δηλ. η τροποποίηση αφορά μόνο την πρώτη και δεύτερη περίοδο της επίμαχης διατάξεως, το κείμενο που προκύπτει δεν έχει νόημα και συνέπεια, ιδίως ως προς τη ρύθμιση για τον περιορισμό του αριθμού των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου ανά Σχολή. Εξάλλου, στην τροποποιητική διάταξη του άρθρου 2 παρ. 3 του Ν. 4076/2012 μνημονεύεται ρητώς το «σύστημα ταξινομικής ψήφου», ενώ και η παρεχόμενη με την ίδια διάταξη εξουσιοδότηση για την έκδοση αποφάσεως του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού αφορά στην διαδικασία και τον τρόπο διενέργειας των ψηφοφοριών, καθώς και σε κάθε αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της «παρούσας παραγράφου». Με τα δεδομένα αυτά, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο εξεταζόμενος λόγος ακυρώσεως, με τον οποίο προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση στερείται εξουσιοδοτικού ερείσματος, κατά το μέρος που περιλαμβάνει διατάξεις για το σύστημα ταξινομικής ψήφου. Περαιτέρω, ο ειδικότερος ισχυρισμός των αιτούντων ως προς την ισχύ της αρχικής υπουργικής αποφάσεως περί εφαρμογής του συστήματος ταξινομικής ψήφου, μετά την θέση σε ισχύ του Ν. 4076/2012, είναι απορριπτέος, αφενός, ως αλυσιτελώς προβαλλόμενος, εφόσον η ίδια ρύθμιση περιλαμβάνεται στην προσβαλλόμενη «κωδικοποιητική» υπουργική απόφαση και, αφετέρου, ως αβάσιμος διότι η επίμαχη (αρχική) υπουργική απόφαση δεν καταργήθηκε με την κατάργηση της εξουσιοδοτικής διατάξεως κατ' επίκληση της οποίας είχε εκδοθεί, αφού δεν περιελήφθη στο Ν. 4076/2012 ρητή σχετική πρόβλεψη (βλ. σχετ. ΣτΕ 1222/2009, σκ. 7, 732/2006, σκ. 5, 3023/1990, σκ. 3), αλλά ανακλήθηκε, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 25 παρ. 2 και 3 της προσβαλλόμενης «κωδικοποιητικής» υπουργικής αποφάσεως.

10. Επειδή, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι παράνομη και ακυρωτέα, διότι εκδόθηκε κατ' επίκληση της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 8, παρ. 4, εδάφ. β΄, του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 παρ. 3 του Ν. 4076/2012, η οποία, κατά παράβαση του άρθρου 43, παρ. 2, δεύτερο εδάφιο, του Συντάγματος, εξουσιοδοτεί τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (ήδη Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων) να ρυθμίσει ζήτημα ευρύ και ιδιαίτερης σημασίας, για την ρύθμιση του οποίου αποδέκτης της σχετικής εξουσιοδοτήσεως αρμόδιος είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, σύμφωνα με το άρθρο 43, παρ. 2, πρώτο εδάφιο, του Συντάγματος. Ειδικότερα, προβάλλεται ότι η εξουσιοδότηση αυτή είναι τόσο γενική και αόριστη ώστε να καταλείπει στην διοίκηση απόλυτη ευχέρεια καθορισμού του εκλογικού συστήματος και της διαδικασίας εκλογής. Ως προς το εκλογικό σύστημα, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, η νομοθετική ρύθμιση, πέραν του χαρακτηρισμού της ψήφου ως

«ταξινόμικής», στερείται παντός ουσιαστικού περιεχομένου σε σχέση με το εκλογικό σύστημα και τον τρόπο τελικής επιλογής των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου.

11. Επειδή, η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση με τον τίτλο «Κωδικοποίηση διαδικασιών ανάδειξης των οργάνων διοίκησης των Α.Ε.Ι. και σύστημα ταξινόμικής ψήφου», επικαλείται στο προοίμιό της, ως εξουσιοδοτικό έρεισμα, τις διατάξεις του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε, ιδίως, με τις διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 3 και 8 του Ν. 4076/2012, όπως αυτές παρατίθενται ανωτέρω στη σκ. 6. Στις διατάξεις αυτές καθιερώνεται η εκλογική διαδικασία αναδείξεως των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου και του Πρύτανη των Α.Ε.Ι. τόσο μέσω κάλπης όσο και μέσω ηλεκτρονικής και επιστολικής ψήφου, σε περίπτωση δύο (2) διαδοχικών άγονων εκλογικών διαδικασιών με κάλη. Ως προς τον τρόπο αναδείξεως του Πρύτανη, ο νόμος ορίζει ότι εκλέγεται με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία, από τους καθηγητές και τους υπηρετούντες λέκτορες του Ιδρύματος, ενώ, για την εκλογή των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου από το σύνολο των καθηγητών του οικείου Ιδρύματος, ο νόμος καθιερώνει «σύστημα ταξινόμικής ψήφου» το οποίο, στην εξουσιοδοτική διάταξη χαρακτηρίζεται ως το σύστημα στο οποίο η εκλογή γίνεται «με ενιαίο ψηφοδέλτιο και με σημείωση της εκλογής δίπλα στο όνομα των υποψηφίων της σειράς προτιμήσεως με διαδοχικούς ακέραιους αριθμούς». Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου αναφέρεται σχετικά ότι το επίμαχο σύστημα εισάγεται «ώστε να διασφαλισθεί η ισόρροπη εκπροσώπηση της κοινότητας του Ιδρύματος στο Συμβούλιο, χωρίς αποκλεισμούς ή κυριαρχία επιμέρους αντιλήψεων», ενώ, στο πλαίσιο επιδιώξεως, προφανώς, του ίδιου στόχου, η εξουσιοδοτική διάταξη προβλέπει, επίσης, ότι τα εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου ανά Σχολή δεν μπορούν να υπερβαίνουν τα δύο. Σε ό,τι αφορά την εφαρμογή του καθιερούμενου από την εξουσιοδοτική διάταξη συστήματος της ταξινόμικής ψήφου για την εκλογή των καθηγητών-εσωτερικών μελών του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι., η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση ρυθμίζει ζητήματα σχετικά με: α) τον τρόπο καταρτίσεως των ψηφοδελτίων, τα οποία απεικονίζονται στο Παράρτημα της αποφάσεως, β) τον τρόπο της ψηφοφορίας και γ) τον τρόπο καταμέτρησης των ψήφων, τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου, τον συντελεστή βαρύτητας των ψηφοδελτίων καθώς και τον τρόπο εκλογής ή αποκλεισμού των υποψηφίων σε κάθε γύρο καταμέτρησης, μέχρις ότου καλυφθούν όλες οι εκλόγιμες θέσεις. Με τα δεδομένα αυτά, η παροχή εξουσιοδοτήσεως για την ρύθμιση με υπουργική απόφαση της διαδικασίας και του τρόπου διεξαγωγής της ψηφοφορίας με κάλη και, ενδεχομένως, με ηλεκτρονική - επιστολική ψήφο, δεν παραβιάζει, κατά τα νεομολογημένα (Σ.τ.Ε. 1210/2010, 2667/2001, 2967, 2820/1999, 1370/1985), το άρθρο 43, παρ. 2, εδάφιο δεύτερο, του Συντάγματος, δεδομένου ότι αφορά σε ζητήματα λεπτομερειακού και τεχνικού χαρακτήρα, η βασική ρύθμιση των οποίων περιλαμβάνεται στο νόμο. Περαιτέρω, σε ό,τι αφορά το «σύστημα ταξινόμικής ψήφου» για την ανάδειξη των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι., ο νόμος, πέραν των ρυθμίσεων που αναφέρονται στα προσόντα εκλογιμότητας των υποψηφίων, στο δικαίωμα του εκλέγειν, καθώς και στην επιλογή μέχρι δύο (2) εσωτερικών μελών του Συμβουλίου ανά Σχολή, προσδιορίζει με σαφήνεια τα βασικά χαρακτηριστικά του επίμαχου εκλογικού συστήματος που συνίστανται, πρώτον, στην συγκρότηση του εκλογικού σώματος, αποτελούμενου από το σύνολο των καθηγητών του οικείου Ιδρύματος, δεύτερον, στην διεξαγωγή της ψηφοφορίας με ενιαίο ψηφοδέλτιο και, τρίτον, στην σημείωση από τους εκλογείς δίπλα στο όνομα των υποψηφίων της σειράς προτιμήσεως με διαδοχικούς ακέραιους αριθμούς. Ενόψει των βασικών αυτών επιλογών του νομοθέτη, η παροχή εξουσιοδοτήσεως για την ρύθμιση, με υπουργική απόφαση, των προαναφερόμενων ζητημάτων εφαρμογής του καθιερούμενου στο νόμο εκλογικού συστήματος, δεν αντίκειται στο άρθρο 43, παρ. 2, εδάφιο δεύτερο, του Συντάγματος, στο μέτρο που τα ζητήματα που καταλείπονται προς ρύθμιση με υπουργική απόφαση έχουν, προεχόντως, χαρακτήρα τεχνικών ζητημάτων εφαρμογής ενός σχετικά πολύπλοκου εκλογικού συστήματος, η ρύθμιση του οποίου απαιτεί εξειδικευμένες επιστημονικές γνώσεις (πρβλ. ΣτΕ 3539/2003, 3472/2001). Κατά συνέπεια, ο εξεταζόμενος λόγος ακυρώσεως είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί.

12. Επειδή, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν είναι νόμιμη και πρέπει να ακυρωθεί, διότι η επίμαχη «κωδικοποίηση» δεν στηρίζεται σε ειδική εξουσιοδότηση ενώ, εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 2 του Ν. 4048/2012 (Α΄34), η κωδικοποίηση αμιγώς κανονιστικών διατάξεων γίνεται με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση των κατά περίπτωση αρμοδίων Υπουργών. Όπως έχει κριθεί, για την κωδικοποίηση κανονιστικών διατάξεων απαιτείται ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση (βλ. Π.Ε. 154/2007, 168/2003, πρβλ. ΣτΕ 2229/1989 7μ.). Ωστόσο, εν προκειμένω, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, αυτή δεν αποτελεί μία απλή, συστηματική διατύπωση σε ενιαίο κείμενο ισχυουσών διατάξεων, καθ' όσον θεσπίζει το πρώτον και νέους κανόνες δικαίου, αφενός, με την συμπερίληψη εν μέρει διαφορετικών ρυθμίσεων από τις μέχρι τότε ισχύουσες και «κωδικοποιούμενες» υπουργικές αποφάσεις, ιδίως σε σχέση με την αρχική απόφαση που ρύθμιζε την εκλογική διαδικασία (βλ. π.χ. άρθρα 1 έως 3, 7 παρ. 4, 9 της προσβαλλόμενης απόφασης) και, αφετέρου, με την ανάκληση των «κωδικοποιούμενων» προγενέστερων υπουργικών αποφάσεων (άρθρο 25 παρ. 2 και 3 της προσβαλλόμενης απόφασης, βλ. ΣτΕ 3182/2008 7μ.). Συνεπώς, δεν πρόκειται για επίσημη κωδικοποίηση στερούμενη κανονιστικού χαρακτήρα, αλλά για νέα ρύθμιση της εν γένει εκλογικής διαδικασίας. Με τα δεδομένα αυτά, ο περί του αντιθέτου προβαλλόμενος λόγος ακυρώσεως είναι απορριπτέος ως αβάσιμος. Περαιτέρω, ο επί μέρους ισχυρισμός των αιτούντων περί παραβάσεως εν προκειμένω του (τότε ισχύοντος και ήδη καταργηθέντος με το άρθρο 5 του Ν. 4142/2013, Α΄83/9.4.2013) άρθρου 19 παρ. 2 του Ν. 4048/2012, πέραν του απαραδέκτου της προβολής του το πρώτον, με το υπόμνημα που κατέθεσαν οι αιτούντες μετά τη συζήτηση της υποθέσεως, εντός της χορηγηθείσης από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου προθεσμίας, είναι, εν πάση περιπτώσει, αβάσιμος και απορριπτέος, διότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της επίμαχης διατάξεως, η οποία αφορά σε επίσημη κωδικοποίηση κανονιστικών διατάξεων.

13. Επειδή, ακολούθως, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι παράνομη και ακυρωτέα, ως εκδοθείσα κατ' επίκληση των προαναφερόμενων διατάξεων του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011, όπως ισχύουν, οι οποίες, προβλέποντας την εκλογή «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο των Α.Ε.Ι., πλήττουν τις αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι., κατά παράβαση του άρθρου 16 του Συντάγματος. Ειδικότερα, σε σχέση με την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι., ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως περιλαμβάνει τέσσερα σκέλη, με τα οποία προβάλλονται ως αντισυνταγματικές οι ακόλουθες ρυθμίσεις: α) η συμμετοχή «τρίτων» ιδιωτών, που δεν διαθέτουν την ακαδημαϊκή ιδιότητα, ούτε προσόντα αντίστοιχα με εκείνα των μελών Δ.Ε.Π. των ελληνικών Α.Ε.Ι. και δεν έχουν την ιδιότητα του δημοσίου λειτουργού, ως εξωτερικών μελών στο Συμβούλιο του οικείου Α.Ε.Ι., β) η μη εκλογιμότητα, ως εξωτερικών μελών του Συμβουλίου, των εν ενεργεία καθηγητών Α.Ε.Ι. της ημεδαπής και των συνταξιούχων καθηγητών του ιδίου Α.Ε.Ι., κατά παράβαση του άρθρου 4 του Συντάγματος, σε βάρος των ακαδημαϊκών δασκάλων, ιδίως δε των καθηγητών της ημεδαπής, χωρίς προφανείς λόγους δημοσίου συμφέροντος, γ) η μη θέσπιση, με την επιφύλαξη του ήδη αναφερθέντος κωλύματος οικονομικής συναλλαγής (του άρθρου 8, παρ. 5, περίπτ. α΄ του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει), οιαδήποτε επαγγελματικού ασυμβίβαστου των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου του Α.Ε.Ι., αναφορικά με την ιδιότητά τους αυτή, πράγμα που είναι απαραίτητο, λόγω της ιδιότητάς τους και των καθηκόντων τους, ώστε να διασφαλίζονται οι συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της αξιοκρατίας και της διαφάνειας, και δ) η επιλογή των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου από ένα εξαιρετικά μικρό σε αριθμό εκλεκτορικό σώμα, αποτελούμενο αποκλειστικά από καθηγητές του οικείου Α.Ε.Ι. (δηλ. τα εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου), χωρίς την ισότιμη συμμετοχή και των λοιπών παραγόντων της ακαδημαϊκής κοινότητας (φοιτητών και διοικητικού προσωπικού), κατά παράβαση της αρχής της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι.

14. Επειδή, το ισχύον Σύνταγμα, στο άρθρο 16, ορίζει, μεταξύ άλλων, τα εξής: «1. Η τέχνη και η

επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα. 2. ... 3. ... 4. ... 5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους ... 6. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτουργήμα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων ... 7. ... 8. ... 9. ...». Σύμφωνα με τις συνταγματικές αυτές διατάξεις, η ανώτατη εκπαίδευση, η οποία έχει ως αποστολή την προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσεως μέσω της έρευνας και της διδασκαλίας, παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Με τις ίδιες διατάξεις καθορίζονται οι βασικές αρχές που διέπουν την παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης, για την οποία θεσπίζονται συγκεκριμένα οργανωτικά και λειτουργικά πλαίσια που οριοθετούν την δράση όχι μόνο της διοικήσεως αλλά και του κοινού νομοθέτη. Οι αρχές αυτές είναι, αφενός, η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας και, αφετέρου, η αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως (ΣτΕ 2801/1984 Ολομ., 411/2008, Π.Ε. 144/2008 Ολομ., κ.ά.). Η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η οποία εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική σκέψη, έρευνα και διδασκαλία, αποτελεί ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, το οποίο ασκείται ως οργανωμένη δραστηριότητα εντός του πλαισίου λειτουργίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η ελευθερία αυτή είναι, ως προς το περιεχόμενο και την μέθοδο της διδασκαλίας και της έρευνας, απόλυτη και ισχύει έναντι πάντων, μη επιδεχόμενη άλλους περιορισμούς πέραν εκείνων που απορρέουν από την υποχρέωση σεβασμού, εκ μέρους του πανεπιστημιακού διδασκάλου ή ερευνητή, των λοιπών διατάξεων του Συντάγματος (ΣτΕ 2786-8/1984 Ολομ.). Από την εν λόγω αρχή απορρέει η υποχρέωση του κοινού νομοθέτη, κατά την οργάνωση των καθηκόντων των μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, να διασφαλίζει την ακώλυτη άσκηση του έργου τους (ΣτΕ 1731/1986 Ολομ., 2786, 2801/1984 Ολομ., 81/2007, 3479/2001 κ.ά.). Η αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων έχει ως περιεχόμενο την εξουσία των εν λόγω ιδρυμάτων να αποφασίζουν για τις δικές τους υποθέσεις με δικά τους όργανα, τα οποία καθορίζονται μεν από τον κοινό νομοθέτη, απαρτίζονται όμως από πρόσωπα που είναι επιφορτισμένα ή μετέχουν, κατά τα ανωτέρω, στην πραγματοποίηση της εκπαιδευτικής και ερευνητικής αποστολής τους. Ως αναγκαίο περιορισμό της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι., οι ίδιες συνταγματικές διατάξεις καθιερώνουν την κρατική εποπτεία επί των ιδρυμάτων αυτών, περιεχόμενο της οποίας είναι, κατά την έννοια του Συντάγματος, ο έλεγχος νομιμότητας, από κρατικό όργανο, των πράξεων των οργάνων τους (ΣτΕ 874/1992 Ολομ., 2801/1984 Ολομ.). Περαιτέρω, η ως άνω εξουσία, στην οποία περιλαμβάνεται, προεχόντως, η επιλογή του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού των Α.Ε.Ι., περιορίζεται, ως αμιγώς διοικητική, στην εφαρμογή των κανόνων δικαίου που διέπουν την οργάνωση και λειτουργία τους και δεν περιλαμβάνει και το δικαίωμα θεσπίσεως των σχετικών κανόνων ή της συμπράξεως στην παραγωγή τους κατά τρόπο δεσμευτικό για τα νομοθετικά όργανα, πράγμα που προϋποθέτει όχι απλώς αυτοδιοίκηση αλλά αυτονομία των εν λόγω ιδρυμάτων, η οποία δεν τους παραχωρήθηκε από το Σύνταγμα. Εντός του πλαισίου αυτού, η θέσπιση των κανόνων για τη ρύθμιση ζητημάτων οργάνωσης και λειτουργίας των Α.Ε.Ι., στα οποία περιλαμβάνεται και ο τρόπος συγκροτήσεως και λειτουργίας των συλλογικών τους οργάνων (ΣτΕ 195/1984 Ολομ.), ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας και ασκείται από τα όργανα και με τη διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα, όπως συμβαίνει και με την οργάνωση οποιασδήποτε δημόσιας υπηρεσίας, είτε κρατικής, είτε αυτοδιοικούμενης, κατά τόπο ή καθ' ύλην. Υπό την επιφύλαξη της διασφάλισης των προαναφερόμενων δύο συνταγματικών αρχών, ο νομοθέτης, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του αυτής, ούτε δεσμεύεται από τις σχετικές απόψεις των ενδιαφερομένων ιδρυμάτων, ούτε

υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο οργανωτικό και λειτουργικό πρότυπο (ΣτΕ 1731/1986 Ολομ., Π.Ε. 144/2008 Ολομ.), αλλά διαθέτει ευρύτατα περιθώρια εξουσίας να οργανώνει το θεσμικό πλαίσιο για την δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι. ανάλογα με τη φύση του ρυθμιζόμενου θέματος (ΣτΕ 982/2012 Ολομ.) και να ορίζει τα πρόσωπα που μετέχουν στη διοίκησή τους, προβλέποντας διαφορετικό τρόπο αναδείξεως ή συμμετοχής στα όργανα από εκείνο που ίσχυε στο παρελθόν, ενόψει και των εκάστοτε ισχυουσών στα πανεπιστήμια συνθηκών, ώστε να μπορούν αυτά να ανταποκριθούν στις εξελισσόμενες επιστημονικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, με σκοπό την ικανοποίηση των σύγχρονων και πολυεπίπεδων στόχων του πανεπιστημίου (ΣτΕ 982/2012 Ολομ., 1731/1986 Ολομ., Π.Ε. 144/2008 Ολομ., πρβλ. ΣτΕ 32/2009 7μ.).

15. Επειδή, όπως προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση του Ν. 4009/2011, με τις διατάξεις του άρθρου 8 του εν λόγω νόμου που εισάγουν τις επίμαχες ρυθμίσεις, με τις οποίες προβλέπεται η συμμετοχή και «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο των Α.Ε.Ι., επιδιώκεται η ενίσχυση της εξωστρέφειας των ιδρυμάτων αυτών, με τη συμμετοχή στην διοίκησή τους διακεκριμένων προσώπων τα οποία μπορούν να συνδράμουν στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία τους, καθώς και η σύνδεσή τους με την κοινωνία και την οικονομία. Περαιτέρω, η συνολική αναδιοργάνωση του τρόπου διοικήσεως και λειτουργίας της ανώτατης εκπαίδευσεως, η οποία επιχειρείται με τις ίδιες διατάξεις δικαιολογείται, κατά την αιτιολογική έκθεση του νόμου, από τις ακόλουθες διαπιστώσεις: α) το υφιστάμενο σύστημα ανώτατης εκπαίδευσεως είναι αγκιστρωμένο σε παρωχημένες δομές που υπονομεύουν τους στόχους που οφείλει να υπηρετεί, β) ο τρόπος εκλογής των οργάνων διοικήσεως των Α.Ε.Ι. δημιουργεί εξαρτήσεις και αδράνειες που περιορίζουν την αποτελεσματικότητα της διοικήσεως των ιδρυμάτων και την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται με ποιότητα στις αυξανόμενες ανάγκες και τις προσδοκίες της κοινωνίας και της οικονομίας, γ) στο υφιστάμενο πλαίσιο δεν αποτρέπονται φαινόμενα κομματισμού και ευνοιοκρατίας, ενώ ευνοούνται οι διαφορές και συγκρούσεις μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και δ) εν τέλει, το σημερινό πρότυπο διοικήσεως των Α.Ε.Ι. ευνοεί την εκπαιδευτική και ερευνητική εσωστρέφεια και περιορίζει τις υπαρκτές δυνατότητες των ιδρυμάτων να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τις διαφοροποιημένες ανάγκες τους. Οι προαναφερόμενες επιδιώξεις εντάσσονται στον γενικότερο στόχο του νόμου, όπως αυτός διευκρινίζεται στην αιτιολογική έκθεση και ο οποίος συνίσταται στην απαλλαγή των Α.Ε.Ι. από τις υπάρχουσες παθογένειες και στην δημιουργία των προϋποθέσεων μιας νέας εποχής για την επιστήμη, την ανάπτυξη και την προοπτική των νέων ανθρώπων και, επομένως, για ολόκληρη τη Χώρα, συγκροτώντας ισχυρά αυτοδιοικούμενα ιδρύματα με νέα αντίληψη και λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα αντίστοιχων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που έχουν εφαρμοσθεί, ιδίως, στις χώρες της Ευρώπης και στις Η.Π.Α., σύμφωνα με τα οποία οι θεσμοί που εισάγονται ενισχύουν τις ακαδημαϊκές και επιταχύνουν τις αναπτυξιακές επιδόσεις, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην δημιουργία της κοινωνίας της γνώσεως. Εξάλλου, από το περιεχόμενο των επίμαχων ρυθμίσεων του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει, σχετικά με την συμμετοχή «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο των Α.Ε.Ι., συνάγεται ότι οι ρυθμίσεις αυτές κινούνται εντός των πλαισίων της αρχής της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι. και δεν θίγουν το δικαίωμα των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν επί των υποθέσεών τους με δικά τους όργανα, για τους ακόλουθους λόγους: Πρώτον, η συγκρότηση του Συμβουλίου και, ειδικότερα, η επιλογή των εξωτερικών μελών γίνεται με εκλογή από τα «εσωτερικά» μέλη, τα οποία, όπως έχει ήδη εκτεθεί, προέρχονται από τους πλήρους απασχολήσεως καθηγητές πρώτης βαθμίδας και τους αναπληρωτές καθηγητές του ιδρύματος και έχουν εκλεγεί από το σύνολο των καθηγητών και φοιτητών του οικείου Α.Ε.Ι., χωρίς την μεσολάβηση οποιουδήποτε οργάνου της κρατικής διοικήσεως ή άλλου οργάνου και, ως εκ τούτου, αντλούν τη νομιμοποίησή τους από τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, τα οποία κατ' αυτό τον τρόπο εκπροσωπούνται έμμεσα, πέραν της άμεσης εκπροσωπήσεώς τους από τα εσωτερικά μέλη. Δεύτερον, το κατ' αυτό τον τρόπο συγκροτούμενο Συμβούλιο παραμένει όργανο εντεταγμένο στην οργανωτική δομή του οικείου Α.Ε.Ι., δεδομένου ότι τα εξωτερικά μέλη, σε ό,τι αφορά τον σκοπό για τον οποίο επελέγησαν, καθίστανται, μετά την

εκλογή τους από τα εσωτερικά μέλη, όργανα του Α.Ε.Ι. και παράγοντες που μετέχουν στην εν γένει εκπαιδευτική και ερευνητική αποστολή του (πρβλ. ΣτΕ 32/2009 7μ., 4076/1990). Τρίτον, τα εξωτερικά μέλη αποτελούν, εν πάση περιπτώσει, την μειοψηφία του Συμβουλίου. Τέταρτον, για την εκλογή των εξωτερικών μελών απαιτείται, κατ' αρχήν, αυξημένη πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων (4/5) του συνόλου των εσωτερικών μελών, ώστε να διασφαλίζεται η εκλογή προσώπων ευρύτερης αποδοχής και αναγνωρίσεως και μόνον επικουρικά, δηλαδή σε περίπτωση μη επιτεύξεως της αυξημένης αυτής πλειοψηφίας, αρκεί για την εκλογή των εξωτερικών μελών η απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων εσωτερικών μελών του Συμβουλίου. Πέμπτον, με πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων (4/5) του «συνόλου των μελών» του Συμβουλίου και, επικουρικά, δηλ. σε περίπτωση μη επιτεύξεως της πλειοψηφίας αυτής, με την «απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών» του οργάνου μπορεί να παυθεί εξωτερικό μέλος για λόγους πλημμελούς ασκήσεως των καθηκόντων του, χωρίς να προβλέπεται αντίστοιχη διαδικασία για τα εσωτερικά μέλη. Έκτον, διότι το Σύνταγμα δεν απαιτεί συγκεκριμένες ιδιότητες για τα μέλη που συγκροτούν τα όργανα διοικήσεως των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ούτε ορίζει συγκεκριμένο τρόπο αναδείξεώς τους, αποκλείοντας μόνο την κρατική παρέμβαση στην σχετική διαδικασία. Έβδομον, το Συμβούλιο δεν ασκεί την τρέχουσα διοίκηση του Ιδρύματος αλλ' αποτελεί, μέσα στο πλαίσιο και υπό τις προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος, όργανο χαράξεως στρατηγικής, ελέγχου και λογοδοσίας της τρέχουσας διοικήσεως των ΑΕΙ, η οποία ανήκει στον Πρύτανη και την Σύγκλητο. Εξάλλου, το Συμβούλιο δεν ασκεί *stricto sensu* ακαδημαϊκές αρμοδιότητες, ενώ και όσες από τις αρμοδιότητές του άπτονται ακαδημαϊκών ζητημάτων ασκούνται μετά από εισήγηση, πρόταση ή γνώμη (απλή ή σύμφωνη) άλλου οργάνου (βλ. π.χ. τα άρθρα 5 παρ. 1 και 6 παρ. 1 του Ν. 4009/2011, κατά τα οποία ο μεν Οργανισμός κάθε ιδρύματος εγκρίνεται «με προεδρικό διάταγμα ... ύστερα από πρόταση του Πρύτανη, η οποία διατυπώνεται μετά από γνώμη της Συγκλήτου και εγκρίνεται από το Συμβούλιο», ο δε Εσωτερικός Κανονισμός κάθε ιδρύματος εγκρίνεται με απόφαση του οικείου Συμβουλίου «που εκδίδεται ύστερα από εισήγηση του πρύτανη και σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως»), περιορίζονται δε αποκλειστικά στην θέσπιση των κανόνων που αφορούν στα επίμαχα ζητήματα και στην οργάνωση του πλαισίου εντός του οποίου θα ασκούνται οι ακαδημαϊκές αρμοδιότητες και όχι στην άσκηση, καθεαυτήν, των εν λόγω αρμοδιοτήτων. Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται και από σειρά σημαντικών τροποποιήσεων που επέφερε στις αρχικές ρυθμίσεις του Ν. 4009/2011 ο Ν. 4076/2012, από τις οποίες προκύπτει σαφής περιορισμός, αν όχι υποβάθμιση, της συμμετοχής του Συμβουλίου στην άσκηση της διοικήσεως των Α.Ε.Ι., σε σχέση με την ενίσχυση του ρόλου των λοιπών μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας στα άλλα όργανα του Ιδρύματος, της Σχολής και των Τμημάτων. Συγκεκριμένα, ως προσόντα για την εκλογή «εξωτερικού» μέλους του Συμβουλίου, ο νόμος προβλέπει την ευρεία αναγνώριση του υποψηφίου στην επιστήμη, στα γράμματα ή στις τέχνες καθώς και ότι ο υποψήφιος θα πρέπει να διαθέτει αυξημένα τυπικά προσόντα και τουλάχιστον πτυχίο ημεδαπού ή αναγνωρισμένου αλλοδαπού Α.Ε.Ι., ενώ δεν προβλέπονται, πλέον, ως προσόντα του υποψηφίου «η διάκρισή του στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική ή πολιτιστική ζωή σε εθνικό ή σε διεθνές επίπεδο και η γνώση και εμπειρία από θέση ευθύνης» (άρθρο 8, παρ. 5, περίπτ. α'). Η αρμοδιότητα αναλήψεως πρωτοβουλιών για τη συνεργασία του ιδρύματος «με εκπαιδευτικά ή μορφωτικά ιδρύματα και επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς της ημεδαπής ή της αλλοδαπής», την οποία αρχικά ο νόμος ανέθετε στο Συμβούλιο (άρθρο 8, παρ. 10, περίπτ. ε' του Ν. 4009/2011), ανατίθεται πλέον στην Σύγκλητο (άρθρο 8, παρ. 20, περίπτ. ιζ', του Ν. 4009/2011, προστεθείσα με το άρθρο 2 παρ. 11 του Ν. 4076/2012). Η αρμοδιότητα για την χάραξη της στρατηγικής για την ανάπτυξη του ιδρύματος και την διαμόρφωση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του, την οποία, αρχικά, το Συμβούλιο ασκούσε χωρίς την σύμπραξη άλλου οργάνου, ασκείται πλέον από το Συμβούλιο «μετά από εισήγηση της Συγκλήτου» (άρθρο 8, παρ. 10, περίπτ. α', όπως ισχύει). Περαιτέρω, ενώ αρχικά το Συμβούλιο ήταν αρμόδιο για την «εκλογή των κοσμητόρων των σχολών» (άρθρο 8, παρ. 10, περίπτ. ι', του Ν. 4009/2011), η αρμοδιότητά του περιορίζεται, πλέον, στην προεπιλογή των υποψηφίων, ώστε μεταξύ αυτών να εκλεγεί ο κοσμήτορας «από τους καθηγητές και τους υπηρετούντες λέκτορες της

Σχολής, με άμεση μυστική και καθολική ψηφοφορία» και, ακολούθως, να διορισθεί από τον Πρύτανη (άρθρο 9, παρ. 2, περίπτ. α' και β', του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει). Το τεκμήριο αρμοδιότητας, το οποίο αρχικά ο νόμος ανέθετε στον Πρύτανη (άρθρο 8, παρ. 18, περίπτ. ιη', του Ν. 4009/2011), ανατίθεται πλέον στην Σύγκλητο (άρθρο 8, παρ. 20, περίπτ. ιζ', του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει). Τέλος, όπως έχει ήδη εκτεθεί στην πέμπτη σκέψη της παρούσης αποφάσεως, με το Ν. 4076/2012 δεν προβλέπονται πλέον «προγράμματα σπουδών», ενώ το Τμήμα επανήλθε ως η «βασική εκπαιδευτική και ακαδημαϊκή μονάδα του Ιδρύματος» έναντι της Σχολής (άρθρο 7, παρ. 1 και 2, του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει), για δε την λειτουργία του εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις που ίσχυαν πριν την έναρξη ισχύος του Ν. 4009/2011 (άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 4076/2012). Με τα δεδομένα αυτά, ο προβαλλόμενος στα πλαίσια του πρώτου σκέλους του υπό κρίση λόγου ακυρώσεως ισχυρισμός, κατά τον οποίο οι προαναφερόμενες ρυθμίσεις του Ν. 4009/2011, όπως αυτές ισχύουν μετά το Ν. 4076/2012, με τις οποίες προβλέπεται η συμμετοχή «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο κάθε Α.Ε.Ι. παραβιάζουν την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι απορριπτέος ως αβάσιμος. Ακολούθως, αβάσιμος και απορριπτέος είναι ο κρινόμενος λόγος ακυρώσεως, κατά το δεύτερο σκέλος του, με το οποίο προβάλλεται παράβαση της συνταγματικής αρχής της ισότητας, λόγω μη εκλογιμότητας ως εξωτερικών μελών του Συμβουλίου των εν ενεργεία καθηγητών Α.Ε.Ι. της ημεδαπής και των συνταξιούχων καθηγητών του ίδιου Α.Ε.Ι., την οποία καθιερώνει το άρθρο 8, παρ. 5, περίπτ. α', του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει. Και τούτο διότι η ρύθμιση αυτή, θεσπίζοντας αφηρημένα και αντικειμενικά κριτήρια για τα προσόντα εκλογιμότητας των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου κάθε Α.Ε.Ι., εξυπηρετεί προδήλως τον συνταγματικά θεμιτό σκοπό για την προώθηση της εξωστρέφειας των Α.Ε.Ι. και είναι αλληλένδετη προς την φύση των «εξωτερικών» μελών του οργάνου, δηλαδή μελών μη προερχομένων από το ίδιο το ίδρυμα. Εξάλλου, από τους εν ενεργεία καθηγητές του οικείου ιδρύματος προέρχονται τα «εσωτερικά» μέλη του Συμβουλίου, ενώ οι συνταξιούχοι καθηγητές μπορούν να εκλεγούν ως εξωτερικά μέλη σε Συμβούλια άλλων Α.Ε.Ι. Περαιτέρω, απορριπτέος ως αβάσιμος είναι ο εξεταζόμενος λόγος και κατά το τρίτο σκέλος του, με το οποίο προβάλλεται ότι η συμμετοχή «εξωτερικών» μελών στο Συμβούλιο των Α.Ε.Ι., χωρίς παράλληλα να εμποδίζεται η εκ μέρους τους άσκηση ιδιωτικών δραστηριοτήτων, δεν διασφαλίζει τις αρχές της διαφάνειας και της αξιοκρατίας, δεν προστατεύει τα ΑΕΙ από «ξένα προς αυτά συμφέροντα και επιρροές» και μεταβάλλει την φύση και δραστηριότητα των Α.Ε.Ι., κατά παράβαση του άρθρου 16 παρ. 5 του Συντάγματος. Και τούτο διότι, με την επίμαχη ρύθμιση, ο νομοθέτης αποσκοπεί στην προσέλκυση ως υποψηφίων εξωτερικών μελών ατόμων τα οποία τυγχάνουν ευρείας αναγνωρίσεως στην επιστήμη, στα γράμματα ή στις τέχνες - πέραν των αυξημένων τυπικών προσόντων τους - ενώ προβλέπει ότι κωλύονται να εκλεγούν ως εξωτερικά μέλη του Συμβουλίου πρόσωπα τα οποία είχαν οποιαδήποτε οικονομική συναλλαγή με σκοπό το κέρδος με το ίδρυμα την τελευταία πενταετία, αποσκοπώντας στην προστασία του ιδρύματος από την εκλογή εξωτερικών μελών με γνώμονα την εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων. Εξάλλου, η αιτίαση ότι με την συμμετοχή εξωτερικών μελών στο Συμβούλιο Α.Ε.Ι. κινδυνεύει η αποστολή των ιδρυμάτων από ξένα συμφέροντα και επιρροές, ερειδόμενη σε καθαρά υποθετική βάση, είναι απορριπτέα ως αορίστως προβαλλόμενη και αναπόδεικτη. Τέλος, και ως προς το τέταρτο και τελευταίο σκέλος ο εξεταζόμενος λόγος ακυρώσεως, με τον οποίο προβάλλεται ότι η εκλογή των «εξωτερικών» μελών του Συμβουλίου από ένα ολιγάριθμο «εκλεκτορικό σώμα», αποτελούμενο αποκλειστικά από τους καθηγητές του οικείου ιδρύματος, χωρίς την ισότιμη συμμετοχή των λοιπών παραγόντων της ακαδημαϊκής κοινότητας (φοιτητών και διοικητικού προσωπικού), παραβιάζει την αρχή της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι.είναι αβάσιμος. Στα πλαίσια του ελέγχου συνταγματικότητας του οργανωτικού σχήματος των Α.Ε.Ι., όπως αυτό καθιερώθηκε με το Ν. 1268/1982 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (Α'87) και χαρακτηρίστηκε ως «πανεπιστήμιο των ομάδων» («Gruppenuniversität»), κρίθηκε ότι ο συνταγματικός νομοθέτης δεν επέβαλε συγκεκριμένο πρότυπο οργανώσεως των Α.Ε.Ι., όπως λ.χ. εκείνο του Ν. 5343/1932 (Α'85), γνωστό και ως «πανεπιστήμιο των τακτικών καθηγητών»

(«Ordinarienuniversitt»), αλλά διαφύλαξε στον κοινό νομοθέτη την ευχέρεια να επιλέγει το κατάλληλο πρότυπο κατά τις απαιτήσεις της εξελισσόμενης επιστήμης και τεχνολογίας και ενόψει των εκάστοτε κρατουςών οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών (ΣτΕ 2801/1984 Ολομ.). Περαιτέρω δε κρίθηκε ότι, λόγω της αποφασιστικής συμβολής των πρυτανικών αρχών στην άσκηση αρμοδιοτήτων, που εξέρχονται από τα αμιγή διοικητικά καθήκοντα, δεν είναι επιτρεπτό, κατά την έννοια της πλήρους αυτοδιοικήσεως, να μετέχουν στο εκλεκτορικό σώμα εκλογής των πρυτανικών αρχών εκπρόσωποι του διοικητικού προσωπικού, που ασκεί μόνο διοικητικά καθήκοντα, άσχετα προς το επιτελούμενο στα πανεπιστήμια έργο προαγωγής και μεταδόσεως της επιστήμης και έρευνας (ΣτΕ 2805/1984, Ολομ.). Εξάλλου, ενόψει της προαναφερόμενης ευχέρειας που το Σύνταγμα αναγνωρίζει στον κοινό νομοθέτη, κρίθηκε, ακολούθως, ότι, στο μέτρο που «η ανάδειξη των πρυτανικών αρχών έχει προεχόντως διοικητικό χαρακτήρα», δεν αντίκειται στις ως άνω διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος η διάταξη του άρθρου 8 παρ. 1 του μεταγενέστερου Ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (Α' 69), η οποία προέβλεπε την συμπερίληψη του διοικητικού προσωπικού των Α.Ε.Ι. σε ενιαία τρίτη ομάδα εκλεκτόρων (μαζί με τους βοηθούς, επιστημονικούς συνεργάτες και επιμελητές, τα μέλη του ΕΕΔΠ και τα μέλη του ΕΤΕΠ) για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών, η οποία συμμετέχει στην διαμόρφωση του τελικού εκλογικού αποτελέσματος με μικρό σε σχέση με τις άλλες δύο ομάδες (μέλη ΔΕΠ και φοιτητές), ποσοστό βαρύτητας ψήφου (10% έναντι 50% για τα μέλη ΔΕΚ και 40% για τους φοιτητές) (ΣτΕ 982/2012, Ολομ.). Από όλα τα ανωτέρω, συνάγεται ότι, εφόσον στο Σύνταγμα δεν ορίζεται συγκεκριμένος τρόπος αναδείξεως των πανεπιστημιακών οργάνων, ούτε ποιές ακριβώς ιδιότητες πρέπει να έχουν τα μέλη τους, το οργανωτικό σχήμα του «πανεπιστημίου των ομάδων», όπως αυτό καθιερώθηκε, κατά βάση, με το Ν. 1268/1982, είναι ένα από τα επιτρεπόμενα κατά το Σύνταγμα πρότυπα οργανώσεως των Α.Ε.Ι., το οποίο δύναται να τροποποιηθεί ή αντικατασταθεί από άλλο, κατά την κρίση του νομοθέτη, λαμβανομένου μάλιστα υπόψη ότι τα πανεπιστήμια αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου προεχόντως ιδρυματικού και όχι σωματειακού χαρακτήρα (βλ. σχετ. ΣτΕ 2746/2010, σκ. 3 και 982/2012 Ολομ., σκ. 3). Με τα δεδομένα αυτά, ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως είναι και κατά το τέταρτο σκέλος του απορριπτέος ως αβάσιμος, ειδικότερα, διότι: α) τα εξωτερικά μέλη του Συμβουλίου των Α.Ε.Ι. εκλέγονται έμμεσα από το σύνολο των καθηγητών και των φοιτητών του οικείου ιδρύματος, οι οποίοι εκλέγουν με άμεση ψηφοφορία τα εσωτερικά μέλη, χωρίς η έμμεση αυτή αυτοδιοίκηση να είναι αντίθετη με το Σύνταγμα, λόγω του προαναφερόμενου χαρακτήρα των Α.Ε.Ι. ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ιδρυματικού και όχι σωματειακού χαρακτήρα, β) η συμμετοχή του διοικητικού προσωπικού των Α.Ε.Ι. στην σχετική διαδικασία δεν είναι, κατά τα ήδη εκτεθέντα, συνταγματικά επιβεβλημένη, γ) το προσωπικό των ειδικών κατηγοριών «διδασκτικού και εργαστηριακού προσωπικού του ιδρύματος», του άρθρου 29 του Ν. 4009/2011, δεν εκπροσωπείται μεν στην διαδικασία εκλογής των εξωτερικών μελών του Συμβουλίου, μετέχει, όμως, με εκπροσώπους όλων των επιμέρους κατηγοριών του (Ε.Ε.Π., Ε.ΔΙ.Π., Ε.Τ.Ε.Π.) στην Σύγκλητο του οικείου Α.Ε.Ι., δηλαδή στο όργανο που ασκεί κατ' εξοχήν αρμοδιότητες σχετικές με το επιστημονικό και ερευνητικό έργο των Α.Ε.Ι. (βλ. άρθρα 8, παρ. 19, περίπτ. ε', και 29 του Ν. 4009/2011), ενώ παρίσταται, χωρίς δικαίωμα ψήφου, στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου του ιδρύματος που το αφορούν (άρθρο 8, παρ. 9 του Ν. 4009/2011) και δ) η επιλογή από το νομοθέτη της συγκεκριμένης μορφής εκπροσωπήσεως των επί μέρους κατηγοριών του προσωπικού των Α.Ε.Ι. στο Συμβούλιο του ιδρύματος, η οποία εναπόκειται στην ευχέρειά του, εξυπηρετεί τον προαναφερθέντα σκοπό της επίμαχης ρυθμίσεως, δηλαδή την αντιμετώπιση της παθογένειας των Α.Ε.Ι. από το προηγούμενο πρότυπο διοικήσεως και οργανώσεώς τους, το οποίο συνεπήγετο σχέσεις εξαρτήσεως μεταξύ των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας. Ο σκοπός δε αυτός είναι συνταγματικά θεμιτός και δεν παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, στο μέτρο που η επιλεγείσα ρύθμιση είναι, κατ' αρχήν, κατάλληλη και δεν υπερακοντίζει τον σκοπό αυτό. Εξάλλου, με την πρόβλεψη συμμετοχής στο Συμβούλιο των Α.Ε.Ι. «εξωτερικών» μελών δεν κωλύεται η άσκηση της κατοχυρωμένης στο άρθρο 16 του Συντάγματος ακαδημαϊκής ελευθερίας, δηλαδή η

ελευθερία της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας των πανεπιστημιακών δασκάλων και ερευνητών, διότι από καμμία διάταξη του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει, δεν προκύπτει ότι τίθεται σε κίνδυνο η ακώλυτη άσκηση του έργου τους. Κατά συνέπεια, ο περί του αντιθέτου προβαλλόμενος, στα πλαίσια του εξεταζόμενου λόγου ακυρώσεως, ισχυρισμός των αιτούντων είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί.

16. Επειδή, περαιτέρω, με άλλο ισχυρισμό αμφισβητείται η συνταγματικότητα του αποκλεισμού του δικαιώματος του εκλέγεσθαι των επίκουρων καθηγητών Α.Ε.Ι. ως εσωτερικών μελών του Συμβουλίου του οικείου ιδρύματος. Και ο λόγος αυτός είναι αβάσιμος, ενόψει του ότι, κατά τα προεκτεθέντα, τα Α.Ε.Ι. είναι οργανισμοί, προεχόντως, ιδρυματικού και όχι σωματειακού χαρακτήρα καθώς και του ότι το Σύνταγμα δεν επιβάλλει το ίδιο την συγκεκριμένη ιδιότητα που πρέπει να έχουν τα μέλη των οργάνων των Α.Ε.Ι. Κατά συνέπεια, απόκειται στην ευχέρεια του νομοθέτη να ορίσει ότι τα εσωτερικά μέλη του Συμβουλίου θα προέρχονται από τους Καθηγητές και τους Αναπληρωτές Καθηγητές του οικείου ιδρύματος, οι οποίοι εκλέγονται ως μόνιμοι και όχι και από τους επίκουρους καθηγητές, οι οποίοι εκλέγονται με τετραετή θητεία - με δυνατότητα ανανεώσεως για άλλη μία θητεία ύστερα από κρίση (άρθρο 16 παρ. 2 του Ν. 4009/2011) - σε συνδυασμό και με την ρύθμιση του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. α', του Ν. 4009/2011, η οποία, ορίζοντας ότι «δεν επιτρέπεται να είναι υποψήφιοι [ως εσωτερικά μέλη] καθηγητές οι οποίοι αποχωρούν από την υπηρεσία πριν από τη λήξη της τετραετούς θητείας», αποσκοπεί, προδήλως, στην σταθερότητα της συνθέσεως του οργάνου και στην συνεχή και απρόσκοπτη λειτουργία του καθ' όλη την διάρκεια της τετραετούς θητείας του. Επισημαίνεται, άλλωστε, ότι οι επίκουροι καθηγητές έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν για την ανάδειξη των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου, από τα οποία εκπροσωπούνται έμμεσα στο εν λόγω συλλογικό όργανο του οικείου Α.Ε.Ι., ενώ συμμετέχουν άμεσα τόσο στην Γενική Συνέλευση της Σχολής (άρθρο 9 παρ. 10 του Ν. 4009/2011, όπως αναριθμήθηκε και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 παρ. 8 του Ν. 4076/2012), όσο και στην Συνέλευση του Τμήματος (άρθρο 10, παρ. 5 του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 4 παρ. 3 του Ν. 4076/2012).

17. Επειδή, στη συνέχεια, με άλλο λόγο αμφισβητείται η συνταγματικότητα (αντίθεση στις αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της αυτοδιοικήσεως) των ρυθμίσεων του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει, με τις οποίες προβλέπεται: α) η συμμετοχή στην διαδικασία εκλογής και διορισμού του Πρύτανη και προσώπων τα οποία δεν προέρχονται από το ίδρυμα, ιδίως δε των «εξωτερικών» μελών του Συμβουλίου, β) η δυνατότητα επιλογής ως Πρύτανη προσώπου που δεν είναι μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας του συγκεκριμένου εκάστοτε Α.Ε.Ι., γ) η πρόβλεψη κριτηρίων για την συνδρομή των προσόντων του υποψηφίου Πρύτανη, τα οποία είναι αόριστα και, όπως τίθενται, δεν μπορούν να ελεγχθούν για την τήρηση των κανόνων διαφάνειας και αξιοκρατίας, αφού αφήνουν σημαντικά περιθώρια ουσιαστικής εκτιμήσεως από τα πρόσωπα που κάνουν την επιλογή, δ) η εκλογή του Πρύτανη μόνο από τους Καθηγητές του ιδρύματος και όχι από όλα τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, ε) ο αποκλεισμός της δυνατότητας όλων των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας να λάβουν, ως εκλόγιμοι, μέρος στην διαδικασία εκλογής του Πρύτανη, λόγω της «προεπιλογής» των υποψηφίων από το Συμβούλιο και στ) ο περιορισμός του ρόλου του Πρύτανη έναντι του Συμβουλίου στην διοίκηση των Ιδρυμάτων. Ως προς τον πρώτο από τους ισχυρισμούς αυτούς παρατηρούνται τα εξής: Όπως έχει ήδη εκτεθεί στην έκτη σκέψη της παρούσης αποφάσεως, το Συμβούλιο μετέχει στην διαδικασία εκλογής του Πρύτανη του Ιδρύματος, αφενός, μέσω της προεπιλογής από αυτό των υποψηφίων και, αφετέρου, με την έκδοση της αποφάσεως διορισμού του εκλεγέντος Πρύτανη, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (άρθρο 8, παρ. 16, περιπτ. γ' και δ', του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει). Η συμμετοχή, κατά τον ως άνω τρόπο, του Συμβουλίου στην επίμαχη διαδικασία δεν προσκρούει στο Σύνταγμα, διότι, κατά τα ήδη λεπτομερώς εκτεθέντα στις σκέψεις 13, 14 και 15, η σύνθεση του οργάνου αυτού και από εξωτερικά μέλη δεν παραβιάζει τις συνταγματικές αρχές της ακαδημαϊκής

ελευθερίας και της πλήρους αυτοδιοικήσεως των Α.Ε.Ι. Ως εκ τούτου, ο κρινόμενος περί του αντιθέτου ισχυρισμός των αιτούντων είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί. Εξάλλου, αβάσιμος και απορριπτός είναι και ο δεύτερος προβαλλόμενος ισχυρισμός, εφόσον, κατά το νόμο (άρθρο 8 παρ. 15 και 16 του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει), ως Πρύτανης εκλέγεται καθηγητής πρώτης βαθμίδας Α.Ε.Ι. της ημεδαπής, ή της αλλοδαπής με τα ίδια ακριβώς προσόντα, ενώ, με την διεύρυνση του κύκλου των υποψηφίων, μέσω διεθνούς προσκλήσεως ενδιαφέροντος εκδιδόμενης από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου, ο νομοθέτης αποσκοπεί, όπως εκτίθεται ειδικότερα στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4009/2011, στην προσέλκυση ως υποψηφίων ελλήνων ακαδημαϊκών δασκάλων της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, με πλούσια διοικητική εμπειρία για την ανάδειξή τους στο αξίωμα του Πρύτανη, ο οποίος είναι ο «ακαδημαϊκός ηγέτης του Ιδρύματος και έχει την ευθύνη της διοίκησής του». Πέραν δε τούτων, ο Πρύτανης αντλεί τη νομιμοποίησή του μέσω της εκλογής του με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία από τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας (καθηγητές και υπηρετούντες λέκτορες) του οικείου Α.Ε.Ι. Περαιτέρω, ο τρίτος επί μέρους ισχυρισμός των αιτούντων ως προς τα προβλεπόμενα στο νόμο κριτήρια επιλογής του Πρύτανη είναι απορριπτός, διότι πρόκειται για κριτήρια πρόσφορα (καθηγητής πρώτης βαθμίδας Α.Ε.Ι. της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, με ελληνική ιθαγένεια και άριστη γνώση της ελληνικής γλώσσας, αναγνωρισμένο κύρος και σημαντική διοικητική εμπειρία) για την εξυπηρέτηση του σκοπού του νόμου και τα οποία διαγιγνώσκονται κατόπιν αξιολογικής κρίσεως. Επίσης, αβάσιμος και απορριπτός είναι ο τέταρτος ισχυρισμός που αφορά στο εκλεκτορικό σώμα για την εκλογή του Πρύτανη, προεχόντως, διότι ο νόμος (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. α', του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 παρ. 8 του Ν. 4076/2012) προβλέπει ότι ο Πρύτανης εκλέγεται όχι μόνο από τους Καθηγητές αλλά και «από τους υπηρετούντες λέκτορες του ιδρύματος». Ακολούθως, και ο πέμπτος ισχυρισμός είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί, διότι με την ανάθεση στο Συμβούλιο της αρμοδιότητας προεπιλογής δύο (2) ή τριών (3), κατά περίπτωση, υποψηφίων μεταξύ εκείνων που έχουν τα νόμιμα προσόντα (άρθρο 8, παρ. 16, περίπτ. γ', του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει), ο νομοθέτης επεδίωξε την ισόρροπη κατανομή αρμοδιοτήτων και ρόλων μεταξύ του Πρύτανη και του Συμβουλίου του Ιδρύματος, στο πλαίσιο της νέας οργανώσεως των Α.Ε.Ι., με στόχο την προσαρμογή και ανάπτυξή τους στις σύγχρονες συνθήκες. Τέλος, απορριπτός, ως ερειδόμενος επί εσφαλμένης προϋποθέσεως είναι και ο έκτος και τελευταίος προβαλλόμενος στα πλαίσια του κρινόμενου λόγου ακυρώσεως ισχυρισμός περί περιορισμού του ρόλου του Πρύτανη έναντι του Συμβουλίου στην διοίκηση των Α.Ε.Ι., διότι, όπως έχει ήδη εκτεθεί στην έκτη σκέψη, μετά τις σημαντικές τροποποιήσεις που επέφερε στις αρχικές ρυθμίσεις του Ν. 4009/2011 ο Ν. 4076/2012, μεταβλήθηκε ο συσχετισμός μεταξύ των οργάνων διοικήσεως των Α.Ε.Ι., με αποτέλεσμα τον σαφή περιορισμό, αν όχι υποβάθμιση, του ρόλου του Συμβουλίου στην άσκηση της διοικήσεως των Α.Ε.Ι., έναντι των λοιπών οργάνων του Ιδρύματος, δηλαδή του Πρύτανη και της Συγκλήτου.

18. Επειδή, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι παράνομη και ακυρωτέα, ως εκδοθείσα κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 8 και 9 του Ν. 4009/2011, με τις οποίες προβλέπεται η συμμετοχή του Συμβουλίου στην διαδικασία εκλογής του Κοσμήτορα της Σχολής και η παύση του με απόφαση του Συμβουλίου, το οποίο ασκεί τις εν λόγω αρμοδιότητες με βάση και ακαδημαϊκά κριτήρια, χωρίς, όμως, το όργανο αυτό να διαθέτει την ακαδημαϊκή - επιστημονική επάρκεια για μία τέτοια κρίση, ενώ και τα «εσωτερικά» μέλη του οργάνου ενδέχεται να μην έχουν οποιαδήποτε σχέση με το επιστημονικό αντικείμενο των υποψηφίων κοσμητόρων. Ο λόγος αυτός είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί, προεχόντως, ενόψει των ρυθμίσεων του άρθρου 9, παρ. 2 - 6, του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 3, παρ. 1 - 5 του Ν. 4076/2012, από τις οποίες προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι: α) το Συμβούλιο δεν εκλέγει πλέον τον Κοσμήτορα, αλλά η αρμοδιότητά του περιορίζεται στην (προ)επιλογή, εφόσον είναι ενδεκαμελές δύο (2) και, εφόσον είναι δεκαπενταμελές, τριών (3) υποψηφίων μεταξύ αυτών που συγκεντρώνουν τα τυπικά προσόντα και ύστερα από συνεκτίμηση των ουσιαστικών τους προσόντων, β) ο Κοσμήτορας

εκλέγεται πλέον από τους Καθηγητές και τους υπηρετούντες λέκτορες της Σχολής, με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία και, ακολούθως, διορίζεται από τον Πρύτανη, γ) ο κυριαρχικός ρόλος του Κοσμήτορα στην οικεία Σχολή, τον οποίο του επεφύλασσε αρχικά ο νόμος, έχει περιορισθεί σημαντικά, εφόσον δεν έχει πλέον την αρμοδιότητα συγκροτήσεως των «επιτροπών επιλογής και εξέλιξης καθηγητών», του άρθρου 19 του Ν. 4009/2011 (δηλ. των «εκλεκτορικών σωμάτων»), την οποία του είχε αναθέσει η διάταξη του άρθρου 9, παρ. 5, περίπτ. ε΄, του Ν. 4009/2011 και η οποία ανατίθεται εφεξής στην Συνέλευση του Τμήματος, κατόπιν σύμφωνης γνώμης της Κοσμητείας, αλλά διατηρεί την σχετική αρμοδιότητα μόνο ως προς τις «επιτροπές αξιολόγησης» των Καθηγητών, του άρθρου 21 του Ν. 4009/2011 και δ) το Συμβούλιο, να μεν κατά την διάταξη του άρθρου 9, παρ. 3, του Ν. 4009/2011, όπως αναριθμήθηκε με το άρθρο 3, παρ. 3, του Ν. 4076/2012, έχει την αρμοδιότητα να παύει τον Κοσμήτορα, για ανεπάρκεια στην εκτέλεση των καθηκόντων του, όμως η απόφασή του λαμβάνεται με αυξημένη πλειοψηφία των τριών τετάρτων (3/4) του συνόλου των μελών του, από τα οποία τουλάχιστον η πλειοψηφία διαθέτει την απαιτούμενη προς τούτο ακαδημαϊκή και επιστημονική επάρκεια. Με τα δεδομένα αυτά η ρύθμιση δεν προσκρούει σε κάποια συνταγματική αρχή ή διάταξη, εντάσσεται δε στην επιδιωκόμενη από το νομοθέτη ισόρροπη κατανομή αρμοδιοτήτων και ρόλων μεταξύ, αφενός, του Συμβουλίου και, αφετέρου, των λοιπών οργάνων των Α.Ε.Ι. και των Σχολών τους, με στόχο την ανταπόκρισή τους στις νέες ανάγκες και την προσαρμογή τους στις σύγχρονες συνθήκες. Εξάλλου, σύμφωνα με το νόμο (άρθρο 9, παρ. 2, περίπτ. β΄, του Ν. 4009/2011, όπως ισχύει), η διαδικασία εκλογής του Κοσμήτορα διενεργείται από τριμελή επιτροπή Καθηγητών πρώτης βαθμίδας του Ιδρύματος, από τους οποίους δύο (2) ανήκουν στην οικεία Σχολή, ενώ ένας (1) προέρχεται από άλλη, μεταξύ δε των αρμοδιοτήτων της επιτροπής αυτής, η οποία ορίζεται από τον Πρύτανη, περιλαμβάνονται η συγκέντρωση των υποψηφιοτήτων, καθώς και η εκλογιμότητα των υποψηφίων, προφανώς μετά από συνεκτίμηση όχι μόνο των διοικητικών αλλά και των ακαδημαϊκών τους προσόντων.

19. Επειδή, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι μη νόμιμη και ακυρωτέα, διότι, προβλέποντας ένα περίπλοκο εκλογικό σύστημα και την δυνατότητα ηλεκτρονικής καταμέτρησης των ψήφων, προάγει την αδιαφάνεια, αποκλείει τον έλεγχο της εφορευτικής επιτροπής, καθώς και την δικαστική προστασία των θιγομένων. Η προσβαλλόμενη απόφαση ρυθμίζει τον τρόπο οργανώσεως της εκλογικής διαδικασίας αναδείξεως των εσωτερικών μελών του Συμβουλίου και τον Πρύτανη των Α.Ε.Ι., αφενός, μέσω κάλπης (Κεφάλαιο Β΄) και, αφετέρου, σε περίπτωση δύο άγονων εκλογικών διαδικασιών με κάλπη, μέσω ηλεκτρονικής και επιστολικής ψήφου (Κεφάλαιο Γ΄), σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 8 του Ν. 4009/2011 όπως έχουν τροποποιηθεί και ισχύουν μετά το Ν. 4076/2012. Ρυθμίζει, επίσης (Κεφάλαιο ΣΤ΄), την εφαρμογή του συστήματος της ταξινομικής ψήφου (κατά τα οριζόμενα στην εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 8, παρ. 4, περίπτ. β΄, του Ν. 4009/2011, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 4076/2012), κατά το οποίο ο εκλογέας εκφράζει την βούληση και την προτίμησή του στους υποψηφίους, οι οποίοι αναγράφονται σε ενιαίο ψηφοδέλτιο κατ' αλφαβητική σειρά, χωρίς άλλα διακριτικά γνωρίσματα συνδυασμών, με διαδοχικούς και συνεχόμενους ακέραιους αριθμούς (1, 2, 3 κ.λπ.). Λόγω της σχετικής πολυπλοκότητας της διαδικασίας καταμέτρησης των ψήφων, προβλέπεται στην προσβαλλόμενη απόφαση (άρθρο 22 παρ. 1) ότι αυτή «μπορεί να διενεργείται ηλεκτρονικά». Περαιτέρω, όπως εκθέτει η διοίκηση στο έγγραφο με τις απόψεις της προς το Δικαστήριο και προκύπτει από τον δικτυακό τόπο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στον οποίο γίνεται παραπομπή, η ηλεκτρονική διαδικασία, αφενός, διευκολύνει δραστικά την καταμέτρηση των ψήφων και, αφετέρου, αποτυπώνει κάθε ψηφοδέλτιο σε κάθε στάδιο της εκλογικής διαδικασίας, καθιστώντας διαφανή την διαδικασία και ευχερέστατο τον έλεγχο των αποτελεσμάτων. Η ηλεκτρονική αυτή διαχείριση του εκλογικού συστήματος δεν αποκλείει τον «χειροκίνητο» έλεγχο της διαδικασίας καταμέτρησης, ο οποίος είναι εφικτός, πλην χρονοβόρος. Με τα δεδομένα αυτά και λαμβανομένου υπόψη α) ότι το θεσμοθετούμενο εκλογικό σύστημα της «ταξινομικής ψήφου», παρ' ότι περίπλοκο (βλ. ιδίως το άρθρο 22 της προσβαλλόμενης αποφάσεως, κατά το οποίο η εκλογή των υποψηφίων

λαμβάνει χώρα σε περισσότερους του ενός γύρους καταμέτρησης των ψήφων), έχει τύχει εφαρμογής ακόμη και σε βουλευτικές ή προεδρικές εκλογές, όπου κατά τεκμήριο οι εκλογείς και οι υποψήφιοι είναι πολυπληθείς (π.χ. Ιρλανδία, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία), και β) ότι η ηλεκτρονική καταμέτρηση των ψήφων δεν προβλέπεται ως αποκλειστικός τρόπος εξαγωγής των αποτελεσμάτων, πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι οι ισχυρισμοί των αιτούντων περί αδυναμίας ελέγχου των εκλογικών αποτελεσμάτων εκ μέρους της Εφορευτικής Επιτροπής και περί ελλείμματος εν προκειμένω δικαστικής προστασίας των ενδιαφερομένων. Εν πάση περιπτώσει, σύμφωνα με το άρθρο 7, παρ. 4, της προσβαλλόμενης απόφασης, που εφαρμόζεται σε περίπτωση εκλογικής διαδικασίας με κάλπη, πριν την ενιαία καταμέτρηση των ψήφων από την Κεντρική Εφορευτική Επιτροπή (Κ.Ε.Ε.), η εφορευτική επιτροπή κάθε εκλογικού τμήματος συντάσσει «πρακτικό καταμέτρησης ψηφοδελτίων», το οποίο παραδίδει μαζί με τα ψηφοδέλτια, τους φακέλους και το πρωτόκολλο ψηφοφορίας στην Κ.Ε.Ε., τα οποία φυλάσσονται και μπορούν να ελεγχθούν απευθείας και χωρίς την χρήση ηλεκτρονικού συστήματος, σε περίπτωση υποβολής ενστάσεων, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 8 της απόφασης. Επίσης, η Κ.Ε.Ε. συντάσσει τελικό πρακτικό (πρακτικό εκλογής), στο οποίο, «εκτός από τα συνήθη στοιχεία, περιέχονται: α) ο συνολικός αριθμός των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους εκλογέων, β) ο συνολικός αριθμός των ψηφισάντων, γ) ο συνολικός αριθμός των έγκυρων, άκυρων και λευκών ψηφοδελτίων, δ) το περιεχόμενο εκάστου ψηφοδελτίου και ο αριθμός των προτιμήσεων που αναγράφονται σε αυτό, ε) η κατανομή των ψηφοδελτίων ανά υποψήφιο σε κάθε γύρο καταμέτρησης, στ) ο συνολικός αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος σε κάθε γύρο, ζ) η κατάταξη των υποψηφίων με φθίνουσα σειρά ανά γύρο, η) οι υποψήφιοι που εξελέγησαν, οι υποψήφιοι που αποκλείστηκαν ανά γύρο καταμέτρησης, η διαδικασία εκλογής ή αποκλεισμού τους και ο αριθμός των ψήφων με βάση τις οποίες εξελέγησαν ή αποκλείστηκαν, θ) ο αριθμός και το περιεχόμενο των ψηφοδελτίων που μεταφέρθηκαν σε άλλους υποψηφίους, η κατανομή των ψήφων μεταξύ των υποψηφίων και ο συντελεστής βαρύτητας εκάστου ψηφοδελτίου σε κάθε γύρο καταμέτρησης, ι) τα αποτελέσματα των τυχόν κληρώσεων και οι υποψήφιοι μεταξύ των οποίων διεξήχθησαν, ια) η τελική κατάταξη των εκλεγέντων υποψηφίων, ο αριθμός των ψήφων που συγκέντρωσαν και ο γύρος στον οποίο εξελέγησαν και ιβ) οι ενστάσεις που υποβλήθηκαν και οι αποφάσεις επί αυτών. Τέλος, στο πρακτικό αναγράφονται τα αποτελέσματα της καταμέτρησης και διαλογής των ψήφων, με την ακόλουθη σειρά: Προτάσσονται οι εκλεγέντες υποψήφιοι, οι οποίοι κατατάσσονται κατά αύξουσα σειρά, ανάλογα με το γύρο στον οποίο εξελέγησαν, έπονται οι υποψήφιοι που αποκλείστηκαν, ακολουθούν οι υποψήφιοι που δεν εξελέγησαν» (άρθρο 9 παρ. 4). Το πρακτικό εκλογής, τα πρακτικά καταμέτρησης και τα πρωτόκολλα ψηφοφορίας, τα ψηφοδέλτια με τη σειρά αρίθμησής τους, οι αριθμημένοι φάκελοι και το λοιπό εκλογικό υλικό φυλάσσονται με ευθύνη της Κ.Ε.Ε., σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία τεχνικής υποστήριξης του οικείου Α.Ε.Ι. (άρθρο 9, παρ. 5, τελευταίο εδάφιο). Αντίστοιχες ρυθμίσεις περιέχει η προσβαλλόμενη απόφαση, αφενός, για την εκλογική διαδικασία με ηλεκτρονική ψήφο (άρθρο 12, παρ. 2 και 3) και, αφετέρου, για την εκλογική διαδικασία με επιστολική ψήφο (άρθρα 17 - 18).

20. Επειδή, προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη είναι παράνομη και ακυρωτέα διότι, κατά το μέρος που προβλέπει τη δυνατότητα ασκήσεως του εκλογικού δικαιώματος από απόσταση, χωρίς την αυτοπρόσωπη παρουσία του ψηφοφόρου στο εκλογικό τμήμα και καθιερώνει την χρήση υπολογιστικού συστήματος και αυτοματοποιημένων μεθόδων για την οργάνωση και διεξαγωγή της όλης εκλογικής διαδικασίας, προάγει την αδιαφάνεια και αποκλείει την δικαστική προστασία, ενώ δεν διασφαλίζει τις προϋποθέσεις ασφάλειας, την ακεραιότητα, την εγγύηση και τη μυστικότητα της ψήφου. Ειδικότερα, προβάλλονται οι εξής επιμέρους ισχυρισμοί: α) ότι δεν είναι δυνατός ο έλεγχος για την ταυτοπροσωπία του ψηφοφόρου από την εφορευτική επιτροπή του Πανεπιστημίου, β) ότι δεν αποτρέπει την περίπτωση υποκλοπής των στοιχείων του ψηφοφόρου ή επιβολής συγκεκριμένης ψήφου από τρίτους, εφόσον η ψηφοφορία θα γίνεται από απομακρυσμένη πρόσβαση χωρίς τον έλεγχο της εφορευτικής επιτροπής, γ) ότι η εφορευτική επιτροπή δεν έχει

κανένα άλλο ρόλο πέραν της αρμοδιότητας να δώσει τους χρόνους ενάρξεως και λήξεως της ψηφοφορίας, ενώ περιορίζεται στην επικύρωση των ηλεκτρονικών εκλογικών αποτελεσμάτων, τα οποία επεξεργάζεται, υπολογίζει και εξάγει ένα εντελώς ανεξέλεγκτο υπολογιστικό σύστημα, σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνονται όχι από τα όργανα του Πανεπιστημίου που έχουν την ευθύνη της εκλογής αλλά από το Υπουργείο Παιδείας, δ) ότι η διενέργεια των εκλογών δεν είναι αποκλειστική ευθύνη των αρμοδίων οργάνων του Πανεπιστημίου, καθώς ευθύνη έχουν και εξωτερικά μέλη (άγνωστα στην εφορευτική επιτροπή), όπως αυτά ορίζονται από το σύστημα διαχείρισεως “ΖΕΥΣ”, ε) ότι ψηφιοποιείται μία διαδικασία, η οποία αποτελεί τον κορυφαίο θεσμό της δημοκρατίας και υποβιβάζεται η άσκηση ενός θεμελιώδους πολιτικού δικαιώματος στο επίπεδο των ηλεκτρονικών συναλλαγών στις οποίες προβαίνει καθημερινά ο πολίτης, και στ) ότι ευνοεί τους ψηφοφόρους εκείνους που έχουν εξοικειωθεί με τις νέες τεχνολογίες και οδηγεί στον αποκλεισμό των υπολοίπων από τις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων.

21. Επειδή, στο κεφάλαιο Γ', με τον τίτλο «Ηλεκτρονική Ψήφος», της προσβαλλόμενης «κωδικοποιητικής» υπουργικής αποφάσεως, περιγράφονται η εκλογική διαδικασία (άρθρο 11), το πέρας αυτής, ο τρόπος συντάξεως των πρακτικών και του πίνακα αποτελεσμάτων (άρθρο 12) καθώς και τα της υποβολής τυχόν ενστάσεων (άρθρο 13). Όπως προκύπτει από τις διατάξεις του άρθρου 11, παρ. 3 και 4, της εν λόγω αποφάσεως και τα όσα αναλυτικά αναφέρονται στον δικτυακό τόπο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στον οποίο γίνεται παραπομπή (βλ. κείμενο υπό τον τίτλο «Απαντήσεις για τους ψηφοφόρους - Το σύστημα Ζευς με απλά λόγια»), ο έλεγχος της ταυτοπροσωπίας του ψηφοφόρου διασφαλίζεται μέσω της διαδικασίας αποστολής ειδικού-εξατομικευμένου ηλεκτρονικού μηνύματος σε όλους τους εγγεγραμμένους εκλογείς, το οποίο περιλαμβάνει την ακριβή διαδικτυακή διεύθυνση, στην οποία ο εκλογέας ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα, καθώς και κάθε άλλη απαραίτητη πληροφορία. Ο ψηφοφόρος, αφού καταχωρήσει την ψήφο του στο ηλεκτρονικό σύστημα, λαμβάνει μια ψηφιακή «Απόδειξη Καταχώρησης Ψήφου», η οποία αποτελεί τεκμήριο της συμμετοχής του στην ψηφοφορία και θα πρέπει να κατατίθεται μαζί με κάθε τυχόν ένσταση του εκλογέα. Με τα ανωτέρω δεδομένα, πρέπει ν' απορριφθεί ως αβάσιμος ο ισχυρισμός των αιτούντων, με τον οποίο προβάλλεται ότι με το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν διασφαλίζεται ο έλεγχος της ταυτοπροσωπίας του ψηφοφόρου. Περαιτέρω, όπως προκύπτει από τον ως άνω δικτυακό τόπο, κατά την ηλεκτρονική ψηφοφορία προβλέπονται διαδικασίες, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι δεν θα υπάρξει υποκλοπή των στοιχείων του ψηφοφόρου ή επιβολή συγκεκριμένης ψήφου από τρίτους. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι κάθε ψηφοφόρος μπορεί να ψηφίσει όσες φορές θέλει μέχρι να λήξει η διαδικασία της ψηφοφορίας, ώστε, στην περίπτωση που ψηφίσει με εξωτερική επιρροή, να έχει την δυνατότητα να ξαναψηφίσει με τρόπο που εκφράζει ελεύθερα και ανεπηρέαστα τις επιλογές του. Παράλληλα, αντιμετωπίζεται ο κίνδυνος να διπλομετρηθούν ψήφοι, καθόσον προβλέπεται ότι κάθε νέα ψήφος στην απόδειξη της καταχωρήσεως της αναφέρει σαφώς την ακύρωση της προηγούμενης ψήφου. Επίσης, εξασφαλίζεται και η περίπτωση υποκλοπής των στοιχείων του ψηφοφόρου, διότι, εάν ο ψηφοφόρος δεν παρέλαβε καθόλου ηλεκτρονικό μήνυμα ή εάν το έλαβε και δει στην σελίδα του ότι ψηφίσει ενώ γνωρίζει ότι δεν έχει ψηφίσει, μπορεί ν' απευθυνθεί αμέσως στην εφορευτική επιτροπή, η οποία οφείλει αμελλητί να προβεί στην εξέταση και επίλυση του ζητήματος, εξασφαλίζοντας το δικαίωμα της ψήφου, ενώ προβλέπεται και η «διαδικασία ελέγχου ψήφου» μέσω «κωδικών ελέγχου», που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αν ο χρήστης έχει την υποψία ότι ο υπολογιστής του έχει παραβιασθεί από κακόβουλο λογισμικό. Με τα δεδομένα αυτά, πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι οι περί του αντιθέτου ισχυρισμοί των αιτούντων, οι οποίοι, άλλωστε, δεν αμφισβητούν με ειδικότερες αιτιάσεις την αποτελεσματικότητα και αξιοπιστία των προβλεπόμενων, εξόχως τεχνικών, διαδικασιών αντιμετώπισεως των πιθανών περιπτώσεων υποκλοπής των στοιχείων του ψηφοφόρου και επιβολής συγκεκριμένης ψήφου από τρίτους. Εξάλλου, σύμφωνα με τα όσα προκύπτουν από τις ως άνω διατάξεις της προσβαλλόμενης αποφάσεως και τα όσα αναφέρονται στον δικτυακό τόπο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, στον οποίο παραπέμπει η

Διοίκηση με τις απόψεις της, το απόρρητο της ψήφου διασφαλίζεται μέσω των διαδικασιών της «κρυπτογράφησης της ψήφου» και της «ανώνυμης μίξης των κρυπτογραφημένων ψηφοδελτίων». Ειδικότερα, για την κρυπτογράφηση των ψήφων σε κάθε ψηφοφορία, υπάρχουν πολλαπλά «κρυπτογραφικά κλειδιά», οι «Κωδικοί Ψηφοφορίας», τα οποία κατέχουν και διαφυλάσσουν με προσωπική ευθύνη τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής, ενώ και το σύστημα «Ζευς» κατέχει επίσης έναν κωδικό, με αποτέλεσμα το απόρρητο να προσβάλλεται μόνο εάν κάποιος έχει διαθέσιμους ταυτόχρονα τους κωδικούς όλων των μελών, καθώς και αυτόν του συστήματος 'Ζευς', πράγμα το οποίο είναι πρακτικά αδύνατο. Ως προς την «ανώνυμη μίξη των κρυπτογραφημένων ψηφοδελτίων», προβλέπεται μία τεχνική διαδικασία «μαθηματικής απόδειξης» για το ότι η μίξη έγινε σωστά. Με τα δεδομένα αυτά και λαμβανομένου υπ' όψιν ότι τα εν λόγω ζητήματα είναι εξόχως τεχνικά, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως, κατά το μέρος που με αυτόν προβάλλεται ότι με το σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν διασφαλίζονται προϋποθέσεις για την ασφάλεια, την ακεραιότητα, την εγγύηση και τη μυστικότητα της ψήφου, χωρίς να αμφισβητούνται οι προβλεπόμενες διαδικασίες με ειδικότερους ισχυρισμούς. Περαιτέρω, από τα προαναφερόμενα προκύπτει ότι ο ρόλος της εφορευτικής επιτροπής είναι θεμελιώδης σε όλες τις φάσεις της εκλογικής διαδικασίας, καθόσον διασφαλίζει το απόρρητο της ψηφοφορίας μέσω της διαδικασίας των «Κωδικών Ψηφοφορίας», για τους οποίους κάθε μέλος ευθύνεται, προσωπικά, πειθαρχικά και οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την παραγωγή των αποτελεσμάτων, φυλάσσει το πρακτικό καταμετρήσεως, το πρακτικό εκλογής και το λοιπό εκλογικό υλικό σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία τεχνικής υποστηρίξεως του οικείου ΑΕΙ και, τέλος, αποφαινεται επί των ενστάσεων κατά του κύρους των εκλογών. Ως εκ τούτου, είναι αβάσιμος και απορριπτέος και ο περί του αντιθέτου ισχυρισμός των αιτούντων. Εξάλλου, η συμμετοχή των εξωτερικών μελών που ορίζονται από το σύστημα «Ζευς» περιορίζεται μόνο στην κατοχή ενός «Κωδικού Ψηφοφορίας» ο οποίος, σε συνδυασμό με τους τρεις κωδικούς που διατίθενται στα μέλη της εφορευτικής επιτροπής, διασφαλίζει το απόρρητο της ψηφοφορίας, ενώ ο ρόλος της εφορευτικής επιτροπής είναι, κατά τα ήδη εκτεθέντα, θεμελιώδης σε όλες τις φάσεις της εκλογικής διαδικασίας. Συνεπώς, είναι απορριπτέος ως αβάσιμος και ο επί μέρους ισχυρισμός των αιτούντων ότι το εν λόγω σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας προβλέπει πως η διενέργεια εκλογών δεν είναι αποκλειστική ευθύνη των αρμοδίων οργάνων του Πανεπιστημίου. Εξάλλου, το γεγονός της ψηφιοποίησης της εκλογικής διαδικασίας, αφενός, δεν απαγορεύεται από καμία συνταγματική ή άλλη υπερνομοθετικής ισχύος διάταξη και, αφετέρου, αποσκοπεί στην εξασφάλιση της ασκήσεως του εκλογικού δικαιώματος, σε περίπτωση που αυτή δεν μπορεί να ασκηθεί με την φυσική παρουσία των ψηφοφόρων, όπως προκύπτει από την οικεία εξουσιοδοτική διάταξη. Ως εκ τούτου, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως, κατά το μέρος που με αυτόν προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι παράνομη και ακυρωτέα, διότι υποβιβάζει την άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος στο επίπεδο των ηλεκτρονικών συναλλαγών, στις οποίες προβαίνει καθημερινά ο πολίτης. Τέλος, λαμβανομένου υπ' όψιν, ότι ο ηλεκτρονικός τρόπος ψηφοφορίας απευθύνεται σε μέλη ΔΕΠ Α.Ε.Ι. και Γ.Ε.Ι., που κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας είναι άνθρωποι εξοικειωμένοι με τις νέες τεχνολογίες, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως, κατά το μέρος που με αυτόν προβάλλεται ότι ο ηλεκτρονικός τρόπος ψηφοφορίας ευνοεί τους ψηφοφόρους που έχουν εξοικειωθεί με τις νέες τεχνολογίες και οδηγεί στον αποκλεισμό των υπολοίπων από τις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων.

22. Επειδή, σύμφωνα με όσα εκτίθενται στις προηγούμενες σκέψεις, πρέπει η παρούσα δίκη να καταργηθεί ως προς το 9ο και 12ο από τα αιτούντα Α.Ε.Ι. και η υπό κρίση αίτηση να απορριφθεί ως προς τους λοιπούς αιτούντες.

Διά ταύτα

Καταργεί την δίκη ως προς τους 9ο και 12ο των αιτούντων.

Απορρίπτει την αίτηση, κατά τα λοιπά.

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου.

Επιβάλλει στους λοιπούς αιτούντες, συμμετρως, την δικαστική δαπάνη του Δημοσίου, η οποία ανέρχεται στο ποσό των τετρακοσίων εξήντα (460) ευρώ. Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 14 Μαρτίου 2014. και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 16ης Φεβρουαρίου 2015. Ο Πρόεδρος Η Γραμματέας Σωτ. Αλ. Ρίζος Μ. Παπασαράντη Π.Β.

8. 1488/2015 ΣΤΕ (654820)

(Α΄ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ) ΑΕΙ. Η θέσπιση των κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία των ΑΕΙ ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία διαθέτει ευρύτατα περιθώρια εξουσίας. Δεν αντίκεινται στο άρθρο 16 του Συντάγματος το άρθρο 7 του ν. 4009/2011, που παρέχει εξουσιοδότηση για τη ρύθμιση οργανωτικών θεμάτων, με προεδρικό διάταγμα, κατόπιν τεκμηριωμένης πρότασης του Υπουργού Παιδείας και απλής γνώμης της Α.ΔΙ.Π. και του Συμβουλίου του οικείου Ιδρύματος. Με το άρθρο 3 του π.δ. 76/2013 προστέθηκαν οι λέξεις «και Ψυχολογίας» στον τίτλο της Σχολής, χωρίς αυτός να περιλαμβάνεται στο ερώτημα του Υπουργού προς τα όργανα του πανεπιστημίου, κατά παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας. Δεκτή η αίτηση ακύρωσης.

Αριθμός 1488/2015

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Γ΄

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 27 Μαρτίου 2014, με την εξής σύνθεση: Μιχ. Βηλαράς, Σύμβουλος της Επικρατείας, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση της Προέδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Δ. Σκαλτσούνης, Μ. Σταματελάτου, Σύμβουλοι, Δ. Βανδώρος, Κ. Κατρά, Πάρεδροι. Γραμματέας η Δ. Τετράδη, Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος.

Για να δικάσει την από 17 Σεπτεμβρίου 2013 αίτηση:

των: α) Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, που εδρεύει στην Αθήνα (Λεωφόρος Συγγρού 136) και β) ....., οι οποίοι παρέστησαν με το δικηγόρο Αντώνιο Αργυρό (Α.Μ. 7372), που τον διόρισαν με πληρεξούσια,

κατά των Υπουργών: 1) Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2) Οικονομικών και 3) Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, οι οποίοι παρέστησαν με τον Παναγιώτη Λαμπρόπουλο, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή οι αιτούντες επιδιώκουν να ακυρωθεί εν μέρει το π.δ. 76/2013 και κάθε άλλη σχετική πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του εισηγητή, Συμβούλου Δ. Σκαλτσούνη.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο των αιτούντων, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και τον αντιπρόσωπο των Υπουργών, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου

και

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

Σκέφθηκε κατά το Νόμο

1. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση ζητείται η ακύρωση του π.δ. 76/2013 «Ίδρυση Σχολών – κατάργηση, συγχώνευση, μετονομασία Τμημάτων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και

Πολιτικών Επιστημών » (Α΄ 119, διόρθωση σφαλμάτων Α΄ 164), κατά το μέρος που με το άρθρο 3 αυτού ιδρύθηκε στο άνω πανεπιστήμιο σχολή με τίτλο «Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας» αντί «Κοινωνικών Επιστημών».

2. Επειδή, καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο από τον δεύτερο αιτούντα (3665965, 1322865/2013 έντυπα παραβόλου) το πρώτο αιτούν, ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, δεν υποχρεούται σε καταβολή παραβόλου.

3. Επειδή, η αίτηση ασκείται με έννομο συμφέρον από το πρώτο αιτούν πανεπιστήμιο, καθώς και από τον δεύτερο αιτούντα, ως Πρύτανη αυτού. Η αίτηση ασκείται και κατά τα λοιπά παραδεκτός.

4. Επειδή, στο άρθρο 16 του Συντάγματος ορίζονται, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα: «1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα. 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους... 3. ... 5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει. ...».

5. Επειδή, στο άρθρο 1 του ν. 4009/2011 (Α΄ 195) ορίζεται ότι: «1. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.). Τα Α.Ε.Ι. είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πλήρως αυτοδιοικούμενα. Η εποπτεία του κράτους ασκείται ... σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 16 του Συντάγματος και τον παρόντα νόμο. 2. Η ανώτατη εκπαίδευση αποτελείται από δύο παράλληλους τομείς: (α) τον πανεπιστημιακό τομέα, που περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, τα οποία στο εξής αναφέρονται ως 'Πανεπιστήμια' και (β) τον τεχνολογικό τομέα, που περιλαμβάνει τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.) και την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.), τα οποία στο εξής αναφέρονται ως 'Τ.Ε.Ι.'. 3. Τα ιδρύματα των δύο τομέων της ανώτατης εκπαίδευσης λειτουργούν παράλληλα, με διακριτή φυσιογνωμία, σκοπό και αποστολή, που διαφοροποιούνται σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι., αντίστοιχα». Στο άρθρο 4 του νόμου αυτού καθορίζεται η αποστολή των Α.Ε.Ι., στο δε άρθρο 7, όπως τροποποιήθηκε με τα άρθρα 1 του ν. 4076/2012 (Α΄ 159), 6 παρ. 2 του ν. 4132/2013 (Α΄ 59) και 7 παρ. 4 του ν. 4142/2013 (Α΄ 83), ορίζονται τα εξής: «1. Κάθε Ιδρυμα αποτελείται από Σχολές, οι οποίες αποτελούν τις βασικές μονάδες του. Η Σχολή καλύπτει μία ενότητα συγγενών επιστημονικών κλάδων και εξασφαλίζει την διεπιστημονική προσέγγιση, την μεταξύ τους επικοινωνία και τον αναγκαίο για τη διδασκαλία και την έρευνα συντονισμό τους. Η Σχολή εποπτεύει και συντονίζει τη λειτουργία των Τμημάτων, σύμφωνα με τον Κανονισμό Σπουδών τους. 2. Το Τμήμα αποτελεί τη βασική εκπαιδευτική και ακαδημαϊκή μονάδα του Ιδρύματος, προάγει την επιστήμη, την τεχνολογία ή τις τέχνες στο αντίστοιχο επιστημονικό πεδίο, οργανώνει τη διδασκαλία στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών και εξασφαλίζει τη συνεχή βελτίωση της μάθησης σε αυτό. Το Τμήμα αποτελείται από το σύνολο των καθηγητών, των λεκτόρων, των μελών του Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΕΕΠ), των μελών του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΠ) και των μελών του Ειδικού Τεχνικού Εργαστηριακού Προσωπικού (ΕΤΕΠ) που υπηρετούν σε αυτό. 3. Τα εργαστήρια, οι κλινικές και τα μουσεία υπάγονται στις Σχολές, όπως ορίζεται στον Οργανισμό του Ιδρύματος. 4. Η Σχολή συντονίζει και οργανώνει τα προγράμματα μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών ... Τα προγράμματα μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών λειτουργούν σύμφωνα με τον Οργανισμό του Ιδρύματος. 5. Η σχολή δια βίου μάθησης ...

ιδρύεται με τον Οργανισμό του Ιδρύματος. 6. Με την επιφύλαξη των οριζομένων στις παραγράφους 3, 4 και 5, με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, Οικονομικών και Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, μπορούν να συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Α.Ε.Ι. και να μεταβάλλεται η έδρα τους, καθώς επίσης να ιδρύονται, συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Σχολές ή και Τμήματα και να μεταβάλλεται η έδρα τους, για τους ακόλουθους, κατά περίπτωση, λόγους: (α) Όταν είναι αναγκαίο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών για την ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης ή για την καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας και δεν καλύπτονται με επάρκεια από τα Α.Ε.Ι. ή τις Σχολές ή τα Τμήματα που λειτουργούν. (β) Όταν επιβάλλεται από τον δυσανάλογα μεγάλο ή αντίστοιχα μικρό ετήσιο αριθμό φοιτητών ή αποφοίτων ανά καθηγητή σε ένα Α.Ε.Ι. ή μια Σχολή ή ένα Τμήμα. (γ) Όταν η λειτουργία μεμονωμένων Α.Ε.Ι. ή Σχολών ή Τμημάτων δεν δικαιολογείται επιστημονικά και, αντιθέτως, δυσχεραίνει την έρευνα και τη διδασκαλία στα αντίστοιχα γνωστικά πεδία. (δ) Όταν είναι σύμφωνες με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εθνικής οικονομίας. Ο Υπουργός Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού πριν την υποβολή της ανωτέρω πρότασης υποβάλλει ερώτημα, συνοδευόμενο από ειδική τεκμηρίωση, για έκδοση γνώμης από την Αρχή Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Α.ΔΙ.Π.), καθώς και από το Συμβούλιο των οικείων ιδρυμάτων, μετά από διατύπωση γνώμης της Συγκλήτου αυτών. Στα ιδρύματα που δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί Συμβούλιο, η ανωτέρω αρμοδιότητα ασκείται από τη Σύγκλητο. Οι ανωτέρω γνώμες θεωρείται ότι εδόθησαν μετά την άπρακτη παρέλευση τριάντα (30) ημερών από την περιέλευση του ερωτήματος από τον Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού σε αυτές. Για εξαιρετικούς λόγους, όπως ενδεικτικά είναι η υποβολή διευκρινιστικών ερωτημάτων από τα γνωμοδοτούντα όργανα, η ανωτέρω προθεσμία μπορεί να παρατείνεται για επτά (7) ημέρες. Περαιτέρω παράταση της προθεσμίας αποκλείεται. 7. Με τα προεδρικά διατάγματα, που προβλέπονται στην παράγραφο 6, ρυθμίζονται τα θέματα που προκύπτουν από τη συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, μεταβολή έδρας ή κατάργηση Α.Ε.Ι. ή Σχολής ή Τμήματος, όπως ιδίως η κατανομή και ένταξη φοιτητών και προσωπικού και ο χρόνος έναρξης της λειτουργίας των νέων Ιδρυμάτων ή Σχολών ή Τμημάτων, τα θέματα ισοτιμίας των παλαιών και νέων πτυχίων, καθώς και τα θέματα που σχετίζονται με την υπεισέλευση σε ενοχικά και εμπράγματα δικαιώματα και υποχρεώσεις και η συνέχιση των εκκρεμών δικών. 8. ... 9. ... 10. α. Για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που προκύπτουν από την ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, κατάργηση ή τη μεταβολή της έδρας Α.Ε.Ι., Σχολών και Τμημάτων Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι. ... με την αυτή διαδικασία της ως άνω παραγράφου 6 μπορούν να ιδρύονται, συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται Εισαγωγικές Κατευθύνσεις, καθώς και Κατευθύνσεις Προχωρημένου Εξαμήνου σε Τμήματα Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι. ... β. ... γ. Ειδικά, για τους εισαχθέντες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση έως και το ακαδημαϊκό έτος 2012-2013 ο παρεχόμενος τίτλος σπουδών φέρει τον υφιστάμενο κατά τον χρόνο εισαγωγής τους τίτλο και τύπο, ακόμα και στην περίπτωση που το Α.Ε.Ι. ή η Σχολή ή το Τμήμα εισαγωγής τους συγχωνεύθηκε, κατατμήθηκε, μετονομάστηκε ή καταργήθηκε».

6. Επειδή, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 16 του Συντάγματος, η ανώτατη εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσης με την έρευνα και τη διδασκαλία, παρέχεται από αυτοτελή ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, σύμφωνα με τις αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της πλήρους αυτοδιοίκησης των ιδρυμάτων αυτών. Ειδικότερα, η αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η οποία εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική έρευνα και διδασκαλία, αποτελεί ατομικό δικαίωμα του πανεπιστημιακού ερευνητή ή διδασκάλου, το οποίο ασκείται ως οργανωμένη δραστηριότητα στο πλαίσιο της οργάνωσης και λειτουργίας των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Η αρχή της πλήρους αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι. έχει

ως περιεχόμενο την εξουσία των ιδρυμάτων αυτών να αποφασίζουν για τις δικές τους υποθέσεις με δικά τους όργανα, η δε κρατική εποπτεία περιορίζεται στην άσκηση ελέγχου νομιμότητας επί των πράξεων των οργάνων αυτών. Η ανωτέρω εξουσία των Α.Ε.Ι. περιορίζεται στην εφαρμογή των κανόνων δικαίου που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία τους, δεν περιλαμβάνει όμως και το δικαίωμα θέσπισης των κανόνων ή της σύμπραξης στην παραγωγή τους, και μάλιστα κατά τρόπο δεσμευτικό για τα όργανα που θεσπίζουν τους κανόνες δικαίου τούτο προϋποθέτει όχι απλώς αυτοδιοίκηση, αλλά αυτονομία των εν λόγω ιδρυμάτων, η οποία δεν τους έχει παραχωρηθεί από το Σύνταγμα. Η παροχή στα Α.Ε.Ι. εξουσίας να εκδίδουν κανονιστικές πράξεις είναι δυνατή μόνον ύστερα από χορήγηση ειδικής και ορισμένης νομοθετικής εξουσιοδότησης προς ρύθμιση ειδικότερων θεμάτων ή θεμάτων τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα, κατά τους όρους του άρθρου 43 παρ. 2 του Συντάγματος. Με το συνταγματικό αυτό πλαίσιο, η θέσπιση των κανόνων που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία των Α.Ε.Ι. ανήκει στην αρμοδιότητα της νομοθετικής λειτουργίας και ασκείται από τα όργανα και με τη διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα. Κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής ο νομοθέτης διαθέτει ευρύτατα περιθώρια εξουσίας και δεν υποχρεούται να ακολουθήσει ορισμένο οργανωτικό και λειτουργικό πρότυπο, πρέπει όμως να οργανώνει τα Α.Ε.Ι. ενόψει των εκάστοτε κρατούσων επιστημονικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, διασφαλίζοντας, παραλλήλως, την πλήρη αυτοδιοίκησή τους και την ακώλυτη άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και επιλέγοντας ρυθμίσεις πρόσφορες για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει κάθε φορά (Σ.τ.Ε. 32/1990 7μ, 1013/2013 Ολομ.)

7. Επειδή, ενόψει όσων έγιναν δεκτά στην προηγούμενη σκέψη, δεν αντίκεινται στις μνημονευθείσες διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος οι διατάξεις του άρθρου 7 του ν. 4009/2011, οι οποίες παρέχουν εξουσιοδότηση για τη συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία και κατάργηση Α.Ε.Ι. και μεταβολή της έδρας τους, για την ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία και κατάργηση Σχολών και Τμημάτων και μεταβολή της έδρας τους, καθώς και για τη ρύθμιση συναφών οργανωτικών θεμάτων, με προεδρικό διάταγμα, κατόπιν τεκμηριωμένης βάσει των κριτηρίων του νόμου, πρότασης του Υπουργού Παιδείας και απλής γνώμης της Α.ΔΙ.Π. και του Συμβουλίου του οικείου Ιδρύματος, μετά από διατύπωση γνώμης της Συγκλήτου του. Συνεπώς, είναι αβάσιμος ο λόγος, με τον οποίο προβάλλεται ότι οι ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 7 του ν. 4009/2011 αντίκεινται στο άρθρο 16 του Συντάγματος και ειδικότερα στη συνταγματικώς κατοχυρωμένη ακαδημαϊκή ελευθερία και στην αρχή της αυτοδιοίκησης των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

8. Επειδή, στα πλαίσια πολυάριθμων σημειακών παρεμβάσεων στη δομή της ανώτατης εκπαίδευσης, οι οποίες κλήθηκαν από το Υπουργείο Παιδείας «σχέδιο Αθηνά», δημοσιεύθηκαν εντός του έτους 2013, δυνάμει των εξουσιοδοτικών διατάξεων του άρθρου 7 του ν. 4009/2011, είκοσι δύο προεδρικά διατάγματα που αφορούν Πανεπιστήμια, μεταξύ των οποίων και το προσβαλλόμενο, και δεκατέσσερα που αφορούν Τ.Ε.Ι. Ο Υπουργός Παιδείας, αφού προηγήθηκαν άτυπος δημόσιος διάλογος και το 2134/30.11.2012 έγγραφο του Προέδρου της Α.ΔΙ.Π. προς αυτόν, απέστειλε στα οικεία Α.Ε.Ι. και την Α.ΔΙ.Π. ερωτήματα (6.2.2013), ακολούθως δε, απέστειλε και συμπληρωματικά ερωτήματα εντός του Μαρτίου 2013. Η Α.ΔΙ.Π. απάντησε σε όλα τα ερωτήματα με τα από 8.3.2013 και 18.3.2013 έγγραφά της.

9. Επειδή, τα ερωτήματα που απέστειλε ο Υπουργός Παιδείας στα Α.Ε.Ι. και την Α.ΔΙ.Π. έχουν όλα, περιλαμβανομένων και αυτών που στάλθηκαν στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, την ακόλουθη δομή: προηγείται η καταγραφή των προτεινόμενων μεταβολών, ακολουθεί παράθεση των κριτηρίων που λήφθηκαν εν γένει υπόψη και είναι τα ίδια για όλα τα Α.Ε.Ι. και, τέλος, επισημαίνονται τα ειδικότερα από αυτά τα κριτήρια, τα οποία, κατά τον Υπουργό δικαιολογούν τις προτεινόμενες μεταβολές. Τα ανωτέρω κριτήρια τα οποία λήφθηκαν εν γένει υπόψη, ακολουθούν

σε μεγάλο βαθμό τα κριτήρια που εκτίθενται στο 2134/30.11.2012 έγγραφο του Προέδρου της Α.ΔΙ.Π.

10. Επειδή, η γνώμη της Α.ΔΙ.Π. επί των ερωτημάτων του Υπουργού διαβιβάστηκε στο Υπουργείο με τα 461/8.3.2013 και 538/18.3.2013 έγγραφα του Προέδρου της. Στη γνωμοδότησή της η Α.ΔΙ.Π. επισημαίνει ότι οι διατυπωμένοι γενικοί στόχοι του σχεδίου «Αθηνά» είναι ορθοί, η επίτευξή τους όμως προϋποθέτει την ύπαρξη εθνικής αναπτυξιακής στοχοθεσίας και εθνικής στρατηγικής έρευνας και καινοτομίας, που δεν υπάρχουν προς το παρόν. Περαιτέρω, η Α.ΔΙ.Π. αναφέρει τα εξής: «Το Σχέδιο «Αθηνά» δεν συνοδεύεται από διατυπωμένη συλλογιστική της προσέγγισης του προβλήματος με στοχοθεσία και μεθοδολογία επίτευξής της. Τα κριτήρια ... που εισηγήθηκε η Α.ΔΙ.Π. ... δεν φαίνεται να υιοθετήθηκαν ή να εφαρμόστηκαν με συνέπεια και καθολικότητα. Επομένως, η πρόταση του Σχεδίου [«Αθηνά»] αφορά τμήμα μόνον των αναγκαίων παρεμβάσεων στα Α.Ε.Ι. και δεν αποτελεί μέρος ενός δομημένου και διαρθρωμένου συνολικού μεταρρυθμιστικού σχεδίου. ... Εν κατακλείδι, η Α.ΔΙ.Π. έχει την άποψη ότι το Σχέδιο «Αθηνά», όπως προτείνεται από το Υπουργείο, αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς τη σωστή μεν κατεύθυνση, αλλά με πολλές αδυναμίες, η κυριότερη των οποίων αφορά τη μη συνεπή και ομοιόμορφη εφαρμογή των κριτηρίων...».

11. Επειδή, με το 1228/6.2.2013 έγγραφο του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπως επικαιροποιήθηκε με το 3299/1.3.2013 έγγραφο, ζητήθηκε η γνώμη του Παντείου Πανεπιστημίου για τις ρυθμίσεις του σχεδίου «Αθηνά» που αφορούσαν το ίδρυμα αυτό. Η τελική πρόταση του Υπουργού, είχε ως εξής: «... προτείνεται η ίδρυση Ομοσπονδιακού Πανεπιστημίου ως ΝΠΔΔ με την επωνυμία «Αδαμάντιος Κοραής», με τη συμμετοχή των κάτωθι Πανεπιστημίων: α) ... ε) Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. ... Α. Ως προς τη συγκρότηση Σχολών και Τμημάτων: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών - Ομοσπονδιακό Πανεπιστήμιο Αδαμάντιος Κοραής ... Σχολή Κοινωνικών Επιστημών: Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας - Τμήμα Κοινωνιολογίας - Τμήμα Ψυχολογίας ...». Με την από 21.2.2013, όπως συμπληρώθηκε με την από 7.3.2013 γνωμοδότηση του Συμβουλίου του Παντείου Πανεπιστημίου, το όργανο αυτό, αφού έλαβε υπόψη την πρόταση του Υπουργού Παιδείας, τάχθηκε υπέρ της συγκρότησης τεσσάρων σχολών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, ενώ αντιτάχθηκε στην ίδρυση του ομοσπονδιακού πανεπιστημίου. Η γνώμη αυτή ταυτίζεται κατά περιεχόμενο με την από 22.11.2012 απόφαση της Συγκλήτου του ίδιου πανεπιστημίου για την ίδρυση τεσσάρων σχολών, μεταξύ των οποίων η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Κατόπιν αυτών, δημοσιεύτηκε το προσβαλλόμενο διάταγμα, στο προοίμιο του οποίου αναφέρεται ότι ελήφθησαν υπόψη για την έκδοσή του οι άνω γνωμοδοτήσεις της Α.ΔΙ.Π., καθώς και η γνώμη του Συμβουλίου (συνεδριάσεις της 21.2.2013 και 7.3.2013) και της Συγκλήτου (συνεδρίαση της 22.11.2012) του Παντείου Πανεπιστημίου. Με τις διατάξεις του διατάγματος προβλέπεται η ίδρυση τεσσάρων σχολών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, η δε ονομασία της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών διαμορφώθηκε τελικά σε «Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας», στην οποία εντάχθηκαν τρία Τμήματα (Κοινωνιολογίας, Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ψυχολογίας), ενώ δεν αποφασίστηκε η ίδρυση ομοσπονδιακού πανεπιστημίου.

12. Επειδή, κατά τα εκτεθέντα στην προηγούμενη σκέψη, με το προσβαλλόμενο διάταγμα προστέθηκαν οι λέξεις «και Ψυχολογίας» στον τίτλο της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Παντείου Πανεπιστημίου και ο τίτλος της σχολής διαμορφώθηκε σε «Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας». Ο τίτλος όμως αυτός δεν περιλαμβάνεται στο ερώτημα του Υπουργού προς τα όργανα του πανεπιστημίου, τα οποία, κατά συνέπεια, δεν είχαν τη δυνατότητα να γνωμοδοτήσουν σχετικά. Υπό τα δεδομένα αυτά, υπάρχει, κατά τούτο, παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας έκδοσης του προσβαλλόμενου διατάγματος. Για το λόγο αυτό, συναγόμενο από το δικόγραφο της αίτησης, πρέπει αυτή να γίνει δεκτή και το προσβαλλόμενο διάταγμα να

ακυρωθεί εν μέρει, κατά το μέρος δηλαδή που με το άρθρο 3 αυτού ιδρύθηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο σχολή με τίτλο «Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας» αντί «Κοινωνικών Επιστημών».

Διά ταύτα

Δέχεται την αίτηση.

Ακυρώνει το π.δ. 76/2013, κατά το μέρος που με το άρθρο 3 αυτού ιδρύθηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο σχολή με τίτλο «Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας» αντί «Κοινωνικών Επιστημών».

Διατάσσει την απόδοση του παραβόλου.

Επιβάλλει στο Δημόσιο τη δικαστική δαπάνη των αιτούντων, που ανέρχεται σε εννιακόσια είκοσι (920) ευρώ.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 2 Απριλίου 2014 και στις 27 Ιανουαρίου 2015 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 23ης Απριλίου 2015.

Ο Προεδρεύων Σύμβουλος Η Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος Μιχ. Βηλαράς Δ. Τετράδη Ν.Σ.